

Msgr. Mészáros Tibor
Akit övéi be nem fogadtak
Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Msgr. Mészáros Tibor
Akit övéi be nem fogadtak
Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései

*Valériának,
a bázeli temetőben nyugvó
édesanyámnak emlékére
M. A. T.*

Sajtó alá rendezte:
Hetényi Varga Károly

Lektorálta:
Dr. Rónai Béla

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv ezen második kiadása 1997-ben jelent meg a Pro Domo kiadó gondozásában az ISBN 963-650-863-1 azonosítóval. Az elektronikus változat Hetényi Varga Károly engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog Hetényi Varga Károlyé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés	4
Első rész	8
I. Nagy hegyek vonzásában	8
II. Egymást neveltük	11
III. Kettős világban.....	14
IV. Kétszer kettő miért négy?	16
V. „Meg kő juo vernyi űket”	17
VI. Utam a nagyvilágba.....	21
VII. Kőszegi diákévek	22
VIII. Két konkurzuson.....	25
IX. Egy év Innsbruckban	31
X. Pappá szentelnek	36
XI. Hazatérés	37
XII. Veszprémi évek – A nyilasok fogságában	39
XIII. Újabb elfogatásom előzményei	51
XIV. A katonapolitikai osztályon	53
XV. A szovjeteknél	56
XVI. Ítélet Badenben.....	59
XVII. A neunkircheni álom	64
XVIII. Lembergől Szibériába	69
XIX. Ozerlag pokla	71
XX. Egy álom megvalósul.....	86
XXI. Újra Felsőpatyon	90
XXII. A Széher úti papi kórházban.....	92
XXIII. A forradalom napjai	94
XXIV. Mivé lett a magyar nemzet?	97
Második rész.....	101
I. „Nézd azt, ami jó!”.....	101
II. Viszontlátás – negyedszázad után	105
III. Titkári, irodai életem	106
IV. A primás egy napja a Pázmáneumban.....	112
V. Hogyan lettem monsignore?	118
VI. Mindszenty legitimizmusa.....	121
VII. Eltávolítása az érseki méltóságból.....	125
VIII. A bíborossal a nagyvilágban	135
IX. Az elbocsátás	146
X. A halott bíboros	155
XI. Temetés Mariazellben	160
XII. Felsőpatyi harangok	163
XIII. Egy meghíúsult kísérlet.....	167
XIV. Templom a bíboros emlékére.....	170
XV. Bázeli hétköznapiak.....	177
Msgr. Tibor Mészáros: Von den Seinen nicht aufgenommen	182

Bevezetés

*Tulajdonába jött,
de övéi nem fogadták be.
(Jn 1,11)*

Msgr. Mészáros Tibor

Mindszenty Józsefnek, Magyarország száműzött bíborosának utolsó személyi titkára

Ma, amikor a világ minden tájáról nagy igyekezettel gyűjtik az adatokat Mindszenty József bíboros boldoggá avatási peréhez, elgondolkoztató, hogy ezidáig senki sem kereste meg az érsek személyi titkárát, aki szinte reggeltől estig szoros munkatársa, mondhatni mindenese volt a prímásnak utolsó éveiben. Meglepően gazdag irat- és képanyag állna a posztulátor és a szakértők rendelkezésére.

Vajon miért éppen őt kerülték el az illetékesek? Miért éppen az ő neve marad ki mindenünnen, ha a Nagy Főpapot emlegetik? Miért van az, hogy miként az elmúlt négy évtizedben nem illett beszélni a prímásról, most ugyanúgy nem illik beszélni titkáráról?

Azért, mert valahányszor Mészáros Tibor megszólal, összekuszálja köreinket, zavarba ejt bennünket, valakit egy kicsit mindig megkarcol, elrontja jókedvünket. Bár ő maga csupa derű és mosoly, mégis észreveszi a dolgoknak nemcsak színét, hanem visszáját is. De ha csak észrevenné! Ahol tudja, szóvá is teszi, és megpróbálja helyreigazítani. Nem is mindig a legudvariasabban. Ezért van kirekesztve, némaságra ítélve Mészáros Tibor és hagyatéka, ezért

nincsenek hatalmasságok, akik őt szívesen befogadnák csarnokaikba, ahol ő amúgy is idegenül mozogna. És ki szereti a játékrontókat?

Annál inkább befogadják őt azok, akiknek nem lehet elrontani játékaikat. Mert nincs nekik. Befogadják a lelki szegények, azok, akiket ma is üldöznek az igazságért, akikkel nem áll szóba semmiféle hatalom, akik árván dideregnek a világban, mert nem találnak sehol igazi otthonra, de akik az érdes külső mögött is megérik a másokban a szív melegét.

Mészáros atyát befogadják az egyszerű, szegény kisemberek, akikkel egész életében jót tett. Visszaemlékezéseiben ilyesmiről keveset beszél. Hallgatott azokról a szellemi alkotásokról is, amelyek az ő anyagi támogatása nélkül aligha jelenhettek volna meg a hazai könyvpiacra.¹ Nagy szavak és értekezések helyett egész életében csak osztogatta mindenét: ruháját, lábbelijét, összekuporgatott pénzét azoknak, akik környezetében erre rászorultak.

Hogy Mészáros Tibor foglya volt a náci zsoldjában álló nyilasoknak, a háború után pedig szovjet büntetőtáborban raboskodott, erről a hetvenes évek végén szereztem tudomást, amikor anyagot gyűjtöttem *Akiket üldöztek az igazságért* című könyvemhez. Mivel 1982-ben egy nyugati utamról visszatérve büntetésből megvonták útlevelemet, elsőnek feleségem és két fiam vette föl vele a személyes kapcsolatot Bázelen, 1984-ben. Miután visszakaptam az útlevelet, 1986-ban megkérdeztem tőle levélben, fogadna-e, ha egy németországi adatgyűjtő körutam végén személyesen fölkeresném, hogy a Gulagon töltött éveiről följegyzéseket készíthessek.

Beleegyezett. Megbeszéltük az időpontokat, kiváltottam a Svájcba érvényes vízumot. Amikor németországi tartózkodásom a végéhez közeledett, Bonnól telefonon akartam neki jelezni, hogy számíthat közeli érkezésemre. De a vonal másik végén mindig a Claraspital egyik ápolónője vette föl a kagylót, és szüntelenül ezt ismételte: Mészáros atya enyhébb agyvérzésen esett át, s bár kisétálhat a kórházból, látogatót nem fogad. Engem se.

Mégis leautóztam Bázelnébe, és néhány napra a jezsuiták Byfangweg 6. szám alatti rendházában szálltam meg. Amikor az atyák megtudták szándékomat, felvilágosítottak, hogy reménytelen vállalkozás Mészáros atyával találkozni, ha ő nem óhajtja. Jobb lesz, ha tervemről végleg lemondok.

Némi tépelődés után elfogadtam a páterek tanácsát, és dolgom végezetlen hazaindultam. A városból kifelé jövet a nemzetközi pályaudvartól nem messze egy közlekedési lámpánál pirosat kaptam, várakoznom kellett. Ahogy figyelem a lámpákat, látom, hogy egy oszlopon nyíl mutat jobbra, rajta a felírás: Kleinriehenstrasse, Claraspital.

Hm, talán mégse kellene most hallgatnom a vendégszerető jezsuiták tanácsára. Jobbra indexeltem, s befordultam a Kleinriehenstrasséba. A kórház portásának odaadtam névjegyemet, s megkértem, küldje fel Mészáros atya szobájába, jeléül annak, hogy magyarországi vendége mégis megérkezett.

Egy jó órai várakozás után csak arra kértem a portást, kérdezné meg telefonon monsignore Mészároshoz, megkapta-e egyáltalán névjegyemet, s tud-e arról, hogy magyar vendége itt lenn rostokol a kórház előcsarnokában. A válasz hamar megérkezett:

– Mészáros lelkész úr tudja, hogy ön itt van, de nem fogadja.

Türelmem fogytán volt. Ezer kilométert utazom, és innen a kapuból forduljak vissza? Micsoda dolog ez? Egy óvatlan pillanatban, amikor a portás nem figyelt oda, beugrottam a liftbe, és fölmentem a nem tudom már hányadik emeletre. Mészáros atya szobájához érve az ajtón öklömnyit betűkkel ez állt kiírva: A páter nem fogad senkit!

¹ Bőkezűen támogatta Mészáros atya többek között például a börtönviselt Ágotha Tivadar egykor veszprémi kispapnak a Márton Áron kiadónál *Megalkuvás nélkül* címmel megjelent visszaemlékezéseit, valamint Kósa Csaba „*Alhattál-e kisfiam?*” c. könyvét, mellyel a szerző az ártatlanul kivégzett Mansfeld Péternek kíván emléket állítani.

Bekopogok, semmi válasz. Halkan benyitok. Monsignore Mészáros, akit eddig csak képről ismertem, felém háttal ül az asztalnál, feltehetőleg ír. Csendesen köszönök magyarul Dicsértessékkal. Tibor atya feláll az asztaltól, megfordul és rám förmed:

– Nem megüzentem, hogy nem fogadom? Miért jött ide?

Mit lehet erre válaszolni.

– Azért, hogy ne másoktól, hanem Főtisztelendő Úr saját szájából halljam az elutasítást.

– Hát akkor hallja meg! De mit akar tőlem? – váltott szelídebbre a hangja.

Hogyha most arra kérem, mondja el szibériai fogságának hosszú történetét, veszve vagyok.

– Csak öt percet kérek az életéből. Ezért jöttem Magyarországról.

– Jó, rendben van. Kap öt percet, de semmivel se többet. Nézni fogom az órát. Foglaljon helyet! – És valóban megnézte a karóráját.

Ekkor már tudtam, hogy nyert ügyem van. Amikor több mint egy órai jegyzetelés után láttam Mészáros atya fáradtságát, magam javasoltam egy kis szünetet. A legszívélyesebb barátságban váltunk el. Lekísért a bejáratig. Megkértük a portást, kattintsa el a fényképezőgépet, amint egymásba karolunk. Búcsúzáskor a lelkére kötöttem: ne halogassa, minél előbb fogjon hozzá, írja meg fordulatokban gazdag életének történetét. Ha pedig az írás fárasztaná, hangszalagra is mondhatja visszaemlékezéseit. Nyomatékosan hangsúlyoztam, mily nagy hasznára válik egyházunknak, ha emlékeit, élményeit, tapasztalatait megosztja a nyilvánossággal.

Nem ígért semmit. Kissé elgondolkodott, majd amikor kezét fogtunk, egy százfrankost nyomott zakóm felső zsebébe.

Csaknem tíz év múlva levelet kaptam tőle: fizeti a repülőjegyet, mielőbb jöjjenek Bázélbe, mert a visszaemlékezések elkészültek. Hozzam feleségemet is, hogy legyen, aki ellátja a háztartást. Az volna a kérése, közösen nézzük végig a szöveget, beszéljük meg a részleteket, és vállaljam a kézirat hazai kiadásának nyomdai előkészítését.

Nem hagyományos papi pályával találkoztam, rendhagyó visszaemlékezés jutott kezembe. Három hétig dolgoztunk a szövegen. A kéziratból nemcsak Mészáros Tibor alakja, szenvedéstörténete kerül a nyilvánosság elé. Megismerkedhetünk a mártír bíborosnak sokunk számára eddig talán ismeretlen arcvonásaival. Nem csupán kiemelkedő jellemével, de apróbb emberi gyengéivel is. Ez azonban egy pillanatra se homályosíthatja el a száműzött, megalázott magyar főpapról kialakított eszményképünket. Átnézhettem a páratlanul gazdag Mindszenty-dokumentációt, aminőt bizonyára csak Mészáros atya mondhat magáénak.

A kommunista diktatúra évtizedeiben Mindszenty József nevét a hierarchián belül is csak elmarasztaló jelzők kíséretében lehetett nyilvánosan kiejteni. A túlbuzgók odáig mentek, hogy – nyíltan, szóban és írásban, a sajtó nyilvánossága előtt – Mindszenty bíboros „konokságát” okolták mindazon bajokért, veszteségért, amelyet az egyháznak el kellett szenvednie a kommunista hatalombitorlóktól. Aki az elmarasztaló eposzi jelzők használatára nem volt hajlandó, inkább hallgatott.

Azokban a sötét évtizedekben Magyarország száműzött hercegprímásáról csak rosszat lehetett mondani. Ezzel szemben ma kizárólag csak az előnyös jellemvonásairól beszélnek. Általában éppen azok, akik annak idején megtagadták őt.

Vajon a halott bíborosnak nem az a híve tetszenék-e jobban, akinek volt bátorsága a sötétség éveiben nyíltan megvallani őt, miközben mindenki csak ítélkezni tudott fölötte? És vajon nem kedvesebb-e neki az a méltatója, aki ma arról mer beszélni, hogy a bíboros is ember volt, és minden erkölcsi nagysága mellett akadtak apróbb gyengéi, amelyek azonban semmiképp se halványíthatják el a róla alkotott ideánkat, csupán emberközelbe hozzák őt? Vajon nem azt példázza-e Mindszenty bíboros egykori titkárának visszaemlékezése, hogy mindannyiunknak küzdenünk kell kisebb-nagyobb emberi gyengeségekkel, hibákkal, s hogy mindannyian emberek vagyunk, nem pedig született hősök, mártírok, szentek? Nem arra figyelmeztet-e bennünket az

érsek bizalmasa, hogy a hősöknek és mártíroknak is csaknem életük utolsó percéig kell küzdeniük a bennük szunnyadó esendősegek ellen?

Ez a küzdelem azonban nem von le semmit emberi nagyságukból. Sőt: fölemeli őket. Éppen azért, aki hátsó gondolat nélkül tiszteli a halott bíboros emlékét, Mészáros atya visszaemlékezéseinek elolvasása után még inkább fogja őt tisztelni és szeretni. Az ítélet próbáját már kiállt esztergomi főpapnak minden bizonnyal kedvesebbek a mindenkor őszinte igazmondók, mint azok, akik a politikai széljárás szerint tisztelik vagy nem tisztelik halhatatlan emlékét.

Mészáros Tibor visszaemlékezéseinek éppen ez az egyik legnagyobb értéke: föltárja előttünk a huszadik század legnagyobb mártírjának hétköznapijait. A hajdani titkár vállalja az ódiomot. Úgy véli: tartozik a magyar egyháztörténelemnek azzal, hogy bemutatja szeretett gazdáját a maga teljes, sokszínű valóságában.

Vajon megértjük-e őt, a hűséges titkárt? Vajon meg tudjuk-e bocsátani neki sokszor kemény nyíltságát?

Nem várja el tőlünk. Visszaemlékezéseit nem önigazolásnak szánta. A saját jó hírnevével sem törődik. Nem hallgatja el a számára megalázó részleteket, átmeneti eltaszítottságát sem. A valóságot akarja feltárni részrehajlás nélkül. Akkor is, ha néha bántóan fáj nekünk, vagy ha nem is mindenben értünk vele egyet. Vajon nem ezzel a nyers őszinteségével tesz igaz szolgálatot egyházának és a halott bíboros emlékének?

Mindezt már az olvasónak kell eldöntenie.

Pécsvárad, 1996. december 24-én.

Hetényi Varga Károly

Első rész

I. Nagy hegyek vonzásában

*Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.
Isten ugyanis mindent a hitetlenségbe zárt, hogy mindenkin megkönyörüljön.*
(Róm 11,32)

Nem siettem emlékezőm leírásával és kiadásával. Nem akartam szenzációt kelteni, mintha valami újról lenne szó. Aki csak akarta, és tudott észlelni, otthon is leolvashatta az emberek arcáról, mi a kommunizmus. A felnőttek, a szülők, a neveléssel foglalkozók, de az egész magyar társadalom a saját szemével láthatta, milyen rombolást hajtanak végre a nép lelkében. Ennek a mérhetetlen erkölcsi eldurvulásnak csak kezdeti következményeinél tartunk. Mindszenty bíboros nem szűnt meg elfogatása napjáig ezt hirdetni.

Sokan azt hiszik, elég nem hinni, és Isten máris nem létezik. Az idő, a mi időnk az Isten időtlenségében zajlódik le. Függetlenül attól, hogy mi azt hogyan képzeljük el.

Amikor tombolt körülöttem az emberi vadság, kegyetlenség, elszabadultság, akkor éreztem a legjobban, hogy életem, létem, minden mozdulatom Benne és Belőle van.

Hol van születésem helye? Önálló faluként ma már nem létezik. Több községet összevontak, és most Rábatatynak hívják. Ennek egy része Felsőpaty, de temploma, fekvése és ősisége miatt megmaradt központnak. Felsőpaty hét kilométerre fekszik Sárvártól északra, és három kilométerre nyugatra az északkelet felé, Győr felé folyó Rábától. Ez a három kilométer valamikor árterület lehetett a folyó és a falu között, mert ott voltak a „jó” földek. Maga Felsőpaty kavicsos talajú pár méteres emelkedésen fekszik, és nyugatra a falutól terültek el a kavicsos vagy agyagos „rossz” földek. A jó és a rossz fogalma így bele volt írva származásom helyébe, az ottani emberek mindennapi tudatába és beszédébe.

Felsőpaty Árpád-kori település lehetett, sőt eredetileg valószínű római. Az alsópatyi és a felsőpatyi temetővel szemben, a sopron-sárvári országút túlsó oldalán fekvő nagy „kövecsgödörben” ugyanis római eredetű amforákat találtak. Hogy ezek hol vannak, nem tudom. A hagyomány szerint a felsőpatyi templom tornya Nagy Lajos korabeli. Felsőpatyon laktak az ilyen magyar nevű családok, mint a Kissek, Vidák, Nagyok, Fodorok, Szalayak, Szélessyek. A két utóbbit kivéve mind „evangélikusok”, nyakasok, mind jobbmódúak és zárkóztak. A katolikus családokhoz mindig be lehetett menni nyitott kapun az udvarra és a konyhára egy „aggyonisten” köszöntéssel. „Amazoknál” a magas, az időtől kéesszürkévé vált és kiszáradt kapun be kellett zörgetni, és belül legtöbbször harapós kutya ugatott.

Nem emlékszem, hogy gyerekkoromban egyetlen egyszer is behívtak volna engem ezeknek a családoknak a háziasszonyai egy darab libazsíros kenyér majszolására a konyhára. Tartózkodók voltak, és házuk táján ridegebb hangulat uralkodott, mint a szegényebb katolikusoknál. Jobbmódúak is voltak, mint a „katolikusok”, és ezt nem egyszer mint érvet kijátszották a „református” hit igazsága mellett.

Mindezeket a tényeket senki nem vette rossz néven. Ez így volt, a falu láthatatlan jellemvonása, amit mindenki tudomásul vett, és jó szomszédok maradtak a „katolikusok” és az „evangélikusok”. Egymást segítették, támogatták. Mindenki tudta, hogy sem a katolikus egyházat, sem az evangélikusságot nem Felsőpatyon találták ki. Igazodjanak el rajta a kitalálók. Mindez persze nem jelentett közömbösséget.

A húszas, harmincas években a vegyes vallású falvakban ádáz harc dúlt a vegyes házasságok miatt. Mindkét fél így akarta biztosítani fennmaradását, társadalmi súlyát és lehetőleg szaporodását.

Örök példa marad számomra a Boros Bela (így: Bela és nem Béla, mert a nadrágos, az úri Bélák voltak Bélák, a paraszt Béla az csak Bela volt) meg a Sípos Lina története. Egy csomó Boros-gyerek nyüzsgött a katolikus Boroséknál a falu déli csücskén, a templom háta mögött. Mind jól megtermett legények, ezért a Boros név már fogalom volt a faluban. Elég szegények, de nem koldusszegények.

A protestáns jó módú Síposéknak egyetlen leányuk volt, a fekete, a szépnek tartott Lina. Katolikusok közbotránkozására Bela evangélikus templomban esküdött Linával. Így házassága katolikus szempontból érvénytelen volt. Persze Borosék korábban sem voltak templomba járó emberek. A hit nem nagy szerepet játszott náluk. Így a Sípos-birtok megért egy evangélikus, de katolikus szempontból érvénytelen házasságot.

Ez a húszas években történt, de Boros Béla és Sípos Lina esete, házassága, telke mint különös, sokak számára megoldatlan probléma nehezedett a falu nyugati oldalának közepére. Gyerekük nem lett, és ez egy kicsit mindkét vallásfelekezetet megvisszafogta. A portájukra alig láttam valakit bemenni, vagy onnét kijönni. Különös csend és nyugalom honolt körülötte. Mint elemi iskolás gyerek valahányszor elhúztam a házuk előtt, megkérdeztem magamtól, vajon szívükben hogyan viselik sorsukat? Lina telivér fiatalasszony volt. Bélát kicsit megértettem.

Persze nem igaz minden esetben, hogy a vegyes házasságok miatti ellentétek megakadályozták volna az élet természetes folyását. Első fokú unokanővérem Vali, anyám keresztlányja már a harminc felé járt, és még nem ment vagy nem tudott férjhez menni. Igaz, egy kicsit nagyszájú és magabiztos volt. Akadt neki egy megfelelő, de protestáns kérője. Anyja, Mária, a keresztanyám tanácsot kért Kovács József akkori felsőpatyi plébánostól. A vőlegény ugyanis nem volt hajlandó katolikus templomban esküdni. A plébános azt tanácsolta neki, hagyja a lányát, Valit, hozzámenni. „A házasság mint természetes igény és követelmény megelőzi a vallás pozitív törvényét” – mondta neki a plébános, de arra kérte, hogy ezt ne kürtölje világgá. Szóval emberséges embereknél nem mentek embertelenül a dolgok.

A falu húsz százaléka evangélikus volt. Gyerekeik a rábabogyoszlói evangélikus elemi iskolába jártak. Mi, felső- és alsópatyiak a felsőpatyi katolikusba. Felsőpatyon két közepes nagyságú, párszázholdas nagybirtok volt: egyik, a Szigethy-birtok evangélikus kézben. A Szigethy uraság maga gazdálkodott. A másik, a Bacsák-birtok, amelyet a Végh család bérelt. Véghék katolikusok voltak. Kegyurak vasárnaponként szentmise alatt az áldoztató rács és az oltár közötti kegyúri padban ültek.

Volt a faluban két vegyeskereskedés, a Hangya meg a zsidó Wéber családé. Rajtuk kívül két kovács, egy szabó, két asztalos, négy tanító az elemiben és két korcsma. Egyik, a Mészáros-korcsma a miénk volt, a falun kívül, félúton Felsőpaty és Rábakövesd között, a postaút mellett. Szomszédság nem volt, hanem köröskörül mező, és a postaút másik oldalán, ameddig a szem ellátott, mezők, kis erdők terültek el.

Szép időben lehetett látni a „küszög”-i, a kőszegi hegyeket, az osztrák Alpok Kisalföldre terjedő nyúlványait, sőt az ausztriai Raxot és Schneeberget is. Ezt azért említettem, mert amióta az eszemet tudom, számomra ezek mögött a sötétkék, feketésszürke hegyek között aszerint ahogy az időjárás változott, rejtőzött a világ, a nagyvilág.

Órákon át bámultam a hegyek felé. Próbáltam megfejtetni, aztán megismerni a mögöttük rejlő nagyvilágot – minden ismeretlenségével és varázsával, amit akkor elképzeltem. Ma sokszor kérdezem magamat: most már tudod, mi van a nagy hegyek mögött. Nem volt kár álmodni a nagyvilágról, hisz most már ismered?

Válasz nincs. Vagy talán szégyellem a választ, szégyellem azt mondani, hogy nem érte meg? Azért említettem ezeket a kőszegi hegyeket, mert valószínű, minden emberéletnek megvannak a

maga hegyei, házai, körvonalai, amelyek mögött megsejt valamit, a nagyot, az ismeretlent. Azok se bánkódjanak, akik az élet kegyéből vagy mostohaságából soha nem jutottak el a nagy hegyek mögé. Mindenütt, a hegyek mögött és a hegyek előtt is ott van a nagy Élet, csak ki kell nyitnunk a szemünket.

Anyám, Dombos Valéria, az 1919-es kommün alatt volt velem áldott állapotban. A kommün bukása után tizenkét napra születtem, 1919 augusztus 12-én. Anyámnak, ha összeszámlálom, nyolc terhessége volt. Én voltam a hatodik. Kétten csecsemőkorban meghaltak. Már akkor is le akarták beszélni, rokonok, szomszédok, sógornők, hogy annyi gyerek után engem is kihordjon, de hű maradt önmagához, lelkiismeretéhez. Tanácsokkal, hogyan tegyen el, ellátták bőven. Őtőle tudom. Ennek köszönhetem, hogy életemnek a fogamzáson és pár hónapos anyaméhbeli léten túl is folytatása lett. Mindig is éreztem a legnehezebb és magamat a legfölsőlegesebbnek érzett órámban is, hogy engem valaki erősen akar, mellettem van.

Melyek az első világos emlékeim? Anyámat a mosókonyhában látom, a mosóteknő fölé hajolva, piszkosszürke ráncos szoknyában, amely rezgett mozdulataitól. Arcát, mivel erősen a teknő fölé hajolt, nem láttam. Apám, Mészáros József vendéglős ott állt mögötte. Mint kisgyermek éreztem, hogy van valami közük egymáshoz. Mintha beléptemkor apám a súrolódeszkával – nem tudom, honnét vette hirtelen – anyámat hátul megütötte volna.

Olyan rosszul lettem tőle, és annyira nem tartottam lehetségesnek, hogy mind a mai napig mint valami lehetetlen képet száműztem lelkemből. Láttam? Nem láttam? A jó Isten tudja. A lelki szorongás bennem volt és maradt. Anyám észrevette zavaromat. Magához vont. Szoknyájának lúg- és szennyruha szaga még mindig az orromban van.

Anyámnak világos, kékesszürke, nagyon szép szeme volt. Haragosan csak a gonoszságra és rosszaságra reagált, különben mindig a jót kutatóan kedves kifejezésű volt.

II. Egymást neveltük

Ettől az első, tudatos gyermekélményemtől kezdve tudtam apám és anyám kapcsolatáról, bár anyám sohasem panaszkodott apámra. Tűrt és viselte sorsát. Apám 1927-ben bekövetkezett elég hirtelen haláláig nem is láttam soha, hogy a gyengédség legkisebb jelét kimutatták volna egymás iránt. Talán ezt a kor is hozta magával. Idevág még két élményem, mindkettőjünkkel kapcsolatban külön-külön.

Vidéken, paraszti környezetben élvén mindenről nyíltan és természetesen beszéltek: életről, halálról, szerelemről, az élet kezdetéről és végéről. Valójában mindez állatban-emberben gyermeki szemünk előtt játszódott le. A mosókonyhai jelenet után nagy tanácsalanság lett úrrá bennem. Mi is vagyok? Miért is vagyok? Persze, ha nem is olyan világosan, de ez a tanácsalanság, tele értetlenséggel és csodálkozással az életről, életem része maradt mind a mai napig. Hogy az anyámtól, belőle vagyok, ettől az asszonytól, eltöltött bizalommal, vonzalommal iránta. Egynek, rokonnak éreztem magam az asszonnyal, s valamiképpen nagyon homályosan féltem is, hogy ismét meg kell járni majd ezt az utat. Az asszonyban anyát láttam, életforrást.

Persze sokan voltunk. Hat gyerek. József 1912-ben, Attila 1914-ben, László 1915-ben, Mária Terézia 1917-ben, én, Tibor 19-ben és István öcsém 26-ban született. Hosszú időt venne igénybe bemutatásuk. Valamiképpen egymást neveltük az egymással folytatott harcban a mindennapi kis előnyökért, az igazi vagy vélt hátrányokat érezve.

Apám 1878-ban született. Pesten és Ruszton szabadult a vendéglős szakmában. Egészsége gyenge volt. Nem is vitték el katonának az első világháborúban. Rendszerető, talán túl rendszerető és komótos ember volt. Mészáros és hentes mesterlevelet is szerzett. Láttam húst kimérni. De trancsírozni és a hentességgel együtt járó nehéz munkát végezni azonban alig láttam. Szerette a nyugalmat, kényelmet, mosolygós ember volt. Egyszer nem toltam be az ágy alá a sámlit használat után – erre visszakiabált a nagy kert leghátsó, nem kis távolságra lévő végéből. Szó nélkül mutatott a sámlira. Megértettem, de különösnek találtam, hogy egy ilyen a kicsiség miatt ennyire felháborodott. A sámlit betoltam, és kimentem.

Ha volt is ellentét szüleim között, mert volt, a gyermekek előtt nem mutatták. Anyám mindig talált munkát. Olyannyira, mintha saját szemeivel látta volna, mennyire befejezetlen a világ, mennyi minden tennivaló van még a legszerényebb háztartásban is. Ez a felismerés hajtotta.

Apám az ellenkezője volt. Megelégedett azzal, amit megtett, és kipihenhette magát. Lelki nyugalommal töltögette a délelőtti órákban cigarettáit, mialatt anyám azt se tudta, hol áll a feje a sok munkától. Ebből feszültség támadt, amit kisgyerekként is éreztem.

Apám tanult embereket akart gyerekeiből nevelni. A tudás, világlátás, iskolázottság volt az álma. Még nem jártam elemi iskolába, amikor Józsefet és Attilát beíratta a szombathelyi gimnáziumba. Felsőpaty 27 kilométerre van Szombathelytől, közvetlen vasúti összeköttetés nélkül. Reggel négy órakor keltették a két gyereket. Meleg dunyhába rakták őket a lovaskocsira, és apám hajtotta a lovakat a 7 kilométer távolságra lévő sárvári állomásra. Onnét mentek vonaton Szombathelyre 8 órára az iskolába. Délután a 3 órás vonattal jöttek haza, fáradtan, elcsigázottan. A Sárvár környéki falvakban nem volt villany. Gyertyával, petróleummal világítottak. Téli esteiken 4-5 órától kezdve csendben kellett maradnom, „mert a gyerekek tanulnak!” – volt a jelszó. Persze nehezen álltam meg zavarkodás nélkül. Jóska is, Attila is gondterhelten arccal tanultak. Nem értettem, miért. Sajnáltam is, irigyeltem is őket.

Engem izgattak a nyitott könyvek, bennük a számok és a betűk. Egy rejtelmes világ volt, és alig vártam, hogy megtanuljak olvasni. Végre 1925-ben mehettem a felsőpatyi „Róm. Kath. Elemi Iskola” első osztályába. Végre megtanulom a betűket, megtanulok olvasni. Szinte égtem a vágytól. Szép, nagy ábécés könyve volt mindenkinek a nagylétszámú osztályban, csak nekem nem. Kétszer-háromszor is elfelejtette apám megvenni a könyvet Sárváron. Bennem mindig egy világ dőlt össze, amikor könyv nélkül érkezett haza. Addig a szomszéd könyvébe kellett

pislognom. Mikor aztán végre megkaptam ábécés könyvemem – úgy október végén –, valahogy nem örültem neki. Első 10-20 lapját már ismertem. Elmúlt a varázsa.

Németh Józsefné Sali Erzsébet volt a tanító nénim. Kövérkés, jóságos kinézetű asszony volt – az anyát láttuk benne. Kisgyerekként nem fogtam fel, mennyire éles, magabiztos hangon beszélt, de érezhettem, mert még ma is taszít, ha egy nő éles hangon és hangosan beszél. Ilyenkor mindig rá gondolok.

A gyors felfogású gyerekek közé számítottak, de azok, akik még gyorsabbak voltak, kisebbségi érzéssel töltöttek el. Önbizalmamat nem fokozták: inkább meghagytak az újra meg újra bámészkodó magatartásomban.

A nagy fáradtsággal járó iskoláztatás persze csődöt mondott. Jóska elkerült Lébénybe a hentes és mészáros mesterség elsajátítására. Attila és Laci a gimnázium helyett Sárvára kezdett járni a polgári iskolába. Képzelem, milyen csalódás lehetett ez apám számára. A nagy tanultság álmából csak az alacsonyabb színvonalú polgári iskolába járás maradt, az is gyalog. De apám nem adta fel álmait. Magam hallottam, milyen lelkesen tervezte, hogy Laciból nemzetközileg elismert híres főszakács lesz, „mert nagy úr egy olyan szakács”.

Szüleimnek nagy érdemük, hogy a nevelésben egymást nem zavarták. Nem beszéltek egymás ellen, és amit az egyik mondott, a másik helyben hagyta. Különböznél is inkább egymást neveltük, semmint a szüleink bennünket. Ha kicsinységek miatt nézeteltérés, veszekedés támadt, és a panaszos anyámnál keresett orvoslást, neki első szava ez volt:

– Először azt mondd el, amit te csináltál, mielőtt veszekedésre került a sor!

Nagy hímelés-hámolás után a panaszos visszakerült saját szívének és lelkiismeretének bírósága elé. A másik szava az volt:

– Ha tudtok veszekedni, tudjatok békét is kötni! – Nem emlékszem, hogy szüleink a saját munkájukon kívül velünk sokat foglalkoztak volna. Mindenkinek megvolt a maga tennivalója.

Apámat sohasem láttam igazán imádkozni. Talán első áldozásomkor láttam először és utoljára a templomban. Anyám minden este, minden reggel imádkozott velünk. Úgyszintén evés előtt és után. Az alapimádságokat nem az iskolában, hanem otthon, anyánk ajkáról tanultuk meg, és mondtuk vele együtt.

Talán második elemi iskolás voltam, mikor első áldozó lehettem. Az előkészítés mintaszerű volt. Amit akkor gyónási előkészítésként bűnről, bűnbánatról hallottam, soha nem kellett kétségbe vonnom, helyesbítenem. A halálos bűn három „kellékét” világosan megmagyarázták: tudva, akarva, súlyos ügyben, ha lelkiismeretünk ellen cselekszünk, halálos bünt követünk el – ami annyit jelent, hogy kizárjuk magunkat az Isten közvetlen barátságából. Vagyis, ha Istenről nem akarunk tudni, és nélküle akarunk élni, ez a pokol az ember számára.

A bocsánatos bűnök a lelkiismeret elhanyagolásának következményei.

Ma is csak nehezen tudom megérteni, hogy sok felnőtt katolikus miért olyan ellenszenvvel beszél mindarról, ami az első szentáldozással és az arra való előkészülettel együttjárt. Még ma is emlékszem, hogy a plébános mosolyogva magyarázta el nekünk, miszerint ő sem, a pápa sem ért többet az Oltáriszentségből, mint azt, hogy az átváltozás után az ostya már nem kenyér, hanem ami kenyér volt, Krisztus valóságos teste. Ez a hitünk lényege. Soha senki sem akkor, sem később nekem nem állította, hogy ami ezen túl van, több volna, mint gyatra emberi magyarázat. Hogy hinni kegyelem hiányában nehéz, megértettem, s tudtam, hogy az alapállítás egyszerű, becsületes és világos.

Számтанfüzetből kiszakított kockás lapon írtam le először „bűneimet” a konyha ablakmélyedésében. Egy kicsit vágyódva gondolok vissza ezekre az apró-cseprő hibákra, amelyeket bűnszámba vettem. Milyen boldog lehetne az emberiség, ha olyan érzékeny volna a lelkiismerete, mint egy hétéves, először gyónó gyermeknek! Pontosan emlékszem ennek az ablakmélyedésnek a hangulatára. Belőle a ház előtt vezető postaútra láttam rá ölnyi vastagságú

akácfa törzsei között. Borús, tavaszi idő volt. A festetlen ablakráma még izzadta a téli, télutói nedvességet. Agyonázott a papírom a nedves foltoktól, és korhadt faszag terjengett körülöttem. Ez még undorítóbbá tette ezt a hibákkal terhelt emberi életet. Örültem, amikor végre zsebre vághattam a gyónási cédulámat, és ezzel mintha eltüntethettem volna a lelkiismeretvizsgálás, az írás és a korhadó faszag minden kellemetlenségét.

Persze gyónásnál nem kerülhetett sor a cédula fölolvására, mert a gyónás az oltár háta mögött, egy szó szerint értendő lyukban zajlott le, ahol a por és szellőzetlenség szaga terjengett. Csak markomban szorongattam a gondosan megírt gyónási cédulámat, és elmondtam, amire emlékeztem. Tudtam a hitoktatásból, hogy a jó Istent nem kell semmi felől, bűneink felől sem fölvilágosítani, és hogy a lényeg a bocsánat elnyerésére, a szeretet érzéséből származó igaz bánat. Első szentgyónásomhoz semmit hozzáadni, belőle semmit elvenni nem tudnék anélkül, hogy meg ne hamisítanám vigasztaló, örvendetes tényét.

Édesapámat nem láttam soha templomba menni, szentáldozáshoz járulni. Első szentáldozásom napján sem. Ez borzasztóan hiányzott nekem. Áldozócsüörtök volt, ragyogó, szép idővel. Bár előkészítettek bennünket, hogy a kenyérnek külső, látható és ízlelhető jelei megmaradnak, tehát az édes Jézusból semmit sem fogunk érezni, mégis küszködött az íznelküliség a hittel, illetve az érzékelés hiányával. Még most is emlékszem édesanyám boldog arcára, amikor a napsugaras időben otthon az udvaron felidéztük a templomi ünnepség szépségeit. Apám derűs arcára is emlékszem.

III. Kettős világban

A káplánok általában vidám és lelkes emberek voltak. A hitoktatásban és az életben, iskolán kívül egyaránt. Első plébánosomról, Eberhardt Istvánról nem sok jót mondhatok. Hunyorgó nézésű, kékszemű, nagy, hájas fejű és nagy hasú ember volt. Beszédében indulatos és fölfortyanós természetű. Igazán kedvesen mosolyogni sohasem láttam. Egyszerű, falusi embereket sohasem láttam a plébániára bemenni, vagy onnét kijönni. Csak az intelligencia – tanítók, jegyzők – járt össze. Külső magatartásban sem láttam sohasem, hogy egy egyszerű földmíves parasztemberrel vagy paraszttasszonnyal az intelligencia közül valaki egyenrangú félként tárgyalt volna. Mindig volt valami alázatos félszegség az egyszerű emberben.

A plébános gazdálkodott, de nem volt földmíves. A plébániához 40-50 hold jó föld tartozott, meg egy egész kis marhagulya, amelyben minden állat, mint egyedüli jelenség a faluban, fehér-fekete színű volt. Eberhardt plébánost a faluban fukar embernek tartották, s ezt a falusi ember nehezen bocsájtotta meg. Bizonyítékot erre fölhozni nem tudok, csak azt, hogy vallásos magatartásom ellenére soha még egy reggeli kávéra sem hívott meg. A gimnáziumi nyári szünetekben minden reggel ott voltam, és sokszor ministráltam a 8 órás szentmisén. Soha egy jó szót nem szólt hozzám.

Mikor jeles érettségivel 1937-ben hazajöttem, és köztudomású volt, hogy teológiára készülök, azt sem mondta, bikmakk. Keresztülnézett rajtam. Talán irigy volt rám? Hivatásomról, annak mivoltáról egy szót sem váltott velem.

Szakácsnéja volt a Marcsa, a Németh Erzsébet tanító néni húga. A faluban mindenki az ágyasának tartotta. Ezért Marcsa a faluban annyit is jelentett: Marcsája lenni valakinek anyyi, mint szeretője lenni.

A templomban a padokat a szű ette lyukassá, meg a szekrényt is a sekrestyében. A miseruhák és az albák gyertyafoltosak voltak. Igazán kimosva sohasem láttam őket. A templom négyszöges kőpadlóját ritkán és gyatrán mosták fel. Számomra is érthetetlen, hogy miként tudtam ezt elviselni anélkül, hogy hátat fordítottam volna a templomnak és a plébánosának. A későbbiekben is, ha ilyesmiről vagy más papi botrányokról esett szó, szegény anyám csak azt szokta mondani:

– Édes fiam, ne azt nézd, ami hibás vagy rossz, hanem azt, ami helyénvaló és jó.

Eberhardt plébános régimódián, hosszan és unalmasan prédikált. Ezt hallottam a felnőttektől, de én szorgalmasan végighallgattam, és igyekeztem a jót észben tartani. Király helyett például kerált mondott. Attila és Laci testvéreim mindig lemaradtak templomba menet a faluvégi tónál játszó fiataloknál, különösen, ha a tó be volt fagyva, és csúszkálni lehetett. A templomból jövet aztán igyekeztek elcsípni. El kellett mondanom, mi volt az „evangélium” és mit „prédikált” a plébános az otthoni beszámoló végett. Nem vagyok árulkodós természetű. Testvéreim megbízhattak bennem.

Hosszú évek után aztán mégiscsak rühellette a plébános a templom elhanyagolt, esőfoltos belső állapotát. Mint mondták, Eberhardt plébános saját költségére kifestette a templomot belül. Sajnos, édeskés színekkel. A szentély boltívét például égszínkékre festették csillagokkal megtűzdelve. Hamarosan ki is fakultak a színek. A hit, az imádság szelleme, a vallásos érzület valahogy úgy élt az emberek lelkében, mint parázs a hamu alatt. Nehéz időkben, különösen amikor az egyház köntöse színét veszti, szavahihetősége szétmállik, elerőtlenedik, az Istenbe vetett élő hit visszahúzódik a lelkek legbensejébe: kitűnik lényege, tudniillik az, hogy az Isten ajándéka és ő a megtartója, nem az emberi igyekezet.

Csak így tudom megmagyarázni, hogy szülőfalumban, Felsőpatyon a hit átvészelte e mostoha időket. Csak csodálkozni tudok, hogy ennyi, az egyház és hit ellen szóló tanúbizonyságok ellenére sem csökkent bennem az egyház szeretete. Anyám imádsága melengette láthatatlanul.

Eberhardt plébános végrendeletében negyvenezer pengőt – ami a két háború közti ugyanazon svájci franknak felelt meg – hagyott házvezetónőjére, a Marcsára. Ebből építtette ő Felsőpatyon a plébánialak tőszomszédságában a falunak első, modern értelemben vett villáját. Ezt is átvészelte a hit Isten segítségével és a nép kimondhatatlan tűrőképességével.

A külső Mészáros-házban, ahol a vendéglőnk volt, Eberhardt plébános egyszer fordult meg. Nem voltam otthon. A kiskapuhoz érkezve jött éppen ki azon: mozgásán, sietségén látni véltem, hogy örül, hogy megszabadulhat ebből a sokgyermekes, élet- meg emberszagú házból. Szüleim zavart tekintettel kísérték a kiskapuig.

Eberhardt plébános nem érezte magát otthon a saját egyszerű, földhöz és gondokhoz ragadt hívei között. A néhány tanult, nadrágos, az intelligenciához számító embernek és családjának körében érezte magát egy kicsit otthonosabban. Felsőpatyon két falu volt: a kilencvenkilenc százalékot kitevő föld- és emberszagú nép meg az a pár magát úrnak képzelő ember.

A nép valahogy hagyta magára kényszeríteni ezt a kettős világot. Néhanapján háborgott ellene és miatta, de tenni nem tett semmit. Egy nehezen leírható, különös tehetetlenség uralkodott a lelkek mélyén. Egypáran urak voltak, a többiek csak „pógárok” vagy az egyszerűség kedvéért „parasztok”.

A Mészáros korcsmárosék sem úrnak, sem parasztnak nem számítottak, vagyis mindkettőnek. Az uraknak parasztok voltunk, a parasztnak meg urak. Családunk nem felsőpatyi származású volt. Anyám családja, a Dombosok Maglócáról, a Hanságból származtak. A Dombos-kúria Maglóca egyetlen dombján a Szentháromság szoborral szemben állt, ott, ahol a kereszt alakú falu két keresztutcája összeér.

Tudtommal Maglócát sem tatár, sem török soha meg nem szállta. A Hanság közepén feküdt. Besenyő fajtának tartották magukat. Dombos dédnagyapám az 1700-as évek végéről szóló keresztlevelét szinte keresgélés nélkül találhattam meg. Apámék ládonyiak voltak. Apámnak Csöngén, Ölbön volt egymás után korcsmája. Felsőpatyra a Mészáros-nagyszülők által megszerzett 54 holdas jóföldű birtok hozta családunkat. Egyébként a Mészáros nagyszülőknek jó érzékük lehetett a birtokszerzéshez és a birtok megtartásához, hisz jobbágyi-kisnemesi sorból kikerülve még a 19. század végén 54 holdas birtokot és két répcemalmot² szereztek – a geresdit és a vámoscsaládit – utódaik számára. Patyhoz visszatérve sem urak, sem parasztok nem voltunk. Vagy mindkettő. Ennek a levét mi, kisgyerekek ittuk meg. Bennünket senki sem fogadott be.

² Répce: kis réti folyócska, inkább patak a Kisalföldön

IV. Kétszer kettő miért négy?

A Németh tanító (Erzsébet, első tanító nénim férje) mindig parasztos tájszólással mondta ki a nevemet, ha felelni hívott fel egy kis gúnnyal a hangjában:

– Na, Minszáros (Mészáros helyett), mondd meg nekem, hogy...

Persze legtöbbször tudtam, amit kérdezett, és ilyenkor gúnyos hangjának vége szakadt. Ahol tudott, persze „lebőgetett”. Hogy számtanért soha nem lelkesedtem, nem lettem magabiztos tanuló, neki „köszönhetem”. Az egyszeregy tanulásakor már az összeadásnál azt találtam mondani, hogy nem értem, kétszer kettő miért négy. Még emlékszem az osztályba szemléltetésül behozott négy almára.

– Hát nem látod, hogy a kettő meg kettő az négy alma? – kérdezte.

– De látom – feleltem.

– És még sem érted?

– Nem – mondtam én. – Nem értem, hogy miért négy! – tettem hozzá.

– Akkor buta vagy, fiam. Soha nem lesz belőled jó számtanos – mondta ki az ítéletet.

Szégyelltem magamat. Az osztály röhögött. Hogy számtanban buta vagyok, az megmaradt bennem egy életre.

Tizenkét év telt bele, mire rájöttem innsbrucki filozófia szemesztereim alatt, hogy a $2 \times 2 = 4$ miértje utáni kérdezősködésem nem butaság volt. Ellenkezőleg. A kanti magától értetődés, az evidencia miértje utáni kérdése volt, ami felelet nélkül az emberi elme alaptitkába torkollik. Így voltam a nyelvtannal is.

A gimnázium első osztályában a nyelvtani alapismeretek hiánya miatt kínlódtam. Még elemi iskola után sem volt fogalmam az alany, állítmány, jelző stb. lényegéről. Az is lehet, hogy mi, falusi gyerekek későn érők, lassan fejlődők voltunk. Tanítóink, ha akarták volna sem tudták volna megmagyarázni az alany vagy az állítmány nyelvtani lényegét. Később az vigasztalt egy keveset, hogy amerikai egyetemi társaink, velünk egykorúak, amerikai high school végzettséggel még az egyetemen sem értették a mondat részeinek elméleti jelentőségét. Egy részük csak a szavakat ismerte. Persze ez sovány vigasz.

V. „Meg kő juo vernyi úket”

Visszatérve ahhoz a tényhez és következményeihez, hogy mi, Mészáros-gyerekek sem uraknak, sem parasztnak nem számítottunk, meg is ittuk a levét. Nemcsak hogy nem fogadtak el minket egyenrangúnak, hanem ami életem első rejtélye maradt, minden ok nélkül szinte gyűlöltek bennünket. Alábbvalóbbaknak vagy feljebbvalóknak tartottak bennünket? Nem tudom eldönteni. Ez elég ok volt a gyűlöletre.

Apámat, bár a pár holdas örökrészen gazdálkodott, soha ganajos szekéren ülni nem láttam. Neki is „pógárok”, illetve parasztnak voltak a felsőpatyiai. Már otthon tiltották, az iskolában még inkább a „vazsi” tájszólást, a gimnáziumról nem is beszélve. „Parasztosan”, „falusiasan”, „fősőpatyiasan” nem volt szabad beszélni, pedig bármennyire tiltották, az volt a nép édes anyanyelve. Belémoltották ennek a nyelvnek a lenézését.

Álljon itt egy pár kifejezés, ma már általam is visszasóvárgott "kóstolónak". *Há mész = Hová mész? E voát Sárvárrá = El volt Sárvárra. Ére-óra jártam meékse láttam = Erre-arra jártam, mégse láttam.* A „vazsi” tájszólás, valószínű, falvanként változott – egy más magyar nyelv volt, mint az irodalmi, a „pesti”. Bár gyerekkorunk óta tiltották, irtották belőlünk, olyannyira, hogy ma már alig tudnám folyékonyan, hiba „neékü” (nélkül) beszélni, mégis anyanyelvemnek tudom, mert ennek az áramában nőttem fel, ezek a hangok ütötték meg először értelmet adóan a fületem. Ami után ma – csaknem nyolcvan évi távollét után – sóvárgok, hogy ismét halljam, nem azt az úri, a „pesti”, hanem azt a „fősőpatyi” beszédet,... ha még megvan, és hangzik, amilyen régen volt. Nem tudom. Pedig ez a paraszti beszéd lenne igazán ereje a népnek, nem a rákényszerített, magyar hangzása ellenére is idegen, pesti nyelv.

Ok nélkül gyűlöltek bennünket, legalábbis így véltük, paraszti elemi iskolás társaink. Ahol tudtak, kinevettek, kigúnyoltak, és tettelegességre vetemedtek ellenünk. „Meg kő juo vernyi úket” (meg kell jól verni őket), ezeket a se urakat, se parasztnak. Csupa félelemből a kertek alatt jártam haza délben az iskolából. Furkós botokkal fölszerelve leleskedtek rám. Még máig is emlékszem, mikor egyszer a Rába felé vivő úton a kertünkbe vezető ösvénynél féltucatnyian hirtelen körülvettek, rámrohantak, ütöttek-verték, ahol értek, és én futottam, rohantam a földeken át a kertünkbe. Véresen érkeztem haza déli harangszó táján. Anyám a konyhában „mácsikot” gyúrt és vagdalt. Sírtam és reméltem, hogy anyám felém jön, vigasztal, lemos, beköt. Mindezekből semmi. Anyám alig nézett rám, csak azt mondta szemrehányóan:

– Már megint rosszalkodtál? Mit csináltál?

Próbáltam elmondani, de nem tudtam megértetni pár ügyes szóval ennek az ok nélküli gyűlöletnek az eredetét. Hát csendesen sirdogáltam és hallgattam. Éreztem, hogy anyám tudja, mi miért történik velem, és hallgatásának, a segítség késleltetésének oka más, mint a szívtelenség. Negyedóra múlva nekiállt kimosni a sebemet és csak annyit mondott:

– Hát, fiam, itt jön ki a rosszaság! Ez az élet!

Nem mondta, kinek a rosszasága, az enyém-e vagy másoké... De megállapításában „ez az élet”, benne volt a fölszólítás, készüljek fel arra, ami van, nem pedig egy álomvilágra. Még ma is hálás vagyok ezért a bánásmódjáért.

A mindennapi esti imádsághoz hozzátartozott az Apostoli hitvallás, a Tízparancsolat, az élőkért és halottakért való ima. Az utolsó Miatyánkot anyám mindig így vezette be: „Imádkozzunk azokért, akikről soha senki meg nem emlékezik” Ez a „soha senki” elvitt engem a világ végére. A világ összeállt egy nagy egységbe. Nem maradt rajta rés, ahol az ember kieshetett volna. Mindig vártam erre az utolsó Miatyánkra, arra, hogy a „soha senki” ne hiányozzék. Apai nagyanyámnak, akit Czethofer Juliannának hívtak, és Lózsról származott, el kellett mondani még minden este azt a hat alapigazságot is, ami nélkül nem lehet üdvözülni.

1) Egy Isten van.

2) Isten jó és igazságos. A jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti.

- 3) Istenben három személy van: Atya, Fiú és Szentlélek.
- 4) A második isteni személy érettünk emberré lett, és kínhalált szenvedett.
- 5) Az ember lelke halhatatlan.
- 6) Isten kegyelme nélkül senki nem üdvözülhet.

Ez a hat alapigazság mindig eligazított az élet nehéz helyzeteiben, az emberekkel való vitáimban. A gyakorlatban hasznosabbak voltak, mint a magas teológiai tudomány. Az embereket megfigyelve észrevettem, hogy aki a hat közül legalább egyet is fenntartás nélkül elfogadott, az más, az különb, az megbízhatóbb ember, mint aki mindezeket kétségbe vonta.

1924-ben halt meg apai nagyapám, Mészáros János. Szép szál, nagybajuszú ember volt, és keveset beszélt. Ötéves sem voltam. Halálos betegségében ugyanabban a szobában háltam, amelyikben ő. Csendesesen viselkedett. A párna alól figyeltem mindig, mit csinál. Egyszer fölkelte szükséglete végzésére, és térdig érő, hátul nyitott hálóingje nyakánál fennakadt. Ott állt előttem meztelenül a hatalmas nemiszervével, és tétovázott. Még sohasem láttam férfit meztelenül. Csak bámultam. Hát ez az ember – gondoltam magamban, és mind a mai napig valahányszor az emberről beszélnek, az ember mibenlétéről, mindig a meztelen nagyapámra gondolok.

Apámnak volt egy velem egyidős, törvénytelen lánya. Erős Annának hívták. Az anyját is. Születésem évében nálunk szolgált. Cselédlány volt. Nekem soha senki sem mondta ezt, csak iskolai sottogásokból és leányviháncolásokból következtettem erre a tényre. Hisz egyidős lévén velem egy osztályba járt, és miután a bizonyosság bennem megerősödött, észrevettem, láttam a hasonlóságot közte, közöttem és leánytestvérem között. Vonásai valamivel erősebbek, durvábbak – ez nem jelent erkölcsi minősítést! – voltak, mint Máriáé, leánytestvéremé, akit csak Micinek szólítottunk. Úgy látszik, ez annak idején szokás volt, hogy a hallgatás leplét borítsák az ilyen „nemkívánatos” eseményekre. Akkoriban nem is sokat törődtem vele, csak idővel döbbsentem rá, hogy szegény anyámnak a hat gyerek mellett mennyit kellett szenvednie apám ilyen tettei miatt. Soha semmiféle szemrehányást nem tett fülünk hallatára apámnak. Halála után, ha róla esett szó, mindig elhangzott a következő: Szegény apátok! – Ebben minden benne volt.

Apám 1927. január végén tüdőgyulladást kapott. Még elhajtott lovaskocsin nagymamához a geresdi malomba. Miután hazajött, hamarosan, február 2-án meghalt. Emlékszem édesanyám fájdalomtól földült arcára és a mi hatunkra, gyerekekre, hangos siránkozásunkra. Anyám hívta a plébánost, de az csak a halál beállta után tudta föladni neki a szentkenet szentségét. Drága jó bátyám, Attila mondta el nekem, hogy apám halála órájában édesanyámnak azt sottogta:

– Valéria, hogyan hagylak itt benneteket?

Egy ilyen egyszerű kérdő mondattal rendbe lehet hozni az életet Isten kegyelméből!

Apám halála után az élet és a létfenntartás egész gondja negyvenöt éves anyám nyakába szakadt. Éjt nappallá téve dolgozott, és arra emlékszem, hogy sokat sírt. Mielőtt minket fölkellett, már megetette az állatokat, mert háziállatai mindig voltak. Megmosdatott, felöltöztetett bennünket, és elmondta velünk a rövid reggeli imádságot. Közben kiszolgált a korán a vendéglőbe érkező kocsisokat, akik a sárvári vásárra menő útról betértek egy kupica pálinkára, és elküldött bennünket a templomba, iskolába. József bátyám kitanulta Lébényben a hentes és mészáros mesterséget, és ott is maradt dolgozni. Attila bátyám a sárvári négy polgári után jobb híján, de nem szívesen, felvetette magát a Veszprém melletti jutasi – amit akkor barokkosan szépítő nyelven hívtak így – altisztnevelő intézetbe. Ott képezték ki a hivatásos hadsereg altisztjeit. Ha megjött vakációra, soha nem panaszkodott: művészi, érzékeny lélek volt. Szívét a költészet és festészet vonzotta. Csak most értem, miért nézett pár napi vakációs otthonlét után oly szomorúan maga körül: szótlánul, szeretettel. Már belelátott egy kicsit a világba, és látta, milyen helyzetben van anyánk a hat gyerekkel, akik közül még egy sem küzdött meg igazán az élettel.

Apai nagyanyám, született Czethofer Julianna azok közé az asszonyok közé tartozott, akik a gyepelót sohasem adják ki a kezükből. Míg élt apám, őt és családját, tehát minket azzal tartott

kezeben, hogy gyermekeinek, köztük lányainak: Ilonka és Anna nénénknek férjhezmenetele után Rumban és Vámos-családon átadta a nekik járó vagyronrészt, ha jól tudom földben, pénzben és malomtulajdonban. János fia eltűnt az I. világháborúban az orosz fronton. Özvegye, született Soós Mária két gyermekével a felsőpatyi ház felét kapta és lakta. A másik felét pedig mi. Kifizetetlen maradt Antal, a legfiatalabb fiú és apám, József. Ha nem is tudatosan, de asszonyi ösztönnel, amely erősebb minden tudatos, világosan megfogalmazott gondolatnál vagy érvnél, ezt a két fiát vetette hatalma alá, és nem is engedte ki őket haláluk, illetve halála órájáig.

Antal leérettségizett. Belépett a győri kisszemináriumba. Papnak készült. Valószínű, hogy ebben több szerepe volt Julianna nagyanyámnak, mint neki, mert a háború kellős közepén, 1915-ben kilépett a győri szemináriumból. Hadi érettségivel mint karpaszományos hadapród az orosz frontra került, és hamarosan fogságba esett. Ott maradt hat évig. Szibériában tűnt el bátyja, János. Ott raboskodott ő is, míg 1921-ben Japánon keresztül haza nem jött. Majdnem orosz mágnásasszonyt hozott haza feleségül. Antal bácsi elbeszélése szerint csak az utolsó pillanatban tudta magát kiszabadítani karjai közül, közvetlen a hajóra szállás előtt. Akkor még nem tudtam, hogy egy újabb világháború után nekem is Szibéria lesz az osztályrészem.

Antal hazatérte után elvégezte a soproni erdészeti főiskolát. Feleségül vette Tanzer Vilmát, a locsmándi (Lutzmannsburg) határszéli malomtulajdonosnak az Antalnál tizenöt évvel fiatalabb lányát. Vilma néni erős akaratú, rátarti, becsvágyó, kíváncsi és féltékenykedő, nekem akkor magas és sudár természetűnek látszó asszony volt. Ő vagy a többi sógornő tanácsolta anyámnak, hogy ne hozzon annyi gyereket a világra, hisz lehet „azon” segíteni. Nem tudom, mit, csak azt tudom, hogy tanácsolták neki, tegyen valamit a gyermekáldás ellen. Kivéve Födelmes Anna nénit – a vámoscsaládi molnár feleségét – mindenütt csak egy-két gyerek született. Antalnak és Vilmának két lánya volt, Duci és Mimi. Vilma féltékeny volt anyám öt fiára és egy lányára. Ha nagynéha látogatóba mentünk hozzá, mindenről kifaggatott bennünket: mit esztek, honnét van a ruhátok, mit csinál anyátok? Mária nővéremet kislány korában a meztelenségig végigkutatatta, mit hord, milyen ruhában jár.

Juliana nagyanyám, aki mellesleg szólva valójában nem volt rossz szívű asszony, és nagyon vallásos is volt, két fiát, Józsefet és Antalt tartotta a markában azzal, hogy a felsőpatyi fél házat és az osztás után megmaradt egyik birtokrészt – nem tudom pontosan, hány hold föld, de jó földek voltak – egyszer egyiknek, másszor a másiknak ígérte. Apám 1927-ben történt halála után mi, Valéria és gyerekei voltunk soron, hogy osztozkodási és mindent, mindenkit magához láncoló ösztönét kiélje. Szülőházam, a külső Mészáros-ház két családnak mindig szűk volt. Anyám a Szemes-házat akarta megvenni a Kulcsár-telek szomszédságában, amely kőből volt. Nagyanyám, Julianna a valamivel nagyobb telekkel rendelkező Fülöp jegyző házat, amelynek csak döngölt falai voltak, nedvesebb is volt, rosszabb tetővel. Pontosán nem tudom, a vétel hogyan történt. A Fülöp jegyző házat vették meg, amelynek tágasabb udvarát egy puszpángsövény³ választotta ketté. Anyám sohasem szerette ezt a házat, nagyanyám erőszakolta rá. Azt szokta mondani, ha ínséges lett az élet:

– Most aztán beleülhettek a puszpángokba!

Ezzel azt akarta mondani: Most aztán uraskodhattok szegénységben!

A nálam két évvel idősebb nővéremmel, Máriával nőttem föl. Korban ő állott hozzám legközelebb. Ő gyorsabb, fürgébb, ügyesebb volt. Őt fiútestvér között nőtt fel, megtanult azok módján viselkedni. Nála ismertem föl a női természet gyakorlati számítókészségét úgyszólván mindenben, és egyúttal kiszámíthatatlanságát. Minden, a legcsekélyebb apró előnyért is, amit ő nekem véleménye szerint nyújtott, a legrövidebb időn belül komoly ellenszolgáltatást kért. És ezt nemcsak úgy szépen, óvatosan, módjával, hanem azonnal, követelőleg.

³ Sűrűn álló, apró, fényes levelű díszcserje, bukszus. Úri házaknál volt divatos. Parasztok udvarában ritkán fordult elő.

– Ha nem adod, vége közöttünk mindennek, örök harag! – így fogalmazta meg követeléseit. Legtöbbször engedtem neki, ami csak fokozta magabiztosságát, öntudatát. Bár testileg-lelkileg közel voltunk egymáshoz, tisztán éltük le gyermekéveinket. Sokszor ültünk valahol a fűben, a kertben, az árokparton, a fölöttünk elhúzó napsütötte felhők alatt, és elgondolkodtunk azon, milyen is lehet a végtelen Isten?... ha már ez a világ is olyan nagy és szép. Aztán nagyobbacska nőve mégis úgy éreztem, hogy Mária vallásossága mindinkább gyengült. Átvette a falusi intelligencia vallásra, hitre, egyházra és papokra vonatkozó csipkelődő szavait, kifejezéseit. A korcsmában hallott durva beszédmodor elvette vallásos érzését. Ilyennek is maradt mind a mai napig. Minden, amit vele kapcsolatban átéltem, óvatosságot ébresztett bennem a női nemmel szemben. Mérhetetlen számító természete valahogy taszítólag hatott rám. Sohasem keltett különösebb megrendülést a tőle való búcsúzkodás, elválás.

Mindez azonban csak előjátéka volt annak, amit a Milossal éltem át. Milos egy közönséges tehén volt. Apám 1927-ben bekövetkezett halála után lassanként az egyetlen állat az istállómban. Nyolc-kilencéves fiúcska voltam. Iskolaszünetben a Milost kellett legeltetnem és őriznem. Forró júliusi napok voltak. A határ megtelt a vetések és legelők illatával. A velem egykorúak hajtották a szelíd himbálózással lépkedő teheneket tízesével-húszasával a Peresztég-patakocská melletti legelőre. Én csak az egy tehén, a Milos után bandukoltam, vagy inkább rohantam, mert Milos ideges, gyorsjárású tehén volt. A Peresztég partján terült el az aránylag hosszú, de széltében keskeny méretű legelőnk, amely a parttól emelkedett fölfelé –, s ahogy emelkedett, úgy gyengült a legelő minősége. Ez is bosszantotta a Milost, mert nem győztem a szomszéd rétekről visszaterelni. Természetesen mindig a jobb fűvet kereste.

Úgyszólván nem volt egy nyugodt pillanatom. Irigykedve néztem a velem egykorú bojtárgyerekeket. Nyájuk közelében lekuporodva játszottak, szórakoztak. Úgy látszott, szinte gond nélkül őrizték a teheneket. Néha gyűlöltem még a legyek zümmögését is. Állatok közelében tele volt velük a határ. De mindez csak a kezdet volt. Milos mind idegesebbé vált. A végén már nem győztem visszahajkurászni a saját legelőnkre. Első alkalommal nem tudtam mire vélni a dolgot. Gondoltam, rossz napja van. Állat, megbocsájtottam neki, és úgy törődtem vele, mintha a saját magam jóllakásáról lett volna szó. Úgy 11 óra tájban aztán láttam, hogy Milos szinte egész testében remeg: farkát ferdén-hetykén föl-kunkorítja, a fejét féloldalra vágja, füleit billegeti, tekintete vadul a messzeségbe mered, pár pillanatig így marad, majd mint egy őrült kaparni kezd, tekintete vad lángokat lövell, és egyszer csak nekiiramodik hazafelé a mezőnek. Árkon-bokron, vetéseken, kerteken, mindeneken keresztül galoppba lendült mindig egyforma tartásban: fejét félre föl-vágva, farka a levegőben, tőgyének a csöcsei jobbról-balról nekivágódtak a hasának. Én meg bögve futottam utána, messze lemaradva tőle. Igazi látványosság a mezőn dolgozó rengeteg embernek: nevettek, gúnyolódtak rajtam, hogy íme, ez a gyerek egy tehénnel sem bír, míg a többiek egész tehéncordát őriznek. A Vas megyei parasztember csípős, maró gúnyával öntöttek le futtomban is. Hazaérve a „kövécsdombon” át szégyenkeztem. Anyám mosolygott, nem rótt meg, nem tett gúnyos megjegyzést. Mintha sajnált volna.

– Ez a Milos tehén, fiam, egy kicsit bolond, hisztérika.

Először ütötte meg ez a szó a fülemet. A Milos tehén viselkedését szinte öntudatlanul is kapcsolatba hoztam Mária nővérem sokszor tapasztalt magatartásával és sok leány iskolatársaiméval még az elemiben. Csak a közelmúlt években döbbsentem rá, hogy ez mennyire befolyásolt engem a nőikkel szembeni magatartásomban. Vajon nem ez volt-e a gyökere az aránylag könnyen magamra vállalt papi nőtlenségnek? Nem tudom, csak kérdezem magamtól.

Anyám odavolt a mezei munkáért és az állattenyésztésért; apám szinte gyűlölte a falusi életet. Ha csak tehetett, bement Szombathelyre. Városi vendéglőről és nem falusi kocsmáról álmodott. Mire befejeztem az elemi iskola négy osztályát 1929-ben, már két éve a temetőben nyugodott.

VI. Utam a nagyvilágba

Anyám hat gyerekének sorsába az egész, sokszor nem éppen jóindulatú rokonság is beleszólt. Anyám mesterembereket és parasztokat akart belőlünk nevelni, de mindannyiunk szíve a városi élet felé húzott. A kérdés az volt: taníttassanak bennünket vagy ne? Ha iskoláztatásra kerülne sor, miből fizetjük majd? Végül is nagy öröömre az iskoláztatás mellett döntöttek. Mindig szóban forgott mint nagy összeg, „az ökrök ára”. Kilencezer pengőért adták el a két szép hízlalt ökröt, és ebből kellett futnia az iskoláztatás kiadásaira az elkövetkező években.

Anyám otthon maradt Felsőpatyon a vendéglőben, mi pedig, László, Mária és én apai nagyanyámmal, az intrikus Czethofer Juliannával 1929 szeptember első napjaiban költöztünk Kőszegre tanulni. Bátyámat, Lacit tanítóképzőbe írták be, nővéremet, Micit a domonkos nővérek polgári iskolájába, engem pedig a Ferenc József Magyar Királyi Bencés Főgimnáziumba.

„Förlutazásunk” Kőszegre leírhatatlanul romantikus volt. Először is nekünk, testvéreknek kellett fölszednünk a tíz-tizenöt zsák krumplit, a „Ritó”-ban. Így hívták vasiasan a Rétalját, ahol a falu Rába felőli oldalán a legzsírosabb termőföldek voltak. Szedtük a krumplit, hancúroztunk. Nem tudom leírni azt az örömet, amelyet a tanulás melletti családi döntés után éreztem. Gimnazista leszek, latinul tanulok, nem lesz többé tehénörzés, viaskodás a Milossal. Megszabadulok a falu ásatag, egyhangú világától. Meglátom, mi van a nagy hegyek lábánál, vagy talán azt is, ami azokon túl van: a mennyországban éreztem magamat.

Az 1929-es gazdasági válsággal a magyar falvakban növekedett a szegénység és az ínség. Időközben csak egy gebeszámba menő ló maradt az istállóban, a Szellő. Fehérderes, nagycsontú, herélt csődör volt. Szinte tudatában volt korának és rozzant állapotának. Esze, nem pedig ereje szerint dolgozott és húzott. A háztól elmenőben állandóan hátrafelé pislogott, hogy nem csattan-e hátán az ostor. Mielőtt még csattant volna, nagyot rántott a kocsin. Bármilyen messze volt is, tudta, hogy hazafelé, az istálló felé megyünk, állandóan nyargalt biztatás nélkül is. Meg sem lehetett állítani.

Hogyan is ment Felsőpatyról három testvér nagymamájukkal Kőszegre tanulni? Először is fölkarfázták az oldalas parasztszekér két szélét körülbelül két méter magasra, és utána megrakták a kocsit jó félévre szóló élelmiszerekkel. Alulra kerültek a krumplis zsákok, aztán a lisztes zsákok, közbe a zsírosbödön, a konyhafőlszerelés, legfölülre kerültek a szalmazsákok és az ágynemű.

Hogy senki se lássa ezt a kezdetleges hurcolkodást, az éjszaka beálltával indultunk útnak. A Szellő lépésben bandukolt. Mi, hárman testvérek legfölül a szalmazsákokon feküdtünk, jó melegen az ágyneműben, és csodáltuk a csillagos szeptemberi eget. A lehető és lehetetlen kérdéseken rágódtunk: mi van a csillagokban? S a csillagokon túl? – s közben észre sem vettük a szegénységnél is nagyobb nyomorúságunkat. Így telt az egész éjszaka a Felsőpaty-Kőszeg negyven kilométeres szakaszán Ölbön, Váton, Acsádon keresztül.

VII. Kőszegi diákévek

Csak Laci bátyám, aki már Kőszegen végezte a polgári iskola két felső osztályát és Antal bácsinál, a város erdőmérnökénél volt, lakott, szállt le a kocsi párnái közül, mert szégyellte volna, ha valaki ismerős meglátja. Napsütéses, szeptemberi reggel döcögtünk végig a kőszegi Király úton valamelyik hátsó udvarban lévő egyszobás lakásunkig.

Először jártam aszfaltos, kövezett utcán életemben, és csodálkozva hallgattam a fiákeres lovak patáinak egyforma, ütemes csattogását az aszfalton. Mindez nyomorúságos volt, de nem vettük észre, mert ilyen volt az akkori átlagos magyar élet. Szegény anyám, aki az elemi hat osztályában megtanult írni és olvasni, vitt engem beírni a gimnáziumba. Bár akkor nem vettem észre, mert magammal voltam elfoglalva, de bizonyára még nálam is jobban izgult. Arra emlékszem, hogy azt mondta:

– Jegyezz meg magadnak mindent, mert ez az első és utolsó alkalom, hogy téged valaki elkísér beírni.

Így is lett, és így lettem én szegény falusi édesanyám szavára felnőtt diák. Még mindig az orromban van a magas és széles iskolafolyosók kátrányszaga. Ezzel kezelték ugyanis a tantermek padlózatát. Ez terjengett keveredve a siheder serdülők szagával.

Szülőfalumban sem a plébános, sem a tanítók közül senki nekem Isten hozzádot nem mondott, semmi jót nem kívánt. Inkább mintha irigyelték volna a továbbtanulási lehetőségemet. Ezt annak idején magától értetődőnek vettem. Ilyen volt a falu léghőre.

A gimnáziumban még jobban, mint eddig, előtűntek a társadalmi osztálykülönbségek. A bencés tanárok egy része, különösen a fiatalabbja, a középosztálybeli, a jobban öltözött diákokat másképp kezelte, mint a magamfajta paraszt származású falusi gyerekeket. Még ezek között is sokszor látható különbséget tettek a gazdag parasztok és a szegényebb földműves vagy a kisvárosi alkalmazottak gyermekei között. Két éven át egy és ugyanazt a bársonynadrágot hordtam hétköznap, ünnepnap. Ahogy nőttem, feszült rajtam, vásott, kopott, zsíros lett. Odahaza emiatt soha nem panaszkodtam, és Isten különös kegyelme révén soha nem is szégyelltem magamat benne. Csak vasárnaponként állapítottam meg félénk tekintettel az új ruhák, amikben a többiek jártak, és bársonynadrágom közti különbséget.

Mindig riasztó volt az úri gyerekek magabiztos, nagyszájú fellépése az iskolaév első heteiben. Úgy beszéltek, mintha már mindent tudtak és megtapasztaltak volna. Ismerték a tanárokat név szerint, jó és rossz tulajdonságaikat, mert tehetős családjuk a tanárokat már vendégül látta. Igen sokszor aztán hamarosan fordult a kocka. Az első negyedévi vagy félévi értesítő jegyeiből aztán kitűnt, hogy többen közülük tehetségtelen tanulók. Olyan esetre nem emlékszem, hogy a tehetősek gyerekei osztályozáskor kedvezőbb elbánásban részesültek volna. Annyira igazságtalanul mégsem mentek a dolgok!

Mindig voltak szerzetes paptanáraim közül olyanok, akik közepes tanulmányaim és szegényes külsőm ellenére – vagy talán éppen amiatt! – felkaroltak, és szeretetüket irántam kimutatták. Ezek közül meg kell említenem *Csernák Szaniszló* történelemtanáromat, aki a közepesnél jobb emlékezőtehetségemet mindig felhasználta, hogy feleltessen, és tudjak is. Az évszámokat könnyen észben tartottam. A jó Isten áldja meg érte!

A gimnáziumban, különösen az idegen nyelvekben, a latinban és a németben hamarosan kitűnt az elemi iskolai tanulmányaim fogyatékosága. Tízéves voltam. A nálunk egy-két évvel idősebbek mind jobbak voltak felfogás dolgában. Emlékszem, milyen nehéz volt számomra a főnevek és melléknevek nyelvtani nemének megértése és alkalmazása. A magyarban voltaképpen nincs formai vagy nyelvtani nem, csak jelentésbeli. Élőlények megnevezésében más szót használ hím- vagy nőnemű lény megjelölésére, de a formai egyeztetés ismeretlen.

Mivel még nem pubertáltam, nem tudtam felfogni a nemnek mint nyelvtani fogalomnak és formának az érvényességét minden szóra. Csak lassan jöttem rá, és fogadtam el a jogosultságát. Sokat kínlódtam a gimnázium első három osztályában. Otthon senki nem segített. A harmadik osztályban bizonyítványom tele volt hármás jegyekkel. Anyám sírt. Minden inkább érdekelt, mint a tanulás. Hajszálon múlt, hogy nem hagytam abba.

A vallás a lelki és szellemi dolgok mindig érdekelték. Szorgalmasan ministráltam, de ugyanakkor heves, indulatos, veszekedős típusú gyerek voltam. Sokszor szememre is hányták osztálytársaim, hogy miként egyeztetem össze verekedős mivoltomat jámborságommal. Nem tudtam rá válaszolni.

A harmadik gimnáziumban osztályfőnököm *Kovács Tóbiás* bencés szerzetes volt. Bármilyen kora reggeli órára keresett ministránst – kirándulás idején néhány tanár reggel 4-kor misézett! –, mindig jelentkeztem, és pontosan megjelentem, pedig húsz percre laktam a bencés templomtól.

Az 1932. év őszén egy borús, komor reggelen fázósan ültem a bársony rövid nadrágomban a hideg iskolapadban. Mindjárt a reggel 8 órai becsöngetés után volt a latin- vagy magyaróra. Kovács Tóbiás osztályfőnök ott állt teljes nagyságában a szorongó osztály előtt. Egyszer csak hallom, hogy hív.

– Mészáros Tibor!

Zavaromban ülve maradtam.

– Állj fel! – hangzott jobbról is, balról is a felszólítás. Remegve álltam fel. Az osztály elcsendesült, mert szokatlan volt ez az óra eleji felszólítás. A feszült figyelemben megmerevedett osztály előtt engem kihívóan nézve a következőket mondta:

– Te, Mészáros, ma éjjel veled álmodtam. Loptál. A rendőrség letartóztatott, és börtönbe ültetett. Hát, vigyázz magadra!

Mély csönd volt az osztályban. Kővé meredtem a szégyentől. Figyelmeztető, szinte kárörvendő mosollyal nézett rám, és azt mondta:

– Leülhetsz!

Szerettem volna a föld alá bújni. Forróság öntött el. Úgy éreztem, hogy nincs többé keresnivalóm ezen a földön. Ennyi volt az egész jelenet. Erről soha senkivel sem az iskolában, sem az iskolán kívül nem beszéltem. De ezek a döbbenetes szavak kísértek hónapokon át. Amennyire tudtam, kifelé igyekeztem úgy tenni, mintha semmi sem történt volna. Tóbiás szerzetes osztályfőnököm maradt a harmadik év végéig. Én szorgalmasan ministráltam neki korai miséin azontúl is. Kiment Afrikába a Szent-Otíliai német apátság missziójába misszionáriusnak, de hamarosan visszajött. A nagy szál, egyenes tartású embert 1945-ben Pápán a nagytemplomban láttam, mikor Mindszenty József veszprémi püspököt érseki kinevezése előtt bérmáláson mint titkár kísértem. Tóbiás magába roskadva ült diákjai mellett egy hosszú templomi pad szélén. Szerettem volna vele beszélni. Szertartásbeli teendőim megakadályoztak. Talán nem is emlékezett rám. Az elviselt jogtalanságokra való visszaemlékezés mindig fájó érzést váltott ki belőlem. Az örökkévalóságban – remélem – magyarázkodás nélkül foghatok vele kezét. Az esemény talán egyben segített is: könnyebben tartottam magamat bűnös embernek, mint mások. – Hátha valóban tudnál lopni-rabolni és börtönsorsra jutni? – kérdeztem magamtól. Az utóbbiból aztán eléggé ki is jutott.

A negyedik gimnáziumi évem folyamán, 1933-ban aztán lassan nagy változás ment végbe bennem. Miután pubertáltam, elmúltak a nehézségeim a nyelv nemi formáival. Az emberszerető és bennünket inkább biztató mint korholó tanáraink, Barcza Leánder, Czingráber Péter lelkesítettek bennünket a tudás iránt. Szívesen tanultam. Különösen Czingráber Péter bencés tanárom lelkesedése ragadott meg. Mint akkor diáknyelven mondták, „erős kettes” tanuló lettem, és az év végi bizonyítványomban csak egy pár kettes görbéllett. A többi mind egyes volt. Legfőbb ideje volt, hogy így történjék.

A kőszegi Király úti kis háztartást fel kellett számolni. Odahaza Felsőpatyon legidősebb bátyám, József, miután megszerezte a hentes és vendéglátó ipari képesítést, átvette a felsőpatyi vendéglőt. A harmincadik évén túl volt. A folyton intrikáló Mészáros nagymamát elzavarta, és egyedül maradván asszonyra volt szüksége.

Úgy határoztak, hogy édesmama hazamegy, Józseffel együtt vezeti a vendéglőt, s lesz központja a családnak. A Mészáros nagymamának, a Czethofer Juliannának aztán szomorúságra fordult a sorsa. Visszavonult abba a falun kívüli fél házrészbe, amelyet a hozzá tartozó pár hold földdel mindig másnak ígért oda – egyszer apámnak, másszor az Antal fiának, bár minden a nagyanyám nevére volt íratva. Miután oda visszavonult, mindezt Antalnak ígérte, vagy talán az ő nevére is íratta. Ez utóbbit nem tudom, hogy s mint s mikor történt. Abban a fél házban élte le életének utolsó éveit egyedülletben, mindinkább magára maradván, végül is ellátatlanul, mint mondták volt, „saját piszkában”. Jó anyám segített neki néha, hogy tisztába tehesse magát, de elzárkózott előlünk. Sem menyje, a János felesége, Soós Mária, aki a ház egybeépült másik felében lakott, sem Antal családja, amely a fél házrész és a földeket örökölte, nem törődtek vele, nem néztek utána.

A puszta emlékezés is nyomasztott, amikor ezekre a dolgokra gondoltam, és nyomaszt a mai napig is. Jaj a magára maradtoknak!

Mária nővérem elvégezte 1933 júniusában a négy polgárit a kőszegi dömés apácáknál. László bátyám befejezte a négy év tanítóképzőt. Neki még egy éve volt hátra. Én magam mögött hagytam a négy gimnáziumi osztályt. Mária hazament Felsőpatyra anyámnak és József bátyámnak segíteni. László folytatja majd a tanítóképzőt Kőszegen.

Mi lesz velem? Mindenképpen tanulni akartam. Így vetődött fel a papi kisszeminárium gondolata, ahol a gimnáziumi felső osztályosok az érettségire és alaposabb lelki neveléssel, ha arra kedvük és hivatásuk volt, a teológiára készültek elő. A hitbeli vallásos élmények mindig mélyen hatottak rám. Az imádság és a csendes szentmisék áhítatát mindig szerettem.

VIII. Két konkurzuson

Anyámmal elutaztam Győrbe vonaton. Részt vettem a konkurzuson. Így hívták a felvételi vizsgát. Bizonyítványom jó volt. Mindenre jól feleltem, de megkérdezték tőlem, hogy rokona vagyok-e annak a Mészáros Antalnak, aki az első háború kezdetén Győrben seminarista volt, és 1915-ben kilépett. Mondtam, hogy unokaöccse vagyok. A vizsgáztatók sokat mondóan egymásra néztek. Csak emiatt, vagy valami más okból, nem tudom, de nem vettek föl.

Július eleje volt. Az idő sürgetett. Napokon át úgy látszott, hogy az én továbbtanulásom kútba esett. Nem tudom, honnét, de megtudtam, hogy Veszprémbe később van a konkurzus. Veszprémre soha nem gondoltam – már a név is olyan idegen volt nekem. Pénz az útra meg a szállásra nem volt. Két nap múlva menni kellett volna. Hogyan jussak el Veszprémbe?

Felötlött a kerékpár gondolata. Volt hatunknak otthon egy nehéz, vastagkerékű kerékpárunk. Felváltva használtuk. Állandóan javítani kellett. Folyton kilyukadt. Tizennégy éves voltam: befelé sokkal érettebb, mint kifelé. Egyedül, kerékpáron nem vághatok neki az útnak.

Szomszédunk volt a Fodor László. Hallgatag embernek ismerték. Részt vett az első világháborúban, de nem sokat beszélt róla. Mindenki bölcs, megfontolt embernek tartotta. Kisgazda volt. Rendben tartotta a házatáját. Erősen „evangyélikus”-nak tartották a faluban, titokban „kommunistának”, pedig szótlán volt, de egész lénye sugározta annak a társadalmi rendszernek az elítélését, amelyben a két háború között éltünk. Édesanyám, a szíve mélyén hívő, vallásos asszony, sokra tartotta a „Fodor szomszédot” (csak így hívta). Mindketten, mint némán küzdők és szenvedők, megértették egymást. Persze a Fodor szomszéd lelke legmélyén kommunista volt. Az első világháborús és az azutáni oroszországi tartózkodása idejéből hozta ezt magával. Talán részt vett ott a vörösök oldalán a fehérek elleni harcban. Az a fajta ember volt, aki csendben, szó nélkül várja, hogy eljőjön az ő ideje. Persze a földi álmok, miután egyszer megvalósultak, sohasem olyan szépek, mint megálmodva. Így vált számára az 1945-ös fordulat és a kommunisták által diktált földiek köztulajdonba vétele nagy csalódássá. Ő lett a nagy, köztulajdonba vett Szigethy-istállóban a téeszcsé tehenésze. Ilyen minőségben találkoztam vele 1956 nyarán, miután 8 évig én is megjártam az orosz kommunizmus poklát, sötét otthonának lakószobájában. Nem kérdezett semmit, majdnem némán néztünk egymásra... Mintha irigyelt volna. Ezt olvastam ki tekintetéből. Aztán hamarosan, 1956 után, egy hajnalon Fodor szomszédot a Szigethy-istállóban a marhák faránál találták meg szívszélhűdéstől, holtan összerogyva. Mint anyám, én is rokonnak éreztem a Fodor szomszédot – életét, örök hallgatásba burkolt sorsát. A kevés szó embere volt. Csendben álmodott éveken át a kommunizmusról, csendben csalódott.

– Én nem így gondoltam – mondta volt nekem az 1956-os nyári találkozáskor. Isten nyugosztalja szegény Fodor szomszédot. Egyszer majd találkozom vele.

1933 júliusában tehát legnagyobb gondom volt: hogyan tudnék továbbtanulni érettségiig? Így történt, hogy elkértük Fodor szomszéd majdnem új, szép kerékpárját, és László bátyámmal nekiindultunk az ismeretlen Veszprémnek. Jánosházán keresztül kerekeztünk. Szép, esős nyári idő volt. Megáztunk, megszáradtunk, ahogy a természet akarta. Azt ettük, amit magunkkal hoztunk. Valahol Devecserben egy szénapajtában aludtunk meg.

A Márkó nevű falut elhagyva a hosszú egyenes útszakaszon tűnt fel a veszprémi székesegyház kettős tornya. Nem akartam hinni, hogy valami végleges felé kerékpározok. Az út postaút volt. Nem aszfaltos, csak töményen kavicsozott, tele mély, vízzel telt kátyúkkal. Félénken néztem a kettős torony irányába.

Fogalmam sem volt, hogy pap akarok-e lenni vagy sem. Nem is akartam, és tizennégy éves fejjel el sem tudtam dönteni. Vitt az élet a következő állomás felé, amelyet az érettségi jelentett. A konkurzusi vizsga napja a nagyszemináriumban első péntekre esett.

Kisdiákkorom óta már Kőszegen is az iskolába menetel közben benéztem a bencés templomba rövid imádságra és imádásra. Reggelitől jövet az utam a székesegyház előtt vitt el. Önkéntelenül is bementem. Az Oltáriszentség, lévén első péntek, ki volt téve. Letérdeltem. Sajgott bennem lépésem egész fájdalmas volta. Nem határoztam el magam, hogy pap legyek, és megyek felvétetni magamat a kisszemináriumba, amely aztán a papság felé vezet. „Szereted az egyházat, a hitet, az imádságot, Krisztust – mondtam magamnak – de mindez nem elég ok arra, hogy pap legyél.”

Magamba roskadva térdeltem a leghátsó kemény padban. Eszembe jutott, hogy a jelentkezőknek csak kis hányadát veszik fel. A többit elutasítják. Ez adta az imádságomnak a váratlan fordulatot. „Jézusom, ha nem akarsz, hogy pap legyek, tedd, hogy a felvételi vizsga ne sikerüljön, és ne vegyenek fel!”

Ezzel hagytam el a székesegyházat. Mentem. Vizsgáztam. A vizsga sikerült. Fölvettek. Tovább nem gondolkodtam, mert okvetlenül érettségizni akartam.

1933. szeptember 6-án rakták fel a fonottkosárszerű, de négyszögletes csomagomat a legszükségesebb holmimmal parasztszekerünkre. A nagycsontú, herélt, fehérszürke Szellő lovunk volt befogva. Tulajdonsága volt – kora miatt megokosodott! –, hogy hazuról elfelé még ostorral sem lehetett sietésre bírni. Bezzeg, bármilyen messze, akár 10-20 kilométerre voltunk is hazuról, mihelyt hazafelé fordult a kocsi rúdja, nyargalt, amennyire csak nagy lábai bírták. Félelmetesen nagy, de szelíd állat volt.

Mikor felszálltam a kocsira, anyám ott állt az ülés mellett a löcsnél – könnyeit törölgette. Mikor már fenn ültem a búcsúzó ölelés után, csak annyit mondott könnyein keresztül:

– Fiam, ha nem akarsz pap lenni, szállj le a kocsiról!

Akkor fel sem mértem, hogy mekkora erőfeszítésébe került e szavak kimondása. Hisz leszállhattam volna, és minden másképp történt volna az életemben. Ez a mondat volt az egyetlen, amellyel egyenesen arra célzott, hogy szeretné, ha pap lennék. Sem előtte, sem utána nekem erről a kívánságáról nem szólt.

Fájt a sirása. Nem értettem meg egészen, csak arra gondoltam, hogy hiszen azon az első pénteken a veszprémi katedrálisban az Oltáriszentség előtt térdelve Istenre bízam felvételemet a szemináriumba. Ma tudom, hogy az Oltáriszentség előtti imám tartalmát és tényét a Nagy Valaki sugallta. Gyerek voltam. Ami elhatározásom egyértelműségét jelentette volna, annak szükségességét eltoltam magamtól, és ennek a későbbiek folyamán meg is ittam a levét.

Az 1933-37-es évek folyamán a veszprémi kisszeminárium növendéke voltam. Reverendában jártunk. A lelki nevelés határozta meg a napirendet. Mindennap reggel fél hatkor keltünk. Hat órakor fél óras elmélkedés előzte meg a mindennapi szentmisét. A nagy szeminárium ebédlőjében étkeztünk. Minden délután ebéd után másfél-két óras séta volt párosával. Az iskolai órarend betartásán kívül minden idő a tanulmányokba való elmélyülést szolgálta ebéd előtt, vacsora előtt rövid szentséglátogatással a házi kápolnában.

Lefekvés előtt rövid, elmélkedési pontokat – „punctá”-nak mondták – kaptunk a másnapi elmélkedésre. A kisszeminárium élete erősen fegyelmezett élet volt. Csak az érezhette jól magát benne, aki annak alávetette magát. A növendékek a gimnáziumi tanulmányokat illetően általában a legjobbak voltak – figyelmesebbek, odaadóbbak, igen sokszor lelkiismeretesebbek. A többieket iskola után elkapta az élet, a lakás, a kosztolás gondja, néha a leányismeretségek.

A kisszemináriumban háromfajta diák volt. Akik tudták, hogy nem akarnak papok lenni, akik papok akartak lenni és a bizonytalankodók. Hogy ki melyik csoportnak a tagja, arról ritkán esett szó, de mindenki sejtette a másikról, hogy hova is tartozik. Mindenki magában hordozta a problémáját. Az élet realista. Csak azt tűri meg az ember szívében, aminek kézzelfogható tartalma, megvalósíthatósága létezik.

Leginkább azok szenvedtek, akik bizonytalankodtak. Ezekhez tartoztam én is. A tudásszomj élt bennem. A vallásos, metafizikai meggondolások hatottak rám. Emiatt a fegyelmet, rendtartást

könnyen viseltem. A jövő felől nem aggódtam. Mutakoztak azonban a férfivá válásom külső és belső jelei, vonzódásom a női nemhez, és ez sok nehéz órát szerzett. Hatottak rám kinnlakó osztálytársaim igazi vagy vélt szerelmi kalandjai, bár azt is láttam, hogy a nemi önkiélésbe süllyedt társaim fáradtak, fakó arcszínűek, valamiképpen nyeglék voltak. Ez mindig figyelmeztetett a nemi túltengés káros voltára, és önkéntelenül visszatartott attól, hogy elragadtassam magamat.

Hatodikos gimnazista lehettem, mikor először egy Kovács Felicia nevű leányba beleszerettem. Felsőpatyon volt rokonainál a nyári szünetben. Néhányszor megöleltem és megcsókoltam – nagyon kevészer! – és egymás szerelmes, szemtől-szembe való megbámulásánál több közöttünk nem történt. Édesanyám mindezt látta, tudomásul vette. Soha egy szót sem ejtett emiatt. Ha Felicia nyárvégi hazamenetele után – valahol egy Szombathely környéki faluban lakott – nekem levelet írt, édesanyám szó nélkül, felbontatlanul odatette, ahol a posta szokott lenni, a konyhában a tányérok közé a polcra. Igen meglepett édesanyám e jóindulatú érdeklensége, és fokozta bennem a szerelem és a házasság felsőbb, más szemszögből való megbíráását.

A szerelmes levelekben – a magaméiban és a kapottakban – feltűnt az emberi nyelvnek szegényes kifejezési ismétlődése. Mindig ugyanazt mondják, írják egymásnak a szerelmesek. A test izgalmá ugyanaz. Az önkiszolgáltatottság érzése fogott el a levelek olvasása, az izgalom órái után. Bátyáimnál láttam, ha szerelmesek voltak, mennyi semmitmondó izgalommal járt hevültségük, lelkesedésük. Mindez segített, hogy a beleszerelmesedés – persze csak gondolatban és érzésben! – után minden lepergett rólam, mint a kacsáról a víz. Igaz az is, hogy nagyon hűséges maradtam a mindennapi szentmise látogatáshoz, a napi imához – a lehetetlen Eberhardt plébános viselkedése ellenére! – sőt, a naponkénti szentséglátogatáshoz is.

A szentek életét, lelki könyveket előszeretettel olvastam. A liberális, egyházellenes jákfai (szomszéd falunk volt) tanító, Földy Márton tanácsára és segítségével klasszikusokat is olvashattam. Ő kölcsönözte nekem a könyveket. Tizenhat éves lehettem. Ekkor a került kezembe Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regénye. Forró, júliusi nyár volt. A déli szél szárított, égetett mindent. Elhúzódva olvastam a hátsó szobában harminc-negyven oldalt. Utána minden alkalommal valahogy olyan kifejezhetetlen undor fogott el, hogy annál többet nem tudtam olvasni. Később és későbbi olvasáskor elemeztem ki magamban, hogy mi volt ez az akkor érzett undor. Dosztojevszkij annyira szétszedi elemezve az emberi érzésvilágot, és annyira vaskos színekkel írja le, tárja fel az emberi érzésvilág alacsonyságát és közönségességét, hogy más, mint undorézés nem marad vissza. Minden olvasás után egy-két napig tartott, míg visszanyertem egyensúlyomat, és az „ember” fölött érzett szomorúságomat le tudtam győzni.

Ezenkívül közelről éltem át bátyáimmal kapcsolatban a szerelmesek társalgásának ürességét és tartalmatlanságát. Ez is okozhatta, hogy szeptemberben minden évben szívesen tértem vissza a kisszemináriumba könyveimhez, és ezzel „hivatásválasztásom” első irányához, bár ez nem jelentette elhatározásom véglegességét. Akik nem akartak papok lenni, időközben elhagyták az intézetet, vagy az érettségi után jelentették ki nemleges szándékukat. Senkit semmire nem kényszerítettek.

Sokat köszönhetek Steixner Antal kisszemináriumi subregensnek, akinek ajtaja és szíve minden baráti beszélgetésre nyitva állt. Abban az időben harmincegynéhány éves lehettem. Kedvessége, sugárzása segített elviselni a diákgondokkal megterhelt fiatal szív nyomasztó hangulatát. Egy-egy mondata elkísért egész életem át. A nyári szünet után nehezek voltak az ősök. Borongós, ködös időben róttuk párosával napi sétáink útjait. Utána stúdium volt. Ezalatt bementem hozzá. Hallgatni is jól lehetett vele. Nem volt kötelező a beszéd, hogy miért is jött az ember. Ott állt irodája félhomályában íróasztala és cimbalma között. Cimbalmozott, és hallgatás közben néha ütökével átfutott a húrokon: megrezdültek, borzongtak, aláfestették a szoba, az időjárás hangulatát. Eszembe jutott, hogyan is fogom kibírni a hosszú papi életet nőtlenségben,

magányban. Akkor arra gondoltam, hogy ő már nem fiatal – pedig dehogynem volt az! Megkérdeztem, nem csendesülnek-e idővel, korral a nemi étellel járó szenvedélyek, lángolások. Kimondtam a kérdést. Egy ideig hallgatott, hosszan, együttérzően rámnézett, és csak annyit mondott:

– Tibikém, csak akkor, ha rád zárul a koporsó fedele!

Ezzel készített elő a véget nem érő harcra. Ezzel a pár szóval ő nekem mindig segített, ha nehéznek és hosszúnak látszott a harc: csak a koporsó fedele vet véget neki.

Meg kell még emlékezni Révész Laci bácsiról – mert csak így hívtuk – aki osztályfőnököm volt a gimnázium négy felső évén át. Görög-latin szakos tanár volt. Soha könyvet nem láttam a kezében. Mindent kívülről tudott. Legszigorúbb szava az volt hozzánk, hogy „ha így viselkedtek, nem leszek én nektek Laci bácsi!”

Négy kettessel kerültem át a kőszegi bencés gimnáziumból a veszprémi piaristákhoz, tehát közepes tanulóként. Igaz, Kőszegen mindig nyomtak egy kicsit a tanárok, nem voltam középosztálybeli. Az első görögórán Laci bácsi azt mondta, miután megtanította a görög ábécét, és már tudunk olvasni:

– Aki először tudja nekem felmondani a görög névelők ragozását, jelentkezék! – Én jelentkeztem elsőnek. Fújtam a névelőket elejétől végig, hátulról vissza az elejéig. Laci bácsi megállt az osztály előtt, és azt mondta:

– Na, fiaim, új csillagunk támadt! – Ettől kezdve érettségiig színjeles tanuló voltam. Mit tesz egy jókor mondott dicsérő szó!?

A kisszemináriumtól 1937-ben négyen érettségiztünk: Varga Karcsi, Novák Tóni, Almácssy Gyurka és én. Almácssy Gyurka természettudományi zseni volt. Sokra is vitte a budapesti tudományegyetemen. Varga Karcsit a Jankovich-grófok taníttatták a lakás és koszt szempontjából olcsó veszprémi kisszemináriumban. Szögletes vállú, inkább alacsony, tömzsi bakonyi fiú volt. Életem során az egyik legártatlanabb teremtes. Minden hátsó gondolat nélkül élte kispapi életét, és nem amiatt volt kisszemináriummi papnövendék, mert ott lakhatott és étkezhetett, mint azt annak idején sokan mondták. Szavaiban, állásfoglalásaiban tiszta, egyenes lelkű, kiismerhető, és szintén a papi pályára készült. Valamilyen pályára készülni mindig kényszerzubbonyoszerű vagy nagyzólo kifejezés volt szememben, és nem szerettem. Varga Karcsi nem papi pályára készült, hanem pap akart lenni. Már Innsbruckban voltam, amikor hallottam, hogy Varga Karcsi a veszprémi szemináriumban mint első éves hirtelen meghalt. Amint mondták, agyhártyagyulladásban. Ha valakiről hiszem, hogy a mennyországban van, és Istent színről színre látja, az Varga Karcsi. Már azért is sajnálnék elkárhozni, mert Varga Karcsit soha többé nem látnám. A jó Isten bocsássa meg nekem ezt a gyatra emberi indokot. Már a halálhír vételekor éreztem, amit ma – úgy tűnik – tudok, hogy a jó Isten Varga Karcsit meg akarta kímélni a sokszor nagyon is elszűrűlő plébánosi sorstól. Az ő esetére az alábbi sorok jobban illenek, mint bármelyik másakra:

*Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret:
Tüzes, gyors szíveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.*

(Ady Endre)

Varga Karcsinak köszönhetem hogy nemcsak a négy kisszemináriummi évet tölthettem vele, hanem azt is hogy kitörölhetetlen emléke végigkísér egy egész életen. Várom a viszontlátást.

Novák Tóni ciszterci szerzetes lett, a rendek feloszlata után világi papi szolgálatban. Érzelmek és érzékszervei irányították. Lelkesedéseit, levertségeit őszintén gondolta. Semmi hamis nem volt benne. Később inni kezdett, és annak is lett az áldozata. Engem a holtak jobban elérnek, mint más halandót: Novák Tóni is köztük van.

Almássy Gyurka számtanzseni volt. A jó és szokatlanul alacsony Tell matézistanárunk – ezért járt nőiesen magas sarkú cipőben – mindig Gyurkára pislogott a táblán végbemenő, hosszú levezetéseknel, vajon nincs-e benne hiba.

Ha a tábla alján kitűnt, hogy valami hiba van a levezetésben, Gyurka csak rámutatott a teleírt tábla közepén egy mínuszra vagy pluszra, egyetlenegy számra, mondván:

– Tanár úr, onnan kezdve és amiatt hibás a levezetés!

Nem emlékszem rá, hogy négy év alatt egyszer is elhibázta volna a baj okának felfedését. Apja első világháborús tiszt volt: az oroszoknál hadifogoly. Onnan hozta magával orosz nagyhercegnő feleségét, Gyurka anyját. Azután – úgy tudom – elváltak, és apja, várpalotai ügyvéd, a kisszeminárium olcsó tartásdíja segítségével oldotta meg fia iskoláztatásának kérdését. Gyurka egyenes ember volt. Tudós – kételkedő típus. A hit nem buzgott benne, csak azt mondta, amit tudományosan bizonyítani tudott. Egy kicsit hideg észtípus volt. Mindhárman meghaltak.

Volt velünk egy negyedik társunk is a kisszemináriumban, aki még az élők sorában van: a zalakarosi Bazsó László. Irodalmi hajlamai ellenére higgadt, jóeszű és mindenben megfontolt fiatalember. Vele lettem volna a legszívesebben bensőséges baráti viszonyban, de ő nem volt barátkozó természetű. Elsőrangú íráskészség jellemezte. Mindig azt hittem, hogy regény- és novellairó lesz belőle, és a végén bankár lett. Érettségink (1937) óta nem láttam. Mindig az volt az érzésem vele kapcsolatban, hogy papi hivatása van. Mégis jóval érettségi előtt elhagyta a kisszemináriumot.

Ma is emlékszem arra az ebéd előtti pillanatra 1937 júniusában, amikor dr. Steixner Antal kisszemináriumi subregens végignézett rajtunk, négy érettségizőn – Varga Karcsin, Novák Tónin, Almássy Gyurkán és rajtam. Akkor már világos volt, hogy a két első marad és Almássy nem megy teológiára. A végén rám nézett és azt kérdezte:

– Hát te, Tibor, mész, maradsz?

Én pedig zavartan, de egyértelműen válaszoltam:

– Maradok.

Ezt mondtam, de szívemben-lelkemben bizonytalan voltam. Hivatásérzetem emberi szempontból nem volt egyértelmű: kételkedtem magamban, hivatásomban pappá szentelésem órájáig 1943-ig. Vágyam volt tudni, látni. Ennek úgyszólván mindent alárendeltem. Papi hivatásomat is. A személyes életáldozat kérdése elől kitértem. A tudás megszerzése, a világlátottság ténye sokkal fontosabb volt, mint minden más gyakorlati szempont, hogy tudniillik mit miért kell odaadnom, minek miért kell magamat alávetnem. Ezt a tényállást bensőmben persze ilyen világosan nem láttam. Nem láthattam? Nem is akartam látni? Ki tudná megmondani?

E tényállásnak konkrét kifejezője volt az a vágyam, hogy ne otthoni, vidéki, tehát a veszprémi püspöki szemináriumban végezzem a teológiát, hanem valamilyen külföldi egyetemen. Szokás volt ugyanis, hogy a nagyon jó érdemjegyekkel érettségizett diákokat, akik papnak jelentkeztek, kiküldték Bécsbe, Innsbruckba vagy Rómába filozófiai-teológiai tanulmányaik elvégzésére.

Ezzel a várankozással utaztam 1937 nyarának elején Veszprémből Felsőpatyra, mint jelesen érettségizett diák. A családban, környezetemben mindenki természetesnek vette, hogy ilyen jól végeztem a gimnáziumot. Erre a tényre egy szót sem vesztegettek. Egy kicsit bántott, de nem fájt nagyon.

Egész nyáron vártam a veszprémi püspökség értesítését, hogy tanulmányaim folytatására kiküldenek külföldre. Elmúlt július, augusztus, szeptember eleje. Mindennap izgatottabb, levertebb lettem. Egy napon aztán megkapom írásbeli behívásomat a veszprémi szemináriumba.

Egy világ dőlt bennem össze. Mitévő legyek? Órákon át ültem a hátsó udvarban a rozoga fűrészbakon. Azon töprengtem, hogy nem vonulok be, hanem valamiképpen kezembe veszem a

sorsomat. Fogalmam sem volt, hogyan. Nem tudom, milyen szavakkal és érvekkel, de írtam dr. Steixner Antal küssemináriumi régensemnek várakozásomról, állapotomról.

A napok, az órák múltak. Rettenetesen kínlódtam. Magam is csodálkozom azonban azon, hogy soha egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy nem leszek, vagy ne legyek pap. Az Isten hívása működött bennem. Egy nappal azelőtt, mielőtt be kellett volna vonulnom a veszprémi nagyszemináriumba, püspöki leirat pár sorban értesített, hogy az egyházmegye kiküld Innsbruckba.

Mivel külföldön soha nem jártam, a püspöki kiküldetés Oross Istvánhoz, egy mosonmagyaróvári fiatal paphoz utasított azzal, hogy ő majd eligazít engem. Innsbruckban a Canisianumban végzett. Egy éve szentelték pappá, és tanulmányai befejezésére most ősszel visszamenőben volt Innsbruckba. Megyése volt, ami azt jelentette, hogy veszprémi egyházmegyes pap volt.

Jóska, legidősebb bátyám hozta meg Szombathelyről az útlevelemet. Az útleveleket akkor még vármegyében állították ki. Nekem meg se kellett jelennem. Laci, harmadik idősebb bátyám, aki akkor már Felsőszelestén tanító volt, adott 50 pengőt – majdnem fele volt első hónapi fizetésének! – és ezzel az 50 pengővel indultam útnak az innsbrucki egyetemre.

Ez volt az egyetlen pénz, amit hazulról kaptam egész későbbi életemben. Az egyházmegye miseintenciókat vállalt, és ezzel fedezte tartásdíjamat és egyetemi költségeimet a Canisianumban. Pénzt úgyszólván sohasem láttam, míg meg nem kaptam első kápláni fizetésemet Fűzfőgyártelepen, az akkor már nem túl sokat érő 110 pengőt 1943-ban.

IX. Egy év Innsbruckban

Így indultam 50 pengővel, nagyon kevés alsóneművel, amelyből már kinőttem, és amelyet, mint mindig, magam csomagoltam be lapos, áttetsző fonott utazókosaramba. 1937 október első napjaiban indultam Felsőpatyról Innsbruckba. Az első utam idegenbe, a patyi láthatáron meghúzódó kék hegyek mögé, a nagyvilágba. Rettenetes izgalom vett erőt rajtam.

Minden új volt. Mintha újra születtem volna. De bennem rítt a teljes emberi szegénység, amely halvány mása volt a külső, pénzbeli és alsóneműbeli szegénységemnek. Nem töprengtem semmin. Csak el, ki a Vas megyei földhözragadságból egy másik világba. Mosonmagyaróváron keresztül utaztam, ahol Oross István édesanyjánál szálltam meg egy éjszakára. Úgy bántak velem, mint a hímes tojással. Finoman, halkán, elnézően. Mást, mint falusi értelemben illedelmesnek lenni, nem ismertem. Illedelmességgel és tisztelettel minden simán, zökkenőmentesen megy az életben.

Bécsen való átutazásunkkor megbámultam a várost, bár semmi más látnivaló nem volt, mint Budapesten. Képzetelemben a történelmi császárvárost itt kerestem, de nem találtam. Nem is volt módomban elmenni oda, ahol láthattam volna. Csalódva hallgattam a Déliről a Nyugati pályaudvarra bennünket átörgető ócska, még háború korabeli villamost. Bécs után következik a reggeltől késő délutánig tartó vonatozás Innsbruckba! – gondoltam magamban. Micsoda világ lesz? A magam tapasztalatlan elképzelésében nem is csalódtam.

Salzburgtól Innsbruckig felhőtlen, napsütéses délutánon valósággal csüngtem a vonatablaknál. Síkvidéki gyerek vagyok. Magas hegyeket sohasem láttam. Nem tudtam őket elképzelni sem. Az égig nyúltak. Fényárban úsztak. Ami csillogni tudott, az mind csillogott: a sziklák, a rétek, a fenyvesek, a házak, a magasságok szélei!

Így kerültem a nemzetközi teológiai konviktus, a Canisianum északi, naptalan szárnyának csak a legszükségesebbel berendezett egyik szobájába. A csalódás már az első este megkezdődött. A szoba előző évi lakója, egy angol teológus, Francis O' Leary hamarosan érkezésem után jelentkezett, hogy el akarja vinni az év végén itthagyt holmijait. Kifogástalanul beszélt németül angol kiejtéssel, de én egy kukkot sem értettem belőle. A beszélgetést kézzel-lábbal folytattuk. Jelesen érettségiztem hét évi német tanulás után németből is, és nem voltam képes egy egyszerű német társalgást lefolytatni. Ez csalódás volt számomra, és nagyon megdöbbentett. A magyar gimnáziumi nyelvoktatás nyelvtani és elméleti volt – nem fülbe és szájbavaló. Egy szemeszteren át borzasztóan küszködtem, csak hogy megértsem, amit az egyetemen, a házban, a társalgásban mondanak.

Az első szemeszter végén németül vizsgáztam héberből. Ment, de az eredmény gyatra maradt. Szentelés előtt álló, erősebb teológustársam és megyésem, Szabadheg? Szabolcs vitt mint „újoncot” bemutatni Hoffmann Mihály, akkor már nagyon koros régensnek. Szabolcs odasúgta belépés előtt:

– Csókolj neki kezet. A többiektől nem, de a magyaroktól elvárja!

Az osztrák-magyar monarchia múltja elért és szépen átölelt 1937 októberében is.

Az intézetben jóval többen voltunk, mint háromszázan a világ minden fajtájából.

Megtapasztaltam ennek nagy nevelő erejét. Meg volt tiltva a kellemes, ismerős társaság keresése. Ahogy a kápolnába értünk étkezés előtti rövid szentségimádásra, ugyanabban a sorrendben kellett az ebédlőbe is menni, és ahogy adódott, egymás mellett helyet foglalni. Ez akadályozta meg a klikkek kialakulását – Partikularfreundschaftnak hívták – és elősegítette a mindenkivel való érintkezés súrlódásmentes könnyedségét. A papnak erre nagy szüksége van.

Sok étkezést átéltem amerikai, német vagy angol társaságban, teljes belső zavarban, mert nem tudtam mit mondani sem nyelvileg, sem tartalmilag. Betegségről, politikáról, ételről tilos volt beszélni. Ez feszültséget okozhatott volna. Ilyen keresetlen sorrendben kellett étkezés után húsz percig kettesben a négyzetalakú oszlopos kerengőn sétálni, társalogni és kétszer egy héten

délutánonként másfél órát egy, az előjárók által megjelölt sétatárssal az intézeten kívül gyalogolni.

Ezek a kitűzött – gesteckt – séták gyűlöletesek voltak, de mindenki engedelmeskedett. Megkívánták a rokonszenv és ellenszenv legyőzését. Csiszolták egymást a teológusok eszmecserével és alkalmazkodással. Sokat köszönhetek nekik. Nehéz társalgási helyzetben mindig erre gondolok.

Mi, a magyarok nagy része, a legszegényebbek közé tartoztunk. Alig tudtunk magunknak fehérneműt és könyvet vásárolni. Könyörögnünk kellett az intézetnél, az ekonómusnál minden schillingért, aminek fejében aztán a veszprémi egyházmegye miséket mondatott az egyházmegye papjaival.

Egyszer ingeket vettem, hogy legalább a hegyekbe kirándulhassak. A különben derék és bajtársias megyéstársam, Szabadheg? Szabolcs leteremtett a sárga földig, hogy milyen pazarló vagyok. Nyeltem nagyokat.

Valamikor késő ősszel megtörtént az első hegymászásom is a Brandjochra. Egy kicsit kiábrándító volt, mert közelről semmi sem olyan szép, mint messziről, de a hegymászás szenvedélye – a legtöbb magyar honfitárssal ellentétben – gyökeret vert bennem.

Közben a történelem morajlott lábaink alatt. 1938 március közepén megtörtént az Anschluss. Előtte a kanizianisták testületileg tüntettek az Anschluss ellen. Először voltam utcai tüntetésen. „Rot-weiß-rot, bin im Tod” – hangzott a szavalókórus és benne kinek-kinek gyöngé hangja: olyan kicsinynek éreztem az embert!

Az imádságot, az egyházat szerettem, a Canisianumot megszerettem. Éreztem, hogy papi hivatásom még mindig nincs tisztázva. Kedélyvilágom néha nagyon borús volt. Kétkedtem önmagamban. Északi fekvésű szobában laktam. Ablaka az innsbrucki kereskedelmi középiskola udvarára és sporttelepére nézett.

Az Anschluss után minden reggel korán, egyidőben a mi felkelésünkkel, de sokszor már négykor, a hitlerifjúság fiai és lányai meneteltek, énekeltek a legnagyobb rendben és fegyelemben. Sokszor elnéztem őket fél óráig is. Nem tagadható: önmagában lelkesítő látvány volt: ennyi fiatal ennyire együttérez! Vajon nem ott lenne-e a helyed, Tibor? – kérdeztem magamban. De mindig felülkerekedett bennem a szellemiek szeretete, a hitigazságoknak belső meggyőző ereje, az egyház anyasága és ennek a világnak meg fényének múlandósága.

Szépen visszatértem az ablaktól, a masírozó, éneklő fiatalok lelkesítő látványától a latin filozófiai könyveimhez és a Canisianum napirendjéhez. A Szentlélek megvilágosított, de még milyen messze voltam attól, hogy szívvel-lélekkel igent mondjak a papi hivatásra. Már az, hogy maradtam, és tovább folytattam, ez is nagy eredmény volt.

Az egyetemi tanítás színvonala hamar föltárta a magyar középiskola sok kiválósága mellett annak hiányait is. A veszprémi piaristáknál, mint általában otthon, túl sokat „emléztünk”, „magoltunk”. Az elvont fogalmakkal való szabad bánásmód szinte ismeretlen volt – legalábbis nekem. Az előadás nyelvét, a latint, jól értettem, de az elvont fogalmakat nem. Például, ami a lovat lóvá teszi, az a „lóság”. Ezzel a kifejezéssel képtelen voltam bánni. Az elvont gondolkodásra való képtelenségem levert. Értelmetlennek éreztem a további ittlétemet.

Abba akartam hagyni a további tanulást. Nehéz hónapok, hetek voltak. Csak nagy szellemi erőfeszítés árán győztem le az elkedvetlenedésemet. Egyrészt láttam, hogy e téren még nálam sokkal képzetlenebbek is vannak. Másrészt karácsony táján kinyílt az agyam, és megkedveltem az elvont gondolkodást. Az embert a körülmények, tapasztalatok és a türelem vezeti.

1938 nyári szünetéről csak nagy nehezen tudtam visszavergődni Magyarországról Innsbruckba. A hitleri birodalomban romlott az egyház és állam közti viszony. A Canisianum nemzetközi kollégium, egyharmadában angolszász, tüske volt a náci rendszer szemében.

A jezsuiták neszét vették, hogy a párt éjjeli rajtaütéssel akarja az intézetet hatalmába keríteni. Gumibottal felszerelve, mint az intézet önkéntesei, éjfél előtti és éjfél utáni váltással cirkáltunk

az intézet kerítésén belül. Ki volt adva a parancs: nem provokálni, nem támadni, csak akkor ütni, ha ütnek. Őrségváltáskor éjfél tájban édes kuglófot szolgáltak fel teával az önkénteseknek.

A későbbi küzdelmes évek során sohasem felejtettem el a tényt, hogy a jezsuiták nyomták kezembe a gumibotot. A jogos önvédelem jogával mindig éltem. Sok megaláztatástól óvott meg.

A náci párt is neszét vette az egész harci készenlétnek, és Martin Bormann aláírásával Berlin az állami teológiai fakultást és ezzel a Canisianumot 1938. november utolsó napjaiban feloszlatta. XII. Pius pápa ekkor pápai joghatóságú teológiai fakultást (egyetemet) hozott létre a Canisianumon belül. A jezsuiták kiügyeskedték, hogy a Canisianum, illetve a fakultás – berendezésével és könyvtárával együtt – vonaton elhagyhatja a birodalom területét, és a svájci szövetségi kormány tudta és beleegyezése nélkül Svájc Wallis kantonjának fővárosába, Sionba (Sitten) áttelepedhessen. Bieler Viktor, sioni püspök valamikori kanizianistának és Pittelond Wallis kanton elnökének segítségével mindez lehetetlen lett volna. Hisz érvényben volt Svájcban a jezsuitákat kitiltó törvény.

Így csempészték be a Canisianumot – most már pápai egyetemi ranggal – Svájcba. 1938 december 1-én érkeztünk Vispbe, mert Sionban a nekünk szánt „Ancien hospital” épületét még nem tudták kiüríteni. A várakozási időt kihasználták az évi lelkigyakorlat megtartására a Jodernheimben, amelynek mi voltunk az első haszonélvezői. P. Hugo Rahner tartotta nekünk a lelkigyakorlatot. Szellemes ember volt. Két kijelentése elkísért életutamon: „Für das Reich Gottes muß man auch verledern können”, ami annyit jelent, hogy az Isten országáért az élet unalmas oldalait is el kell tudni viselni. Aztán, a mennybemenetel után az Úr visszaküldte tanítványait ebbe a világba. Ez a világ Isten világa. Nem szabad elmenekülni előle.

Sok kilátástalan órában, elviselhetetlen viszonyok között eszembe jutottak e mondatok. Hamar megtapasztaltam, mennyire igaza volt Innsbruckban Werner Adolf teológus társamnak, aki a tiroli hegyek feletti csodálkozásomra csak annyit válaszolt:

– Ezek csak olyan előhegyek (Vorgebirge).

Azt hittem, nagyzol, de ez a valóság! Az első naptól kezdve nem győztem csodálni a wallisi hegyek csúcsait.

Voltak a Canisianumban önkormányzati tisztségek, amelyeket a növendékek maguk láttak el. Ilyen volt például a pedellusi tisztség. A pedellusnak kellett csemetnie a közös gyakorlatok jelzésére: étkezés, felkelés stb. Aztán volt a főceremonárius (egy-két alceremonáriussal), aki a templomi liturgiáért volt felelős.

Már Innsbruckban – a második év kezdetén – alceremonárius lettem. Aztán volt egy szintén az előjáróktól kinevezett eleganciamester: magister elegantiarum. Ennek feladata volt a jó, illetve rossz ízlésből, a kölcsönös nemtetszésből származó összeütközések egyengetése. Ha egy növendéktársamnak a viselkedésében valami nekem nem tetszett vagy pláne sértő volt, nem volt szabad egyenesen hozzámennem és panaszt tennem. Ezt csak az eleganciamesteren keresztül tehettem, miután neki az ügyet előadtam.

Így vették elejét minden személyeskedő eljárásnak vagy összeütközésnek. Sionban aztán főceremonárius és eleganciamester lettem egy személyben. Sok mindent, embereket, népeket tanultam megismerni és velük bánni, több-kevesebb sikerrel.

Volt még a bolha (Floh) intézménye is. Bolha az lehetett, akinek versben, mimikában, gúnyban, szatirikus tehetsége volt. Ő – például egy közös délutáni kirándulás keretében – legtöbbször a Canisianumnak a városon kívül fekvő, pár órás sétával megközelíthető gazdasági majorjában uzsonnával egybekötve – mindent és mindenkit – növendéktársat, egyetemi tanár előjárót egyaránt – kigúnyolhatott.

Még ma is emlékszem két szellemességre. P. Franz Dander dogmatikatanár, alacsony, sovány, járása a nyúlé és a tengerészé egyben, kimondottan nem szép ember volt, óriási szétálló fülekkel: a „bolha” kinevezte Tirol szárnyasoltárának. Több mint háromszáz diák harsogva nevetett. P. Dander maga is. Csodálatos szépen, érthetően, egyszerűen beszélt latinul. Mikor

beszélt, minden világos volt. Csak tanuláskor vette észre az ember, hogy a nyelvi egyszerű fogalmazás a problémát nem oldotta meg. A St. András-i jezsuita rendházban ebédlőmindenes volt. Alázatával mindenkit lefegyverzett és megnyert.

Egy Litschy nevű svájcinak finomkodó, nőies járása volt annak méz volt a bokáiban. Gyakorlatban mutatták be, hogy az ember csak akkor teljes ember, ha saját magán is tud nevetni vagy másokat megnevetetni.

Sionban egy más, kedvesebb, családiasabb Canisianumot ismertem meg. A több mint háromszázas létszám leapadt nyolcvan-kilencvenre. Ennek legtöbbször svájci és angol meg amerikai volt. Itt-ott akadt egy-egy kelet-európai, ázsiai vagy német. Közelebb kerültünk egymáshoz. Az érintkezés a professzorokkal közvetlenebb lett. Az előadásokon sokszor felülkerekedett az oktatás helyett az eszmecsere, a vita.

Minden héten egy hétköznapon az egyetemi oktatás szünetelt és a kora hajnali óráktól este hét óráig mindenki mehetett, kirándulhatott, hova csak akart.

A sioni Canisianumnak két jellegzetessége volt: a családiasság és az egyénnel való fokozottabb törődés. Elöljárók, professzorok egy asztalnál ugyanazt az ételt ették, mint mi, és velünk közvetlen érintkezésben voltak. Szinte éjjel-nappal a növendékek rendelkezésére álltak.

Minden évben többször közös elmélkedés vagy egyéni megbeszélés keretében rámutattak a papi nőtlenség kemény követelményére és következményeire. Diákéveim és teológiai éveim alatt soha nem hallottam egy szót sem, amely a házasságot mint alacsonyabb rendű életformát állította volna be vagy lenézte volna. Minden alkalommal nyomatékosan rámutattak a papi nőtlenség vállalásának szabad mivoltára. A ma annyiszor elkoptatott kifejezés – még teológiai egyetemi tanárok ajkán is – a „kényszercölibátus” ismeretlen fogalom volt. Aki el akart menni, elmehetett. Ezt nemes jóindulattal nézték és kezelték. Igen sokszor az útját is egyengették a világi élet nem könnyű kezdete felé. Mászt nem láttam és nem tapasztaltam.

Van persze a „kényszercölibátus”-nak egy másik, teljesen egyéni, szinte kibogozhatatlan oldala: ez a családi környezetnek szinte szó nélkül fenntartott nyomása, elvárása, hogy valaki pap legyen. Sokszor nem is kell, hogy a szülők, nagyszülők, nagybácsik, nagynénik nagyon vallásos és a hitben meggyökerezett emberek legyenek, mégis – sőt éppen keserves, gyakran nem sikerült házasság miatt – borzasztóan igénylik, hogy a családból valaki a lelki és lelkibb horizontok felé forduljon.

Anyám mindig azt mondta: „Ha nem akarsz pap lenni, óvakodj attól, hogy akarj lenni!” Engem tehát senki sem kényszerített, hogy pap legyek, de vannak az életnek váratlan és titkos kényszerűségei. Ha valaki sioni éveim alatt felvilágosított volna engem afelől, hogy ki is vagyok, milyen a természetem, sok szenvedéstől mentett volna meg. Határozott, energikus külső ellenére valójában határozatlan, bizonytalankodó természetem van. Nehezen vagy egyáltalán nem tudok dönteni. Mindig irigyeltem az egyértelmű hivatású emberektől, hogy oly biztosan tudták, mik akarnak lenni, és mi a hivatásuk! Egész hatéves teológiai tanulmányaim alatt valósággal kínlódtam hivatásbeli határozatlanságom miatt. A döntés, amelyet – ma már látom, habozó természetem miatt – csak toltam magam elé, mázsás súllyal nehezedett rám. Képtelen voltam még csak sejteni is, hogy merre visz utam!

Fiatal, lelkesedő és nosztalgikus lévén, néha-néha beleszerettem egy futólag megpillantott lénybe. 1939 nyarán egy kis hegyi falucskában töltöttem francia Szavoijában. Már folyt a francia általános mozgósítás augusztus utolsó napjaiban, amikor a keskenyvágányú chamonix-i magas vasúton visszautazóban voltam Svájcba. Egy hirtelenszöke, angol hegymászó kislány szállt a kupéba hegymászó csákánnyal, kötéllel felszerelve. Olyan szép, természetes, nyílt tekintetű angolszász szépség volt, amiből sok-sok ezren futnak ezen a földön. Mikor utunk Martigny-ban elvált – ő Lausanne felé ment, én Sion felé – nem tudtam szememet levenni róla: pillantásommal követtem, míg csak a tömeg engedte. Lángra lobbantam. Pár hétig szenvedtem, aztán elmúlt.

Sionban töltöttem egyetemi éveimet. Háború volt. Magyarország is belépett. Így nyaranként nem mehettem haza, nehogy kikerüljek a frontra. A szubdiákonátust már nagy aggodalmak között vettem fel. Velejárt a papi zsolozsma naponkénti elmondásának és a papi nőtlenség vállalásának kötelezettsége. Ez azonban nem jelentette a véglegességet. Ettől vissza lehetett lépni.

Hát ebbe kapaszkodtam. Sokat imádkoztam, és kétségeim, legyek-e pap vagy sem, tovább tartottak. Most már tudom, amit akkor még nem tudtam, hogy a döntésképtelenség a természetemből fakad. Így gyötrődtem és gyötörtem magamat.

1942 nyarán lehetett egy forró július végi napon. Ebéd után szentségimádásra mentem a kápolnába. Ott volt a Canisianum akkor már visszalépett régense, Hoffmann Mihály jezsuita atya. Túl volt a hetvenen, negyven éven át papokat nevelt a világ majdnem minden országának. Elöttem lépett ki a kápolnaoltár fölötti oratóriumból. Megvárt a folyosón és megszólított.

– Jöjjön velem – mondta kedvesen. – Vajon mit akarhat tőlem? – kérdeztem magamban. Követtem. Beléptünk a szobájába. Ő is helyet foglalt az íróasztalánál. Még a reverendája két szárnyát is egymásra csapta, mint aki fontosat akar mondani.

– Kedves barátom, csak azt akarom mondani, hogy egyedül maradtam. Latinul is hozzátette: solus derelictus sum, a zsolotáros szavával élve. Sicut passer solitarius in tecto – mint a magányos veréb a háztetőn.

Meglepődtem. Ez az idős, nemzetközileg is nagytekintélyű pap így föltárja előttem papi magányosságát. Szavai belém vésődtek, megmaradtak, láthatatlanul hatottak.

A határozatlanságból származó szenvedés folytatódott. Ilyen körülmények között érkeztem el a papszentelést megelőző lelkigyakorlatig. Nagy csodálkozásomra rektorom, Franz Lakner jezsuita, legutolsó gyóntatóm is egyben, azt mondta: ő engem nem küld semmiféle lelkigyakorlatra, hanem csináljak egy hétig, amit akarok. Így telt el a hét imádságban, sportot űzve.

Kínlódásom elkísért a sioni székesegyház köveiig. Ott feküdtem 1943 június 27-én egy vasárnapi napon a telt székesegyházban a szentély ódonpiszkos kövein. A kórus és a nép zengte a Mindenszentek litániáját. Valósággal lázban égtem. Mintha nem is ezen a földön lettem volna.

Ausztria német megszállása (Anschluss, 1938) után a svájci Sionba menekített innsbrucki Canisianum növendékei 1939-ben. Mészáros Tibor az első (ülő) sorban jobbról a harmadik.

X. Pappá szentelnek

Mindenkit irigyeltem, aki nem az én helyzetemben volt. A végén nem gondolkoztam, megadtam magam a sorsomnak. Nem tudtam, mi történik velem – mintha nem is ezen a világon lettem volna. Valami végbement bennem – akarattal? – akaratomon kívül? Magam sem tudom. Annyi idő után visszagondolva, és azóta papi hivatásomat soha kétségbe nem vonva, az az érzésem, hogy minden rendjén volt.

Papszentelés után elkísértük a püspököt körmenetben a palotája elé, és ott hívott meg bennünket ebéd utáni kávéra. Meg is jelentünk. Ahogy kijött a kancellárjával az ebédlőjéből, kitérte két karját és annyit mondott:

– Kedves Testvéreim a papi méltóságban, csak egy valamit akarok nektek mondani.

Fülemet hegyeztem, mi is lesz ez az egyetlenegy.

– Azt kívánom, hogy minden éjszaka jól tudjanak aludni.

Szavait lekicsinyelve még nem tudhattam, mennyire nekem való jókívánsággal küldött engem papi utamra a jó Bieler Victor, sioni szentelő püspököm. Aztán megtudtam. Abból a lekicsinylésből csodálkozás lett.

1948. április 27-én, egy keddi napon, este 8-kor fogtak el az ávós pribékek a veszprémi Hősök kapuja alatt. Másfél óras várakozás után a veszprémi rendőrségről vittek fel Budapestre. Ott a katonapolitikai osztályon éjfélkor bedobtak egy pincelyukba. Nagylyukú, rácsos vaságy állt benne. Az ember feje majd átesett a rácson. Rám ordítottak:

– Feküdj!

Ahogy voltam, elnyúltam a vaságyon. Ébresztőig aludtam. Később is, szibériai éveim alatt, zsákszerűen tömegbe hányva, ahol kezek, lábak, ülepek a számat súrolták, hómezőkön, a jég hátán... mindig és mindenütt jól tudtam aludni. Így vált valóra szentelő püspököm kívánsága, mely elkísért mindenhova.

XI. Hazatérés

Czapik Gyula akkori veszprémi püspök 1943 szeptember elején táviratilag hazarendelt. Így vált lehetetlenné, hogy ledoktoráljak. Szeptember 8-án, azon a napon, amelyen Olaszország kilépett a háborúból, indultam útnak haza Észak-Olaszországon keresztül.

Ahogy túlszűfolt vonatunk futott keletnek, majd északnak, szinte egyidőben nyomultak előre, és szállták meg az észak-olasz városok állomásait a német csapatok. A trieszti állomáson ember ember hátán feküdt, az állomásfőnök szinte az üvegajtóhoz ragadt félelmében, mert a vágányok ütközőit az SS-ek megszállták, és néha lőttek.

A partizánoktól különösen éjjel fenyegetett Horvátországon át értem Gyékényesre. Posztojnában – akkor még olasz megszállta Posztojnában – egy éjszaka vesztegettünk körülzárva a partizánoktól. Az éjszaka sötétségében botorkálva a sínparókron át én kunyeráltam egy eldugott vasúti őrbódé német legénységétől ennivalót a szerelvény éhező gyermekutasainak. Valahol Zágráb és Gyékényes között a lerobbantott hídnál nekünk kellett minden cókmoókkal egyik vonatból a másikba átcipekednünk. A határon a német Gestapo vizsgált át bennünket, és nem egy fiatal visszatartott. Engem nagy habozás után átengedett.

1938 óta most, 1943 szeptemberében újra otthon! Milyen szegényes, lerongyolódott volt minden, pedig még a háború se ment át az országon! Itt jegyzem meg, hogy szegény édesanyám két fiat is adott az egyháznak, de egyikünknek sem tudott az első miséjén, primiciáján részt venni. Az enyém Sionban volt, István öcsémé valahol Ausztriában. Anyánkkal – akkor még nem tudtam – mi hatan gyermekek (öt fiú és egy lány) 1943 szeptember 12-én voltunk együtt utoljára. Ha jól emlékszem, két napra. Szeptember 12-én, amely vasárnapra esett, mondtam közönséges keretek között első szentmisémet otthon.

Október 22-én, pénteken kellett új helyemet elfoglalnom mint káplán Fűzfőgyártelepen. Az ország legnagyobb lőporgyára, amelynek középkáder alkalmazottai akkor kényelmesnek számító bérházakban laktak, eléggé elkülönítve a munkásoktól, akik sok ezrével úgy jártak be a gyárba vidékről. Plébánosa Takáts Károly volt. Akkor 36 éves. Nekem öregnek tűnt. Háztartást nem vezetett, de teli éléskamrájába szabad bejárásom volt.

Hozzám tartozott a két leányegyház, Litér és Vilonya, ahol vasárnaponként misézniem kellett, és hétköznapokon egy nap hitoktatni. Biciklivel jártam ki, akármilyen volt is az időjárás. A plébános kezdettől fogva átengedte nekem Fűzfőgyártelepen a vasárnapi prédikációt, amely azután a „vesztem” okozta.

A Hangya felett volt a kápláni szobám berendezés nélkül: egy ágygal, asztallal meg egy durva fapaddal, amelyet az előszobából cipeltem be. Az előszoba átjáróház volt a nagy terembe és a cserkészek hetenkénti gyülekező helye. Lármájuktól, éneküktől a késő esti órákig csak egy szimpla ajtó választott el. Minden szót hallottam. Fizetésem 110 pengő volt, ami akkor majdnem semmit sem ért. Amikor ezt Czapiknak előhozták, azt válaszolta a pénzt egyáltalán nem megvető főpásztorom:

– Úgy prédikáljon a káplán, hogy az úriasszonyok ékszereiket rakják a lábához.

Hideg, sült csirkecombon és mákos meg diósbeiglin éltem. Takáts Károly plébánosom nagyvonalú ember volt. Mivel átengedte nekem a vasárnapi prédikációkat, ebből keletkezett a következő konfliktus.

Vasárnaponként a tízórai szentmise kezdetekor a gyár urai – a legfelsőbb vezetők feleségükkel – a templom előtti térről indultak a gyár lovashintóin hétvégi vadászatra. Zajosan, mit sem törődve a templomba siető gyári alkalmazottakkal és munkásokkal.

December 5-e vasárnapra esett. Másnap, 6-án volt Miklós napja, Horthy Miklósnak is a nevenapja, állami szabadnap és ünnep. Késő este jöttem meg holtfáradtan a leányegyházakból.

Takáts plébános megkért, hogy másnap, 6-án én mondjam a szentmisét és prédikáljak. Mindenki ott lesz: vezérigazgató, igazgatók és az egész vasárnapi vadásztársaság.

Előkészültem a prédikációmra, bár a gyatra fűtés miatt fáztam, a késő éjszakai órákban ágyban írtam le. Röviden összefoglalva így hangzott:

Az oroszok a Kárpátokban vannak, és visszaverhetetlenül nyomulnak előre. A munkásembertől elvárják, hogy legyen becsületes, hozzon meg minden áldozatot. Az urak pedig vasárnapi kötelező misehallgatás helyett a templom előtti térről indulnak a gyár kocsijain vadászatra. Vajon kétféle törvény áll fenn: egyik az uraknak, a másik meg a munkásoknak, akiket lekommunistáznak?

Másnap a templom tömve volt. Ott volt az egész vadásztársaság. Még prédikáció előtt a kékrókabundás hölgyek is megérkeztek, és tolakodtak az első padokba.

Ahogy beszéltem, egyre csendesebb lett a hallgatóság. A templom tele volt feszültséggel. Mise után Szabó Kornél vezérigazgató azonnal kérte a prédikációm. Lesokszorosította, és elküldte a veszprémi püspökségre meg a székesfehérvári hadbírósnak azzal, hogy ellenem kommunista izgatás miatt eljárást indítsanak.

Hogy emiatt-e, vagy sem, nem tudom, de 1944. április 22-én a déli órákban kapok Veszprémből egy telefont. Szabadheg? Szabolcs szertartó hívott, hogy a legközelebbi busszal menjek Veszprémbe, mert a püspök kinevezett udvari káplánjának, köznyelven aulistájának.

Március 19-én Hitler hadserege megszállta Magyarországot. Ha az ország eddig érdekből és más, jobb választás hiányában tette azt, amit a hitleri birodalom megkövetelt, ettől kezdve Hitler az országot magyarországi csatlósai révén kénye-kedvére dirigálhatta. Mindszenty Józsefet röviddel e megszállás előtt nevezte ki Róma veszprémi püspöknek Czapik Gyula helyére, aki a még gazdagabb egri érseki széket foglalta el.

XII. Veszprémi évek – A nyilasok fogságában

A zalaegerszegi apátplébánost már régóta püspöknek szánták, de a Horthy-rendszer megakadályozta ezt királyhűsége miatt. Lelkipásztori munkájával bebizonyította rátermettségét. Így kerültem először közvetlen, személyes kapcsolatba egészen váratlanul a püspök Mindszenty Józseffel. Veszprémbe jöttömmel egy aulista főlős számú lett, mert hárman, Megyesi Schwarz Róbert kancellár, Szemes József püspöki titkár, akkor még palotagondnok és Szabadheg? Szabolcs, már bent voltak. Hogy miért, hamarosan látni fogjuk.

Még aznap, ahogy a busszal Veszprémbe érkeztem, bevezettek hozzá. Csak annyit tudtam róla, hogy a zalaegerszegi plébánián kiválóan megállta a helyét. Azt is tudtam, hogy mint újonnan szentelt papnak első állomáshelye szülőfalum, Felsőpaty volt, közvetlen a születésem előtti években, amikor ott egy köztisztviselőként álló pap, Geisslinger volt a plébános. Hogy miért hívott magához, Felsőpaty miatt-e, fűzfőgyártelepi beszédem miatt-e, vagy csupán fiatalságom és külföldön végzett tanulmányaim miatt-e, ennek okát nem tudom. Kérdezhettem volna később, de sohasem érdekelt.

Kedvesen, de kímérten fogadott. Azt kérdezte, hányan vagyunk testvérek, és hogy mit csinálnak? Miután mindent elsoroltam, megnyugodni látszott, de ezt nem szavaiból vettem ki, hanem inkább az arcáról olvastam le. Az volt a benyomásom, hogy pontosan érzi, mi megy végbe bennem, de nem igyekszik szavakba önteni. Szófukar ember volt.

Zalaegerszegi plébánossága idejéből nem nagyon jó benyomása lehetett a veszprémi püspöki auláról. Ki akarta söpörni, és mindjárt bejelentette, hogy az ő embere Lékai László. Mindezt másodkézből tudom, Megyesi Schwartz Róbert kancellárnak a velünk való tárgyalásaiból. A kérdés az volt, ki megy majd külső szolgálatra, és ki marad bent az aulában. Lékait először azonnal ki akarta nevezni kancellárnak. A kancellár erre az egész aula lemondását jelentette be. Mindszenty így válaszolt:

– Uraim, az ajtó nyitva áll!

Inkább Megyesi Schwartz Róbert diplomáciájának, semmint Mindszenty engedékenységének volt köszönhető, hogy az ajtó zárva maradt. Szemes József kikerült a Szent Margitról nevezett veszprémi új plébániára plébánosnak. Megyesi Schwartz kancellár maradt, és Lékai László lett a püspök titkára. Szabadheg? Szabolcs maradt püspöki szertartó és palotagondnok, mert Mindszenty szerette a rendezett háztartást, és hamarosan én lettem a püspöki levéltáros.

Mindszenty mindenkit rangja említésével magázva szólított, csak engem Tiborozott és tegezett. A történelem ebbe hamarosan közbeleszolt, de ezen a beosztáson, míg Mindszenty Veszprémbe volt, változás nem esett.

Mindszenty jelentős irodalmi alkotása volt Padányi Bíró Márton XVIII. századi veszprémi püspöknek az életrajza. Valójában Padányi Bíró Márton szervezte újjá a török uralom után romokban heverő egyházmegyét. Ez az alkotó püspök volt az eszményképe. A rövid háromnegyedéves veszprémi püspöksége idején csaknem száz új plébániát szervezett. Gyakran mondta:

– Azt a téglát, amelyet te saját magad nem raktál bele a templom falába, halálod után senki se rakja bele.

Állandóan sürgetett. Mire valamit kimondott, már meg is kellett annak lennie. Saját magát és munkatársait sem kímélte. 1944 tavaszán és nyarán több ízben kísértem bérmaútjain. Azokon is állandóan szervezett. Tántoríthatatlanul. A bérmlás folyamán alaposan magára vette a plébánia látogatásának – a *visitatio canonica*-nak – a gondját. Mindig ő maga prédikált, sokszor délelőtt és délután is. Az anyakönyveket végigvizsgálta, és számon kérte minden elhunytak a szentségekkel való ellátását vagy el nem látását. Feltette a kényes kérdéseket is: Miért maradt el?

Miért halt meg ellátatlanul? Az ebéd utáni kávénál hamarosan felkelt, mert délután két óraker a plébánia híveivel körmenetben, rózsafüzért imádkozva vonult a temetőbe. Ott rövid ájtatosságot tartott, és szentbeszédet mondott a temetők, a holtak tiszteletéről.

A temetőben tett egyszer engem próbára, Nemesszalókon. Csak az ebéd utáni kávézás közben mondta meg nekem, hogy a temetőben én tartsam a szentbeszédet. Igaz, ez 1945 őszén volt. A temetői szertartás után a lovashintóban csak annyit mondott:

– Tiburti, optimum erat! (Tibor, nagyon jó volt!)

Minden temetőben, amikor a nép már széledőben volt, meglátogatta a papok és azok szüleinek a sírját. Egy ilyen alkalommal történt Lékai elbeszélése szerint, hogy lévén halottak napja, de vasárnap is, összetalálkozott egy jóvágású, középkorú parasztemberrel, aki ünnepien öltözve virágkoszorút hozott szülei sírjára. Köszöntötték egymást. Szót-szóra adtak. Bizony két órát kellett neki egy távoli községből gyalogolnia, míg ideért, mondta az ember.

– Hát misén voltál-e? – kérdezte Mindszenty.

– Bizony nem voltam. A marhákat kellett megetetnem, meg hosszú az út.

– Dehát, fiam, szép, szép a halottak iránti kegyelet. De a szentmise még fontosabb.

A parasztember megint csak megválaszolt, s Mindszenty sem hagyta abba a vasárnapi intelmet. A végén a jóember dühbe gurult, és magyarul azt mondta:

– De engem az öspörös úr ne b...gasson e miatt a vasárnap miatt!

Szegény József püspök úgy iszkolt el onnét, mintha puskából lőtték volna ki.

Sokan tudtak elődjének becsvágyáról, hiúságáról, pénz szeretetéről. Ez volt az oka annak, hogy Veszprémből elment érseknek Egerbe. Ez még nem lett volna baj, csak elmenetelének a módja volt furcsa. Tudniillik minden ilyen püspökváltozás a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium II. ügyosztályán keresztül zajlott le, az úgynevezett VK-kettőn. Anyagi vonatkozásban ez az osztály volt az elődje az Állami Egyházügyi Hivatalnak, amely által a kommunista kormány az egyházat terrorizálta.

Mikor a püspök kilépett egy javadalomból, „leltároztak”, vagyis mint Czapik esetében is püspökség anyagi javait fölértékelték. A belépő püspöknek pedig átadták a megmaradt javakat, leértékelve. Ennek a következménye lett, hogy Mindszentynek, az új veszprémi püspöknek azonnal egymillió aranypengő tartozása lett Czapik egri érsekkel szemben. Mindszentynek, aki az anyagiakon nem csüngött – mondhatni naiv volt – meg volt kötve a keze. Mielőtt valamit is alkothatt volna, ki kellett volna fizetnie az egymillió aranypengőt Czapiknak. Mindszenty hallgatott, sopánkodott. Rabja volt az ezeréves rendszernek, még mielőtt a kommunisták vasra verték. A VK II. osztályának a főnöke pedig egyházi részről Beresztóczy Miklós volt. Ide vezethető vissza Czapiknak is, Beresztóczynak is a botrányos békepapi szerepe. Mindezt az asztalnál fülelve csak lassan értettem meg. Mindszenty áldozata lett saját hűségének is.

1944 nyarán egész napokat töltöttünk a püspöki palota mély pincéjében. A légiriadók miatt reggel 8-9-kor megindult a népvándorlás bőröndökkel meg cókókkal a pince felé. Nekem jutott az a feladat, hogy József püspököt figyelmeztessem: irány a pince.

– Ezt a kis kézitáskát is mindig hozd le a pincébe! – szólt az utasítás. Szorgalmasan kísértem, és vittem a táskát napról napra. Igen könnyűnek találtam. Furdalt a kíváncsiság, mi is lehet benne. Egy óvatlan pillanatban a pincelépcső fordulójánál kinyitottam. Benne volt a breviárium, egyetlen hosszú, fehér alsónadrág és tíz darab szivar. Semmi több!

A szovjet hadsereg félelmetes biztonsággal nyomult előre a Kárpátok terében. Mindenki ennek hatása alatt élt, érzett és gondolkozott. Zsákutcában volt a nemzet és ezzel minden tagja is. Ez a zsákutcai hangulat alakította az eseményeket.

1944 nyarán Mindszenty írásban tervet dolgozott ki a veszprémi egyházmegye püspöki nagybirtokának azonnali felosztására. A tervet felterjesztette hercegprímásnak Esztergomba és a kormánynak, de a válasz így hangzott: Nem ez volt az alapító szent királynak a szándéka! – Ezt keserűen mondta el az asztalnál.

Mindszenty József kissé hirtelen természetű volt, és néha nem volt alapos megfigyelő. 1944-ben légitámadás érte a Veszprém melletti repülőteret, azt hiszem, az oroszok részéről. Néhányan meg is haltak. Ünnepeles, nagy temetés volt, a katonaság kivonult, és Mindszenty püspököt hívták meg, hogy végezze a szertartást. El is ment, én voltam a kísérője.

Elvégezte a temetést, és a szertartás végén szó nélkül hazatért a repülőtérről. A jelenlevő katonaság részéről azonban nagyon megbotránkoztak. Voltak köztük ugyanis magas beosztású tisztetek is, de a távozáskor Mindszenty nem nyújtott kezét senkinek.

Úgy emlékszem, ezt szóvá tettem neki:

– Excellenciás Uram! Ez nem volt szerencsés, így eljönni a temetésről.

Meghökkenve nézett, és azt mondta:

– Németeknek nem adok kezét!

– Dehát ezek a magyar királyi hadsereg tisztjei voltak. – mondtam neki.

– Hát nem németek?

– Nem németek, csak nekik is tányérsapkájuk volt.

Ez a tányérsapka tévesztette meg őt, ezért hitte azt, hogy német tisztetek voltak, akiket ő nemigen kedvelt.

Írásban fordult az akkor már nyilas kormányhoz, hogy szűnjék meg legalább a Dunántúlon a katonai ellenállás az emberéletek és a vagyontárgyak megkímélése végett. Ezt a beadványt aláírta Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és báró Apor Vilmos győri püspök. Minden tőle telhetőt megtett a zsidó életek megmentésére. Palotájába zsidókat fogadott be, megmentve őket az elhurcolástól.

1944 július végén a vonat ablakából láttam, hogy a Budakalász melletti téglagyárban gyűjtötték össze a zsidókat, és vagonokba terelték. Magam is kigyalogoltam az állomásról ebbe a téglagyárba. Csendőrök és SS-ek őrizték a téglagyárat, ahol ember ember hátán zsúfolódott össze. Az elhurcolt zsidók a szabad ég alatt tanyáztak. Mindenütt szörnyű bűz és piszok. Reverendában voltam. A tábor bejáratánál megrohantak a zsidók, azok, akik a táboron kívül még szabadon mozoghattak, és segíteni akartak hitsorsosaikon. Kezembe nyomtak egy csomó keresztlevelet.

– Ezek meg vannak keresztelve – mondták. – Hozzam ki őket! – A vasúti vágányon vagy harminc kis vagon állt, tömve elszállításra előkészített zsidókkal. Férfiak, asszonyok, gyerekek áruként berakva a vagonokba. Mítsem törődve az őrséggel, amely puskatussal vissza akart engem tuszkolni, bementem a parancsnokhoz, egy magyar csendőralezredeshez, és rámutatva a kezemben lévő papírcsomóra, azt mondtam:

– Ezek meg vannak keresztelve, és mentesek az elhurcolás alól. Hol vannak?

– Keresse őket, ha megtalálja! – Erre végigfutottam a zsidó vagonok mellett.

Bekiáltottam a neveket. Tíz-tizenötöt összegyűjtöttem, és mondtam nekik, hogy kövessenek.

– Ha a kapuórséghez érünk, szó nélkül jöjjenek utánam! – mondtam nekik. Az őrség annyira meg volt zavarodva, hogy vonakodva bár, de átengedtek. Rövid kapaszkodó után felértünk az országútra, ahol már vártak ránk az engem megbízó hozzátartozók. Alig értünk fel, ezek nekem estek, szidták-átkozták az egyházat. Nem szóltam semmit. Szó nélkül átadtam nekik a még fennmaradt keresztleveleket, és elmentem. Rettenetes indulat háborgott bennem. Megalázva éreztem magam.

Közben a szovjet csapatok Apatinnál átkeltek a Dunán, és elkezdték a Dunántúl megszállását. Mindszenty püspök járta a kórházakat. Volt olyan kórterem, ahol csak egy alsónadrág függött az ajtónál. Ezt vették föl felváltva a sebesültek, ha ki akartak menni vécére.

Ezt látva Mindszenty saját költségén a pesti jezsuiták révén alsónemű szállítmányokat vásárolt, és lehozatta Veszprémbe azzal a szándékkal, hogy kioassa.

Mindez együttvéve: állásfoglalás Dunántúl bevonása ellen a kilátástalan harcba, alsóneművel való „feketetés”, németellenesség, mind ürügyül szolgált arra, hogy vádat emeljenek ellene. Így következett be – Schiberna nyilas polgármester rendelkezésére – a letartóztatása 1944. november 29-én, egy keddi napon. Vele együtt került börtönbe az egész szeminárium teológusaival és tanári karával, udvari papjai és Langmár Lipót kanonok. Voltunk csaknem harmincan. Hevenyében kiürítették a veszprémi vármegyei börtön köztörvényes részlegét, és ott helyeztek el bennünket. A börtön főfolyosóján tovább folytak a szemináriumi előadások. Még ma is hallom Rosta Ferenc ékes latinsággal tartott előadását azon a börtönszagú folyosón. Az oroszok Veszprémig nyomultak előre. A közeledő front ágyúzását, döngését már itt lehetett hallani. Egyik óráról a másikra eleshetett a város. Ilyen körülmények között szentelte a püspök pappá a legidősebb korosztályt. Megilletődve, könnyel a szemében adta át a fiataloknak a papi hatalom jelvényét, a stólát, a manipulust, a kelyhet. A városban nagy volt a zűrzavar. Gépkocsik nem álltak rendelkezésre, hogy elszállíthassanak bennünket.

Egyik este az a hír járta, hogy másnap kivégeznek mindannyiunkat. El is készültünk a végsőkre, nagy lelki nyugalommal. De az oroszokat visszanyomták a város alól, és minden elcsendesedett. Közvetlen karácsony előtt aztán mégis sor került a veszprémi börtön kiürítésére. Csendőrőrizettel vittek bennünket autóbusszon a sopronkőhidai fegyházba, amely már tömve volt politikai foglyokkal. Valamiféle raktárat hirtelen átalakítottak szalmazsákokkal közös nagy cellává. Mikor Mindszenty püspöknek ágyat akartak hozni, visszautasította azzal, hogy ami papjainak jó, az neki is jó.

Reggelenként, ha félórával később volt az ébresztő, ez azt jelentette, hogy kivégzések történtek. Meg is jelent hamarosan a mi cellatermünkben a hóhér, egy honvéd tizedes, és vidáman számolt be a történekről. Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ő bizony mindenkit felhúz, aki csak megérdemli.

Karácsony és újév között bevittek bennünket az Isteni Megváltó Leányainak soproni zárdájába, illetve kereskedelmi iskolájába. Ez lett végső internáló helyünk. December óta állt a front az Esztergom-Vértes-Balaton-Zala vonalán. A nyilas kormány Szombathelyen és Sopronban székelte. Buda védelme merevítette meg a frontot. A nyilas kormány – úgy látszott – nem tudott mit kezdeni velünk. Végül is január 20-a táján mindenkit szabadlábra helyeztek, kivéve Mindszentyt. Lékai, Szabadheg? és én szolgálattetésre továbbra is mellette maradtunk.

Szabadheg?t és engem két ízben küldött el maga mellől. Egyszer Veszprémbe, egyszer Esztergomba. Veszprémbe megtapasztalni, hogy mi a helyzet. A püspöki palotában volt beszállásolva a híres Richthofen repülőkötelék. Mindennap súlyos veszteségeik voltak. Nyomott hangulat uralkodott közöttük, amikor az ember négy szemközt beszélt velük. Emlékszem, egyikük azt mondta nekem:

– Azt hiszi, hogy olyan egyszerű mindennap egy bajtárs után a sírba nézni?

Úgy látszik, részt kellett venniük egy-egy lezuhant vagy lelőtt bajtárs temetésén. Minden este parti volt. Ittak, ettek, dohányoztak: nem is tudták, mennyire sajnálatra méltók.

Alig érkeztünk vissza Veszprémből – beszámolva az ottani helyzetről –, máris indulnunk kellett Esztergomba Serédi hercegprímáshoz. Szálasi ugyanis mint nemzetvezető magának igényelte a csupán a királynak kijáró főkegyúri jogot. Mindszenty ebben az ügyben írt Serédinek, nehogy engedékenynek mutatkozzék. Ezeket az utakat csak nehezen lehetett megtenni. Közlekedési eszközök nem voltak: gyalog mentünk vagy alkalmi járműveken, lőszeres kocsikon vagy tankok tetején kapaszkodva-dideregve. Hisz minden közlekedés éjszaka zajlott le. Reverendában mentünk. Így a németek jobban megbíztak bennünk.

Emlékezetes marad az esztergomi út. Komáromtól Tátig, 6 kilométerre Esztergomtól egy német tank tetején dideregtünk. A Duna északi partján mindenütt oroszok voltak. A déli parton olyan helyeken mentünk át, ahol az oroszok egyszer már megfordultak, de visszanyomták őket.

Mindenütt síri csend, kihaltság és pusztulás. Tátnál fordul az út északnak. Az úttal párhuzamosan futott az orosz front. Felkapaszkodtunk egy parasztszekérre. Az egész 6 kilométeren kocsi kocsi hátán torlódott, Sztalin-gyertyák világítottak, és az utat, noha tele volt menekülő kocsikkal, állandóan lötték. Ahova a lövedék becsapódott, sikoltások hangzottak az éjszakában, jajgatás, könnyörgő hangok. A találatot kapott kocsit az árokba taszították, és tovább ment félelmes lassúsággal, halálos csöndben ez a halálnak kiszolgáltató tömeg.

Végre feltűnt a hajnali szürkéségben a magyar Sion óriási méretű kupolája, mint az életnek a bizonyossága. Itt már elvonultak egyszer az oroszok. Mindenütt a rombolás, az ágyúzás nyomai és a szürke elhagyatottság. A hercegprímás a pincében feküdt. Ott fogadott bennünket. Előadtuk élőszóval is jöveteleink célját, hogy Szálasi az egyház főkegyura kíván lenni, és ezt meg kell akadályozni. A hercegprímás csak annyit mondott:

– Mit akar az a taknyos!? – (Ha akkor ezt felelte az egyház a politikai hatalomnak, miért nem tudta, és miért nem ezt válaszolta később a kommunista hatalombitorlóknak?)

Visszatérve Sopronba dermedve vártuk mi és a Dunántúl egész nyugati fele a végső orosz támadást. Március 4-én élte át Sopron a nagy, két óra hosszúra tartó szőnyegbombázást. Késő éjszaka órákig jártam a bombázott területet, keresve a sebesülteket. Halottakat találtam minden lehető és lehetetlen helyzetben. Egy parasztkocsi lovastul, kocsistul feldobva a telefondrótokra. Egy magyar katona egy bombatölcsér közepében, de úgy, hogy feje tetején állt: feje a válláig bent a tölsér közepén és egész teste mereven az égnek meredt. A lovassági laktanya négyszögletes bejáratánál egy katona állt mozdulatlanul: a kapuőr vigyázállásban, több centiméteres porréteggel bevonva. Csak arról vettem észre, hogy él, hogy a „porréteg” két ponton pislogott. Itt volt az egész bombázás alatt: a 6x4 méteres bejárat négyzetében, annak négy sarkán négy bombatölcsér volt. Csupán ennyit mondott:

– Csak arra emlékszem, hogy mindig a másik sarokba futottam!

Még csak meg sem sebesült. Március 14-én egy német menetoszlopot bombáztak Fertőrákoson 14 kilométerre Sopron előtt. Az Isteni Megváltó Leányai kereskedelmi iskolájába mint ideiglenes kórházba hozták a sebesülteket. Égett emberhússzag terjengett mindenütt. Egy a lágyékánál teljesen kiégett katonához léptem, és megpróbáltam előkészíteni a nagy útra. Azzal utasított el, hogy az ő hite és vallása német, és rám nincs szüksége.

Kálmán bácsit és feleségét együtt érte a bomba. Kálmán bácsi (soproni gimnáziumi igazgató) azonnal meghalt. Feleségének, Elzának a hátát mintha lenyúzták volna. Tüdejét, szívét lehetett látni, ahogy működik. Teljesen eszméleténél volt. Mindenre elkészült, és még élt másfél napot. Csak azt mondta mindig – dehogyan mondta, lehelte:

– Csak még egy kicsit szenvedni!

A magyar kormány Sopronból menekült Nyugatra. Még a használt író tollakat is berakták a teherkocsikba. Reményi-Schneller pénzügyminiszter azt mondta utoljára:

– Menjünk el innét, das Vaterland ist sowieso gebasst.

Hát ilyen cinikusak voltak. Csík Ferenc úszóbajnokot, aki a berlini olimpián a 100 méteres gyorsúszásban aranyérmes nyert, a Széchenyi-téren lepedőbe burkolva engedték le a sírba. Az Ikva hídján négy repülőezredes bombától találva napokig holtan feküdt. A halál, a szerencsétlenség, a háború is mindig hirtelen és váratlan. Nagypénteken Sopron külvárosában a délutáni órákban négy SS-katona jön felém. Kettőnek be van fáslizva a feje, a két szélső támogatja. A frontról jönnek. Milyen hosszú évekig tartott a háború, és mégis, mikor szemtől-szemben áll az ember vele, akkor meglepetés, hihetetlen, az ember nem akar hinni a szemének.

Az a hír járta, hogy az oroszok elől a politikai foglyokat Nyugatra hurcolják. Mindszenty püspök soha semmitől nem húzódozott. Egész lényé ellene mondott minden álcázásnak, mindennek, ami nem igazi. De hogy hazáján kívül vigyék, ez ellen egész lényé tiltakozott. Fel is készült minden kényszerkiürítés ellen, és beleegyezett, hogy ha kellene, hát elbújtassák. Először és utoljára láttam polgári ruhában. Olyan falusi kisgazdaszerű jelenségnek öltöztették be. Ha keresték volna, azt mondtuk volna, nincsen itt. Hála Istennek, erre nem került sor.

Március utolsó hetében, nagyhéten, Sopronban csend volt. A város felett ágyúzták egymást az oroszok és a németek. A zárda légoltalmi pincéjében több ezer ember volt. A bombázások alatt is többnyire itt tartózkodtak és hangosan imádkozták a „Most segíts meg Mária” kezdetű imádságot. Hangosan, közösen. Bombabecsapódásoknál, amikor a falak és az épület alapjai inogtak, az imádság hangosabb, könyörgőbb lett, emelkedett, mintha föld verne hullámot az ég felé. A közös félelem hullámverése volt ez.

Húsvét vasárnap. Reggeltájt a húsvéti misét mondtam a légoltalmi pince lakóinak. Éjjel egy óra tájban jelentek meg fenn a portán az első orosz katonák. Különben síri csönd volt. A Sanctus-t mondom, és kezdeni akarom a mise kánonját, amikor a pince ablakát berúgják, és fény ömlik be. Ebből a fényből csúszik le fentről, az utca szenes ablakából egy szovjet katona, és ránk irányított géppisztollyal, értetlenül néz erre a légoltalmi pincében összezsúfolt tömegre. Látszik rajta, hogy nem tudja, mi történik itt. Rám bámul, és rám fogja a géppisztolyt. Dermedt hallgatás. Többen a hívek közül az első rémülettől felocsúdva magyarul kiabálják:

– Szentmise! Pap! – De a szovjet katona nem mozdul harcias állásából. Próbálok kezdeni a mise kánonját, aminél a pap felemeli két kezét (a megadásnak is ez a mozdulata!) és ekkor kiáltja valaki a hallgatóságból:

– Batyuska! Batyuska! – ami népiesen papot jelent. Erre felderül a szovjet katona arca, és szabad kezével megvetőleg legyintve azt mondja:

– Ehti batyuska! – és macska ügyességgel tűnik el a rézsútos pincelecsúszón át. Ez volt az első szovjet orosz katona, akit életemben láttam. Hányat látok majd még?!

Egy hétig vonultak a szovjet csapatok Sopronon át. Éjjel-nappal. Az emberek aléltan-dermedten a légoltalmi pincékben maradtak. A harmadik napon szótlánul bámultunk Lékai Lászlóval, akkor püspöki titkárral a pinceablakon át a szinte vég nélkül menetelő szovjet csapatokra. Én halkán megkérdeztem:

– Mit gondolsz, Laci? Ezek meddig maradnak itt? Hány hónapig?

Erre ő ravasz mosolyával az arcán csak annyit mondott:

– A mi életünkben ezek ki nem mennek. – Mennyire igazat adott neki az idő!

Mindszenty püspök azonnal vissza akart indulni püspöki székvárosába, Veszprémbe. Nem lehetett. A vonatok nem közlekedtek. Az utazás késett. Mindszenty nyugtalanodott. Végre április 22-én be tudtunk szállni egy tehervagonba, amely tele volt utazó népséggel és orosz katonákkal. Szegény József püspök ott ült a marhavagonban összezsúfolva a sok emberrel. Arcára volt írva a várakozás, a feszültség, a gond.

Én Nicktől kezdve nem mentem velük. József püspök Lékai Lászlóval és Szabadheg? Szabolccsal utazott tovább. Celldömölk után Pápán leállt a vonat, és onnan lovaskocsin mentek tovább Farkasgyepűre. Nekem Szabolcs mondta el, hogy úgy húzták maguk mögött a pusztá földön a hátizsákokat és batyukat. Sokszor a mezőn, a földeken át, mert velük szembe áramlott, vonult a szovjet katonaság. A földeket 20-30 méteres sávban a műúttól jobbra és balra a járművek és a menetelő csapatok letaposták, keményre döngölték. Így értek el Herendig, ahonnan szintén gyalog mentek tovább Veszprémbe.

Nicktől kezdve gyalog vágtam neki az útnak szülőfalum, Felsőpaty irányába. A tavasz ünnepi hangulata ült a tájon. Meghazudtolni látszott, hogy alig egy hónapja itt zajlott le a II. világháború egyik utolsó nagy csatája. Csak itt-ott domborodott egy-egy elesett katona sírja a zöldellő tájon. A fakereszteken ott lógtak a derékszíjak, a sírdombon a rohamsisakok. Vajon ki temette el őket? Ki ácsolta a keresztek az elesetteknek? Az orosz sírokon nem volt semmi. Tavasz szellő hajtogatta a sarjadó gabona vetéseket. A harc rövid ideig tarthatott, mert a földek meg voltak munkálva.

Felsőpatyon édesanyám szótlánul, sírva fogadott. Amíg pár napra elmenekült Acsádig, hogy aztán visszatérjen, addig mindent elvittek, kiraboltak a házból. A magyar katonaság fel akarta

robbantani a házat, és csak jó édesanyám könyörgése tudta ezt megakadályozni. Ő mondta el nekem, hogy az acsádi légoltalmi pincében, amely tele volt menekültekkel, volt egy református pap is. Ez örömmel mesélte, hogy miután az oroszok bejöttek, és a kommunista párt átvette a hatalmat, a nagybirtokot, az egyházat is, felosztják, és ezzel megszűnik a római katolikus egyháznak a magyar népre való befolyása. Igen sokan voltak, akik nem látva a végső következményeket, beleegyezésüket adták az országra zúduló szerencsétlenségbe.

Pár nap múlva visszatértem Veszprémbe, ahol a nincstelenség fogadott. De Mindszenty nem nyugodott. Kőgl Lénárddal, hűséges számvevőjével összeeszkábáltatott egy parasztkocsit – emlékszem, hogy gondot okozott a kocsirúd beszerzése – és egy lóval megindult az egyházmegyéje látogatására. Szertartója, Szabadheg? Szabolcs kísérte, aki kocsisa, titkára és mindenese volt egyben.

Az utakon özönlő katonasággal szemben – Somogyot bolgár segédcsoportok tartották megszállva – végigjárta az egyházmegyét a legeldugottabb plébániáig. A lovakat több ízben kifogták, elrekvirálták, és gyöngébb gebét adtak a helyükbe. A plébános igen sok helyen híveivel együtt még a légoltalmi óvóhelyeken tanyázott, amikor Mindszenty püspök már megjelent az óvóhely ajtajában. Könnyek között fogadták. Rendíthetetlen bátorság és a rábízott nyáj szeretete ösztökélték ezeket a tettekre.

Május végén a szovjet hadsereg lefoglalta a püspöki palotát hadikórháznak. A püspök és kancelláriája a Simon-féle nagypréposti házba költözött. Az első pillanattól kezdve őrt állítottak a palota bejáratához, és nem volt szabad semmit sem kivinni a palotából, sem oda bevinni. Az őrt Borisznak hívták. Kievből származó, bajszos obsitos volt. Mindszenty püspök kiadta nekem a parancsot, hogy mindent hordjak, illetve hordassak át a palotából a Simon-féle, volt nagypréposti házba.

Hogy csináljam? Kicsi, egy-két decis üvegeket megtöltöttem pálinkával, és elsüllyesztettem a reverendám zsebjeibe. Valahányszor vittünk valamit a palotából, Borisznak a kezébe nyomtam egy-egy üvegecskét. Ami értékes bútordarab ma még a palotában van, az mind ezen a snapsz-kijáraton ment át és menekült meg a pusztulástól. A végén már nem is kellett snapszot adnom. Egyszerűen átengedett Borisz.

A város tele volt csellengő szovjet sebesültekkel. A kórházban egyszerűbb törések esetén is az egész embert gipszbe rakták, hogy ne tudjon mozdulni. Így nem kellett rá vigyázni. Felsőruhát nem adtak nekik. Hosszú fehér gatyában és kórházi ingben mindenhova betolakodtak. A ferencesek templomában májusban ájtatosságok voltak. A templom tömve volt. Ezek az alsóneműbe öltözött lábadozó szovjet sebesültek nem tudtak bemenni. Az arcukat a templom üvegajtájára nyomták, és úgy bámultak a templom égő gyertyáinak fényébe. Mikor a templomi ájtatosságnak vége volt, de még sokan térdeltek a padokban, lassan, tétovázva bementek, előre lépkedtek, normális erősségű hangon beszéltek egymással. De amikor a templomi csendre felfigyeltek, maguk is megszeppentek hangosságuktól, és csak álltak dermedten az áldoztatórácsnál. Aztán egyaráan hasra feküdtek a két padosor között, és mozdulatlanok maradtak.

Egy idő múlva, de még 1945 nyár végén kiürítették a kórházat. A püspöki palota szabad lett. Padlása tele volt kórházi maradványokkal, amputált emberi végtagok halmazával és használt, de lefejtett gipszdarabokkal.

Mindszenty lovaskocsival tovább járta a feldúlt plébániákat, és szünet nélkül dolgozott és dolgoztatott. Valamikor a nyár végén Kőgl Lénárdnak sikerült a roncsautókból egy épkezláb autót összeszerelni, és utána azon járt.

A nyár folyamán váratlanul megérkezett Grósz József kalocsai érsek Sággy Elek szombathelyi kanonokkal és gazdasági mindenesével. Autón jöttek, és valahol a Dunántúlon elgázoltak egy kövér disznót. Kifizették az árát, és felrakták a kocsira. Ettől kezdve sugdolóztak arról, hogy Mindszenty püspöknek Róma felajánlotta az esztergomi érsekséget. Egyszer egy forró délutánon Mindszenty püspök kikocsikázott Gyulafirátótra, és – amint mondták – az ottani prépostplébánossal, Szentiványival megbeszélte, elfogadja-e vagy sem.

A napok múltak. Nekem jutott az a feladat, hogy elkísérjem szeptember első felében a pápai esperesi kerületbe utolsó bérmaújtára.

A nyarádi plébánián voltunk, amikor reggel bérmaútra készülvén nagy, magyar zászlós autó érkezett a plébánia udvarára. Honvéd egyenruhás altiszt a sofőrje, és kiszállt belőle Andrásy honvédszázados, hogy bejelentse Mindszenty püspöknek a vatikáni rádióban közölt érseki kinevezését.

Megkértem a kapitányt: hadd jelentsem én neki a rádióhírt elsőnek. Szívesen átengedte nekem ezt az elsőséget. Rettenetesen komoly arckifejezéssel vette tudomásul a hírt Mindszenty püspök, de önbecsülésében mintha nőni látszott volna.

– Jól van, fiam, induljunk bérmaútra! – A bérmaút végén még elmentünk Csehimindszentre édesanyjához, aki a front átvonulása alatt a veszprémi püspökség arany vagy aranyozott kelyheit szoknyája alatt rejtegette a zabráló csapatok előtt. Édesanyja, Borbála asszony kedvesen fogadott bennünket. Még meg is rózta fiát, aki csak keveset evett, hogy immár nem szereti az ő kosztját. Kedves, vigasztaló szavakkal hátrította el József fia a szemrehányást.

Csehimindszentről Veszprémbe menet játszódott le Csipkerek táján a jelenet a zabráló oroszokkal. Messziről láttam, hogy kocsikat fosztogatnak az országút szélén. Talán ez volt a szerencsénk. A szovjet katona a géppisztolyával hadonászott, hogy álljunk le. Középen az út szabad volt. A honvéd sofőr lelassított, és mikor senki nem volt a kocsija előtt, gázt adott. A kocsi megugrott. A szovjet katona vállra vetette a géppisztolyát, és sorozatot adott le a kocsi hátuljába. A hátsó bal ülésen voltam, és lebújtam az ülés elé. Mindszenty meg sem mozdult. Ült egyenesen, feszesen. Veszprémbe érve a vacsoránál csak annyit jegyzett meg:

– Azt vártam volna, hogy udvari papom (mármint én) a géppisztoly csöve és közém veti magát, de inkább leguggolt az ülés elé.

Tréfásan mondta, nem szemrehányóan, bár nehéz volt szétválasztani kesernyés humorát a komoly megjegyzéstől.

1945. október 6-án vonult be új székvárosába, Esztergomba. Többet én őt nem láttam. Csak a beiktatási ebédnél, amire későn érkeztem, találkoztam vele még egyszer. Legközelebb huszonhét év múlva 1972 májusában találkoztunk a bécsi Pázmáneumban.

Mindszenty nem volt egyes emberekhez ragaszkodó egyéniség. Kimért gondolkodás jellemezte mindenkivel szemben. Hogy valakit is udvari papjaként és bizalmasaként magával vigyen Veszprémből Esztergomba, szoba sem került. Milyen messze állt tőle annak a valóraváltása, hogy inkább a püspöki irodaigazgatót, a kancellárját, minden régi, jól ismert alkalmazottját elküldi, de Lékai Lászlót behozza első emberének. Lékai kancellárságáról többé szó sem esett. A világ és az ő emberi élete objektív kötelezettségek körében forgott, és ehhez tartotta magát, nem pedig bármiféle rokonszenv vagy ellenszenv sokszor kibogozhatatlan hálózatának.

Ő nem is ismert mást, mint egyedül hordozni az életet, annak minden feszültségét. Szerinte ami az ember objektív kötelezőteljesítésén túl esik, az valamilyen formában megalkuvás és ezért kerülendő. Ez az egyenes gondolkodás volt az erejének, munkabírásának és az emberektől való függetlenségének titka. Hite, hazaszeretete nem érzelmi alapokon nyugodott, hanem lelkiismeretének objektív beállítottságán. Akkor így láttam. Valójában mindannyian sajnáltuk, hogy elment, de ezt egyikünk sem mondta. Valami nagy mozgatóerő ment el Veszprémből. Ezt mindenki érezte. Nem is vártunk utódként hozzá hasonlót.

A háború végén mi testvérek mind a hatan életben voltunk. Józsefet, a legidősebbet és Istvánt, a legfiatalabbat 1945 nyarán fáradtságos úton Felső-Ausztriában felkerestem. Éjszaka úsztunk át Steyernél az Ennsen, az amerikai-orosz demarkációs vonalon lövöldözések közepette. Istvánt hazahoztam, hogy Szombathelyen leérettségizzék, ami meg is történt. József, akkor már 33 éves, a háborús összeomlás következtében emberileg is, anyagilag is nagyon szenvedett. A felsőpatyi vendéglő vezetésébe beállni nem volt sem kedve, sem ereje. Továbbtanulásról álmodott. Arról, hogy ő is leérettségizik, elvégzi a szemináriumot, és pap lesz. 1945 szeptemberében meglátogatott Veszprémben. Nem vettem észre, hogy szó szerint a „semmi” ólálkodik hangulatában. Nem volt bizalma, bátorsága. Bármire fogott volna – továbbtanulás, vendéglősség –, mindent előlről kellett volna kezdenie. Lágyszívű, ragaszkodó ember volt.

Amíg nálam tartózkodott pár napig Veszprémben, éreztem, hogy személyében valaki borzasztóan kapaszkodik belém – majdnem úgy, mint egy kisgyerek az anyjába. Kézzelfogható módon a hóna alá nyúltni nem tudtam. Vallásos volt. Meggyóntattam. Bűnbánatában nagy ártatlanságot éreztem. Bíztam benne, hogy a hit majd erőt ad neki az élete válságának legyőzéséhez.

Nem úgy történt. 1945 október elsején táviratot kaptam Felsőpatyról: „Jóska meghalt. Gyere azonnal. Attila.” Rosszat sejtettem, de nem mertem gondolni. Sárvárról gyalog mentem a hét kilométert haza. Az út a temető mellett visz a faluba. Bementem a temetőbe. A sírásó az utolsó hantokat szórta ki a sírgödörből. Némán, szótlánul néztünk egymásra. Ebből a némaságból, szótlanságból sejlett fel bennem, hogy milyen tragédia történt. Hazaérve édesanyám és Attila szintén néma döbbenettel néztek rám. Szavaik: „Felakasztotta magát” – inkább kommentár volt, semmint híradás, mert megéreztem, mi is történt. Édesanyám sírt, de nekem nem jött könny a szemembe: sem most, sem a temetés alatt, sem azután vagy azóta sem. Az első pillanattól kezdve Isten könyörületességébe ajánlottam magamat, és ebben az állapotban megmaradtam mind a mai napig. Anyám sorsa mint édesanyáé jobban fáj, mint József bátyám sorsa. Szegény asszonynak még hosszú éveken át kellett egyedül élnie abban a házban, ahol végeredményben mégis csak ez a rettenetes esemény megtörtént.

A jó Isten érthetetlenül (és meg nem érdemelten) nagy megnyugvást adott lelkembe József sorsát illetően. A tisztító tűz nem maradhatott el életéből, mert semmi tisztátalan be nem jut a mennyek országába, de annak mikéntje és meddigje az Úristen titka.

Még ma is előttem van arckifejezése, amint a koporsóban fekszik – mintha valami különös dac lett volna benne! –, de tud-e az ember más arcot ölteni az élet megoldhatatlanságával szemben? Jó anyámban feltört párszor a harag indulata szerencsétlen fia ellen – szóban is, arckifejezésben is –, de ez is természetes, amikor édes gyermekét látja kilépni az elháríthatatlan életküzdőlemből. Isten legyen neki irgalmas!

Mindszenty utódja Veszprémben Bánáss László, a debreceni Szvetits Leánygimnázium igazgatója lett, de nem mint püspök, hanem mint apostoli kormányzó. Kolozsvárról került Debrecenbe. Büszke volt kisebbségi múltjára, és mivel az akkori erőviszonyokat tekintve az egyházat eleve kisebbségnek taksálta, mindenki másnál hivatottabbnak érezte magát az egyház ügyének helyes képviselőjére.

Az új kormány Debrecenben alakult meg, és ő jóban volt a kormány tagjaival. Serédi halála után a kormány Gyöngyösi külügyminisztersége alatt három nevet terjesztett fel Rómába primásságra. Az első helyen Bánáss neve állott. Csakhogy a felterjesztés Gyöngyösi külügyminiszter asztalfiókjában felejtődött. Ezt Bánáss maga mondta el az asztalnál olyan hangsúllyal, mintha egyedül Gyöngyösi feledékenységének „köszönhetné”, hogy nem ő lett a primás. Bánáss ezt nem mondta egyenesen, de ez volt elbeszélésének az értelme. Soha Mindszenty Józsefről elismerőleg nem szólt, sőt inkább kritikusan azt jósolva, hogy politikai

vonavezetése kudarcra van ítélve. Elejtett szavaiból mindig érezhető volt, hogy Czapik egri érsekkel ért egyet.

Czapikról ismeretes volt, hogy nagyon rossz néven vette személye mellőzését a primási kinevezésnél. Tehát az annyira hangoztatott püspökkari konferencia egysége már a Mindszenty-per előtt is repedezett. Bánáss állítólag nagy zeneértőnek tartotta magát, bár nem volt különösebb zenei hallása, és nagyon tehetségtelen szónok volt.

Először Szabadheg? Szabolcs házgondnok, azután őt követve Lékai László püspöki titkár hagyták ott állásukat. Bizalmas beszélgetésben mindketten be is vallották, hogy ilyen gyenge utód alatt nem kívánnak központi szolgálatban maradni. Így lett Szabadheg? Szabolcsból külsővati, Lékai Lászlóból balatonlellei plébános. Így lettem én 1948 április elsején püspöki titkárnak kinevezve. Nem érdemeimért, vagy mert Bánáss püspök nagyon kedvelt volna, hanem sejtésem szerint – de ez csak sejtés! – nem akarta Mindszenty mindhárom emberét ejteni. Pedig Budapesten kormánykörökben már figyelmeztették, hogy asztalánál egy nagyon hangos, fiatal, „reakciós” pap ül.

Bánássnak, Czapiknak nagyon a begyében volt, hogy Mindszenty búcsújáró napjaira több tízezres tömegek vonulnak fel az ország minden részén. Egyszer Bánáss is tartott Mária-napokat Keszthelyen, ahol szép számban jelentek meg zarándokok. Bánáss az asztalnál megjegyezte:

– Nemcsak Mindszentyhez jönnek tömegek!

Lékaival, aki akkor még titkár volt, beszéltem a keszthelyi plébánián a nagy tömegről, amely délután csak lézengett, nem tudott mit kezdeni magával. Bosszankodva mondta, hogy ennyien jönnek, és nem tudjuk őket foglalkoztatni.

Veszprémi vármegye főispánjától.

1621/1944.

Tárgy: Mészáros Tibor felszentelt pász veszprémi /Vár u. 12. / szám alatti lakos rendőrhatalósági őrizet alá helyezésére.

V é g h a t á r o z á t .

Az 1500/1944. M.E. sz. rendelet 7. §-ában biztosított jogomnál fogva figyelemmel a 760/1939. B.M.sz. rendelet 1. §-ának 2. bekezdésére, az 1939. évi II. t.c. 150. §-a alapján Mészáros Tibor 1919. vérfolyambeli Felsőpátyi születésű r.kat. nőtlen felszentelt pász foglalkozású veszprémi Vár u. 12. szám alatti lakos azért mert 1944. november hó 27. napján a katonai beszá lásolás érdekében folytatott helyszini megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyeskedett, hatósági közeg elleni erőszakot követett el, továbbá társaival együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellásítását kísérelte meg, mely eseményével a közrendet, közbiztonságot és esáltal a hadműveleti érdekeket nagy mértékben veszélyeztette, rendőrhatalósági őrizet alá helyezem és megkerésem a veszprémi kir. ügyészséget, hogy a m.kir. belügyminiszter ur által esen célra igénybevett fogháshelyiségben figyelemmel - 760/1939. B.M.sz. rendelet 11. 17. §-aira - őrizetben tartanis sziveskedjék.

Eszen véghatározat ellen felüszbeszésnek helye nincsen.

Eről a m.kir. belügyminiszter urat külön felterjesztés utján, továbbá a veszprémi kir. ügyészséget, valamint Mészáros Tibor rendőrhatalósági őrizet alá helyezettét értesitem.

Veszprém, 1944. november hó 30.

hadműveleti kormánybiztosi jégkörrel
felruházott főispán

A veszprémi nyilas főispán, dr. Schiberna Ferenc által aláírt véghatározat, melynek alapján Mészáros Tibort rendőrségi őrizet alá helyezték. Huszonhét – főleg kispap és szemináriumi előljáró – kapott 1944. november 30-án hasonló szövegű okmányt, mert erőszakkal akarta megakadályozni Mindszenty püspök letartóztatását, és elhurcolását. A veszprémi kispapok és tanáraik annak idején a börtönbe is követték főpásztorukat.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

гг. Мезарош Тиборъ гога неоходим на
 месте своей службы на дороге не
 может быть задержан, его не могут
 улотребить на другую работу и
 прошу ответственных Властей подпорывать
 его в работе.

Шопрон, 16. IV. 1945

Заместитель комиссара

кавалерник города

Szabaduló levél a már szovjet megszállás alá került Sopron orosz városparancsnokától.
 Szövege: Igazolvány. Mészáros Tibor polgárra, papra szükség van. Útközben nem szabad
 föltartóztatni. Más munkára nem vihető. Kérjük a hivatalos közegeket, segítsék munkájában.
 Sopron, 1945. IV. 16. Papp Kálmán, a püspök helyettese. (Olvashatatlan aláírás)
 városparancsnok.

XIII. Újabb elfogatásom előzményei

Mi, udvari papok annak idején a veszprémi Károly-templomot láttuk el. Teljes erővel dúlt a harc a kommunista párt és a polgári pártok között. A földosztás és a népnek szóló szép ígéretések ellenére a kommunista párt 1945 nyarán csak 17 százalékot, 1947-ben pedig 21 százalékot kapott az országos szavazatokból. Ezután, mivel törvényes eszközökkel a hatalom megszerzése nem sikerült, kezdődött az ország lakosságának a megfélemlítése emberek eltüntetésével, elhurcolásával.

Sorjában tűntek el az emberek. Nem lehetett tudni, hova és merre. A lakosság félelemben élt. Rengetegen foglalkoztak a nyugatra menekülés gondolatával. Sokszor kellett ilyeneknek ajtót nyitnom. Kértek, segítsen őket tovább. Ki tudja, kik voltak? Nem tudtam, de nem is akartam ellenőrizni. Ha én bezártam volna orruk előtt az ajtót, bizonyára más lett volna a sorsom, mint Szibéria.

Bánáss püspök egy nap azzal bízott meg, hogy menjek Budapestre, és egy bizonyos megjelölt helyről hozzam le teherautón a *Madarász* nevű papot Veszprémbe. Veszélyben van. Keresik az oroszok. Akkor még nem tudtam, hogy valójában *Marina* ungvári kanonokról van szó, aki a Horthy érában Kárpátalja kormánybiztosa volt. Ez a Madarász zalaudvarnoki plébános lett. Ott szép, új templomot építtetett. Onnan került át Balatonszentgyörgyre plébánosnak.

Ebben a nyomott, emberveszejtő időben végeztem püspöki titkári teendőmet, és a vasárnapi prédikációmban a Károly-templomban nyíltan beszéltem arról, ami az országban folyt: emberek eltűnéséről, elrablásáról és ismeretlen helyre való elhurcolásáról. Mindez együtt előzménye és oka volt letartóztatásomnak, ami 1948. április 27-én, egy keddi napon este negyed kilenckor következett be.

Annak idején nemcsak püspöki titkár voltam, hanem a Károly-templomnak az igazgatója is. Ott prédikáltam minden vasárnap. Olykor fölkerestem a kórházban egy bolgár sebészt, aki kommunista volt. Engem talán kedvelt, de mégis gyalázatosan viselkedett. Valószínűleg része volt letartóztatásomban is. A kórházban voltam betegeket látogatni, a templomból mentem oda. Egy szürke kabát volt rajtam a reverenda fölött.

Hazafelé indultam. Este 8 óra körül járt az idő, amikor vacsoraidő volt a püspöki asztalnál. Ezért siettem, hogy odaérjek. Amikor a vármegyeház felé tartottam, a Plosszer sétányon *Németh Zoltán* rendőrszázados jött szembe velem. Ismertük egymást látásból. Amikor engem elkerült, megfordult, egészen közel jött a járdához, és nagyon megnézett, hogy én vagyok-e.

Valahogy tudatta valakikkel, hogy én vagyok. Mentem tovább a városon keresztül. Ez egy keddi napon történt, április 27-én, a Rákóczi térnek a város felőli részén, ott, ahol fönt egy terasz volt betonnal elkerítve. Ismeretlenek szegődtek mellém. Szinte észre sem vettem őket. Azonnal közrevettek, szorosán körülálltak. Láttam, hogy a zsebükben is van valami. Természetesen pisztolyok voltak. Nem szóltak semmit, csak szinte rohanva vittek. Nem is kérdezték a nevemet, mert tudták, hogy én vagyok. Ez a *Németh Zoltán* már közölte velük, hogy most megyek fel a várba.

Amikor közelebb értünk a várhoz, kihúztak a zsebükből egy csúnya barna cédulát, elémnyomták. Nem vettem a kezembe, csak ránéztem, láttam, hogy letartóztatási parancs. Tudtam, hogy mire megy ki a játék. Egy kicsit körülnéztem, nem volt ott senki. Amikor ez a két fogdmeg engem közrevett, és kísért felfelé, akkor a Rákóczi téren tartózkodó emberek, akik ismertek engem, mind eltűntek a ház bejáratánál. Senki sem akarta látni, mi történik velem.

Aztán felmentünk a várba. A Hősök kapuja alatt mentünk át. Ott mindjárt a kapu után balra volt egy kis utcaféle, benyíló a kanonoki házakba. Ezen a szűk helyen állt egy fekete Mercedes. Az egyik hirtelen kinyitotta az ajtaját, és betuszkoltak az autóba. Így történt a letartóztatásom.

Az egésznek az volt az érdekessége, hogy a püspökség, úgy tudom, valakitől kapott előzőleg értesítést, hogy vigyázzak, mert valami készülóban van ellenem. De mivel a Károly-templomból előbb a kórházba mentem, így nem tudtak értesíteni. Különben figyelmeztettek volna, hogy tűnjek el. Ezt nekem később mondták meg. Azt is csak később tudtam meg, hogy az elfogatásom után pár napra megjött a Belügyminisztériumból a római útlevelém is. Bánáss püspököt kellett volna kísérem.

Belöktek, berángattak a hátsó ülésre. Csaknem egy órát vigyáztak rám a veszprémi rendőrkapitányságon, és úgy fél 11 óra tájban a két fogdmeg között vittek Budapestre. Amint ki tudtam venni – Budáról szerzett ismereteim alapján –, a Szent Imre herceg útján (valamikor neve) az akkori Zalka Máté laktanyába vittek a katonapolitikai börtönbe. Meztelenre vetkőztettek. Zsebeimből mindent kiszedtek és elvettek. Az asztalon heverő rózsafüzéremet vissza akartam csenni, de a vetkőztető rámförmedt:

– Hagyd ott az asztalon, csuhás! Neked arra már nem lesz szükséged!

Tegeztek, és durva hangon Mészárosztak. Ruháimat visszakaptam, és éjjel úgy fél 1 óra tájban belöktek egy üres cellába a pincében. Gyöngye villanylámpa égett a plafonon. A piszkos, rácsozott kis ablak annyi fényt engedett be, hogy az éjszakát a nappaltól meg lehetett különböztetni.

A szabad világ előtt mégsem maradt titokban elhurcoltatásom. Hosszú évtizedek múlva került a kezembe az Ohio állambeli *Toledó* nevű, magyar nyelven megjelenő hetilap 1948. május 19-i száma, melyben *Ilyen Magyarországon a személyi szabadság!* címmel az alábbi tudósítás olvasható elfogatásomról:

Főtisztelendő Mészáros Tibort kinevezték veszprémi püspöki titkárnak április közepén. De azóta vele is sorsdöntő dolgok történtek. Április 27-én este félnyolc órakor ugyanis a veszprémi városháza mellett megállt egy rendőrségi autó. Az új püspöki titkárt beültették az autóba, és azóta senki sem tud róla semmit. Valószínű őt is, mint a hasonlóképpen másokat is, a kommunisták gyűjtő fogházába, az Andrássy út 60-ba vitték. Esete nem egyedülálló, mert előtte való éjjel meg Keresztes gyógyszerészt és feleségét vitte el a rendőrség. A városban úgy vélik, hogy a két letartóztatás összefügg egymással. Erősen félok, hogy komoly dolgokról van szó. A város érthető nagy izgalomban él...

XIV. A katonapolitikai osztályon

A cellának betonpadozata volt, és egyetlen rozsdás vaságy állt benne. A fekvőhely sodronyának szemei akkorák voltak, hogy az ember feje éppen hogy át nem csúszott rajta. Így gondoskodtak az állandó ébrenlétről, illetve felébredésről. A cella hideg volt és nedves. Mindezt megállapítva, elnyújtózkodtam a vasrácsra, fekete kalapomat a fény ellen az arcomra tettem és elaludtam, de sokszor felébredtem.

Reggel 5-kor ébresztő volt baromi üvöltések közepette. Egy vizes, piszkos rongyot dobtak be. Nem tudtam, minek. Az ajtó kukucskálóján át az őr rám ordított, hogy a ronggyal töröljem fel a betonpadlót. Miután ez is megtörtént, valami ételfélét toltak be a betonpadlóra a cellába. Nem tudtam megállapítani, mi van benne. Azon mód, ott maradt.

Három napig hozzá se nyúltam a cementpadlón becsusszantott ételhez. De a harmadik napon már éreztem, hogy éhes vagyok. Savanyúkáposztát adtak be csajkában, persze kanál nélkül. Észre se vettem, hogy csupasz, mosdatlan ujjaimmal markoltam bele, és ettem azt a sós káposztát. Még a megmaradt levét is megittam. Elkezdődött az éhezés, amely aztán hosszú éveken át tartott, és folyton erősödött. Fokairól majd a továbbiakban lesz szó.

Kiszakítva munkámból, a mindennapi tennivalókból, az emberi társadalomból, szinte megsemmisítetten olyanná váltam, mint a földből gyökerestül kirángatott növény. Gyökerei vérzenek, senyvednek, nincs hová és mibe kapaszkodnia.

A breváriumomat elkobozták: mérhetetlenül vágytam a szentmise, a zsoldárok után. Ebben a lelki-testi megnyomorítottágomban nem tudtam mást csinálni, mint vég nélkül mondani a rózsafüzért. Sokszor lelki fáradtságtól, a vaságy kemény, vágós szélén ülve gubbasztottam, mint egy csapdába esett állat, de eközben is fájtak az életből kirángatott gyökereim.

Valamikor tíz nap elteltével kihallgatásra vittek egy éjszaka. Vad, vagány legények ingujjra vetkezve faggattak kilétem felől: Mit dolgoztam? Kivel érintkeztem? Kik voltak a barátaim? Mivel valamirevaló, érdemi vádat ellenem felhozni nem tudtak: düh, harag, durvaság kitörései közepette mocskoltak, mint papot. Minden mozdulatuk fenyegetés volt. Hajnaltájt visszavittek a cellába. Mindennap hallottam a szomszéd cellákból, amint embereket, asszonyokat vertek, és azok pedig ordítottak.

Aligha van fájdalmasabb érzés, mint ilyen ordításoknak a hallgatása. Az ember idegei a végsőkig feszülnek, megerednek a könnyei, és némán, hangtalanul éli át a másíknak, az ismeretlennek a szenvedését.

Sokszor fél órákig is ordítottak a foglyok, és kérték, hogy szükségük végzésére kimehessenek, de nem engedték ki őket. Reverendában voltam és egy galambszürke tavaszi kabátban. Míg a katonapolitikai börtönben tartottak – két hónapig –, talán kétszer hajtottak ki a zuhany alá, hogy mosakodjam meg, de levetközni nem volt idő. Ott álltam pár pillanatig a zuhogó víz alatt, beletartottam a kezemet. Nedves lett a karom, amikor az arcomat akartam megmosni, de máris ordított a géppisztolyos őr, hogy vissza a cellába. Ott álltam nedvesen a nyirkos cellában kétségbeesett szívvel.

Napjaimat próbáltam beosztani imádságos és elmélkedési szakaszokba, de a megvalósításához már nem maradt erőm. Visszazuhantam az ágy szélén ülve valami félálomszerű, félig reménytelen gubbasztásba. Számítottam rá, hogy bíróság elé állítanak, valamiféle népbíróság elé, ahol 5-10 évi börtönre ítélnék valamilyen ürüggyel, csak azért, mert pap vagyok.

Úgy május vége felé lehetett, amikor egy éjszaka felzavartak vaságyas fekhelyemről, és kihallgatásra vittek. Belökdöstek egy emeleti, magas, szárnyas ajtón, és még a lélegzetem is elállt, amikor a szobában fiatal orosz tisztet láttam meg, és hallottam oroszul beszélni. Mérhetetlen levertség és szomorúság vett rajtam erőt. Hát az oroszokat érdekli az én

személyem? A tolmács egy elképzelhetetlenül ronda öregasszony volt, aki rosszindulatban sokszorosán túltett a fiatal szovjet tisztén.

Kihallgatás közben egyszer csak felüt egy dossziét, és kihúz belőle egy nagy fényképet: Madarász (Marina) ungvári kanonoknak, Kárpátalja kormánybiztosának a fényképe volt, azé a Madarászé, akit igazi nevén Marinának hívnak, és akit én Budapestről Zalaudvarnokra vittem teherautón, hogy ebben az eldugott kis zalai faluban az őt kereső szovjet biztonsági szervek elől eltűnhessen.

Megpillantván a képet, megdöbbsentem. Tudtam, hogy elhangzik a kérdés, vajon ismerem-e. El is hangzott. Hazudni nem akartam, mert esetleg már elfogták, és a szomszéd szobában van. Szembesíthetnek. Azt mondtam: ismerem. Ez *Madarász Gyula*.

– Mikor látta utoljára?

– Pár hónappal ezelőtt.

Elhangzott a logikus következő kérdés:

– Most hol van?

– Tudtommal Zalaudvarnokon – feleltem, bár tudtam, hogy röviddel azelőtt áthelyezték Balatonszentgyörgyre. Egy kicsit köntörfalaztam, de mégis elárultam, illetve nyomra vezettem a szovjet pribékeket. Rettenetes szomorúság fogott el. Lelkemen szárad a sorsa. Heteken át gyöttrődtem emiatt.

Közben áttettek egy másik cellába. Olyanba, amelyben legalább fapriccsek voltak. Megszabadultam a vaságytól. Közben érkezett pünkösöd. Megmondták előre, hogy a szennyes ruhát ki lehet adni valahova budapesti ismerősöknek. Egy kis ruha és élelmiszeres csomagot adtak be.

Mindennap gyötört a szenvedés Madarász-Marina elárulása miatt. Közben egyedül maradtam a cellában, noha négypriccses volt. Csaknem négy hete nem fürödhettem, nem mosakodhattam. A fájdalom Madarász miatt oly nagy volt bennem, hogy amikor egy kis halomba szórtam a szennyesemet, akaratlanul is kezdtem a cellában kutatni: a priccsek alatt, a sarkok összegyűlt piszkában, és egyszer csak valami keményen akadt meg az ujjam: egy kicsiny darabka ceruza volt!

Szinte megrendülve tartottam a kezemben: ebben a teljesen üres cellában íme egy darab ceruza! De mire írjam, amit írni akarok, és írnom kellene! Újra súlyos szomorúság kerített hatalmába. Pillantásom végül is levetett ingemre esett. Régimódi ing volt, a mellén hosszában egy kis visszahajtóka. Talán erre írhatnám az üzenetet.

Elbújtam az alsó priccs sarkába, ahova nem lehetett jól belátni az ajtó nézőkéjéből. A használt, kicsit zsíros ing szövetén alig fogott a ceruza. A visszahajtóka is alig fél centiméter széles. Végre hosszú fáradtságos munka után elkészült a szöveg: *Az oroszok mindent tudnak, Madarász meneküljön.*

Alig fejeztem be az írást, máris zörgettek. Vítették a szennyest. Ez volt 1948 június elején. Aztán semmit nem tudtam 1955 november végéig a leírt szöveg sorsáról. Magamban hordoztam hét hosszú évig Madarász kanonok sorsának bizonytalanságát, akinek az elfogatása talán az én hibám volt. 1955 november végén, amikor először járhattam Budapesten szabadon, első utam Mészáros Erneszta soproni származású irgalmas nővérhez vezetett, akinek a börtönhöz közeli Szent Margit Gimnáziumba a szennyes ruhámat kiküldtem. Ő mondta el a következőt:

Szennyesemet átvizsgálta vérnyomok után kutatva. Nem talált semmit. Mindent visszaszórt a nagy szennykosárba. Legfelül volt, anélkül, hogy látta volna, az ingem az üzenettel. Maga sem tudja, miért, még egyszer a kezébe vette. Újra átvizsgálta, és megtalálta a visszahajtókára

körmölt sorokat. Azonnal lement Veszprémbe. A veszprémi nagy szemináriumból mindjárt leküldtek egy seminaristát Balatonszentgyörgyre Madarászhoz. Így tudott nyugatra szökni.⁴

Belsőleg a későbbiekben sokáig nagyra voltam, hogy valamikor mennyit szenvedtem ezért a Madarászáért. 1970-ben Amerikában István öcsém vitt el hozzám a jól, kényelmesen berendezett plébániájára. Nem szenvedett, bizonyos tekintetben főúri módon élt. Olyan nagyon sokba nem vette, hogy én őt annak idején megmentettem. Semmi hála nem látszott rajta. Akkor én is kicsit úgy éreztem, hogy ez szomorú. Elgondolkodtam rajta, és minél jobban összehasonlítottam a valóságokat, annál inkább láttam, hogy nem szomorú, mert az élet nehezen át nem ment ember miért változott volna meg. Mi miatt? Nem volt neki, szegénynek rá módja. Így semmi ellenérzésem nem támadt irányában. Nagyon rendesen fogadott, örült, hogy ott voltam, de csak annyira, mint egy régen nem látott embernek, akit ő valaha ismert. (Tudtommal 1977-ben Kanadában könyve jelent meg *Ruténsors. Kárpátalja végzete* címmel.) A természetes hálaérzés és a hitből fakadó hálaérzés között nagy különbség van. A különbség az, hogy ez az érzés az embernek a természetes velejárója, ami jön, ha rendesen belénk van nevelve. De az Istentől kapott hálaérzés akkor is él és eleven, és kimutatja magát, amikor az embernek a természetes indulata nem aszerint buzog.

Időközben másokat is hoztak a cellába: feketézőket, volt katonatiszteket, Oroszországból hazatérő hadifoglyokat. Sohasem lehetett tudni, ki kicsoda, spicli-e, besúgó-e.

Mivel tudták, hogy katolikus pap vagyok, elmaradhatatlan volt a vita a vallásról, az egyházzal, a hitről. Emiatt sokszor feszültség támadt a cellában. Egy, a feketézés miatt becsukott fiatal pesti vagány mondta el, hogy őt az oroszoknak már kiadták, de azok visszaküldték. Azt is ő mondta el, hogy az átadás legtöbbször éjfélutáni megy végbe. Bennem élt a remény, hogy nem adnak ki az oroszoknak, de a szorongás is, hogy hátha megteszik. A szörnyű éjszakai kihallgatás az orosz tiszttel meg azzal a világronda tolmácsnővel nem ment ki a fejemből.

Június közepe van. Egyedül vagyok a cellában késő éjszaka. Minden kis zörejt hallani. Lélegzet visszafojtva hallgatok, amint a magányos cella közepén térdelek, és hallgatózva is igyekszem imádkozni. Fent valahol durva hangok, káromkodásszerű kiabálások. Rádöbbenek, most viszik őket az oroszok. Sejtésem megerősödik. Félhangosan imádkozom, és e kétségbeejtő hangulat közepette válik bennem bizonyossá, hogy engem is kiadnak az oroszoknak. Megerednek a könnyeim, sírok mint egy gyermek. A külső, kinti lárma elcsitul. Az utcáról motorberregés hallatszik. Majd az is megszűnik. Tovább sírok és imádkozom mind halkabban. Tusakodom magamban, de valahogy mégsem tiltakozom. Ettől az éjszakai órától kezdve minden ágaskodott bennem egy esetleges kiadatás ellen, bár akkor már tudtam, hogy kiadnak.

Lassan, folytonos ellenkezés közepette készített elő Isten arra, amire engem szánt. A hazai népbírói tárgyalás lehetősége elhalványult, szinte elenyészett. A kétségbeesés és megnyugvás közti várakozás állapotában éltem, amely csaknem két hétig tartott. Éhségérzetem erősödött. Sokszor letargiába estem. Semmit nem érezni, és megmaradni: imádkozni és Istentől segítséget várni! – ezek a mondatok álltak időtlen órák számlapjára írva.

⁴ Dóber Viktor helytörténész, somogyvári plébános közlése szerint Madarász Gyula 1948. jún. 20. és 27. között a svéd követség kocsiján menekült el a balatonszentgyörgyi plébániáról. (A szerk.)

XV. A szovjeteknél

Így érkezett el 1948. június 30-a, egy hétfői nap. Éjjel 11 és 12 óra között kinyitották cellám ajtaját. Egyedül voltam benne. Szedjem a cuccot – ordították. Más nem volt, mint egy vékony, szürke pokróc takaróm, amit pünkösöd táján Erneszta nővér adott be nekem. Fenn a portán aláírás ellenében visszaadták azt, amit elszedtek tőlem. A mintegy 600 forintom és a karóráim nem volt a holmijaim között, de a breviáriumom és a rózsafüzérem igen. Nem törődtem a hiányzókkal. Aláírtam. Két vaskos fogdmeg vitt ki a ház bejáratán keresztül az utcán berregő autóhoz. Több mint két hónapja nem szívtam utcai levegőt. Szinte elszédültem az első szippantásoktól. Elindultunk. Nézem, merre visznek. A Szabadság-hídon át mentünk. A két fogdmeg között a hátsó ülésen a hídon kihajolva – dehogy kihajolva, csak a nyitott ablak felé hajolva – akartam friss levegőt szívni, és erre az egyik fogdmeg durván megszólalt:

– Csak jól nézd meg, Mészáros, Budapestet, mert többé ebben az életben nem fogod látni!

Magamban csak annyit mondtam: „Ezt te nem tudhatod!” A Rákóczi úton haladt az autó a Keleti pályaudvar felé. Homlokzatán az óralapon a kismutató éppen akkor ugrott fél tizenkettő előtt egy percről fél tizenkettőre, amikor rápillantottam. Akkor gondolni se mertem volna, hogy ez hét év múlva megismétlődik.

A Vilma királynő úton az akkori Gorkij fasor egy villaszerű épületébe vittek. Nagyfenekű nadrágos oroszok „fogadtak”, és a jellegzetes ugatásszerű katonai hanglejtéssel beszéltek. Minden piszkos és vécészagú volt. Levittek a pincébe. Belöktek egy ablaktalan cellába. Három lépés hosszú volt és egy lépés széles. A többi helyet piccs padlózat foglalta el, leterítve rothadó szalmával. A sarokban állt egy piszkos vödör vizeletnek és szükség esetén széketnek, mert napjában csak egyszer eresztettek ki bennünket vécére. Sűrű, a tüdőt fojtogató árnyékszéki levegő volt a cellában.

Azt hittem, nem bírom ki egy óráig sem. Két ember feküdt a rothadt szalmán: Dimitri, egy első világháborús orosz menekült, pesti taxisofőr, és egy másik fiatal orosz, aki még nem volt harminc éves sem: Péternek hívták. Dimitri kicsit törve, Péter jól beszélt magyarul.

Bemutatkoztam. Ők is. Péter erre megszólított:

– Innét visszaút nincs. Huszonöt év Szibériát kapsz. Gyere, feküdj ide a szalmára! De várj! Látom, oda vagy az éhségtől. Nesze, itt van egy darab kenyér. Előbb edd ezt meg!

Először volt a kezemben földfekete szovjet kenyér. Nagyon csodálkoztam Péter bőkezűségén, hisz ők is éheztek. Szinte remegtem sorsom ilyenképpen fordulatától. Ha a magyar katonapolitikai börtönben úgy éreztem magam, mint a földből kiszakított növény, amely minden gyökere vérzik, akkor mintha itt a sebeimre minden órában friss sót hintettek volna.

Dimitrit is, mint sok mást, Nyugat-Európába menekült orosz – kezdték a többiekkel együtt Pesten, Bécsben összeszedni, hazaárulásért elítélni és szibériai táborokba vinni. Péter így mondta el élete történetét:

A nagy államosítás végén született Moszkvában. A háború kitörésekor tizenhét éves volt. Családját, szüleit, akik jómódú kereskedők voltak, Szibériába száműzték. Egyik nénje nevelte fel. A nagy éhínség idején a harmincas évek elején gyerekfejjel pár kiló krumplit lopott, mert éhes volt. Hét hónapi kényszermunkára ítélték. Nekem pontosan és szemléletesen leírta a tábor és életét, a drótsövényeket, az éjjel-nappali őrseget, a munkabrigádok és brigádvezetők igazságtalanságait. Mikorra kikerültem, már majdnem mindent tudtam. A jó Isten irgalmas volt hozzám. Péter által előkészített a jövendőre.

A szovjet-német háború kitörésekor 1941-ben Pétert, akinek családi neve Szideró volt, behívják. Pár hónapos kiképzés után mint gyalogos közkatonát Orsánál bevetik. Kétszer megsebesül. 1945-ben Prágába érkezik mint „lityinánt”, legalacsonyabb rendfokozatú tiszt, magyarul hadnagy. Innen kerül le Körmend tájára Zalalövőre, mint állományhelyi beszerző tiszt.

Megismerkedik Hadász Terkával, egy kiscgazdának a lányával. Náluk lakik. Kitanulja a magyar falusi háztartás minden csínját-bínját. Megtanul rövid idő alatt magyarul, elsajátítja a magyar énekeket, és minden álma valahol magyar földön kiscgazdának lenni – és Hadász Terkát feleségül venni. Leveti hadnagyi tiszti ruháját és beáll parasztnak. Első meglátásból aprólékosan és színesen tudja ecsetelni a magyar falusi életet. Ami nekünk természetes, magától értetődő volt, az ő leírásából úgy áradt, mint valami soha nem látott újdonság – a kenyérsütéstől elkezdve a vetésig, aratásig, az istálló munkáig. Sok nap kínját, keservét feledtette el velem. Szép hangja volt. Gyönyörűen énekelt a magyar dalokat. A II. világháborús katonadal utolsó verssora még mindig a fülemben cseng: "...a jó Istent kérje, hogy a fiát semmi baj ne érje odakint az orosz határszélen." Olyan hangsúllyal énekelt, mintha ő lett volna az a magyar, akinek édesanyja a fiáért esedez az Istenhez.

A kihallgatások folytatódtak. Engem mindig éjszaka vittek fel. Egy ronda banya-tolmácsnőm volt, aki szintén első világháborús orosz menekült volt Budapesten. Vég nélkül tették fel a kérdéseket barátaim, ismerőseim tevékenysége felől, és amikor már nem tudtak mit kérdezni, egyik éjszaka a kihallgató tiszt azt mondta:

– Pap vagy. A Vatikán embere. És mint ilyen, ellensége a kommunizmusnak és a Szovjetunióknak. Minden katolikus pap kém és a munkásosztály ellensége.

Ettől kezdve tudtam, hogy a sorsom meg van pecsételve. Imádkoztam és nagy belső tiltakozás ellenére igyekeztem belenyugodni sorsomba: Nem nagy eredménnyel.

Szideró Péter Zalalövőn magyar nevet vett fel. Kovács Sándornak hívták. Papírjai nem voltak. Hosszú ideig nem tudott személyazonossági igazolvány nélkül meglenni. Valaki azt tanácsolta neki, menjen fel Budapestre személyi iratok beszerzése végett. Bolgárkertésznek, illetve menekültnek adta ki magát a magyar belügyminisztériumban. A belügy együttműködött a szovjet megszálló csapatokkal, és így tudták a szovjetek a kezüket rátenni Péterre. Valami melankolikus hangsúllyal mondta ki álnevét, Kovács Sándort: mintha hajó után nézett volna, amely eltűnik a láthatáron.

Egyik nap, július közepe táján, már reggel szólították kihallgatásra. Csak nagysokára jött vissza. Türelmetlen voltam. Vajon visszajön-e? Egyszer csak váratlanul belökték. Szó nélkül elnyúlt a prices rossz szagú, rothadt szalmáján. Zokogott. Hosszú idő múlva megszólítom:

– Péter, mi van?

Nem tud válaszolni. Nagy nehezen tudom kiszedni belőle, hogy a Terkát Zalalövőről felhozták szembesítésre.

– Köszöntötted? – kérdeztem.

– Nem engedték meg! – zokogta Péter.

– Nem beszéltél vele?

– Nem – válaszolja.

Mikor kissé lecsillapult, elmondta, hogy egy óvatlan pillanatban meg tudta kérdezni Terkától:

– Ha elítélnék, Terka, vársz-e rám?

Többet nem beszélhetett, mert ráordítottak. Erre öt ujját mutatta: öt évig! Terka mind a tíz ujját mutatta, vagyis tíz évig. Péter húsz ujját mutatta: húsz évig? Erre fel Terka mindkét kezével szétterpesztett ujjakkal többször intett, vagyis mindig! Erre Péter újra eldőlt a rothadt szalmán, de a bal markát állandóan összeszorítva tartotta. Egy kis idő múlva megkérdezem:

– Mi van a markodban?

Lassan kinyitotta. Egy kisméretű, félig érett nyárialma volt benne összeaprítva. Ezt hozta a kertből neki Terka, de a kihallgató tiszt az almát összevagdalta, nehogy valami méreg vagy éles szerszám legyen elrejtve benne.

Hosszú közös hallgatással eltöltött órák következtek. Itt a szovjeteknél nappal is el lehetett dőlni a priccsen. A magyaroknál csak a fal mellett volt szabad ülni, és reggel 6-tól este 10-ig nem volt szabad a szemet lehunyni. Fejem felett a falsarokban volt egy pókháló. Kicsi, fekete, villogó szemű pók ült a közepén. Várta a legyeket, áldozatait, amelyeknek szárazra szívott tetemei a pókhálóban heverték. Ha beszélgettem vele, csendes volt, nem lesett zsákmányra: szinte csak rám hallgatott. „Mi különbség van kettőnk között?” Te benn ülsz a hálód börtönében. Én is börtönben vagyok. Éhes vagy? Én is.

Péter nem kapott vallásos nevelést. Istent semmiféle módon nem emlegette. A jó Isten engem jó alvással áldott meg. Mikor a többiek – különösen a hitetlenek – örülteként kerengtek órákon át a börtöncellában, én aludtam vagy félálomban szenderegtem. Egy ilyen alvás közben valaki ráncigálja a lábamat. Péter áll előttem lábtól.

– Mi van, Péter? – kérdezem.

– Miért alszol? Gyere, kelj fel! Beszélj nekem Istenről meg Krisztusról! Miért halt meg a keresztfán? Te többet tudsz róla, mint én!

Felkászálódtam, és álmosan, éhesen kezdtem neki magyarázni hitünk igazságait. Nagy figyelemmel hallgatta. Megnyugodott.

Valamikor július vége felé Péter egyszer csak félrehúzott, már amennyire ezt a pár lépésnyi cellában tehettem. Úgy beszélt hozzám, hogy Dimitri ne hallja.

– Hamarosan szétválasztanak bennünket. Én érzem. Én neked pontosan leírtam, hogy milyen a Szovjetunió, milyen a tábor, ahova kerülünk. Nekem csak egy kérésem van hozzád. A szovjet embereknek soha ne higgy, mert azoknak mind tele van szarva a feje.

Elhallgatott. Én is hallgattam.

XVI. Ítélet Badenben

Pár nap múlva reggel 2 óra tájban felzavartak, idegesen ordítva, hogy szedelőzködjem, bár nem volt mit összeszedni, és kihajtottak a cellából. Pétert soha többé nem láttam. Egy hónap óta először szippantottam friss, hajnali levegőt. Lezárt teherautóba tuszkoltak be, amely belül cellákra volt osztva, sima bádoggal kibélelve. Teljes sötétségben végigcsúszttam az ujjamat a sima bádagon: mindenütt sima, hideg fém. Kissé megborzadtam. A cellák oly szűkek voltak, hogy csak állni lehetett bennük. A teherautó nekiindult. Fogózkodó lehetőség nélkül az ember ide-oda dülöngélt, vágódott, rázkódott. Egész éjszakán át így ment. Lassan hallani lehetett a hajnali forgalmat. Aztán minden elcsendesült.

1948. július 29-ét írtak ezen a napon. A bádog a júliusi nap hatására áttüzesedett. Égettem, ha hozzáértem. A levegő fojtó, forró lett. Nem tudtam mit csinálni. Kétségbeesésemben elkezdtem hangosan imádkozni azzal a kimondott szándékkal, hogy „Istenem, ne engedd, hogy beleőrüljek!”

Valahol Komárom táján kiengedtek bennünket egyenként vizelni egy mezei úton. Előttünk tárult a zöld-kék Dunántúl teljes nyári pompájában. Majdnem meghasadt a szívem. Szédelegtem a friss levegőtől meg az éhségtől.

Ebben a pléhdobozban állva zötyögtünk a teherautóban tovább. Délután 2 óra körül kerültem a badeni (bei Wien) 14-es zárkába. Itt mondták meg a zárkalakók, hogy hol vagyunk: a KGB egyik, az Európát megszálló szovjet hadsereg főparancsnokságához beosztott börtönében. Itt is a már megszokott melódia: visszaút innen nincs, Szibériába kerülsz.

Magyarok, osztrákok, szovjetek, mindenféle nemzetiségűek vegyesen voltunk. A déli vizes levest sem Pesten, sem itt nem kaptuk meg. Egész nap semmit sem ettünk. A badeni börtön valami polgári villa lehetett, mert az emeleti celláknak parkettás padlója volt. Egy csúnya, mosdatlan, alacsony fekete vödör állt az ajtó melletti sarokban a kis és nagy WC számára. A vödröt napjában csak egyszer volt szabad kiüríteni. Tartalma egész nap a cellában bűzlött. Csak a felső ablakrész nem volt befalazva, de az üres ablakrész is be volt deszkázva, és a szűk résen egy diófa ágai látszottak.

A WC vödrén kívül más berendezése nem volt a cellának. A foglyok a fal mellett a puszta padlón ültek reggel 5 órától este 10 óráig. Szemet lehunyni tilos volt. Mereven kellett az ajtón lévő 5 pengőnyi nagyságú leselkedő lyukra nézni, különben az ajtón sűrűn be-benéző őr ordított:

– Muzsik, mit alszol!?

Végre este 10 órakor elhangzott az őr kiáltása:

– Szpity! Aludni! – Ekkor szabad volt a padlón elnyújtani a várakozástól, a belső gyötrődéstől elnyútt testünket: úgy, ahogy voltunk, ruhástul, takaró, mindennemű ágybeli alkalmatlanság nélkül. Ott feküdtünk egymás mellett elnyúlva a padlón álmatlanul, a véget nem érő nappali várakozástól. Nappal is csak halkán volt szabad beszélni, mint a halottas házban. A WC tartalmától bűzlő cellában tüdőnk égett, és mintha mázsás súlyok nehezedtek volna mellünkre.

Hűvös, sőt hideg augusztusi idő volt. A bedeszkázott ablakon szabadon járt a levegő. Éjszaka mindannyian dideregtünk. Augusztus 15-én fáztunk a legkegyetlenebbül. Meg kell jegyeznem, hogy a reggeli toalett abból állt, hogy az ajtón betettek egy fél vödör vizet. Ebből mindenki megmoshatta az arcát. Persze törölköző nem volt. Mire mindenki végzett az arcmosással, és kiöblítette a száját, a fél vödör víz el is fogyott.

A mosdásra, a szájöblítésre használt víz mind a padlóra került. Részint lecsorgott, részint kiköptük. A padlón levő nagy tócsát a cellaügyeletesnek, aki minden héten változott, egy piszkos rongydarabbal el kellett kenni. Ezt nevezte az őr padlómosásnak. Augusztus 15-én korán

reggel ordítva – mindig ordítottak! – berohantak. Le kellett vetkőzni meztelenre. Bezsírosodott, bűzlő ruhadarabjainkat rá kellett aggatni egy ruhaakasztóra, és kivitték.

Nem tudtuk, miért, hová. Az áprilisi elfogásom óta viselt fehér ingem a mosdatlan test zsríjától szürkévé vált, mállott, szétment, aztán hamarosan eltűnt. Semmivé vált. Csak most vettem észre.

Voltunk vagy hatan a cellában. Anyaszült meztelenül. Kiéhezett, sovány testünk rettenetesen fázott. Szerettünk volna elbújni a föld alá szégyenünkben és a hideg elől. Egyszer csak kivágódik a cella ajtaja, és ordítják, hogy davaj, davaj, ki a cellából, le a pincébe! Ott volt egy mosókonyhaféle helyiség. Mindenki kapott egy körülbelül három literes favödrot, félig töltve forró vízzel. Ebből arra következtettünk, hogy itt fürdésről, vagy inkább fürdetésről van szó. Egy óriási kádban jéghideg víz állt. Abból mindenki vehetett, amennyit csak akart.

Szappan hiányában nekiláttunk a lehetetlen műveletnek. Először a felső testét, aztán az alsó testét, végül a lábát mosta meg az ember. Volt, aki ebben a barnává vált vízben még a zsebkendőjét és a zokniját is kimosta. Még ma is előttem van, amint egy magas, vékony termetű zsidó származású, bécsi fogolytárs, név szerint Rueff egy ujját mártogatja a vizes vödörbe, és nedves ujjával érintgeti az arcát, testét és lábszárait. Gazdag ember volt. Otthon biztosan mosdatták. A másik embertársunkról olvastuk le a saját gyalázatunkat.

Vizesen, a szárítkozás lehetősége nélkül hajtottak bennünket csordaként vissza, a jéghideg cellába, s ott, ilyen állapotban kanalaztuk ki egy lábmosó, ütött-kopott lavóról a déli levest. Hatan-heten ültünk a lavór körül a padlón, és szigorú egymásutánban kanalaztuk a levest. Öt-hat kanálnyi jutott mindenkinek.

Ha krumplileves volt, mindig egy-két szemnyi krumplival kevesebb volt a lavórban, mint ahányan voltunk. Csendben félretoltuk a krumpliszemeket, és egymást noszogattuk, hogy a másik vegyen már egy szemet. Egy-ketten mindig krumpliszem nélkül maradtak, de megadták magukat a sorsuknak. Délután 3 óra tájban kaptuk vissza a fertőtlenített gönceinket. Beleégett a piszok, a kosz, és pokolian bűzlöttek, de örültünk, hogy felöltözve a velőkgig ható didergés megszűnt.

A legtöbben közülünk nem régóta voltak foglyok. Szenvedésük is friss volt. Legjobban az a kérdés kínozza őket, miért kerültek ide. Még lelkileg nem vástak el a szenvedésben. Sokszor rá tudtam őket venni, hogy velem együtt térdenállva elvégezzük az esti imát. Az örök a leslyukon át figyeltek bennünket. Hamarosan berontottak, és szigorúan megtiltották az ilyenfajta közös imádságot.

Mindig csodálkoztam azon, hogy milyen könnyen adja fel az ember a vallásosságát, milyen könnyen hagyja abba lelki életének gyakorlását. Nyög a szabadságától való megfosztásának a súlya alatt. Aztán már nem térden állva, csak a fal mellett ülve, a lehető legcsendesebben végeztük egy ideig az esti imádságot. De lassan, a buzgóság és önkéntesség hiányában ez is elmaradt. Hitről, Istenről, egyháztól, ilyenekről mindig szívesen vitáztak fogolytársaim. Ami ritkán szolgált lelki épülésükre, sokkal inkább vallási kíváncsiszkodás, az Isten elleni lázadás, ellenvetések, kétségek formájában való kiélése volt ez. Magam maradtam Istennel, hitemmel, Krisztussal való párbeszédemmel.

Valamiképpen azért minden fogolynak a lelkében ott élt az Istenbe vetett bizalom. Sokszor anélkül, hogy ez tudatossá vált volna. A legtöbbször pusztán gyanú alapján került fogságba: ártatlanságuk tudata gyakran erőt adott nekik, olykor pedig még jobban elkeserítette őket. Mindannyiunk lelkében élt az a szörnyű sejtelem, hogy innen nincs visszaút. Ennek a biztos tudatnak a lelki földolgozása hosszú időbe telt. Az ember tusakodik saját sorsa ellen. Nekem négy évembe került, míg higgadtan, szinte keserűség és önmarcangolás nélkül tudomásul vettem helyzetemet.

Volt a 14-es cellánkban többek között egy Sturm nevű osztrák. Mindenki tudta róla, hogy beszerzett besúgó. Szemébe is mondták. Nem is tagadta. Csodálkoztam azon, hogy a hosszú és tétlen börtönnapok folyamán övele ezt senki nem érezte. Az emberben hatalmas a

megbocsáthatatlanság érzése, de nagy benne a megértés is. A celláknak, a brigádoknak, a lágereknek általában a húsz százaléka fogolytársainak besúgója volt.

A cella foglyainak összetétele mindig változott: Jöttek, mentek. Hová? Miért? Sohasem tudtuk. Sokan gyóntak nálam. Így egyszer egy magyar fogolytárs is. Zavarban volt, de aztán mégis bevallotta, hogy beszervezték ellenem besúgónak. Megkérdeztem tőle:

– És mit kaptál érte?

– Vajas kenyeret és egy tál lencsét! – volt a válasza.

– Akkor minden rendben van – mondtam neki. – Átöleltem és feloldoztam. Egy német fogolytárs, név szerint Werner, foglalkozása szerint kereskedő, katolizálni akart. Az esti imádkozó csoportomhoz tartozott. Oktattam a katolikus hit igazságaira, de azt ajánlottam neki, hogy várjon, míg szabad lesz. Akkor majd megismerheti a katolikus egyház gyenge, emberi oldalait is.

Ceruza, papír, könyv, mindennemű szellemi foglalkozással kapcsolatos eszköz meg volt tiltva. A 450 grammnyi napi kenyéradagból – amely fekete volt, mint a föld és nyúlékony, mert nem volt átsütve – élelmes fogolytársak sakkfigurákat formáltak, azokkal próbáltak játszani a padlón, de a figyelmes ajtókulcskálón át leselkedő örök már a második játszmánál dühödten, diadalmasan berontottak, és mindent elkoboztak. Az ördög kolostora szigorú kolostor.

A kihallgatások mindig éjszaka folytak. Alig hangzott el a „lefeküdni” kiáltás a lesőlyukon, éjfélután felrántották az ajtót, mindenkinek fel kellett állnia egy sorban. Aztán mindenkitől kérdezték végig személyi adatait. Másodszor újra kezdték, s amikor ahhoz értek, akit kihallgatásra akartak vinni, vége szakadt a név és a személyi adatok bemondásának. „Schagamarsch!”, mars előre parancsszóra kivitték a cellából, és pár óra múlva hozták vissza. Ennek ellenére reggel 5-kor ébresztő volt, és este 10 óráig még a szemet behunyni is megtiltották.

Ébresztő után betolták a félvödör vizet, azt mosdást utánaözve kifröccsölték a padlóra, piszkos ronggyal szétkenték, beadták a mindenkinek kijáró 450 grammnyi kenyéradagot, és betolták az átlátszó vízlevest az ütött-kopott mosdótálban. Sorjában mindenki ráült a vécés vödörré, hogy elvégezze szükségletét. Mindenki előtt. Ing- és kabátszélünket tépdesztük le, hogy legyen mivel kitörölni a fenekünket. Aztán megkezdődött a véget nem érő nap szembehunyás nélkül, magunk elé bámulva. A témákból az ember hamar kifogy. Az ember megismétli önmagát, és unja a másikat hallgatni. Az ember valami másra van teremtve, nem önmagáért meg egymásért. Istenhit és istenvárás nélkül értelmetlenné válik az élet. Ezt tapasztaltuk meg egymáson.

A 450 grammnyi napi kenyéradag, a reggeli és a déli vízleves, valamint az esti csésze tea mellé mindennap járt minden fogolynak 14 gramm cukor. Az körülbelül két szem kockacukornak felel meg. Néha megkaptuk. A legtöbbször nem. Ha kiadták, akkor sem kocka alakban, hanem szemcsés, vagy egyenesen porcukor formájában. Azt is vászon zacskóban, amit elosztás után vissza kellett adni. Hogyan lehet elosztani egy zacskó porcukrot mérőeszköz nélkül tucatnyi embernek? Egy ideig használtunk egy üres gyufás skatulyát, amelyet megtűrték a cellában. Választottunk magunk közül egy cukorelosztót. Először egy németet, aztán egy oroszot. Legtöbbünk a kabátja vagy az inge sarkát tartotta oda, hogy arra öntsék a csipetnyi kupacot. Mindenkinek türelmesen várnia kellett, hogy szemmérték szerint meggyőződhessék a kupacok egyformaságáról. Csak ez után a nyilvános ellenőrzés után volt szabad a cukrot szájba venni. Mégis mindig zúgolódás támadt, hogy a cukorelosztó magának többet vesz. Leváltottuk mind a kettőt. Végül engem mint papot választottak meg abban a reményben, hogy megbízható cukorelosztó leszek.

Törtem a fejemet, hogyan csináljam. Végre rájöttem. Mindenkinek igyekeztem egyforma kupacot a kabátja, az inge sarkába potyogtatni. Magamnak pedig szemmel láthatólag egy kisebb kupacot adtam. Mindenki meg volt elégedve. Hát ez az ember!

Valamikor szeptember végén egy éjjel kihallgatás közben, amikor mindig ugyanazokat a banális kérdéseket tették fel – az ember undorodott már saját fajtájától és saját magától! – elém tettek egy vaskos jegyzőkönyvet, hogy írjam alá. Abba beletekinteni, vagy pláne elolvasni oroszul, szó sem lehetett róla.

Az aláírást megtagadtam. Rendben van – mondta a kihallgató, és az örrel elvezettetett. Nem a cellába, hanem a pincében lévő állófülkébe, amelynek cementpadlóján egy nagy nyílás volt.

Ezen a nyíláson folyt keresztül a nagy börtön összes WC-ürüléke. Csak a talpalatnyi sarok cementjén bírtam valahogy állni, amely a közepén levő lefolyó felé lejtett. Így is csak nagy erőfeszítéssel tudtam elkerülni, hogy a WC lefolyóba ne csússzam bele.

Itt álltam egy nap, egy éjszaka, két nap, két éjszaka, három nap, három éjszaka. Élelem, ital nélkül. Csak össze ne essek, bele ne essek az emberi ürülékbe! – ez volt minden gondom. A lábaim égtek, mint a tüzes fáklyák és feldagadtak. A felületesen befestett ajtófélfába valamilyen szerszámmal valamelyik elődöm bekarcolta Dante poklának feliratát:

– *Voi chi entrate qui, lasciate ogni speranza!* Ki itt belépsz, hagyj föl minden reménnyel!

Mikor a harmadik napon váratlanul kinyílt előttem a rozoga faajtó, valósággal kiestem rajta. Tántorogva mentem az ór előtt, aki felvitt ugyanabba a szobába, ugyanahhoz a kihallgató tiszthez, aki valamilyen ázsiai kalmük fajta lehetett. Közönyösen fogadott, és a székre mutatott. Nem láttam semmit. Saját magamat, ügyemet is elfelejtettem. Csak egy vágyam volt: ülni, leülni, leroskadni valahová! Szó nélkül toltam elém a jegyzőkönyvem paksamétáját, én meg szó nélkül aláírtam. Nem tudtam, ma sem tudom, mi állt benne. Visszakísértek a cellámba. Egykedvűen bámultam a világba.

Így teltek a hetek, hónapok. A fűtetlen cellákban rettenetesen fázunk, amint az októberi nap eltűnt. Az ablak rézsutjaiban látható néhány diófaág mutatta a napsütés gyengülését, majd eltűnését. A diófaágak decemberben megderesedtek. Gyakorlatilag éjjel-nappal a szabadban tanyáztunk. Legtöbbünkön csak egy szétmállott ing volt. Az éhség fokozta a fázást, a fázás fokozta az éhségérzetet.

Igyekeztem a fogolytársaimban az Istenben való bizalmat felkeltetni, a meglévő bizalmat fenntartani és erősíteni. A túl nagy és a véget előre nem látható szenvedés azonban megöl az emberben minden fogékonyságot a hit iránt. Az Istenbe vetett bizalom helyett az Isten elleni lázadás, szemrehányás férkőzik az emberek szívébe. A kérdés, miért is engedi meg Isten a teremtmény szenvedését, inkább ne teremtette volna, tápláló erő nélküli mindennapi élménnyé válik, amely inkább mérgez, mint gyógyít. Csak az emberi érvek ellen szegülő hit és imádság képes az emberben fenntartani az életbe vetett bizalmat, reményt.

Tizenötünket egy kalap alá vettek. Mi voltunk a Harangozó-csoport. Benne két pap: Harangozó és én, aztán a katonatisztek, érettségiző diákok, munkások. Legtöbbünket a „kommunizmus elvetésével” vádoltak. Senki közülünk a jegyzőkönyvébe, a vádiratába be nem tekinthetett. Az aláírást a lekülönbözőbb kínzásokkal csikarták ki. Ügyvédről szó sem esett. A Muhin őrnagy elnökletével összeült bíróság – Fjodorovics alezredes, Korcsagin hadnagy jegyzőkönyvvezető segédletével és Kökörcsin kárpátaljai ukrán-magyar katona tolmácsolásával, (aki nagyon rosszul beszélt magyarul) – december 9-én, 10-én és 11-én három napig banális kérdésekkel kínzott bennünket. Ellenvetésemre, hogy a párizsi békeszerződés értelmében a megszálló hatalmaknak tilos megszállott országok polgárait külföldre hurcolni és őket bíróság elítélni, Muhin azt válaszolta: Szagyisz! – ami annyit jelentett, üljél le.

A tizenöt kiéhezett középkorú és fiatal, lerongyolódott ember szomorú látvány lehetett. Hosszan, kényelmesen és kéjelegve tárgyalták az ügyünket. Különösen hosszan tárgyalták ebédre távozásukat vagy onnan visszajöttüket. Tudták, hogy ki vagyunk éhezve.

A végén, 1948. december 11-én a késő esti órákban kihirdették az ítéletet. A tizenötből tizenhárom 25 évi lágerban eltöltendő kényszerszolgálatot kapott, kettő 15 évet.

Levittek bennünket, nem a cellába, hanem valahova a pincébe, egy olyan helyiségbe, amelyben tócsákban állt a víz, és az ablaktalan helyiségben a cella négy sarkán négy nagy lyuk tátongott, amelyen a patkányok lestek mozdulatlanul felénk. A kétségbeejtő helyzetben egymást bátorítottuk, legtöbbször lehetetlen dolgokkal.

Ebben a patkányos pincében töltöttünk el egy éjszakát. A patkányok szaladgáltak rajtunk. Másnap, december 12-én felvittek egy zárt udvarba. Hátral összekötözték a kezünket, és egy teherautóra felszórtak bennünket, mint egy-egy liszteszsákot egymás hegyére-hátára. Leterítettek bennünket egy ponyvával. Négy géppisztolyos őr helyet foglalt a teherautó négy sarkában. Így vittek bennünket fél órán át. Hogy merre? Nem tudtuk.

XVII. A neunkircheni álom

Megálltak egy nagy vaskapu előtt. Lerángattak bennünket. Levették kezünkről a béklyókat. Börtöncellába kerültünk. Itt tudtuk meg, hogy Neunkirchenben vagyunk. A börtönt Hitler idejében építették. Padlós cellák voltak benne, kis mennyezet alatti ablakkal. Hiányzott a vécés vödör. Megkönnyebbülve láttuk, hogy rendes ülőkés WC volt, önműködő vízöblítéssel. Itt állomásoztunk 1948. december 12-étől 1949. május 30-ig. Persze szétosztva különböző cellákba. A fogolytársak nagyobbik része orosz volt és nem politikai, hanem legtöbbször közbüntényes.

Könyörtelen lények voltak a szovjet fogolytársak. Rendes beszéd vagy beszédbeli érintkezés úgyszólván nem is létezett. Minden szavukat kölcsönösen kétségbe vonták, és állandóan a hazugság vádjával gyanúsították, provokálták egymást. A kevés jobb érzésű elkülönült, halk szavú lett. A folyton vádaskodók, gyanúsítók, a minden szót kétségbe vonók állandóan áldozatot kerestek. Csak lassan vettem észre, hogy a cella lakói két táborra szakadtak: A mindent fel- és kiforgatók meg a csendesek táborára. Olyannyira elkülönültek, hogy szinte egymás fizikai jelenlétét sem bírták elviselni. Érezte az ember a gonosz lélek jelenlétét. Ez a nyomasztó légkör kegyetlenebb börtön volt, mint a vasrácsos cella. Kiszolgáltatva érezte magát az ember a gonosznak.

A naponkénti öt percnyi séta ellenére az embernek rátelepedett a mellére valami fizikai nyomás, amit le akart magáról hengeríteni. A másfél szoba nagyságú cellában harminc-negyvenen voltunk. Egymás lábát tapostuk. A puszta cellapadlón aludtunk, és majdnem minden este veszekedés, sőt verekedés támadt, mert nem volt hova elnyúlni. Erre az ügyeletes őr, aki a nézőkén keresztül figyelte a helyzetet, nagy kulcscsörömpöléssel berontott, és mindenkit a cella egyik felébe parancsolt. A szabad részen, úgy ahogy adódott, mindenkinek oldalvást kellett lefeküdni, mint a heringek a konzerves dobozban. Egy fogoly még állt, mert az ajtó nyitva volt. Oda kellett feküdni, miután bezárták az ajtót.

– Ha kimegyek – mondta az őr –, te itt fekszel le, átkozott fasiszta, antikommunista, háborús izgató. A Szovjetunióban mindenkinek van helye. Az éjszaka folyamán mindenki egyszerre fordul!⁵

Éjszaka bejöttek, és parancsszóra mindenkinek egyszerre kellett a másik oldalára fordulnia. Fel kellett állni, és végigmentek rajtunk kutatva, nézgelődve. Így találta meg az őr egy éjszaka a padlón maradt rózsafüzéremet, amelyet még Badenben az átszálláskor magamhoz tudtam csenni anélkül, hogy észrevették volna. A tavaszi breviáriumomat azonban elkobozták, mondván, hogy finom, famentes papírja alkalmas cigarettapapírnak. Majd a szívem szakadt meg.

Most is, amikor az őr vigyorogva felszedte a padlóról a rózsafüzéremet, amelyet félálomban elfelejtettem zsebredugni. Úgy tetszett, Isten még jobban eltaszított magától. Eltörődött tagjainkat újra egymáshoz szorítva, leraktuk a padlóra. Az éhségen túl most már a szívem is sajgott. Nem tudtam mit gondolni sorsom felől.

⁵ A neunkircheni börtönviszonyokra emlékezik Mészáros Tibor rabtársa, *Böröcz Sándor*, 25 évre ítélt evangélikus lelkész *Kiáltás a mélyből* c. könyvében: „Ott találkoztam dr. Harangozó Ferenc katolikus szerzetes-tanárral. Ő volt a szombathelyi Faludi Gimnázium helyettes igazgatója. Mészáros Tiborral, aki a veszprémi katolikus püspök titkára volt, szintén lelkész... Gyakorlatban ott valósult meg először – azt hiszem – a keresztyén közösség római katolikusok és protestánsok között. Két pokrócom még mindig megvolt. Egyik pokrócon feküdtünk, másikkal és Tibor reverendájával takaróztunk. Én voltam középen. Jóízűen nevettek, amikor mondtam: „ugye, milyen szép lett volna, ha legalább első Lipót idejében is ezt tudták volna hitelődeink csinálni?” És a három pap békésen pihent egymás mellett, mint három testvér. Álmunkat csak a rajtunk mászkáló poloskák zavarták.” (I. m. 73-74. old. *Ordass Lajos Baráti Kör, Bp., 1994. Harmadik kiadás.*)

Napokon-heteken át viaskodtam a sorsommal, az Isten angyalával, újra meg újra kérdezve magamat, hogy vajon Isten segítségével nincs-e innen kiút, szabadulás. E gondolatokkal küszködve és néha egy kis időre megadva magamat a sorsomnak, egy éjszaka 1949 kora tavaszán a következő álmod láttam. Előre bocsátom, hogy az előbb említett belső tusakodás nyomán nem álomban, ébren a következő fogadalmat tettem. Ha élve megszabadulok, életem hátralévő folyamán öt napon minden évben úgy fogok böjtölni-éhezni, mint itt a fogságban. Böjtölni fogok az elfogatásom évfordulóján (1948. április 27-én), az oroszoknak való kiadatásom napján (1948. június 30-án), a Budapestről Badenbe való elszállításom napján (1948. júl. 27-én), elítélésem napján (1948. december. 11-én) és majd a szabadulásom évfordulóján.

Álomban a következőt láttam: ősz van, nyílt vasúti teherkocsin visznek bennünket a nagy ukrán síkságon a Kárpátok felé. Civilek vannak velünk, az állomásokon élelmiszereket árulnak, a vonat zakatol, mintha ma is hallanám. Felsorolom magamban a megfogadott böjti napokat. Igen ám, de az ötödikre, szabadulásom napjára nem emlékszem. Elfelejtettem? Melyik napon szabadultam? Nem tudom.

Felébredtem, de csak félig-meddig, s elaludtam, és tovább álmodtam. Kétségbeesetten találgattam szabadulásom napját. De hiába. Már azon voltam, hogy abba hagyom, amikor tíz centiméternyi magas, nyomtatott, nagybetűkkel – ezüstösek voltak! – ott állt előttem a dátum: SZEPTEMBER 8.

Egy kicsit csalódva néztem, mert évszám nem állt a dátum előtt. Annyira bevésődött az emlékezetembe, hogy reggel az egész álmod elmondtam Harangozó Ferenc fogolytársamnak. Évszám hiányában legyintettem az egészre. Többet alig gondoltam rá az évek folyamán, de az álom bevésődött emlékezetembe, és benne is maradt.

Az éhségnek, mint emberi szükséglet kielégítésének nincs határa, csak időlegesen, aztán újra jelentkezik. Vannak különböző fokozatai: a legelső fokozat az élet megszűnése, a halál. Elfogatásom első napjaiban észre sem vettem, hogy nem ettem. Aztán pár nap múlva szinte öntudatlanul pusztá ujjaimmal tömtem evőeszköz hiányában a savanyúkáposztát a számba. Amit az ember a gyomrában érez, az étvágy: a gyomor üressége, kongása az egészség jele. Szépen lassan szétterjed az emberben ez az üresség, ha heteken-hónapokon át nincs jóllakás; ez még mindig csak kívánság az evés után, de nem éhezés.

Aztán lassan, nagyon lassan elkezdődik az emberben valami égés. A gyomortól felfelé húzódik a has tájára. Onnan a mellkasba. A mellkasból a nyak tájára, onnan az állkapocsba, onnan az ember arcába és végül a halántékba. Az arcizmok beesnek. Az ember, ha akar, sem tud többé mosolyogni. Mogorva, ellenségessé válik tekintete. Arcának ez a tehetetlenségi állapota kényszerként telepszik az ember kedélyére: tudja, hogy többé nem olyan, mint a többi normális ember.

Aztán lassan felnyomul az égés érzése a halántékba, az agyba. Nem képes többé másra gondolni, mint a kenyérré, az evésre. Tuk-tuk-tuk, zakatol a halántéka. Rettenetes, megalázó állapot.

Mindenki kapott naponta 425 gramm kenyeret, 14 gramm cukrot, amely körülbelül két szem kockacukornak felelt meg. Reggel és délben híg vízlevest adtak, amiben egy-két káposztalevél kivül semmi sem volt. És este egy csésze forró, íztelen teát. A kenyér fekete, összesült massa volt, sokszor tele fűrészporral. Az éhes ínynak kis képzelettel úgy ízlett, mintha csokoládé lett volna.

Mindez elég volt az éhség kínjainak meghosszabbítására, de jóllakásra nem. Minden a padlón játszódtott le: odatolták be a leveseket, a teás poharakat, a „pajkákat”, a kenyéradagokat. Volt, aki – legtöbbször – a kenyéradagot reggel azonnal elfogyasztotta. Volt, aki az ingéből kihúzott cérnával vékony, szinte átlátszó szeletekre vágta, és nagyon lassan, hogy minél tovább tartson, a cellában kerengve, apró morzsákként nyelte le. Kín volt nézni.

Volt, aki a pajkát kettétörte, egyik felét reggel ette meg, a másikat este a teával. Ez a módszer hősies önuralmat követelt. Azonkívül a cellában mindenki tudta, hogy *van* még kenyér. Mivel az agy csak azt kalapálta: kenyér, kenyér... mindenki a kettétört kenyérnek arra felére gondolt, ami még estig megtakarítva a cellában volt. Este teánál a kenyértulajdonosok valósággal szégyenkezve ették meg a saját keservesen megtakarított, estére még jobban összement fél adagjukat.

A kenyérfelezők és megtakarítók közé tartozott Harangozó Ferenc pap rabtársam is. Ahogy betolták a padlón a teáspoharakat, mindenki rohant, hogy kezébe, két kezébe vegyen egy-egy poharat, amely a forró teával egy kis meleget kölcsönzött a testünknek.

Az éhség ugyanis égés belül és fázás kívül. Normális hőmérséklet esetén is didereg az ember. Harangozó Ferenc mellém húzódott, mert érezte, hogy én nem irigylem az összeszáradt féladag kenyerét, és így „biztonságban” van, legalábbis érzelmileg a kenyér elfogyasztása közben.

Rá sem néztem, hogy nyugodtan ehesse meg a kínosan megspórolt kenyerét. Egyszerre mintha villámütés ért volna – éreztem, hogy valami rendkívüli fog történni – rápillantottam. Szinte eltorzult az arca az erőfeszítéstől, és ebben a pillanatban az összeszáradt féladag kenyerét kettétörve, valamit dadogva a felét nekem adta. Adni csak az ad, aki a saját szubsztanciáját adja. Elfogadtam, mert nagy eseménynek lehettem tanúja.

Harangozó Ferencsel együtt olvastuk végig Puskin klasszikus regényét, „A kapitány lányá”-t. Nem tudom, hogyan került a cellába. Harangozónak horvát volt az anyanyelve, és ennél fogva nagyon alaposan megmagyarázta a szláv szavak eredetét, együvértartozását, kapcsolatait, szerkezetét. Az első fejezetnek az olasz mottója – azt hiszem, Petrarcatól való – szinte elmélkedési, imádkozási témámmá vált, mert jelenemre és jövőmre rávilágított. Így szólt: *Sotto i giorni nubilosi e brevi, Nasce ma gente a cui l morir non dole. Ködös és rövid napokon egy olyan nép születik, amelynek a halál nem fáj.* – Olasz szerző hogyan tudta finom, költői érzékenységgel és egyszerű szavakkal papírra vetni az egész, rettenetes orosz valóságot?

Egy szép napon se szó, se beszéd, nyolcunkat kiszállítottak a cellából, és egy másikba zártak. A változásnak büntetés jellege volt, mert számunkra megszűnt a napi séta. A cella csak akkora volt, hogy éppen elfértünk benne. Ha a fal mellett szemben ültünk, lábujjaink összeértek a közepén. Este, ha lefeküdtünk, a cella megtelt emberi testtel.

Kint szép tavaszi napok lehettek, mert virradattól napnyugtáig, sőt a sötétség beálltaig, az ablakokon tükröződött az ég kéksége: először sötét fekete kékséggel, aztán kivilágosulóval és újra vissza a fekete csillagos éjszakába. Ezeken a változó kék árnyalatokon át szemléltük a világot, sorsunkat, és igyekeztünk feldúlt lelkünknek nyugalmat találni. A legtöbbször némán, valami mélybe bújó hallgatással.

Velünk raboskodott egy Nyikoláj nevű orosz kapitány. Hallgatag, nagy, szélesvállú ember volt. Élő tilalomfa. A csoporthoz tartozott egy Hans Schenk nevű bánáti német fiú is. Hirtelen lelkesedő ember volt, szenvedélyes. Rendezett, bánáti viszonyok között nőtt fel. Vallásos szülei voltak, és jó édesanyja lehetett. Talán indulatos természete sodorta az SS-hez, mint annyi sok kortársát. Csúnya betegséget is szerzett a háborúban, de csak nekem árulta el. Nálam rendszeresen gyónt egy sarokban, suttogva.

A délutáni 5 órás tea beadásától este 10 óráig hosszú volt az idő. Majdnem mindig hallgatással telt, amely néha vigasztalt, néha fojtogatott. Ebbe a nehéz csöndbe muzsikált bele Hans Schenk finom tenor hangja. Édesanyja bölcsődalát énekelte:

*Ob früh oder spät,
dein Schatz von dir geht
deine Mutter bleibt immer bei dir.
Sie teilet ihr Herz,*

*sie heilet deinen Schmerz,
sie will keinen Dank dafür.
Scheint egy(!) Juwelle vom Himmel zu Dir
Ihr Mutterherz bleibt immer nur bei dir.
Schliesst sie zur Ruh
Ihre Augen dann zu,
Ihre Sorge, die letzte, bist du.*

Magyarul valahogy így hangzana:

*Ha későn, ha korán
Galambod elhagy,
Ki veled marad végig,
Az édesanyád.
Megosztja szívét,
Gyógyítja keservét,
Cserébe semmit nem kér.*

*Ha remény csillan
Az égből feléd
A szíve csak marad a tiéd.
Miután szemét behunyta,
Az utolsó, te vagy csupán a gondja.*

A kis cella robbanásig tele volt emberi érzélemmel. Pillanatnyi csönd után Nyikoláj halkán, fojtott hangon csak annyit mondott:

– Hans, noch einmal! Hans, még egyszer!

Ami a fogoly lelkében végbemegy, leírhatatlan. Elérhetetlen távolságra van a szabadságtól. Mert maga a fogoly döbbenetes tömeg, olyan mint a sziklafal a hegyekben.

1949. május 30-án áldozócsütörtök volt. Hajnalban zavartak fel bennünket. Kiosztották a reggeli levest. Ez volt a jele annak, hogy etappra megyünk. A börtönt zaj, csörtetés töltötte be. Végre a mi cellánk is sorra került. A nagy kapun betolatott egy nyitott teherkocsi.

Minket gúzsba kötöttek. Kezünket hátra, bokánkat meg össze. Aztán felszórtak bennünket, mint a lisztes zsákokat a nyílt teherkocsira. Egymás hegyén-hátán feküdtünk. Leborítottak ponyvával, hogy ne lássuk merre visznek. A város mögöttünk maradt. Szabad mezőn állt meg a teherkocsi, tolóajtós vasúti teherkocsik mellett. Mint élettelen zsákokat húzkodtak bennünket a fegyveres őrök a teherkocsiról a vasúti kocsiba. Ennek tolóajtójától a vasúti kocsik mindkét felét lentről csukló vastagságú rácsok zárták el.

Ezen a csuklóvastagságú vasrácsra – vadállatnak való nyílás volt – nekünk hernyóként kellett bemásznunk, mert meg voltunk kötözve. A vasúti kocsik mindkét oldala fel volt osztva, és így négy részleg volt: mindegyik részlegben csak ülni vagy nehezen guggolni lehetett. Az alsóból a felsőbe a kerek nyíláson csak nehezen lehetett felhúzózkodni. Így feküdtünk megkötözve, zsákként, míg végre levették rólunk a béklyókat. A két tolóajtó között két ágy a két fegyveres őrnek, akik szabadon mozoghattak, éjjel-nappal szemmel tartva bennünket.

A felső rekeszbeliek engedéllyel leszállhattak az alsó rekeszbe, mert a vagon alján egy kis kerek lyukat vágtak ki vécének. Az öregek órákon keresztül sírtak, mert ebben a kényelmetlen helyzetben nem tudták elvégezni a szükségletüket. Egy életre szóló megalázottság, düh gyülemllett fel az emberben. Így vittek bennünket öt napig Magyarországon keresztül a

Kárpátokon át Lembergbe. Remegve, fázva, dermedve hallgattuk a magyar vasutasok magyar beszédét.

Június 29-éig a lebergi szétosztó táborban tartottak bennünket. Az egykori osztrák-magyar lovassági laktanya volt a tábor. Több tízezer voltunk. Európa és a Szovjetunió minden népe képviselve volt. Mindenütt ugyanazokat a pontosan kimért éhségadagokat kaptuk. A szovjetunióbeliek családunktól kaphattak szeretet csomagokat, néha tiszta fehérneműt; volt nekik megtakarított cókákjuk. Az etappra menőket összegyűjtötték egy nagy terembe. Lehattunk vagy ezernégyezer.

Ebben a nagy tömegben percek alatt egymásra talált az a vékony bűnözőréteg, amely fosztogatni és basáskodni kezdett az örök szeme láttára. Egyszerű ukrán parasztemberek kénytelenek voltak odaadni a hazai csomagokból megtakarított kenyeret, szalonnadarabokat, ruhaféléket. A külső nagy nyomorúságot tetézte az útirány bizonytalansága és fogolytársaink kegyetlensége Ez maga volt a kétségbeesés. Ha van, ilyen lehet a hangulat az égi elosztó helyeken, amikor lassan, de biztosan földreeng az ember lelkében a szeszélyes teremtménynek való kiszolgáltatottság érzése. A tekintetekben kihunytak a fények.

XVIII. Lembergől Szibériába

Június utolsó napján vagonba tereltek bennünket. Senki sem tudta biztosan, hová visz az utunk. Valahova Kelet-Szibéria felé. Ott állt a csaknem húsz vagonos szerelvény valahol Lemberg külterületén. A szerelvény valósággal be volt fonva szöges dróttal. Minden vagonon, a két végén faállványokon géppisztolyos őr strázsált.

Így kerültem egy negyven tonnás teherkocsiba. Egyik felében ötven magyar, a másik felében ötven ukrán. A két őrral együtt összesen százketten szoroskodtunk a vagonban. A tolóajtók közötti rész szabad volt. Két emberderéknyi magasságú hordó állt ott. Az egyikben tiszta víz, minden merítő eszköz nélkül. A másik üres volt vécének. Mivel az oldala túl magas volt, az embernek valósággal fel kellett kapaszkodnia a hordó szélére és mutatványnak is beillő egyensúlyozással végeznie kis és nagy szükségletét. Az idősebbeket támogatni kellett.

Naponta egyszer adtak híg levest. Egy piszkos lópokrócba reggel beszórtak száz darab kőkeménnyé száradt kenyérszeletet és egy pár darab kilós nagyságú nyers halat. Foggal-körömmel szedtük szét százkét porcióra. Mind a kenyérszeletek, mind a hal ott heverték az emberi vizelettől nedves vagonpadlón.

Mint mondtam, az emberek a szenvedés kezdetén még kutatják a szenvedés okát. Magukba szállnak, bűnbánati hangulat vesz rajtuk erőt, Isten és a hit kérdései iránt fogékonyabbak, nyitottabbá válnak. Ezért tudtam az ötven magyarral két héten át reggel és este közösen imádkozni, vasárnap szóbeli istentiszteletet tartani prédikációval. Még a közönyös lelkek is részt vettek benne.

Két hét elteltével lohadni kezdett a buzgóságuk. A harmadik héten már alig tudtam rávenni őket a közös imádságra. Ha a vonat állt, abba kellett hagynom a közös éneket, prédikációt, nehogy az őrseget ingereljük.

Nem is kell mondanom, mennyire el voltunk törődve testileg-lelkileg. Az első éjszaka Lemberg után, alig hogy egy kicsit elszundítottunk, szörnyű dörömbölésre riadtunk. Később láttuk, hogy fakalapáccsal verik a vagonok oldalát, az embervadászatra beidomított kutyák vadul ugatnak. A dörömbölés mindig közelebről hallatszott. Végre megzördült a tolóajtó. Lent a vagon mellett katonák, kutyák álltak. Izgatottan kiabáltak, ugattak. Egy katona felugrott a vagonba, és azt ordította:

– Felkelni, felkelni!

Alig ocsúdtunk fel, amikor láttuk, hogy mindenkit a vagon egyik sarkába parancsolnak, lökdösnek a vagon két részre választó vastag dorong alatt. Félmeztelenül a hőség miatt bújtunk át a dorong alatt és egymásra borulva – háttal az ordító katonának – szorongtunk a vagon sötét sarkának fordulva.

Nem tudtuk mire vélni a dolgot. Mi készül? Kivégzés talán? Azután egyenként át kellett bújnunk a dorong alatt, és a katona megszámlolt bennünket. Még ma is hallom, amint az utolsó átbújónál a katona diadalmasan, hangosan ordítja: *szto dva, százkettő!*

Július 1-jétől július 17-éig (ez egy vasárnap volt!) minden éjszaka ilyen riasztással háromszor-négyszer számoltak át bennünket, hogy megvagyunk-e. Novoszibirszkben szigorú őrizet alatt lefürdettek valamennyiünket egy városi, fából épült fürdőházban. Közülünk, magyarok közül körülbelül húszat átraktak Krasznojarszkba. A Jeniszejen át a magas észak felé, Norilszkba irányítottak. Soha többé nem láttuk őket, csak 1955-ben Nyíregyházán, amikor újra elbújtunk a nagy negyven tonnás szovjet vagonok mélyéről.

A tizenhét napos út tehervagonban, az éhséget csak fokozó, minimális ellátás, az éjszakai többszöri átszámolás, a rajtuk búzló ruhánk teljesen közönyössé tették az embert. Minden mindegy volt számunkra. Július 17-én hajnalban, szürkületkor, lerugdostak bennünket a vagonokból. Mint élettelen darabok, úgy estünk a pályatestre.

Nem állhattunk fel, csak guggolni volt szabad. A Moszkvától számolt 4357-es kilométerkőnél pottyantam a pályatest szélén szürkületben világító gyalogösvényre. Néztem, néztem a szürkésfehér ösvényt, mintha meg akartam volna bizonyosodni afelől, hogy létezem. Eszembe jutott Herkules harca Anteusszal, az óriással. Ez emberkoponyákkal fedte be a templomot, és bárkivel harcolt, mindig győzött, ha testével a földet érintette. Herkules úgy végzett vele, hogy a levegőben fojtotta meg. A földdel való érintéstől mindig új erőre kapott. Tibor – mondtam csendben magamnak – az anyaföld szült, hordozott. Ez is föld itt, még ha többezer kilométeres távolságra is az otthontól. Ugyanaz a föld.

Meg fog tartani. Mérhetetlen bizonyosság támadt bennem, hogy átvészelem.

XIX. Ozerlag pokla

Így értünk Tajsetba. De csak később tudtuk meg, hol is vagyunk. A mintegy ezer fős tömeget – fele férfi, fele asszony – káromkodások, ütlegetések közepette indították útnak bokáig érő, ragadós sárban. Befűzetlen cipőnk ott ragadt a latyakban. Megállni nem lehetett. Mezítláb cuppogtunk tovább a hideg, fekete sárban.

A mellettem lépkedő Hangya Jánost, akinek magyar tiszt köpeny volt a vállán, ok és magyarázat nélkül véresre verték. A világ legszelídebb embere volt. Túrta zokszó nélkül. A masírozó, ezres, fekete fogolytömeg fölött kezdett az ég pirkadni, majd vörösödni, szinte lángolni.

Életem egyik legszebb napfelkeltéje volt! Bámultunk a nap és a fény színjátékába, és szinte elfelejteni látszottunk a sáros földet és nyomorát. Alig vettük észre, hogy felül szögesdróttal, fapalánkkal körülvett tábor elé értünk.

A fapalánkok mögül érthetetlen, állati ordítózást hallottunk. Mintha valakit vagy valakiket nyúztak volna. Még a szívverésünk is elállt, legalább fél órán át vesztegeltünk ott. Végre kinyíltak a kapuszárnyak, és a rejtély megoldódott. Japán hadifoglyok masíroztak el előttünk fegyelmezett rendben munkára, és japánul tiroli dalt énekeltek: *Zu Mantua in Banden der treue Hofer war...* Nem akartam hinni a fülemnek.

Minket is hamarosan leszámoltak, és a japánokéval szomszédos táborkapun át a tajseti elosztótáborba kerültünk.

Elkezdődött a 25 éves kényszermunka ...

Harangozó Ferenc pap fogolytársam tifuszba esett, és egy zörgős egyfogatú lovaskocsira dobva elvitték valahová. Ki tudja, hová? Aki a nagy fakapun át eltűnt, sohasem tudtuk meg, mi történt vele.

Egy napon használt, piszkos, vattával bélelt kiskabátba, úgynevezett pufajkába és nadrágba öltöztettek bennünket. Nem tudtuk mire vélni a dolgot, hisz forró nyár volt. Azt mondták, a talpfákhoz megyünk. Másnap oda is vittek bennünket, egy vasúti rakodóhelyre. Másfél embernyi magasságban, falként álltak a frissen bekátrányozott, ki nem száradt talpfák a vasúti sínek mellett. A talpfából felhalmozott két fal közé betűzött a júliusi nap. Le voltunk gyengülve, éhségtől elkínzottan arra akartak a brigádvezetők bennünket kényszeríteni, hogy egy ember egy talpfát vigyen a halomból a vagonba.

Be is mutatták, hogy kell egy-egy talpfát egyik végénél felemelni, a vállat alácsúsztatva félmerőlegesen feltámasztani, aztán a vállra billenteni, és rohanva a vagonba cipelni. Egy-egy talpfa 80-100 kilós lehetett. Kegyesen megengedték, hogy ketten vigyünk egy talpfát.

A forró, nyári meleg ellenére használt, rongyos kesztyűket is adtak. Sem a kesztyűk, sem a vattával bélelt ruhák nem segítettek rajtunk, mert a talpfákat a térdkaláccsal kellett billenteni, a vállon át kellett ölelni, az arcunkhoz szorítani, és futva vinni az üres vagon felé. Az érintés, a nagy nyomás következtében kesztyűn, pufajkán keresztül átpréselődött a friss, folyékony kátrány, és mire beesteledett, égési sebeket okozott. Mintha lánggal sütögették volna az ember combját, vállát, arcát és kezét.

Mindezekre az ember véget nem érő nyöszörgéssel tudott reagálni egész éjszakán át, egy emberekkel túlszűfolt barakkban, ahol a poloskák, mint esőcseppek hullottak ránk egész éjszaka. Ha lesepertem vagy összenyomtam a poloskákat, büzlöttem az idegen vértől.

A kétségbeesésig undorító volt. Orvosság nélkül se védekezés se enyhülés nem volt. Szinte öntudatlanul nyöszörögtem egész éjszaka. Reggel pedig ismét hajrá a talpfákra! Egy hétig tartott ez a talpfa pokol.

Szeptember közepén etappra kerültünk, de még augusztus végén megéltük, hogy a tajseti elosztótáborban szép napos időben beszámoltak körülbelül ötven szép, fiatal litván leányt, 14-20 évre ítélték őket „ellenforradalmi magatartás” miatt. A tábor „előkelői”, a szintén elítélt

brigádvezetők, szakácsok, borbélyok, ott mustrálgatták a szerencsétlen lányokat, és gondolatban válogattak maguknak közülük.

Az 51-es táborba vitték bennünket. Ez mintegy 50 kilométerre volt a tajseti elosztó tábortól. Rettenetes éhség gyötört mindenkit. Nem igazi munkatábor volt, hanem ez is amolyan elosztó, várakozóféle. Csak a fiatal és munkaerős korosztálybelieket vitték ki a táboron kívül, hogy primitív szánokon fát hozzanak az őserdőből a konyha és a lakóbarakk fűtésére.

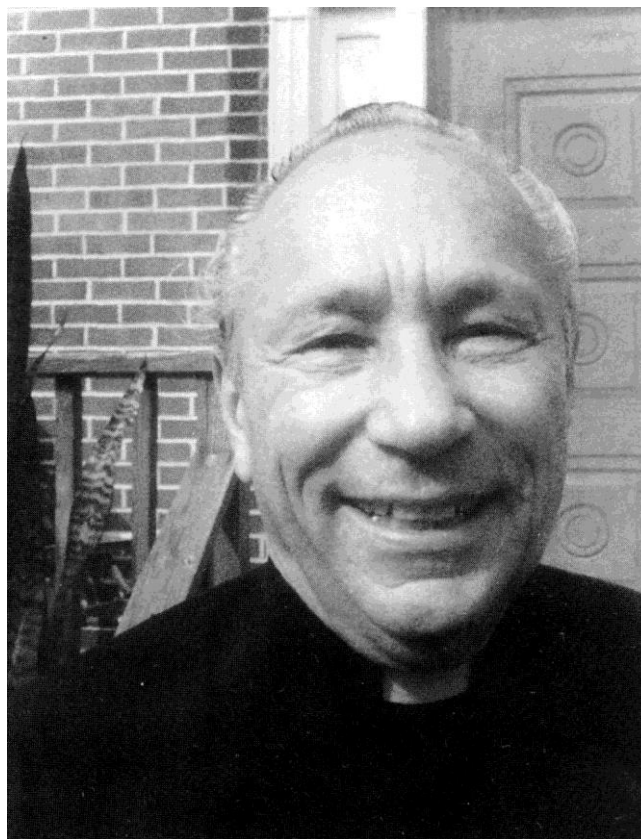
*Mészáros Tibor 1954-ben, az Omszk melletti 1. sz. munkatábor rabjaként
– kölcsönként öltözetben*

Rabtársai között 1954-ben az Omszk melletti 1. sz. táborban, ahol az amerikaiaktól megvásárolt Westinghaus hőerőművet építették. Fent, balról jobbra: Kézdivásárhelyi Béla főszolgabíró (jelenleg Svédországban), Mészáros Tibor. Alsó sorban balról jobbra: egy koreai katolikus, Balogh Ádám főhadnagy (jelenleg az ausztriai Bad Ischlben)

*Mészáros Tibor 1954 nyarán a kazachsztáni Csurbáj-Nura 4. sz. táborának rabjaként
– kölcsönként öltözetben*

Ismét Európában, 1956 után

Egy késő őszi napon riadószerűen visszaparancsoltak bennünket az előző táborba. Egy fogoly megszökött.

Izgultunk, hogy sikeres lett legyen a vállalkozása, de a bizonytalanság nem sokáig tartott. Erősen besötétedőben volt, amikor mindenkit, aki csak mozogni tudott, kirendeltek a „Linyejká”-ra, a tábort átszelő útra. Egy meggörnyedt, félholtra vert, nyöszörgő embert hajtottak el a kiterelt tömeg mellett. A legundorítóbb az volt, hogy a fogolytársak jó része gúnyolódott, kárörvendezett a szerencsétlen emberen. Nem is annyira a félholtra verten, hanem azért, mert jó fiúknak akartak feltűnni a lágervezetőség szemében.

Velünk egy táborban volt Roman Scheffcsuk lemergi görögkatolikus pap is. Ő megsúgta, hogy misézik. Hogy hol és milyen körülmények között, arról nem beszélt. 1949. december 19-én valaki felkeltett. A lábamat rázta, mert a felső priccsen feküdtem. A sötétben nyomta a kezembe az Oltáriszentséget kis ostya formájában és egy szem szőlőszemet. Hogy a szőlőszem csak jelképes volt-e, vagy a szent vért jelentette, soha nem tudtam meg. Nem akartam és nem mertem megkérdezni.

Január folyamán jó pár százunkat felvittek az 55-ös felső táborba. Az 51-est és az 55-öst a vasútvonal választotta el. Az 55-ös még rosszabb állapotban volt, mint az 51-es. Düledezőfélben levő barakkok. A WC-gödrök megteltek emberi ürülékkel. A barakk tövében a sima vizelőhely jégpályává, majd a mennyiség nöttén mind meredekebb jégdombbá változott. 40-50 fokos hidegek jártak. Néhányunkat egy üveg nélküli ablak alá nyomtak, éjjel-nappal a rettenetes hidegben. A két fekvőhelynyi priccsen hárman osztoztunk: Pongrácz Lóránt, Kézdi Béla és jómagam. Esténként levetköztünk anyaszült meztelenre, gönceink felét aláink raktuk, a másik felével „takaróztunk”. A csontig lesoványodott meztelen testünk volt a melegítő kályhánk. Ilyen

helyzetben tartottam hármunknak lelkigyakorlatot. Senki sem zavart bennünket, csak a szomszédos priccsek lakói csodálkoztak, hogy mit lehet éjnek éjszakáján annyit beszélni.

Végre eljött a nagy etapp ideje. 1949. február 22-én vagonba tereltek bennünket, körülbelül ezrűnket. Hamvazószerdán, 23-án érkeztünk a 171-es kilométerkőhöz (Tajsetől számítva) a nagy hidegben. A fűtetlen vagon kinszenvedés volt. A vasúti töltéstől felhajtották a tömeget a 150 méterre levő 22-es tábor bejáratához. Onnan számoltak le bennünket nagy komótosan. Tehették. Az őrség tetőtől talpig bárányprembe volt öltözve. Mi, didergő foglyok nem számítottunk. A Szovjetunióban a szenvedő ember nem ember. Futva léptük át a tábor bejáratát, és rohantunk a cuccal a kezünkben az embermagasságnyi hóval belepett barakkok felé.

A barakkokban honfoglalásszerű hangulat uralkodott. Verekedtek, szitkozódtak. Mindenki magának akarta a legjobb helyet a priccsen megkaparintani. A legjobb helynek az számított, amely „messze volt az ajtótól”, a „felső priccsen”, „a kályhával szemben”. Először tűnt fel nekem, hogy senki sem vitatta el tőlem ezt a jó helyet fönt a kályhával szemben. Megkérdeztem egy fogolytársamat, minek tulajdoníthatom ezt a tényt. Erre mosolyogva csak annyit mondott:

– Nézd meg az arckifejezésedet valamelyik ablaktükörben!

Meg is néztem és megdöbentem. Arcom izmai feszültek voltak, és volt valami keserű, fenyegető a vonásaimban. Megváltoztam. Még azok se mertek megszólítani, akik esetleg szerették volna a helyemet. Szovjetté vált az arckifejezésem.

Hát itt voltam végre, amitől annyira félttem, szovjet rabként, munkatáborban, Szibériában. Kezdődhet a robot, az éhezés, folytatódhat a szenvedés, aminek talán ezen a földön számomra sohasem lesz vége... Reálisan csak így lehetett gondolkodni.

Persze a jó hely birtoklásának – messze az ajtótól, a felső priccsen, a kályhával szemben – hamarosan vége szakadt. Hús-huszonötös létszámú brigádokba osztottak bennünket, és az egy brigádbelieknek össze kellett költözniük. A brigádvezetők politikailag megbízható személynek számítottak. Többnyire hajcsár lelkületű fogolytársak voltak. Megbízhatóságukat a tábor politikai tisztjei állapították meg. Egy hús-huszonötös létszámú brigádban általában négy-öt besúgó volt, akik egymásról nem tudták, hogy azok. Rendszeresen jelentették, amit a brigádban beszéltek, és a mondottakat kartotékozták. Ha a büntetés lejártá után ismét bíróság elé kerültek, ami igen gyakran megtörtént, a rendszerellenes kifakadásokat mint vádat használták fel az illető fogoly ellen.

Ha az egész embertelen rendszert bíraltam, előtte mindig hangosan felszólítottam a besúgókat, el ne felejtsek jelenteni a politikai tisztnek az általam mondottakat. Egyszer hangosan kifakadtam Sztálin személye ellen, és az orosz brigádvezetőm, Petroff hívatott és kért, hogy jelenlétében ilyent ne tegyek, mert jelentenie kell. Különben hallgatag, rendes ember volt.

A tábor hivatalos nyelve orosz, de minden brigádban beszéltek öt-hat nyelvet: a japántól, a kínaitól a németig. Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy brigádvezetőim között több nemzetiségből valók voltak, közöttük két nagyoroszt: Petroff és Ivanoff. Ha visszatekintve szabadon választhatnék közülük, ma is ezt a két nagyoroszt választanám. Nyugodtak, higgadtak voltak. Nem hajtottak. Tudták, hogy a normát teljesíteni nem lehet, és becsületes munkával abban a rendszerben jóllakni nem lehet. Az egyik szelíden, szinte atyailag mondta:

– Gyerekek! Egész nap mozogjatok! Az én dolgom, amikor este a teljesített normát felírom, megnyomni a ceruzát!

Végtelenül jólesett ez az emberséges hang az elkínzott embereknek!

A sokezer naphól, amit a táborban töltöttem, csak egy napot szeretnék leírni. Mert az egyik nap olyan volt, mint a másik.

Kora hajnalban, 5 órakor ütötték a vasat. Ez volt az ébresztő. Valahol a tábor sarkában volt felakasztva egy 2-3 méteres vasúti sín, amit egy másik vasdarabbal ütöttek. Rémitően kongott a hidegben, mert a sátán sem tud valamiféle harangszerszám nélkül meglenni.

Két télen át a priccsek deszkáin feküdtünk, csak azután kaptunk szalmazsákot, amiket egyszer az erdőbe menetkor megtölthettünk száraz falevéllal. A csípőcsontjaink megfeketedtek a deszkán fekvéstől, és rettenetesen fájtak. Csak az éhség, fáradtság, nyomorúság érzésétől elzsibbadva tudtunk elaludni. Gondolatban sokszor megirigyeltem a felsőpatyi tehénistállókat, mert ott mindennap friss szalma volt a frissen lekefélt tehének alatt. Irigykedve gondoltam ezekre a tehénekre, amelyek a jó meleg istállóban békésen emésztenek.

A vasúti sín kongatása után megmozdultak a holtnak látszó barakkok. Nyüzsgött a nép a fél, sőt egész sötétségben. Mindenki kereste a cipőjét, csizmáját, „valenkijét” (kemény téltre való szőrscizma). Káromkodtak minden nyelven, szidták ezt a kegyetlen világot édesanyjuktól elkezdve, hogy miért is szülte őket, Szibéria földjéig és a kommunizmusig. Mindent elátkoztak.

Akik csendben láttak neki, hogy felöltözzenek és elviseljék az elviselhetetlent, azoknak legtöbbször imádkozott. Utána kiözönlött a nép brigádonként a hideg téli éjszakában az „ebédlő” felé. Ez nem volt más, mint egy fűtetlen hodály fapadokkal és asztalokkal. Apró ablakain, a belülső ablakszemeken 2-3 centiméteres jéggréteg árasztotta a hideget. Az ebédlő hodályban sötét volt: csak egy-két tányéron égtek zsírba lógó kanócok. A reggeli után rohanás vissza a barakkba, mert 7 órakor már kint kellett sorakozni a „linyejkán”.

„Linyejka”, mint mondtam, a széles, a táboron végighúzódó földes út volt, a tábor kapujáig. Kora ősztől késő tavaszig mindez sötétségben zajlott le. 40-50 fokos hidegben. Mindenki rohant vissza a barakkba, hogy még egy kis emberistálló meleget szívjon magába, és hogy rongyos gönceit magára szedje. A munkában elhasznált „buslat”-ot, egy combközépig érő steppelt kabátot. És ha valaki meghalt, fabuslatot (koporsót) kapott. Ezt a ruhadarabot sokszor csak drótokkal lehetett elől összefogni.

A 400-500 fős emberoszlop brigádonként felsorakozva gőzölgött a fagyasztó hidegben párává vált lélegzetektől.

Azután kezdődött a „smon”, a testi vizsgálat. Ki kellett nyitni abban a rettenetes hidegben a buslatot, kabátot, az inget, nadrágot a meztelen testig, és az örök végigtapogatták az embert, hogy nincs-e a fogolynál kés, kenyér, só vagy olyasvalami, ami a munkahelyről való szökést elősegítené. A fogoly a meggémberedett ujjával alig tudott újra begombolkozni vagy inkább bekötölődzkődni. Legtöbbször egymásnak kellett segítenünk.

Sok egyszerű, vallásos ember volt közöttünk. Ismerték az ortodox liturgiát. Mikor hosszú várakozás, topogás után jól összefázva kinyíltak elől a nagy vaspántos fakapuk, legtöbbször végigmorajlott a tömegben:

– Ribjátá, cárszkije várotá! – ami felidézve a liturgia fényes, aranyos, oltár előtti kapuit értelem szerint annyit jelentett: Gyerekek, a mennyország kapui!

Ötösével – pro pityorkam – számolták ki a nagy kapun a brigádokat, mert Oroszországban mindent ötösével számolnak. Az örök – a KGB elit csapatai – meleg, téli, fehér bundába öltözve, ujjuk az élesre töltött géppisztoly ravaszán, kezükben rángatóztak az embervadászásra beidomított véredek – körülvették az egy munkahelyre szánt brigádokat, és az őrpáncsnok megkezdte a névsorolvasást. Mindenkinek hangosan, szinte teli torokkal kellett üvölnie személyi adatait, és pár lépéssel előbbre menni.

– Mészáros! – kiabálta az őr, és nekem oroszul kellett válaszolnom:

– Jelen! Tibor, József fia, született 1919-ben. Elítélve 25 évi kényszermunkára az 56-os büntetőcikkely 1. paragrafusa alapján, (hazaárulás és társadalombomlasztás címén). Szabadulok 1973-ban.

Miután mindenkinek a nevét felolvasták, az őrpáncsnok harsány hangon elkiabálta a parancsot, amit az orosz foglyok hívó része „reggeli imának” csúfolt.

– Figyelem, foglyok! Menet közben nem elmaradozni, kezeket hátratenni, nem beszélgetni, menethelyet nem cserélni. A menetből ugrás előre, szökellés hátra, sorból balra vagy jobbra kilépni szökésnek számít, és az őrség a fegyverét használja, figyelmeztetés nélkül. Világos? – kérdezte, és ha a fogolysereg nem elég hangosan ordította, hogy „világos”, még egyszer kérdezte: Tehát világos? Míg csak a foglyok nem ordították elég hangosan a jéghideg sötét éjszakában:

– Világos! – oroszul: *Jászno!*

– Menet, indulj! – hangzott a vezényszó. A téli havon, szőröcsizmában halálos csöndben megindult a menet. Télen csak a lélegzetek párája kavargott a kétségbeesettek feje felett. A rövid nyáron pedig a moszkitók sötét felhője lepte el a csapatot, és szívta a szerencsétlenek vérének. Arcon, kézen, lábszáron, ahova csak be tudtak férközni.

Ezek a szibériai „moskák” apró, kerek szúnyogok, de nem szúrtak, hanem fejtetőre állva kiharaptak egy darabka bőrt, és ezen a seben át itták az ember vérének. Hessegetésre sem távoztak, inkább hagyták magukat agyonütni. A csípés helyén seb maradt, és a bőr feldagadt. Június 13-a körül egy nap, egy órában jelentek meg, olyan mennyiségben, hogy ahol ember volt, ott elsötétült körülötte a világ. Ettől kezdve mindenki ilyen sűrű, sötét, zümmögő moskafelhőben mozgott. Valamiféle szúnyogháló nélkül lehetetlen volt az embernek szabadban tartózkodnia. Az őrségnek a szemet nyugtató, zöld színű hálót adtak, de nekünk, foglyoknak csak kórházi gézt, ami könnyen kiszakadt, kilyukadt, és mivel a fényt nem nyelte el, folyton bántotta a szemet.

Jaj volt annak, aki megpróbált gézháló nélkül szabadban mozogni! Délutánra összecsípték a bestiák. Arca, szemei bedagadtak, mint vakot kellett a táborba vezetni este. Napokig tartott, mire visszanyerte látását. A párhetes júliusi-augusztusi hőségben, sokszor 40 fokos melegben vastag szövetű ruha hiányában a téli vattával bélelt ruhákat kellett felvenni, a nadrágszárakat a cipő magasságában lekötni, téli vastag kesztyűket húzni. Ebben a fullasztó, izzasztó öltözékben dolgoztunk egész nap. Ezzel védekeztünk a moskák ellen.

Az ember sokszor lelkében az örültség határáig sodródott. Nappal a nagydolgot a fogoly nem tudta elvégezni, mert alul szétrágták a moskák. Várni kellett vele éjjel 11-12 óráig, amikor a moskaroham kissé elcsendesedett.

Mikor délben a nagy fahordóból kimerték a merőkanálnyi vízlevest, a leves felszínén pillanatok alatt félujjnyi vastagságú moskaréteg képződött. Húsnak csúfoltuk és ettük.

Minden negyedévben jött a *komissija*, az egészségügyi bizottság, legtöbbször egy testes, kövér orvos-ezredesné vezetésével. Ennek a bizottságnak a feladata volt a munkaképesség megállapítása. Három kategória volt: az első, a második meg a betegállomány. A betegállományban levőket nem volt szabad munkára vinni. A másodosztálybelieket csak belső tábori munkára lehetett alkalmazni. Az első osztályú munkaerőt brigádokba beosztva bármilyen munkára igénybe lehetett venni. Anyaszült meztelenül vonult a nép az orvos ezredesné elé. Mindenkinek belemarkolt a fenekébe, combjába. Ha ott több volt, mint csont, „első kategória!” – hangzott a döntés.

A bizottságtól mindenki úgy félt, mint a tűztől. Ilyen bizottsági munka után állították össze az etáppokat, hogy az első osztálybeliek szigorúbb munkatáborba kerüljenek. Sokszor éjnek idején ráncigálták elő a barakk mélyéről az etápra kerülőket. Semmiféle emberi kapcsolatra, az összetartozás érzésére, amely a foglyok között kifejlődhetett, nem voltak tekintettel. Embereket választottak el egymástól. Reggelre egy-egy kedves bajtárs nem volt a helyén. Eltűnt. Hogy hová, nem lehetett tudni. Többé sohasem láttuk.

Minden táborban az erőszakosak, a kíméletlenek uralkodtak. A spiclik, a politikai tiszt bizalmasai, a leves- és kásakondérok fölött a konyhaszemélyzetet valóságos hierarchikus

rendszerben uralták. A bűnözők soraiból kerültek ki, s őket tartották megbízhatónak. A tanult ember eleve megbízhatatlannak számított.

A rettenetes klíma, a brutális munkakörülmények mellett a legtöbbet ettől az embercsoporttól szenvedtünk, amelynek tagjait tábori nyelven blattnojoknak nevezték. Ezzel a bűnöző fajtavál tele volt a Szovjetunió. Aki a gonoszot teszi, és meri tenni, az a felsőbbrendű, a bátor, a hős ember. A többi csak alsóbbrendű szolgatípus. Arra való, hogy eltíporják. Hányszor hallottam a dicsekvő beszédet:

– Te csak egy embert öltél meg? Mit akarsz? Én hármat!

A kommunista rendszer nemcsak egyszer veszi el a jó módúak vagyonát, hanem olyan irigyeknek neveli – szinte azzá kényszeríti – őket, amely elnyom bennünk minden más érzést. A bizalmatlanság, a bizalmatlanságot kiváltó beszéd reggeltől estig tartó téma volt a börtönben, a táborban.

A szovjet ember nemcsak Istenben nem hisz, de embertársában sem. Ok nélkül gyűlöl, gyanúsít, ellentmond, nemcsak a kihallgatások során, hanem a mindennapi életben is. Értelmetlenül! Sokszor az volt az érzésem, hogy nem emberekkel van dolgom, hanem az ördögtől megszállottakkal. Az ördögtől megszállottság lehetőségét és valóságát a szovjet táborban tapasztaltak óta nem tudom elutasítani. Mindez fizikailag is áthatja a légkört. Atmoszférájának ez a legfőbb jellemzője. Leírhatatlan üresség, hiábavalóság, undor és fojtogató elnyomás érzése nehezedik rá mindenre. Ezt akarták megvalósítani a szovjetek az egész világon.

Hogyan bírja az ember elviselni ezt az éveken át tartó egyhangúságot? Minden átmenet nélkül nem volna rá képes, csak fokozatosan, szinte óráról órára. De megrázkódtatások nélkül így sem. Elviselhetetlen volt a táborban névtelenül elpusztulás gondolata. Pedig a rendszer ezt az érzést akarta napról napra belecsepegtetni az ember tudatába. Erre szolgált a fogoly kényszerítése, arra hogy mindennap, legalább egyszer, reggel – sokszor kétszer is, még munka közben is vagy este – a saját ítéletét deklamálja, és ezzel a saját kilátástalan helyzetét a világba üvöltse.

Tausunájev, a 22-es tábor ezredparancsnoka bal kezében órával, jobb kezében kibiztosított revolverrel hajtotta a foglyokat, hogy rövid percekben belül kidöntsék az évszázados vörös fenőket, miközben hangosan üvöltötte:

– Nekünk nincs szükségünk a ti munkátokra, csak arra, hogy szenvedjete!

A táborban az örökkel minden érintkezés tilos volt. Nekünk csak a számunkat mondták. Az én számom *ZS 971* volt – így kiabáltak ránk. A számunk öt helyen volt feltüntetve, magunknak kellett felvarrni. A nagykabáton, a munkás zubbonyon, a nadrágon a térd fölött, a hátamon és a sapkamon. A számokat ők adták ki, nekünk kellett felvarrni, de nem adtak tűt meg cérnát.

Az örökkel tilos volt beszélni, ha valamiért meg kellett őket szólítani, úgy kellett mondani, hogy *polgártárs*, nem pedig *elvtárs*. Az örök között voltak, akik a saját apjukat kísérték ott, és nem szólhattak hozzá. A fiatal öröket – 18-20 évesek voltak – elsőrendű felszereléssel, fehér bundával látták el.

Minden héten legalább egyszer, ha nem kétszer politikailag megdolgozták őket. Ilyenkor mindig fél órával később indultunk munkára. Az ilyen politikai megdolgozások után nagyon lehetett érezni, hogy mindig vadabbak voltak. Mi csak rohadt fasiszták, háborús izgatók voltunk, meg kémeek. Gyűlöltek bennünket.

Mindezek miatt fölvetődött az emberben a jövő kérdése, a kilátástalanság, amely végül is sötét kétségbeesésbe hajszolta. Minek éltem eddig? Miért akartam tanítani? Miért lettem pap? Hol van ebben a kegyetlen világban az Isten?

Néha le akartam rázni magamról a hitet, a reményt, az imádságot, mint haszontalanságokat, és sokszor, éppen az ilyen órákban közeledtek felém fogolytársaim, váratlanul – magyarok, németek, lengyelek, koreai katolikusok – és kértek szelíden:

– Te pap vagy. Gyere, beszélj nekünk a jó Istenről, a Gondviselésről, a reményről! – Sötét kétségbeesés érzésével a lelkemben mentem és beszéltem. Az Isten ilyen módon is tud az ember hóna alá nyúlni.

Minden vallásos közösségi tevékenység, közös imádkozás, istentisztelet stb. tiltva volt. A sakktábla körül gyűltünk össze. Ketten játszottak, vagy úgy tettek, mintha játszanának, én meg szentbeszédet mondtam a sakktábla fölött. Az ügyeletes altiszt a barakkot körbejárva sokszor figyelt föl arra, miért csak egy ember beszél a sakkozók körében. Valamit mindig mondtam neki, és többé nem alkalmatlankodott.

Sokkal nehezebb volt a szentmise tartása. Eleinte szó sem lehetett róla. Nem volt se bor, se lisztből sült ostya. Aztán lassan-lassan mindent megszerveztem. A konyháról maréknyi lisztet szereztem, és az udvaron, nyílt tűzön, munka után pléhdarabon megsütöttem a vízzel kevert lisztet kőkemény ostyává. A szovjetunióbeliek kaphattak minden szent időben csomagot. És tőlük, különösen a görögkatolikus ukránoktól, mert hozzátartozóik odahaza tudták, mire való, kaptam pár szem szárított szőlőt. Kis üvegbe raktam, vízzel leöntöttem, pár napig hagytam állni. A szőlőszemek megduzzadtak. Kipréseltem zsebkendőfélével, és hagytam pár napig „erjedni”. Ahogy én azt elképzeltem.

Persze bor nem lett belőle, szőlőlé maradt. Az így elkészített ostyákat, a kis üveggel megtelt szőlőlét mindig dugdosnom kellett, mert munkából hazafelé jövet a százszázötven embernek, a barakk lakóinak, minden cőkmókja a sáros udvaron vagy havon feküdt egy kupacban. „Smon” volt, kutatás, nincs-e valakinek kése, éles szerszáma, élelemtartaléka szökés céljából. A gerendák, a fadarabok hasadékaik mindig át tudtam menteni a smonon a szentmiséhez szükségeseket. Persze egy ilyen előkészület a szentmisére hetekig, hónapokig eltartott.

Aztán jött a nagy kérdés, hol mondjam a szentmisét. Mindenütt leskelődnek, mindenütt vannak emberek. A Szűz Máriáról szóló latin misét még a börtönben beemléztem és tudtam. Nagy szerencsével találtam a konyha környékén egy rozsdás konzervdobozt kehelynek. Végülis a nagy latrina táján rátaláltam egy ember nem látogatta kis térre, télen a kicsákányozott emberürüléknek domb nagyságú halmaza mögött.

Este 9 óra körül, amikor minden elcsendesedett, és mindent bezártak, szép halkán kiosontam a barakkból. Voltak ott hosszú, nyolcméteres latrinák, amiket télen kétszer is ki kellett csákányozni, mert az ürülék meg volt benne fagyva. Ezekben a latrinákban semmi se volt, csak egy széles deszka, ami a széles árkon végighúzódott. Ezen a deszkán úgy ültünk, mint a madarak, s végeztük dolgunkat mindenki előtt. Amikor kicsákányozták a gödröket, a tartalmát, a fagyott ürüléket mint egy piramist felrakták.

Negyven fokos hideg volt. Úgy gondoltam, ez jó hely lesz, ide nem jön senki. Mindig velem jött Balogh Ádám, ma is él még, katonatiszt volt. Asztal, szék nem volt, szó sem lehetett róla. Balogh Ádám kezébe nyomtam a kőkemény ostyákat, a kis üvegből beleöntöttem azt a kinyomott mazsolalevet, és így miséztem.

*Stercora mundi sumus*⁶ – mondta Szent Pál magáról és keresztény híveiről. Itt tudtam 10-15 percre nyugalmat találni. Sietnem kellett az ólalkodó örök miatt, a 20-25 fokos hideg miatt, hogy az a pár csepp szőlőlé meg ne fagyjon. Igen sokszor a mindig hűséges Balogh Ádám katonatiszt, fogolytárs volt a sekrestyés, ministráns és gyülekezet egyben. Két tenyere volt az oltár, sokszor kértem kínomban az Úr Jézust:

– Uram, Jézusom, ha eddig eljutottunk, most ne fagyj meg a konzerves dobozban!

Újságpapír volt a szentségtartóm. A mellényzsebembe csúsztattam annyi konszokrált ostyát, ahány fogolytársnak volt szándékában áldozni. Legtöbbször este, szürkületben ment végbe

⁶ *Stercora mundi sumus*: szinte salakja lettünk ennek a világnak. (Pál, 1 Kor 4, 13.)

mindez. A tábor elég kihalt volt. Közepén, a „linyejkán” egyszer megállított egy különben jóindulatú ór.

– Muzsik, mit csinálsz itt? Miért jársz erre? – kérdezte gyanakodva. Csak most ne motozzon meg, kértem a jó Istent. Erősen szemmel tartott, körülszaglászott mint a kutya, aztán elengedett. Érezte, hogy valami tilos van nálam. A különböző barakkokban aztán szó nélkül átadtam az újságpapír darabkát, amiben az Eukarisztia volt csomagolva, az áldozni szándékozókknak.

Hogyan viseltem el ezt a reménytelen helyzetet, a végeláthatatlan nyomorúságot? A legtöbb fogolytársnak rövid lejáratúak voltak a reményei. Karácsonyra, húsvétra, a következő évben hazamegyünk – mondogatták. Sokszor szóltam ez ellen, persze hiába, sőt emiatt meg is haragudtak rám. Különösen nagy volt a remény a szentévi, az 1950-es hazamenetelben. Nehéz küzdelmeim voltak a kilátástalansággal. Anélkül, hogy tudtam volna emberileg, miért, a sorsom miatti kétségeim, sőt kétségbeeséseim közepette elhatároztam, hogy bármiféle kételyeim jönnének, az imádságot nem hagyom.

1952-t írtunk. A teljes nyomor, éhség, testi-lelki lerongyolódottság éve. Kora tavasz volt, kemény fagyokkal. Ruháinkat, amelyek amúgy is fogyatékosak voltak, átizzadtuk. Alig hagytuk abba a nehéz lapátolást, csákányozást, feszítő vassal a fagyott talaj döngölését, azonnal kőkeményre fagyott rajtunk a ruha. Különösen az esti, ötös sorbanállásnál hazamenetelkor. Új fűrésztelepet építettünk, körülbelül 10 kilométerre a tábortól. A reggeli kivonulás, az esti hazamenetel egy-egy óráig tartott. Ezt az időt használtam fel a reggeli és esti imádságom végzésére. Ujjaimon számolva elmondtam a rózsafüzért, elmélkedtem, végeztem, és készültem a következő vasár- vagy ünnepnap szentbeszédemre. Közben vagy egyenesen ennek időt szentelve gyakoroltam a helyzetembe való lelki beilleszkedést.

A fogság illúziókat teremt az emberben, mint említettem, rövid lejáratú remények formájában. Ötödik éve már, hogy kiszakítottak az életből. Elgondoltam magamban, mi minden történt öt év alatt. A lány már négy éve férjes asszony, az ötödikes gimnazista már leérettségizett, a lefogásomkor született kisgyermek már ötéves, hamarosan iskolába megy. Mi minden megváltozott azóta, és mennyire meg fog még változni! Képzetelemben követtem az idő múlását, változásait, mintegy felkészültem mindennap arra, hogy ne csodálkozzak, ha más világot találok majd, ha szabadulnék. A valóságnak megfelelő világban akartam maradni, mert oly sok kint, reménykedést tapasztaltam magam körül. Ilyenfajta eszmélődéseim során történt valami velem, ami döntő hatással volt további sorsomra és viselkedésemre.

Minden megokolható indíték nélkül – valamikor 1952 márciusában lehetett – hirtelen feltettem magamnak a kérdést: És mi történt volna, ha téged elfogásod előtt letartóztatásod veszélyéről értesítenek – később tudtam meg, hogy csak kevésen múlt, hogy nem így történt! – , és elmenekülhetnél volna Nyugatra? Most Ausztriában vagy Svájcban volnál ötödik éve plébános vagy káplán. Jólétben, papként dolgoznál, és csak arra kellene vigyáznod, hogy el ne hízd magadat. És ha most, ebben az órában választanod kellene, ha választhatnál, mit választanál?

Magam is elcsodálkoztam a kérdés konkrét formáján, és még jobban elcsodálkoztam a villámszerű válaszon: Ezt választanám, ahol vagyok. Ezt a kínlódást, ezt az emberi mezítelenséget, amit sehol nem tudtam volna olyan alaposan, reálisan megtapasztalni, mint itt. Azt tudniillik, hogy mi is az ember, mennyire gyöngye, önmagának, esendőségének kiszolgáltatott lény.

Nagy megnyugvás költözött belém. Elfogadtam Isten kezéből sorsomat. Belenyugodtam, és szabadnak éreztem magamat. A belső szabadságnak ez az érzése aztán soha többé el nem hagyott. Az élet lényeges aktusa: az élet körülményeinek elfogadása. Mindezt annak köszönhettem, hogy megfogadtam, a legteljesebb reménytelenség ellenére, vagy annak közepette sem hagyom abba az imádságot. Az imádság segített Isten által visszatálatlani magamhoz. Ez a megfontolás az imádság közepette történt. Ez élmény után kevéssé érdekelt a

jövő, az, hogy mikor is szabadulok. Szavammal, példámmal sokkal jobban tudtam segíteni fogolytársaimon, noha külsőleg semmi sem változott.

1952-ben rettenetes hideg tél volt. Ezen a télen, február 2-án mínusz 63 fokot mértek. Mégis kihajtottak bennünket munkára. A levegő szinte csengett a kristállyá fagyott páracseppek egymáshoz verődésétől. Előtte való hetekben egy orosz brigádvezető megsértett egy középkorú, kínai fogolytársat. Azt nem tudom, hogy mivel. Ezekben a napokban ástak a régi latrina mellett egy újat, 2 méter mélyet. Ezt a gödröt finom hóréteg lepte be. A megsértett kínai „elvesztette az arcát”, vagyis önmaga előtt lehetetlenné vált. Február 1-jén este a barakkon kívül maradt. Lement a gödör mélyére. Levetközött, fogolyruháját, cipőjét vánkosként a feje alá rakta, és anyaszült meztelenül oldalvást lefeküdt a hóra. A rettenetes hidegben csonttá fagyott, és reggel ott találtuk, szinte mosollyal az arcán – holtan. Közel nyolcéves fogságom alatt ez volt az egyetlen öngyilkosság! És még egy!

A táboron belül volt a földbeásott krumpliraktár. Egy szabados⁷, név szerint Kuk, a kezelő főnöke. Ő volt a helyi párttitkár is. 1953. február végén a krumpliraktárban felakasztotta magát.

Mándi Anna címét egy kárpátaljai görögkatolikus pap fogolytársamtól kaptam. A pap nevére már nem emlékszem. Mi Magyarországról nem, de a Szovjetunióból kaphattunk csomagot. A csomag átvétele elképzelhetetlen tortúra volt a fogoly számára. Amikor a küldemény a táborba megérkezett, egy táblára felírták a rabnak a nevét, hogy csomagja van. A fogolynak ezután el kellett menni az altiszthez, de ott voltak a tisztek is mindannyian.

A csomagot ekkor mindenki előtt felbontották. Legtöbbször dühösen. Összekeverték a dohányt a vajjal, a lekvárt a zsírral szándékosan. A szovjet tisztek pedig a legjobb dolgokat elvették maguknak. Ott, a fogoly szeme előtt. Mi nem szólhattunk egy szót sem. Azt a keveset, ami maradt, elvihettük. Az ember bement a csomaggal a barakkba, ahol többen is voltak. Igen ám, de most mit csináljak vele? Magam egyem meg? Ehhez el kellett volna bújni valahova, mert ilyen éhes tömegben a többiek szeme láttára mégsem lakhatok jól. Kész szenvedés volt. A legtöbben úgy csináltuk, hogy azonnal meghívtuk barátainkat, és mindent elfogyasztottunk. Aztán amikor a másik kapott, ugyanezt csinálta.

Egyszer írtam Mándi Annának, s ő küldött nekem Beregszászról csomagban egy szép kék színű tréningruhát. Ezt a ruhadarabot sohasem vettem föl, azonnal leadtam a raktárba, az biztos hely volt.

Aztán egy napon a 22-es táborból áthelyeztek a 3-asra. Ez haláltábor volt. Az új tréningruhát azonban ide is magammal vittem. A 3-as táborból nem volt szabadulás, csak holtan lehetett elkerülni. Engem azért vittek oda, mert erőben voltam. Hogy honnan jött az erő, tudja csuda. Én olyan cinege gyerek voltam.

A 3-as tábor a 22-esnél is szörnyűbb volt. Egész nap vagon rakodtunk, fűrészport vagy gőzfűrész alá rönköket. Lent dolgoztam sokáig a fűrészporos lyukban. Onnan kellett 3-4 méterről talicskával felhordani a fűrészport, majd elvinni 20-30 méterre, s ott kidönteni. Aztán amikor megjöttek a vagonok, éjjel is vagon raktunk, és reggel megint mentünk dolgozni. Az egyetlen egy hely volt ez a 3-as tábor, ahol megtörtént velem, hogy amikor este vagy reggel éhesen hazamentem, a fejem alá tettem a kenyéremet, és anélkül, hogy megettem volna, elaludtam. Reggel látom, hogy ott a kenyér. Azért tettem a fejem alá, hogy el ne lopják. A legtöbb rab ukrán volt, úgy tudom, katolikusok vagy görögkatolikusok.

⁷ Szabados: büntetését letöltött rab, akinek – bár a táboron kívül – továbbra is Szibériában kellett maradnia.

Innen meg kell szabadulnom valahogy, különben elpusztulok. Érteni kellett ahhoz, ha valakit le akartunk kenyerezni. Elmentem hát a tábori orvoshoz, és mondtam neki, hogy van nekem egy nagyon szép, kék színű trénerem, a Mándi Annáé. Úgy tett, mintha nem is hallotta volna. Hallotta pedig, tudta ő jól pontosan, hogy miről van szó. Azt mondja:

– Hát hozd el!

Igen, de hogyan vigyem el? Ha ezt véletlenül megtudják! Az borzasztó. Elvittem neki hát egy éjszaka sötétben a kék tréneret. Ő is éppen olyan fogoly volt, mint én, csak ő orvos volt, és rajta múltott, hogy kit mikor írnak ki betegnek. Na, gondoltam, ez a tréningruha is odaveszett.

Nem lett igazam. Az Isten megszegyenyített. Eltelt egy héten három nap éjjeli munka, aztán nappali munka, teljesen ki voltunk borulva. Két-három hét múlva gondoltam, ej, én mégis elmegyek hozzá. Nehéz volt, mert éjjel is, nappal is együtt voltunk, mindenki mindent látott. Elmentem hát az orvoshoz, és kezdtem emlékeztetni.

– Igen, tudom, nem felejtettem el – mondta. – Csak menj dolgozni minden nap, majd én értesítelek.

Úgy látszik, mindennap lázat írt fel nekem, mert aztán négy hét múlva, a tél kezdetén, már esett a hó, emlékszem havas volt a táj, történt valami. Hazajövök egyik este későn a fűrésztelepről, mondják ám, hogy menjek vissza a 22-esre, ahol ezelőtt voltam. Ott volt velünk az a rab is, aki engem kályhásnak tett meg. Aztán mint a villám, futott szét a brigádon, a barakkban, hogy a Mészáros visszamegy a 22-esre. Káromkodtak, szidtak, hogyan lehet az, hogy egy ilyen egészséges, jó munkaerő..., mert csak a félholtakat vitték el onnan.

Gondoltam magamban, hogy itt nagy balhé lesz. Bebújtam a pokrócom alá, megettem a kenyereket, és mondom magamban, hát akkor holnap megyek.

Másnap reggel felsorakozunk, a brigádok már kimentek dolgozni. Voltunk vagy harmincan. Ott áll az összes tiszt, mind néznek bennünket. Látom, tanakodnak, amikor engem meglátnak, hogy ez miként lehet...! Úgy emlékszem az orvos intett nekem, hogy ne szóljak semmit, legyen csendben.

Ahogy kiszámoltak minket ott a nagy kapun – gúnyosan a mennyei kapunak neveztük –, én voltam az utolsó. Látom, néznek utánam a tisztok irigyen, és aztán elindultunk gyalog, kb. 12 kilométert. Voltunk vagy harmincan, mind magát vonszoló beteg. Én is úgy tettem, mintha igen beteg lennék. Így szabadultam meg a biztos pusztulástól.

Amikor már itt voltam Svájcban, nem akartam megfélekedezni jótévőről. Elküldtem postán Mándi Anna címére borítékban 500 svájci frankot. Sohasem kapta meg. Ellopták.

Vajon ki lehet Mándi Anna? Máig sem tudom. Csak annyit, hogy tréningruhája megmentette az életemet. A jó Isten áldja meg jóságát!⁸

1953 március elején egy nap nem vittek ki bennünket munkára. Senki sem tudta, miért. Különös csend ült mindenben, az embereken, a tájon. A nap folyamán szárnyra kelt a hír, hogy „meghalt”. Hogy kicsoda, azt nem mondták. Csak másnap vált bizonyossá kimondás nélkül is, hogy Sztálin az, aki meghalt.

⁸ Mándi Anna kiletét hosszas utánjárással, Bendász Dániel nagyszülősi görögkatolikus parochus segítségével 1996 őszén sikerült kideríteni. Mándi Mihályné, leánykori nevén Temerő Anna 1900-ban született a Bereg megyei Mezőkaszonyban, meghalt 1963-ban Beregszászon. Sándor nevű, Budapesten IV. éves orvostanhallgató fiát magyar származása miatt az oroszok 1944-ben Beregszászról elhurcolták, a lágerben pusztult el. „Az ötvenes évek elején nagymama megtudta – írja Mándiné unokája, a Kárpátaljáról az anyaországba nemrégiben áttelepült dr. Tidir Antal –, hogy az elhurcolt papoknak lehet csomagot küldeni Szibériába. Nem tudom, honnan kapta nagymama Mészáros Tibor címét. Talán az egyháztól vagy az ugyancsak elhurcolt beregszászi parochustól, Kampó Józseftől. Ettől a perctől kezdve nagymama számára megváltozott az élet értelme. Elhatározta, lehet, bizonyára elveszett fia miatt is, hogy Mészáros Tibort fiának ismerje el. Így hát nem csak lelkiileg, levelekkel, de csomagokkal segítve meg akarta menteni az ismeretlen, csak levélből ismert fiát a haláltól.” (Dr. Tidir Antal leveléből. *Bácsalmás, 1996. nov. 21.*) Mindezt Mészáros atya még nem tudhatta visszaemlékezéseinek megírásakor.

A temetés óráiban a barakkokban maradhattunk, és rövid időre fel kellett állnunk. Különös, hogy nem beszéltek róla, de valami könnyűség, megkönnyebbülés volt az emberek mozgásában, hangulatában, mintha az egész föld, a légkör valami lidércnyomástól szabadult volna meg. Megérdeklődtem fogolytársaimtól, vajon ők is érzik-e több ezer kilométerre Moszkvától ezt a nagy, sóhajszzerű fellélegzést, ami mindent, földet, levegőt, embereket áthat. Mindannyian igennel válaszoltak.

1953 tavaszán egy szép délután „kiszámoltak” bennünket, vagy kétszáz rabot a 22-es táborból. Etappra megyünk, de nem mondták, hová. 1950 februárjától voltam ebben a 22-es táborban. Több mint három évig. A legteljesebb nyomor ellenére kicsit hozzáőtt a szívemhez. Ez az embernek a csodálatos rokonsága az édes anyafölddel. Legyen az bármilyen mostoha, kegyetlen, elutasító, az idő, a megszokás hozzáédesíti az ember szívéhez.

A sötétedés óráiban hajtották a rab csoportot a mocsaras őserdőn – a tajgán – keresztül, a fatörzsekből épített úton – a lizsnyovkán – nyugati irányba. Hamarosan a tábor után egy őserdei tisztás mentén meneteltünk nyugatnak. Egyszer csak egy óriási, színes, zöld-piros égitest, akkora, mint egy félhold, húzott át az égen. Még a bennünket kísérő, kutyás örök is megálltak, hogy megbámulják. A rabmenet is leállt. Némán, csendben nézte az őserdei tisztáson átnyilálló égi jelenséget. Nyugatról keletre vonult és eltűnt. Égi üdvözlötnek vettem. A 22-es tábor a 171-es kilométer jelzésnél Tajsettől számolva volt a legtávolabbi pont, ahol keleten tartózkodtam. Most már az irány nyugat. „Hazafelé” megyünk. Igen sokunkon ez az érzés vett erőt.

Egy éjszakai etapp után megérkeztünk a 33-as táborba. Őserdei telepet építettünk: a szosznovije rodnyiki – magyarul: az erdei fenyő – forrásoknál. Először történt meg, hogy a napi munka végén az ör, aki a kidöntött fenyő tuskóján állt, és aki előtt sorakoznunk kellett, mert túl lassan gyülekeztünk, lelépve a fatuskóról, mérhetetlen megvetéssel a hangjában hangosan ezt mondta:

– Mikor lesz már vége ennek a gazemberségnek? Kagdá kancsájetccá eto blatstvó? – A Sztálin halála előtti években ilyen hangos megjegyzés elképzelhetetlen volt.

1953 végén óriási etappot állítottak össze. Lehattunk ezerötszázan. Mind férfiak. Két nap és két éjszaka után megérkeztünk az Irtis partján lévő Omszkban. Valahol szabad vidéken raktak ki bennünket, és indítottak útnak. Közel a táborhoz – később tudtuk meg, hogy a 4-es számú volt – egy éles útfordulónál, az úttól balra nagy szöges dróttal bekerített térség terült el, rajta többszáz nő. Foglyok voltak. Amint megláttak bennünket, elkezdtek hangosan kiabálni:

– Fiúk! Fiúk! Ribjáta! Ribjáta! – Pufajkájukat (vattás kiskabát), ruhadarabjaikat hajigálták az ég felé. Szinte üvöltöttek, és magukon kívül voltak. A nagy férfi fogolytömeg ugyancsak kiáltásokkal – lányok, lányok, gyévuski, gyévuski! – válaszolt nekik. Mintha forró áram ütötte volna meg a két csoportot. Ha nincsen köztünk a szögesdrót meg a géppisztolyos, kutyás örök, nekimentek volna egymásnak, és elképzelhetetlen orgiát csaptak volna. Micsoda felelősséget raktak vállainkra évtizedeken át azok a kommunista hatalmasok, akik családokat, férfiakat, nőket erőszakkal szétválasztottak egymástól, és kiszolgáltatták őket kielégítetlen, természetes szenvedélyeiknek!? Azon a pár száz méter távolságon tombolt körülöttem a megerőszkolt emberi természet, a férfi és a nő együvé tartozásának érzése. Rendületlenül meneteltem batyummal a hátamon. Nem tudtam visszaszorítani a könnyeimet.

Szibériában női elítéltekkel is együtt voltunk. Velük együtt tereltek be a fürdőbe anyaszült meztelenül. Azt se mondanám, hogy ez olyan borzasztó volt. A rendkívül legyengült szervezetnek teljesen mindegy volt, hogy férfi vagy nő áll mellette. Nem nézett már az ember sehová. Később aztán szétválasztottak bennünket. Először is azért, mert sok gyermek született, és a szoptatási időre a nőket mentesíteni kellett a munka alól. A másik ok a bűnözők jelenléte volt. Ők uralták a tábort, még az őrseget is. Legtöbbje közönséges gyilkos volt, de a szovjet rendszer számára megbízható.

Minket, értelmiségieket, különösen papokat alig vettek emberszámba. Mi álltunk legalul a ranglétrán. A brigadérosok és szakácsok a közönséges bűnözők soraiból kerültek ki. Ott loptak, ahol tudtak. Mindig tudták, kinek milyen csomagja érkezik, mit lehet belőle kipréselni. Amikor mi megjöttünk hullá fáradtan, éhesen a munkából, és ledőltünk a szalmazsák nélküli priccse, ők ott kártyáztak, még hozzá asszonyért. Ellenállásról szó sem lehetett az asszonyok részéről.

Az omszki 4-es táborból építettünk az Irtis partján az amerikai Westinghouse cégtől vásárolt tervek alapján hőerőművet. A tűzoltószertár és a központi irodaépület többemeletes házán dolgoztam mint kőműves és mint csemperakó. Sorsunkban valami változás volt készülóban. Nem tudtuk mi, de éreztük. Különben kemény, sanyarú és éhes telünk volt.

XX. Egy álom megvalósul

Innen kerültünk át 1954 végén a többszáz kilométerre délre eső Karaganda mellé Csurbajnurára, az 1-es táborba.

Ide már mint nem-szovjet állampolgárokat gyűjtöttek össze bennünket. Távol-Kelettől Európáig az összes nemzet képviselve volt itt. Sőt a cári Oroszország idegenbe menekült oroszai is. Valami új városfelét építettünk, de minden lazábbul ment, mint annak előtte. Aki sztrájkolt és a munkahelyen lógott, de úgy tett, mintha dolgozna, nem tették zárkába féladag ételen, vízen és kenyéren. Csak megfenyegették. Én vékony farácsokra öntött gipszlemezgyártó lettem, de csak azért, mert az én lemezeim gondos gyártás után nem estek szét darabokra.

Politikai tiszték jöttek be a lakóbarakkokba, és világnézeti vitákat kezdtek a foglyokkal. A kommunista rendszer felsőbbrendűségét vitatták meg, és igen sokszor nem tudtak válaszolni a kommunizmus embertelen és rabszolgatartó mivolta ellen felhozott érvekre. Az étkezés nem javult lényegesen, de lehetett már a kifizetett, csekély munkadíj fejében kiosztott néhány rubelért margarint venni, és azt a száraz, földfekete kenyérré kenni.

Fogságom elejétől, 1948-tól kezdve megfigyeltem az ember viszonyát a valláshoz. Eleinte, az első hónapokban, években lévén emberi sorsunk valóban kétségbeejtő, mindenkiben vagy majdnem mindenkiben felfakadt a vallásos érzés, az Istenhez való menekvés vágya. A badeni börtönben, 1948-ban még lehetett rendszeresen közös reggeli és esti imát mondani. Sőt úgy is, hogy a cella lakói mindnyájan körbe letérdepeltek, és félhangosan mondták, vagy hallgatták az imát. Egy napon berontott az ügyeletes, folyosói őr, aki különben is minden 5 percben az 5 pengőnyi nagyságú nézőkén bekukucskált, felzavarta a térdeplőket, és megtiltotta az ilyenfajta imádkozást. A százkét főnyi marhavagonban, amelyben Lembergől vittek bennünket (1949) három hétig Tajsetig, még mindennap reggel, este is imádkoztunk, vasárnap „száraz”⁹ istentiszteleteket tartottunk prédikációval.

Ott és akkor is tapasztaltam a készség, a buzgóság szinte napról napra érezhető fogyatkozását. Az ember kézzelfogható Istent keres magának, aki neki szolgálatára van, és láthatólag, tapasztalhatólag megmenti a konkrét, mindennapi ínségéből. Az evilági messiásvárás, amelynek a gyakorlat majdnem mindig ellentmond, örök problémája marad az embernek.

Mindannyian 20-25 évre voltunk ítélve. A kivárhatatlanul hosszú idő rettenetesen nyomasztotta a lelkünket. Így lassan, de biztosan az ember kezdeti, friss vallásos érzése, Istenben vetett bizalma lefokozódik a találgatás sovány szintjére. Önmarcangoló kérdéseket, problémákat vet fel magában, és fokról fokra lefelé csúszva, először bátortalanul, aztán mindinkább nyíltan a csupán földi messiás várásból istenellenes pörlekedésbe süllyed. Isten lesz a fővádolt és felelős az evilági bajokért. Az imádság, a hit, a bizalom helyébe lép, ha öntudatlanul is, az ember saját sorsának központba való helyezése, kételyekből táplált önimádása. Kicsinyes, haszonleső, irigy és önző lesz. Az ember a maga okozta nyomorúságát nem tudja a hön vágyott jólét rongyaival betakarni. Meztelen, lerongyolódott király lesz, aki gyűlöli saját magát és a saját emberi fajtáját.

Ebben a Karaganda melletti 1-es táborban volt egy ebédlőnek is használt kultúrbarakk. Az elfüggönyözött színpadon szoktam – legtöbbször a korareggeli órákban – szentmisét mondani. Eleinte voltak harmincan, majd tizenöten, tízen, mind kevesebben. Egy szép napon egyedül maradtam. Nem jött senki. Nagyon keserű érzés fogott el.

⁹ Száraz mise: kenyér és bor hiányában elmondott miseszöveg.

Egy másik alkalommal a pár jelenlevő közül egy magyar fogolytárs idegesen, láthatólag elégedetlenül elrohant. Kíváncsi voltam viselkedésének okára. Nappal, négyszemközt megtudtam. Azt felelte:

– Nem bírom azt a poros, szürke környezetet benne a szentmisével!

Az embereknek szükségük van ünnepélyességre. A mindennapiság könnyen agyonverheti az emberrel egygyé nem forrott vallásos érzést. Nem válaszoltam semmit. Ráhagytam.

Fogságom kezdetén azért imádkoztam, ha kikerülök Szibériába vagy bárhová, sohase legyen pap nélkül. Az egész hét éven és hét hónapon át mindig volt pap a táborban. Orosz papok, litván papok, németek, de akadt magyar pap is. Harangozó Ferivel sokáig együtt raboskodtam. Együtt voltam még egy Szabó nevezetűvel¹⁰ is, aztán egy református pappal talán Kárpátaljáról vagy a Dunántúlról. Aztán sok ukrán pappal.

A munkatempó lelassult. A régi orosz közmondás szerint: A munka megáll ott, ahol a korbács! Ügyetlen vitákkal, kifelé nyájas, de befelé haragosan visszafojtott rábeszéléssel akarták a népet munkára ösztönözni. Ezekben az ügyetlen próbálkozásokban lehetett érezni a rendszer ólmosságát, emberi mozdíthatatlanságát. Éhséggel, kényszerrel kizsigerelt embertömeggel álltak szemben az örök és tehetetlenek voltak.

Az orosz internáló táborban 1955-ig együtt raboskodtam Nagy Miklóssal. Pesti zsidó fiú volt. Elsőrendűen beszélt legalább egy tucat idegen nyelvet. Az 1956-os magyar forradalom után kijött, aztán elment Amerikába, és egyetemi tanár lett. Történelemből. A 22-es táborban találkoztam vele, de úgy emlékszem, már a börtönben is együtt voltunk. A másik társa Gordai Ottó volt. Ő ott kint meghalt. Bekerült ugyanis az orvosi részlegbe, és drogokat szedett. Gordai és Nagy mindketten az amerikaiaknak kémkedtek, ténylegesen amerikai kémek voltak. Huszonegy évre ítélték őket.

Miklóssal jóban voltunk itt kint is. A táborban hősiezen viselkedett. Egy alkalommal – nem tudom, miért – megtagadta a munkát. Elöttünk tiporták meg. Bízattam: „Ne hagyd magad, Miklós!” A többiek, a kommunista bérencek meg kiabáltak: „De igenis megérdemli, mert nem akar dolgozni!” Utána szekérre dobták, vért köpött, vége volt szegénynek. Lovaskocsival kihozták hozzánk az őserdőbe. Ott voltunk a tűz körül, mondtam neki, „Miklós, maradj itt a tűznél, melegítsd magad, nem kell dolgoznod.” Igyekeztem mindig mellette állni, ahol tudtam, megvédtem a gonoszság ellen. Ezért vonzódott hozzám. Később, már itt Nyugaton elmondta nekem, hogy öbelőle sohasem lett volna egyetemi tanár, ha hitsorsosai nem segítették volna.

Amikor Mindszenty bíboros mellett azt a bizonyos akciót csináltam, hogy odakötöztem magam sírjához, az egész Magyarország néma volt, hallgatott. Egyedül ő, a zsidó fiú volt az egyetlen, aki írt nekem Amerikából, és levélben köszönte meg, amit tettem. „Tibor, helyesen csináltad”, állt a levelében.

1955-öt írtunk. Valami várakozásféle érződött mindenben. Szeptember 27-én munkából hazajövet a tábori hangszóró magyar listát olvasott fel. Majdnem hiánytalanul felsorolták a magyar közösség tagjainak nevét. Közülük néhánynak, akik kimaradtak, elvesztek vagy elkeveredtek az aktái valahol Moszkvában. Foglyok voltak, de sehol sem tartották őket nyilván.

Nagy izgalom fogott el bennünket: Vajon merre visz az utunk? Nyugatnak? Moszkva irányába? Hazafelé? Mert úti célt nem mondtak. De valahogy mindenki érezte, hogy mégiscsak haza!

Aznap este 10 óra tájban a piccsen hánykolódva jutott hirtelen eszembe, amit a neunkircheni börtönben álmodtam. Holnap elmész a tábori irodába, és megkérdedez a

¹⁰ Talán Szabó András alsódomonyai görögkatolikus lelkész lehetett, akit 1950-ben 25 évi kényszmunkára ítélték.

Moszkvából jött írás keltezési dátumát! – mondtam magamnak. Alig vártam másnap a munka végét. Rohantam az irodába. Sötét este volt. Az ügyeletes tiszt szívesen fogadott. Mondom neki, mit akarok megtudni: a Moszkvából jött, nevemre szóló rendelkezés aláírásának keltezési napját. Mutatja: 1955. SZEPTEMBER 8. Szégyelltem magamat, hogy annakidején – 1949-ben – az álmodt év híján lekicsinyeltem, semmibe vettem. Pedig csak hinnem kellett volna a nagy ezüstbetűkkel előttem ragyogó szeptember 8-ban. Ki tudja, Isten milyen különös és jóságos irgalmassága takarta el szemem elől az 1955-ös évet? Meg akart óvni a jövő megismerésének a gögjtől, vagy az emberi türelmetlenségből fakadó kétségbeeséstől? Istenem, milyen nagy gonddal és jósággal vezérled az emberi sorsokat!

Egészen laza őrizet mellett kísértek több, mint húszunkat, magyarokat a karagandai állomásra. A táborkapun való kilépésnél ott állt az őrséggel a század kapitánya, aki néhány héttel ezelőtt még szigorú lecsukással fenyegetett, ha továbbra is megtagadom a munkát, és élet-halál urának játszotta meg magát. Neki mondtam akkor, ha a jó Isten akarja, bármelyik nap a szeme előtt hagyom el a tábort. Most ott állt az őrség mögött, undorral és dühvel az arcán. Tekintetünk találkozott. Ennyi volt az egész.

1948 óta ismét először ültem személyvonaton. Úgyszólván nem is volt őrizet. Firszov nevű főhadnagyrá bíztak bennünket. Engem bevitt a csoporttól az első osztályú utasok közé. Sült csirkével kínáltak az ott ülő civilek. Nem tudom minek és kinek képzeltem engem Firszov, de az volt az érzésem, be akart mutatni az első osztályú szovjet utazóközönségnek. Már akkor – 1955 őszén vagyunk – a legtöbben a kupében nagyon érdeklődni látszottak a világnézeti és politikai témák iránt. Mindannyian, hölgyek és urak láthatólag a szovjet nomenklatura emlőin nevelődtek: udvariasak, tartózkodóak, hallgatagok voltak. Hogy mit gondoltak, lehetetlen volt kitalálni. Kifejezéstelen ábrázattal, állhatatos hallgatagsággal ültek órákon át.

Potymába érvén – nagy gyűjtőtábor volt – újra fegyveres őrség vett bennünket körül, és kísért az alacsony fabarakkokból álló táborba. A Szovjetunió egész területéről összevonták a magyar foglyokat, de ez csak kis hányada volt a táborba gyűjtötteknek. Viszontláttuk az 1948-ban velünk együtt elítélt és Krasznójarszkiig együtt szállított fogolytársakat, akiket Norilszkba, a magas északra vittek. Csodálkoztam. Alig ismertem meg őket. A férfikorban lévők valahogy meg öregedtek, a fiatalok megemberesedtek.

A táborban volt Szipilij, lemergi görögkatolikus érsek is. Egy szép napon meglátogattam. Bemutatkoztam. Persze hétévi kemény kényszermunka után melós kinézetem volt. Meghallgatott. Gyanakvóan figyelt. Láttam az arcán, hogy nem hitte, amit mondom. Sem szavahihetőségemet nem hangsúlyoztam, sem hitetlenkedését nem mérsékeltem. A szovjet rendszer gyanakvóan és bizalmatlanságon épül fel. A rossznak a velejárója.

Velünk voltak a II. világháború szovjet fogságba jutott magyar tábornokai is. Egy barakkban laktunk. Lehetek vagy tucatnyian. Az elmúlt éveket börtönben vagy táborban töltötték, de általános – obscsij – kényszermunkára őket nem vitték. Kipihenteknek, vakációról szalasztottaknak látszottak. Egy nyelvet beszéltek a munkatáborból jöttekkel, de mintha két, különböző nép jött volna össze. Elkülönültek. A munkástömeg, amelyben szintén voltak magas képzettségű és állású emberek, szinte elkerülték őket, a tábornokok emezeket. Ezt nem lehet csak „fejlődéssel”, a feudális rendszer kaszt rendszerével megmagyarázni, valami véstesen közösséget, nemzetet romboló úrhatnáság kell, hogy legyen az oka az egy nyelvet beszélők megosztottságának.

Ezt tapasztaltam a csaknem egyéves otthonlétem alatt szülőfalumban 1955-56-ban. A községi, járási, megyei tanács titkáráról – válogatott kommunista káderek – a falu szegény népe úgy beszélt, mint valamikor a két háború között a nép nyakán uralkodó járásbíróról, fő- meg alispánról meg grófról: „Azért jó ember a gróf úr!” „Azért jó ember a titkár elvtárs!” – mondogatták. Csupán azért, mert az is, meg ez is a szegény embernek engedett lopni egy-egy zsák kukoricát vagy gabonát. Csak a gróf a lopást a gazdatisztjén keresztül engedte meg. Ez volt

az egyedüli különbség. Ez nem grófi, gazdatiszti vagy kommunista korrupció volt, hanem magyar korrupció, de ezt a mi népünk sohasem hallotta szívesen. Ezért nem is mondták.

Ugyanabból a háborúból, ugyanabból a fogságból jöttünk, ugyanazon haza felé tartottunk, de úgy tettünk, mintha nem ismernénk egymást. Milyen hosszú folyamat, amíg a sok emberből egy nép lesz, elviselik egymást, összeszoknak és vállalják a közös sorsot!

November közepén bevagoníroztak bennünket, és elindítottak délkeletnek. Minden úgy volt, ahogy 1949-ben a neunkircheneri börtönben megálmodtam a szeptember 8-i szabadulás dátumával. A ködös, nyirkos ukrán síkságon gördült a marhakocsis szerelvény nyitott ajtókkal. Közöttünk voltak fejkötős ukrán asszonyok és lányok élelmiszeres kosaraikkal és fiatal kárpátaljai magyarok, akik a vörös hadseregből voltak hazatérőben. Egyszer csak halljuk, hogy ezek a fiatal magyarok hangosan énekelik a Horthy-korszak katonanótáját: „Horthy Miklós katonája vagyok ...” Nem akartunk hinni a fülünknek. Végre felkaptattak a szerelvény a Kárpátokon, és megérkeztünk Csapra. Megszámoltak bennünket: Háromszázan voltunk magyarok.

Sorba állva kékszínű nyomtatott cédulát adtak a kezünkbe, és a szovjet őrség megkövetelte, hogy mindenki írja alá. Az állt rajta, hogy hadifogolyként voltunk a Szovjetunióban, és semmiféle követelésünk nincsen a Szovjetunióval szemben. Szemenszedett hazugság volt. Hazudnak utolsó leheletükig! – gondoltam magamban. Vonakodtam aláírni. A hátam mögött álló és váró magyar fogolytársak szidtak és unszoltak, a szovjet őrség fenyegetett: Ha nem írom alá, nem engednek tovább.

– Mit vacakolsz? Írd alá és kész! Se nem oszt, se nem szoroz!

A himnusz éneklése közben gördültünk a határon át. – Nyugi, nyugi! – csitígtattak bennünket az ávósok. A hazaérkezettek kis részét Pestre és Szegedre börtönbe vitték. A többit kihallgatás után elengedték Budapestre vagy a szülőfalujába. Engem egy nyegle ávós hallgatott ki. Mint nyolc évvel ezelőtt, családi nevemmel tegezett.

– Na, te Mészáros, hogy kerültél ki Szibériába? – szolt a kérdés.

– Nem rühelli ezt kérdezni? Hisz önök fogtak el, és adtak át civilként a szovjeteknek – válaszoltam.

– Na, csak ne hangoskodjék! – mondta szemtelenül. – Mert visszaküldjük oda, ahonnan jött.

– Nyugodtan visszaküldhetnek. Én nem döglöttem meg ott nyolc évig, ezután is kibírom, de önök félnek oda kikerülni! – válaszoltam.

Hazatérési pontnak szülőfalumat, a Vas megyei Felsőpatyot választottam. Anyámat akartam mindenekelőtt látni. Vonaton Pestre érkezve villamosra szálltam a Keleti pályaudvar felé. Minden szegényesnek, nyomorúságosnak látszott.

A villamoson nem lévén ülőhely, ledobtam a szibériás cuccomat a villamos közepére. A fiatal kalauznő szidni kezdett, hogy mit keresek a villamos közepén. Pufajka volt rajtam, nagy bozontos, szőrmesapka a fejemen. Az egész villamos láthatta, hogy nem vagyok pesti. Erre muszkául összeszidtam a kalauznőt az annyiszor hallott durva szavakkal, és szétvetett lábbal álltam a villamos közepén. Az utazóközönség csitította, nyugtatta a kalauznőt:

– Hagyja kérem! Nem látja, hogy kicsoda? – Egy kicsit megnyugtattott, amikor ezt hallottam. Mégiscsak tudják Magyarországon, hogy ezek a szovjetek kicsodák?!

Mikor a villamos elfordult a Rákóczi út egyeneséből a körforgalomba, kipillantottam, a Keleti pályaudvar nagy óralapján a kismutató féltizenkettő előtt egy percről a 30-ik percre ugrott. Úgy, mint 1948. június 30-án, amikor a szovjetekhez szállítottak.

Megilletődtem. Mintha semmi sem változott volna. A bátyámhoz, Attilához kopogtattam be, aki a Dózsa György úton lakott. Lakásukon letérdeltem gyerekeikkel, és hálát adtam az Istennek.

XXI. Újra Felsőpatyon

Pár nap múlva indultam vonaton hazafelé Sárvárra. Ott tudtam meg, hogy a Sárvár és Hegyfalu közötti vicinális vasútvonalat fõlszedték és megszüntették. Éjfélre járt az idõ. Mit tehettem? Nekiindultam gyalog. A talpfákon lépkedtem.

1955. november 27-ét írtak. A köd olyan sűrű volt, hogy szitált. Így értem éjfél után Felsőpatyra. Kiszámoltam fogságban töltött időmet. Pontosan 7 év és 7 hónapja vitt az ávó Veszprémből Budapestre. Ha még egyszer – Isten ne adja! – elfognának, hátra van még 7 hét és 7 nap, hogy a hetes szám teljes legyen. Attilától megtudtam, hogy édesanyámat a vendéglõ elkobzásakor kitették a lakásból. Dénesék laktak benne. Anyám a kenyérsütõ kemence helyiségében lakott. A szobának deszkás, egyszerű ajtaja volt. Sehol nem zárt már fogságom elõtt sem. Ki-be járt a szél rajta. E felé az ajtó felé tartottam az éjszakai sűrű sötétségben. Sehol nem volt világosság.

Kopogtattam.

– Ki az? – hallatszott egy nagyon vékony hang.

– Én vagyok – válaszoltam. Egy sikoltásszerű – Jaj, Tibor! – volt a felelet. Annyi idõ után anyám a hangomról megismert, kinyitotta az ajtót. Egymás nyakába borultunk és sírtunk. Közben – sötétség lévén a szobában – sírás és ölelés közben, anyám folyton a szemüregemet tapogatta. Nem tudtam, miért. Másnap mondták el, nem õ, hanem mások, hogy elfogásom után hamarosan tudtára adta a kommunista párt, hogy engem mindkét szememre megvakítottak. Még ezzel is gyötörni akarták anyám szívét. Mint vakot várt engem haza, és az ismerõsöknek mondogatta:

– Élnem kell, mert ha Tibor hazajön, ki fogja vezetgetni?!

1956. november végéig Felsőpatyon voltam. Azt megtiltották, hogy nyilvánosan misézhessek. Hajnalok hajnalán miséztem az üres templomban. Szibériai rabruhámban jártam, amit a kommunista párt a bizalmasain keresztül kifogásolt, és megüzente, hogy vessem le.

Úgyszólván mindenki, még a legbuzgóbb papok is szememre hányták ellenállásomat. Értelmetlennek tartották, és kérve-kértek, jelentkezzem Veszprémben a püspöknél, egyházmegyémnél, meg persze a komcsi püspökségi megbízottnál, a „bajzos” püspöknél.¹¹ Én ezt nem tettem, és a lábamat 1992. október 8-áig Veszprémben be nem tettem. Sõt Erneszta nõvér – szerzetes nõvér, soproni tanárnõ a szürkék Szent Margit Gimnáziumában, Budán – egyenesen butának minõsített szibériai fogságom miatt.

Közben jó anyámmal dolgoztam a házunk végén elterülõ kiskertben, meg a téeszcsétõl bérelt krumpliföldön. A ház elsõ részét a lakással, a korcsma helyiséggel együtt elvették. Anyám kiköltözhetett a tyúkól melletti kenyérsütõ konyhába. Szimpla, kiszáradt faajtán szabad bejárása volt a szélnek, forróságnak, fagynak. Magyar Szibériába csöppentem Vas megye kellõs közepén. Csak szegény Valéria asszony, a rendületlen és megingathatatlan anyám feledtetett el velem minden leverõ körülményt. Hát így élt szegény több mint hétévi szibériai fogságom alatt. Két keze munkájával szerezte meg télre-nyárra a mindennapját, csakúgy mint apám 1927-ben bekövetkezett hirtelen halála óta és miatt mind a hat gyereke számára.

A faluban éjjel-nappal mélységes csõnd honolt. Mindenki csõndben, szótlánul húzta a tszcs igáját. Senki sem kérdezte, hol is voltam csaknem nyolc évig, mert nem láttak. Valahogy a szótlanságból is kilógott és nyilvánvaló volt mindaz, ami nyomasztott.

¹¹ Bajzos püspöknek hívták annak idején a püspöki hivatalba delegált kommunista pártmegbízottat. Mindent ellenõrzött, mindenre tõle kellett engedélyt kérni. A püspök helyett valójában õ gyakorolta a hatalmat az egyházmegyében.

Mint említettem, csak kora hajnalban volt szabad misézni. Nem misézhettem ünnepnapon, hétköznap pedig a plébánia híveinek se és nappal sem. Egyetlen egyszer engedte meg a szegény Kovács József plébános, hogy a vasárnapi, esti misét a híveknek elmondhassam, de kérve kért, nehogy a börtönben sínylődő Mindszenty primásért imádkozzam. Úgyszólván nem volt pap ismerősöm, aki ne könyörgött volna nekem, hogy menjek a püspökségre, és jelentkezzem szolgálattételre. Badalik püspök megértőnek látszott, mert egyszeri levélváltás során egy szóval sem sürgette a Veszprémbe menetelemet.

1955-56 tele hó nélküli, száraz, hideg, kemény tél volt. Sokat fáztam, különösen a kora reggeli, magányos miséimen. Szibériai fogolypufajkában jártam. A községi tanács elégedetlenkedett. Izent, miért nem vetem le azt a fogoly göncöt. Úgy tettem, mintha nem hallottam volna.

XXII. A Széher úti papi kórházban

A tél végén a bal vállam lebénult. Beutaltak a Széher úti papi kórházba Budapestre. Pap nem mehetett máshová, csak ebbe a kórházba. A párt így jobban tudta ellenőrizni, kibem mi lakik. Egy Palcsi nevű egykori ferences nővér volt a főnővér és a főbesúgó. Nem csinált ebből titkot.

Kórtermünkben majdnem mind börtönviselt vagy munkájában üldözött pap feküdt. Elég nyíltan beszéltek, de a börtönt vagy Szibériát meg nem jártak mégis feltűnően óvatosabbak voltak kifejezéseikben. Egyik reggel nagy garral bejött Palcsi nővér, és figyelmeztető, sőt parancsoló hangon kijelentette:

– Figyelmeztetem a tisztelendő urakat, hogy vigyázzanak arra, amit mondanak, mert különben a rendőrautó várja őket a bejáratnál.

Mindenki megértette és hallgatott.

Czapik Gyula egri érseket Svájcból hazajöttömkor, 1943-ban mint veszprémi püspököt ismertem meg. A püspököket, miután alárendelték magukat a kommunista rendszernek, mint félős kisgyereket idézték az Állami Egyházügyi Hivatalba „fejmosásra” vagy valami egyházellenes intézkedés végrehajtására. Ez elől bújtak el a Széher úti kórházba beteget jelente. Ez köztudomású volt.

Czapik veszprémi püspök volt, és 1943-44-ben ment el a nagyobb javadalmú Egerbe érseknek. A kultuszminisztérium segítségével hajtotta végre azt a trükköt, hogy a veszprémi egyházmegyébe belépésekor a püspökség javadalmát leltárilag leértékelte, és kilépésekor, amikor Egerbe ment, felértékelte. A különbséget az új veszprémi püspöknek, tehát Mindszentynek, mint új tulajdonosnak kellett kifizetnie a lelépő püspök, Czapik számára. Amíg ezt a különbséget, ami körülbelül egymillió pengő volt, Mindszenty Egernek ki nem fizette, nem rendelkezhetett a veszprémi püspökség bevételeivel.

Mindez simán, suba alatt történt. Csak elejtett szavakból jöttem rá milderre, mert a kultuszminisztérium megbízottja, egy, sokszor két személy is, heteken keresztül a püspöki asztalnál vendégeskedett. Mindszenty püspök keze kötve volt. Semmit sem tehetett, pedig égett a tettvágytól. Csak az ebédnél, vacsoránál fricskázta a minisztériumiakat, akik mindent udvariasan, elegánsan elviseltek, és tovább lebzseltek. Ez a Czapik volt az, aki engem még tanulmányaim befejezése előtt paphiány miatt Svájcól 1943-ban hazarendelt, és Fűzfőgyártelepre, a löpörgyárba, káplánnak küldött. Mikor a püspökség tudomására hoztam, hogy azért a havi 114 elértéktelenedett pengő nem elég egy pap földi és szellemi nívójának fenntartására, Czapik azt üzentte vissza, prédikáljak úgy, hogy a fűzfőgyártelepi úriasszonyok arany ékszereiket a lábam elé tegyék.

Ez 1943-ban történt. 1944-ben pedig Mindszenty püspökkel ülök egy asztalnál, mint udvari papja, és látom vergődését Czapik egri érsek pénzhajhász karmai között. Szegény, nyomorúságos, ezeréves magyar történelem, amely félve, futva, menekülve a szakadék szélén játszódik le! Az orosz hernyótalpasok egy év múlva, 1945-ben mindent sárba tipornak.

Aki lop vagy a másik kárára gazdagszik, az mind gyűlöli a megkárosítottat. Ez is hozzátartozik a tényhez, hogy Czapik vezetése alatt a püspöki kar kettészakadt. Viszolyogtak Mindszentytől, aki buzgó pap és misszionárius típus volt. A Mindszenty ellen folyó aknamunkában a másik részes Bánáss László veszprémi püspök lesz.

A Széher úti papi kórházban vagyunk. Czapik érsek gyakran bejött betegszobánkba malaclopójában, arany kereszttel a mellén. A féltucatnyi megviselt pap tisztelgett nála, amit láthatólag el is várt. Én soha kezet nem adtam neki, és az orra előtt kimentem a szobából, amikor bejött.

Pár nap múlva behozták a kórházba Badalik Bertalan domonkos szerzetest, az akkori veszprémi püspököt is. Tisztelegtem nála. Szívesen vette látogatásaimat betegszobájában. Ragaszkodott ahhoz, hogy reggelenként én jöjjek áldoztatni. Miután kiírtak a kórházból, bementem hozzá elbúcsúzni.

– Mielőtt elhagyom a kórházat, szeretnék valamit mondani püspök úrnak minden jövőbeni kellemetlenség elkerülése végett.

Erre kinyújtózott az ágyon. Kezét összekulcsolta, és azt mondta:

– Beszélj, fiam! – Elmondtam neki veszprémi egyházmegyei múltamat. Hogy Mindszentynek udvari papja, majd levéltárosa voltam. Utódjának, Bánáss Lászlónak titkára voltam. Mindszentyvel egy cellában töltöttem 1944-45-ben veszprémi, majd sopronkőhidai fogságát. Azután az ávó elfogott, elhurcoltak, 25 évi szibériai kényszermunkára ítélték, és abból 7 év és 7 hónap után a hrucsovi enyhülés idején kerültem haza. Miután értesültem a püspöki kar és a papság egy részének behódolásáról, hazaszállításom után nem jelentkeztem Veszprémben szolgálatra. A kommunizmus mint eszme javíthatatlanul, önmagában gonosz, és a vele való mindennemű együttműködés is az. Ezért három dolgot a jövőben sem fogok megtenni:

Nem veszek részt semmiféle papi mozgalomban, amely támogatja a kommunista párt eszméit. Ilyen irányú papi összejöveteleken meg nem jelenek. Semmiféle püspökkari körlevelet, amelyből a legcsekélyebb, akárcsak hallgatóságos, beleegyezés is kiérződik a párt vonalával, a szószékről föl nem olvasok. Semmiféle püspöki kinevezést bármilyen egyházi funkcióra el nem fogadok, amelyhez hozzá lenne kötve a „bajuszos” püspöknél tett látogatás kötelezettsége.

Ezzel mondanivalómat befejeztem. Rövid hallgatás után Bertalan püspök azt felelte:

– Fiam, világos, amit mondtál. Én rajtad segíteni nem tudok. Adom áldásomat, menj békével!

Így szakadtam el püspöki jóváhagyással a veszprémi magyar egyházmegyémtől, illetve püspökömtől, akinek engedelmességgel tartoztam. Azóta sem lépett velem senki onnan érintkezésbe.

XXIII. A forradalom napjai

Hazamentem a kórházból. Édesanyámmal készülődünk a télre. Egy forró nyári napon meglátogatott egy szibériai fogolytársam, Hász Hubi. Kemény kötésű fiatal, német hadiszolgálatlalt a múltjában. Keveset beszélt.

– Nekünk itt nincs mit keresnünk – mondta. – Gyere, Tibor, menjünk át a vasfüggönyön! – Ráálltam arra, amit mondott. De szegény 72 éves édesanyám sorsa állandóan ott lebegett előttem. Olyannyira, hogy nem is mertem neki megmondani, hova is készülök. Közel nyolc évig várt rám egyedül, és most így, köszönés nélkül elmenjek? És ha robban a vasfüggöny aknája, s elviszi a lábamat, mit mondok majd neki? Borzasztóan szenvedtem.

Valamikor júliusban egyszer csak Szombathelyen, Búcsún túl alig pár száz méterrel az aknási vasfüggöny előterében találtam magamat egy kukoricásban. A levegő izzott és remegett a hőségtől. Utolsó megbeszéléseink folytak :

– Hubi, én nem tudom vállalni a felelőséget... Anyámért, érted, magamért. Ne haragudj rám, Hubi!

– Nem haragszom. Megértem. De én megyek – mondta.

– Nagy hallgatás következett, mintha minden elhallgatott volna ezen a földön. A kukoricás olyan volt, mint egy gőzfürdő. Habozni az utolsó pillanatig nagy kín. Minden megdermedt bennem. A percek végtelennek tűntek. Szólni sem mertünk. Ez az annyi közelharcban, kizárólag részt vett fiatalember finomlelkű volt. Otthon, Felsőpatyon, itt a kukoricásban az elején unszolt, hogy menjünk, aztán segített hallgatni. Nagy várta után felém fordult, mert addig mindig a vasfüggőnyt fürkészte, és csak annyit mondott kezét nyújtva:

– Na, Tibor, Isten veled! – A kukoricás zörgött. Én lesújtva ott maradtam. Hazamentem. Senkinek nem mondtam, hol jártam, édesanyámnak sem. Hubi szerencsésen átjutott az aknazáron.

Telt-múlt az idő. Nem tudtam, mihez kezdjek. Minden mozdulattal csak a politikai megbízhatatlanságom kérdésével találtam volna szemben magamat. A magam módján ugyanúgy fogságban voltam, mint Szibériában.

1956. október 22-én, nem tudom miért, azt mondtam délben édesanyámnak, hogy délután a 2 órás vonattal elutazom Budapestre.

– Mit keresel Budapesten? Miért mész fel? – kérdezte tőlem édesanyám.

– Nem tudom, miért. Felmegyek Attilához. – Pesten élt családjával. Szokásom ellenére nem Fehérváron, hanem Győrön keresztül utaztam.

Furcsa volt a hangulat. Az utasok mind nyíltan beszéltek. Mintha varázsütés érte volna az embereket. Másnap, október 23-án reggelre nyílt forrongás zajlott az utcán. Elindultam a városba, és – hogy-hogy nem – a rádió épületénél gyülekező tömegben találtam magam. Valaki hangosan olvasta a nép követeléseit. A rádió épületéből oszlásra szólították fel a tömeget. Erre még nagyobb zajongás támadt. Az épületből fegyverdörrenések hallatszottak. A körülöttem lévő fiatalok szinte önkívületben hajladozva keresték a földön az üres töltényhüvelyeket. Találtak is. Magasra emelve szinte ordították:

– Emberek, ezek lőnek!

Úgy kiabáltak, mint akik nem is akarták elhinni, hogy ez lehetséges. Ebben a pár szóban benne volt egy elnyomott népnélke legmélyéből feltörő fájdalma és megalázottsága. Gyalog indultam el bátyám, Attila lakása felé. Akkor a Thököly úton laktak, pár száz méterre a városligeti Sztálin szobortól. Ott végignéztem a szobor ledöntését. Megrázó volt. Késő éjszaka tértem haza bátyám lakására.

A következő napokban gyalog jártam végig a várost a forrongó tömegben elvegyülve. Megálltam a hevenyében újságpapírral letakart, agyonlőtt fiatalok holtteste előtt. Azokban az órákban hittük-reméltük, hogy a szovjet uralomnak vége. Másképp lett.

Október utolsó napjaiban hazaindultam. Gyalogosan. Aggódtam édesanyámért, bár nem kellett volna. A vidéken mindenütt szovjet katonaság ellenőrizte az útkeresztezéseket. Magyar szabadságharcosokkal, munkásokkal jutottam el teherautón Jánosházáig. Onnan a vaksötét éjszakában gyalog mentem a 27 kilométerre fekvő szülőfalumba, Felsőpatyra. A vasi táj kihalt, alélt volt. Minden faluban férfiak, asszonyok vettek körül, és kíváncsiskodtak, mi van Budapesten. Mindenütt büszkén hirdettem:

– A kommunizmus megbukott. Hagyjátok el a kommunista pártot! Kezdtetek új életet!

Szájtátva hallgattak. Mit értettek meg belőle, nem tudom. Éjszaka volt. Az arcokat nem láttam. Késő éjjel értem haza. Anyám megkönnyebbülve fogadott. A vidék hírek nélkül meg volt dermedve. Senki sem tudott semmit.

November 4-én jelentette a külföldi rádió, hogy a szovjet tankok megkezdték a budapesti felkelés lehenyélését.

Mindennap miséztem. A katolikus népiskola tanítói az iskolák államosításáig mind szorgalmas templombajárók voltak. Az elmúlt tíz év alatt viszont valamennyien kiszolgálták a pártot. Óvakodtak minden kapcsolattól az egyházzal, a templommal. A kántortanítók otthagyták az orgonát. Most egyik napról a másikra ismét kezdtek szentmisére járni és orgonálni. Nehezemre esett még csak látni is őket a templomban. De ez az ember. Alkalmazkodik. Fél. Megbújik a vackában. A megkönnyebbülés hangulatát a faluban a nyomottságé váltotta fel.

Úgy november 10-e óta esténként, éjjelenként megmozdult a táj. Batyus férfiak, asszonyok gyerekeket vonszolva kopogtattak be hozzánk, és kérdezősködtek, merre is van innen a határ? Falum, Felsőpaty, körülbelül 40 kilométerre fekszik az osztrák határtól. Még hosszú út volt előttük. Este 10 órától kezdve szinte nyüzsgött az országút, a mező, a menekülő emberek áradatától. Kísérteties volt.

Csak lassan ébredtem rá, hogy nemcsak a sötét éjszakában menekülőkről van szó, hanem rólam is, magamról is, anyámról is. Mi lesz velünk? Mit tegyünk? Napról napra aggódva figyeltem az utcát a kisablakon keresztül. Minduntalan ávós géppisztolyosok tűntek fel. Embereket igazoltattak vagy hajtottak: összeszedték a gyanúsakat. Órlódtam. November 15-e tájt halotti csendben föltártam a helyzetemet, illetve helyzetünket édesanyámnak.

– Szedik össze a faluban az embereket. Én is sorra kerülök, ha itt maradok. Elvisznek. Megint börtön, talán bitó. Megint itt hagyjam édesanyámat magára, miután 7 évet és 7 hónapot várt rám? Azt sem tudta élek-e, halok-e...

Szavaim el-elcsuklottak. Mély csend volt a konyhában. Anyám halottfehér volt.

– Fiam, cselekedj úgy, hogy az neked jó legyen.

Mást nem mondott. Egyetlen sopánkodó szó sem hagyta el az ajkát, hisz kijelentésével mindent megmondott. Én sem faggattam többé. Halálos csendben teltek az órák. Még elmentem a falum plébánosához, Kovács Józsefhez. Feltártam neki a helyzetemet, és azt, hogy megyek nyugatra.

Tömegek vonultak beesteledéskor a határban, a mezőkön. Batyuval a hátán, kisgyerekekkel a kézben. Mindez szinte hangtalanul folyt.

November 17-én felöltöztem szibériai pufajkámba, és szó nélkül, elszoruló szívvel öleltem meg édesanyámat. Egy kevés forint volt a zsebemben, a kezemben semmi. Mintha kivégzésre mentem volna. Fölszálltam az esti vonatra. A vonat zsúfolva volt emberekkel: férfiakkal, asszonyokkal, kisgyerekekkel. Senki sem beszélt. Halálos csend nehezedett ránk. Mindenkinek a torkában vert a szíve. Csepregen mindenki eltűnt, mintha a föld nyelte volna el az utasokat.

Egy parasztházba mentem be. A gazda nevére, amelyet előzőleg megérdeklődtem, már nem emlékszem. A család meg én is halkszavúak voltunk.

– Holnap velünk jön a szekéren. Kapát adok a kezébe. Mikor kiérünk a földünkre, nekilát dolgozni. Figyeljen rám. Mikor intek a fejemmel, leteszi a kapát, és elindul abba az irányba, amerre nézek.

Valami kis vacsorát ettünk. Szótlanul. Aztán kiürítettem a zsebeimet. Még ma is látom az asztalra szórt a forintjaimat.

– A határ ki van zászlózva osztrák zászlókkal. Ha azokon túljutott, Nyugaton van.

Másnap mindez így is történt. A csepregi magyar gazda intett. Letettem a kapát, és elindultam arra, amerre intett. Egy régóta elveszett ország idegen zászlókkal megtűzdelt határvonalán át ez a menekülés volt a szabadság. Egy kicsit összeszorult a szívem. Milyen koldus nép lettünk mi, magyarok!

Odaát, a locsmánci Tauzer-malom tulajdonosai rokonaim voltak. Ők öltöztettek át civil ruhába. A malomból hárman bandukoltunk valamilyen gyűjtőhelyre. Két fiatalember és én. Nagyon fiatalok voltak. Beszélgetés közben meg-megálltunk. Egyszer csak nekik szegeztem a kérdést:

– Tudjátok-e, hogy életetek legértékesebb része mögöttetek van?

Megrökönyödve, értetlenül néztek rám, mintha idegen nyelven szóltam volna hozzájuk.

– Minden jólét és biztonság, ami ezután jön, nem ér föl azzal a szenvedéssel, amit eddig elviseltetek. – Megértették, de nem szóltak semmit.

XXIV. Mivé lett a magyar nemzet?

A számkivetés túl erős kifejezés. Rákényszerítettek a hazai körülmények, de magamtól is mentem. Aztán útközben vonaton Béctől a svájci határig, később még inkább megismertem a menekülő magyar tömeg mentalitását, belső világát. Hivatalosan menekülőknek számítottunk

Svájcban, ahová irányt vettem, talán kissé eltúlozva „szabadságharcosoknak”

Freiheitskämpfereknek tartottak bennünket, pedig a tömeg egy része baloldali beállítottságú volt, sok ávós a feleségével, családjával. Akik nem ehhez a csoporthoz tartoztak, azok is 1956-ig a Rákosi érát inkább alkalmazkodással úszták meg, semmint saját bőrüket vitték volna vásárra, azaz szenvedéssel, börtönnel fizettek volna nyíltan vallott elveikért. Sokan így akartak megszabadulni a feleségüktől. Sokrétegű tömeg volt, szétaprózódott, szóval hű képe az otthoni lelki-családi szétesettségnek.

Hiába beszéltem a bennünket befogadó svájciaknak, hogy kik is vagyunk mi, magyar szabadságharcosok. Nem voltak képesek felfogni helyzetünket, mintha süketek lettek volna. Ezt az is okozhatta, hogy a népet a század elejétől – különösen a nagyobb városokban – az egyszerű, munkás réteget alaposan beetették a kommunizmus, „cucilista” csodamaszlagával. Aki nyitott szemmel járt, már akkor tapasztalhatta a közelgő fellazulást, „enyhülést”. Divat lett a kacérkodás a világot megváltoztató és megváltó marxizmussal. Az egyházban is.

Igy lettem 1957 elejétől a menekült magyarok papja Bázelen. Munkám nagy része abból állt, hogy híveim komfortos életre vonatkozó követeléseinek megvalósítása érdekében futkostam. Szabadulni akartam ettől.

1957-ben húsvét táján mentem le először Rómába. Harangozó Ferenc volt velem, Isten nyugosztalja szegényt. Meghívtak bennünket audienciára XII. Pius pápához. Mint Szibériából szabadult magyar papok újdonság számba mentünk a pápánál. Vezetgettek bennünket a sok termen keresztül, míg aztán odaértünk, ahol átöltöztem reverendába az audienciára. De valahogy nem volt kedvemre az a sok ceremónia. Mindig mosolyogtam. Azt mondja nekem Harangozó Feri:

– Te, Tibor, ne mosolyogj szüntelen!

A pápa nem tett rám különös benyomást. Mindig magasnak fényképezték, de én összetöpörödöttnék láttam, kisebb volt, mint én. Szinte sírt előttünk, mint egy gyermek:

– Mivé lett a magyar nemzet?

Nagyon sajnált bennünket. Az ottani magyarok eszközölték ki a pápai kihallgatást: Magyar Gyula és Zágon József. Akkor négyen voltak a fejesek Rómában: Magyar, Zágon, Mester István meg Csertő Sándor, akit jól ismertem. Szegről-végről rokonom is, Zethoffernek hívták. Az egyik nagyanyám Zethoffer Julianna volt. Beszélgettünk a magyar békepapokról, mert akkor már javában folyt a békepapozás, meg püspöközés. Én egészen nyíltan szóltam. Erre ő felállt, és becsukott minden ajtót, ablakot.

– Ne beszélj olyan hangosan! Itt a falnak is füle van. El tudod képzelni, mi lenne, ha itt a kommunisták győznének? A bíborosok egymást taposnák Togliattinál, az olasz kommunista párt főtitkáránál, hogy pártfogolja őket a pápaválasztáson.

Ez 1957-ben volt.

Szicíliaból visszatértemben Zágon hajólelkészt keresett egy hajóra, amely magyar menekülteket szállít Ausztráliába. Vállalkoztam rá. Ezeröttszáz magyar menekült szorongott egy amerikai csapatszallító hajón, a „General Taylor”-on. A hajó tisztjei és legénysége két külön világ volt. Egy Fejér nevű amerikai tiszt volt a hajó kapitánya. Az ötvenhatos vagányok utálták Fejért és tisztjeit. Majdnem lázadás tört ki. A magyarok be akarták szórni a tengerbe amazokat.

Csitítottam őket, amiért meg is kaptam a sajátos magyar elismerést. Az utolsó napon, mikor már körülhajóztuk nyugat-kelet irányban az ausztrál kontinenst, egy vagány elém áll és azt mondja – Tisztelendő Úr, meg kell mondjam, maga volt a legklasszabb gyerek az egész úton.

Bázelba visszatérve hamarosan lemondtam lelkészi megbízatásomról, és lementem Genfbe az egyetemre. Havi százötz frankot és ingyen lakást kaptam ösztöndíj gyanánt valamilyen diákalapból. Eleinte tolmácskodásra gondoltam, de később korom miatt is – már a negyvenediket tiportam – elvégeztem a francia-német-orosz szakot. Közben Genf és környéke helyi lelképásztorkodásában segédkeztem, már a jobb megélhetés végett is.

Vasárnaponként a Genf melletti Versoix-ban prédikáltam ékes franciasággal, de vasi tájszólással vasárnaponként. Ott találkoztam néha Fáy Erzsébettel és társalkodó barátnőjével, Pallavicini Theodorával. Fáy Erzsébet Mies-ben lakott. Övé volt a Genfi tó partján a Genf és Lausanne közti tópart legnagyobb része évszázados palotával. Szoros ismeretségben volt Duncan Olivér nevű gazdag angol mágnással, és ez a Duncan ráhagyta a vagyonát. Ezt az ingatlant is. Ennek az ismeretségnek a hátteréről közelebbit nem tudok, nem is firtattam. Duncan Olivér ekkor már meghalt. A két magyar hölgy vasárnaponként szentmisére járt. Úgy látszik, a Svájcban megszokottnál élénkebb ütemű prédikációimat szerették. Néha meglátogattam őket.

Fáy Erzsébet a Duncantól örökölt nagy vagyonát szerette volna jóra fordítani. De mire? Azt tanácsoltam neki, hogy fordítsa a Rómában építendő Szent István Zarándokháza. Ez a zarándokház, amely folytatása lenne az első szent király által épített zarándokháznak, megerősítené a magyarság kapcsolatát a Szentszékkal. A római Magyar Intézet ügyis felesen egyházi és állami tulajdon, és az intézetben a hazai kommunista rendszer karöltve a békepapokkal érvényesíti egyházüldöző befolyását. Ezt a hátteret Zágon prelátustól tudtam. Rávettem Fáy Erzsébetet, hogy e célra ajánlja fel Duncan pénzét. Adott is egy millió frankot.

Zágon prelátus aztán rábeszélte arra, hogy menjek el az Egyesült Államokba, és „prédikáljam össze” az ottani magyar nyelvű plébániákra a római Szent István Zarándokháza a lehető legnagyobb dollárösszeget. Zágon mindig pénzsűkében volt. Mindent a magam zsebéből fizettem. Először voltam Amerikában. Utam 1967 tavaszán zajlott le. Először paptestvéremnél, István öcsémnél voltam csaknem egy hónapig, ahol az ő segítségével egy kevéssé kicsiszoltam az angol nyelvtudásomat. Gyatrán beszéltem angolul. Öcsém kocsiján tettem meg sok ezer kilométert. Zágon még ajánlólevelet sem tudott adni, mert az amerikai püspökök akkor már tiltották az Európából kezdeményezett egyházi jellegű koldulásokat. Csekély kivétellel az Amerikában működő magyar nyelvű papok legtöbbször ellenséges érülettel fogadott, tisztelet a kivételnek. Sokan közülük Rómán keresztül érkeztek Amerikába, vagy helyesebben Rómából küldték őket tovább éppen Zágon prelátus közreműködésével. Neki soha nem mondtam, de egyetlenegy sem beszélt róla rokonszenvvel.

Az ottani „magyar” plébániák harmadik-negyedik generációs magyar nyelvű hívei gyakorlatilag amerikai érzelműek. Elidegenedésükön – nyelvtől, hazától – nem szabad csodálkozni. Két világháborúban harcoltak Amerikáért. Annak idején a feudális Magyarország nincstelen paraszttömegei vándoroltak ki. Hosszú évtizedekig senki feléjük se nézett, de az országcsönkítés után hirtelen felfedezte őket az óhaza. Legtöbbször idegenben keservesen megszerzett dollárjaik miatt.

Annak az évnek augusztus 20-án volt a Szent István Ház megépült első részlegének a fölszentelése. Confalioniéri bíboros, Zágon vatikáni főnöke végezte. Sudár, magas ember volt. A bíborosi pirosban szinte festményként hatott. A szentmise után a bíboros kijött a kápolnából a magas lépcsőfeljárat előterébe. Tűzött a nap. Alig hittem a szememnek. Az előtérben állt a bíboros. Pillanatok alatt megtelt az előtér, szinte csüngve a bíboroson a Rómában élő főúri és úri emigránsokkal. Egymást taszigálták el a bíboros mellől. Az egyszerű magyarok nagy része lent az udvaron állt, szemben a napsütötte előtérrel. 30-40.000 dollárt hoztam magammal Amerikából. Senki azt sem mondta érte, hogy „Jónapot!” Hála Istennek!

Zágon marasztott. Legyek a ház igazgatója. Vonakodva elfogadtam. Ott voltam másfél évig. Nem csináltam mást, mint szaladgáltam a hivatalokba a pénzügyekkel kapcsolatos bírói zaklatások elhárítására. Zágon mellém állt. Segített. Hálás voltam neki.

Közben szállingóztak otthonról a zarándokok Rómába. A békepapok és békepüspökök. Hazudnom kellett volna, hogy tisztelettel és szeretettel fogadom őket. Inkább lemondtam az igazgatóságról. A fölmentési okiratból, amelyet Zágon írt, kitűnt, hogy a Vatikánban nem igazgató voltam, hanem csak gazdasági ügyintéző, ökonómus. Zágont kérdőre vontam, miért használta a világ szemében velem kapcsolatban az igazgatói címet. Elvörösödött. Nem hiszem, hogy szégyenből, inkább zavarában. Szólni nem szólt.

Visszamentem Genfbe. A Szent Ferenc plébánián, a Carouge-ban vállaltam káplánságot. Itt Genfben kaptam meg a genfi, majd a svájci állampolgárságot. A világ közben nagyot fordult. A II. vatikáni zsinat után vagyunk. A papok tömegesen hagyják ott hivatásukat. Csupán a Szent Ferenc plébániáról Genfben négy fiatal pap hagy föl a papi munkával, és megnősül. Világszerte százazrekre rúg a hivatásukat elhagyó papok száma. Csertő Sándor, a Seper bíboros vezette hitkongregáció alkalmazottja kezeli a laicizálások ügyét. Őmaga mondja nekem, hogy VI. Pál pápa ellenvetés és ellenkezés nélkül írja alá a papok világi státusba való helyezését. A történeti távlat hiányában nem is tudjuk még fölmérni mindennek a következményét.

1970 végén elmentem István öcsémhez Washingtonba. Egy kis örökimádó szerzetesnővéri közösségnek volt a káplánja. Ott kezdtem alaposabban foglalkozni az angol nyelvvel. Onnan jöttem vissza Svájcba, 1971-72 fordulóján. Háromhónapos magányba vonultam vissza egy kis alpesi házba, a Zermatt fölötti Findelnbe. Onnan indultam 1972 tavaszán Mindszenty bíboroshoz Bécsbe. Semmi más szándékkal, csak azzal, hogy tiszteletemet tegyem. Nála „ragadtam” halála órájáig.

~~ten~~ ordinem rerum.
(szót. Ambrus: Anasztériumokide) ?
Vagy a dolgok egymásutánjáról.

Mindszentyvel.

T. fejezet A szükséges előrebocsátás.

Mielőtt megkérdeznék, ki a másik, meg kell kérdeznünk, ki vagyok én? A felfeudális, barokk Magyarországban születtem bele, amelyik éppen összeomlott. Ezt az országot ismerem, éltem meg. Minden amit ott átéltem, felzúdulásra készítettem. Szécsapám halála után 1927-ben a második világháború kezdetén a helyzet csak romlott. Egy ücsőcs, egy részben nyugomozó nép fölött uralkodott az úri osztály, a föld-és születésen nyugvó arisztokrácia. Ez az osztály és a beléje kapaszkodó hivatalnokszereg életmódjuk diktálta, hogyan kell gondolkodni. Mindert sokan megírják. Kár ismételnünk. Ez volt. Ehhez kellett alkalmazkodni ha az ember élni akart. Ennek a felfeudális rendszernek eszmei alapja lényegében a dicsőségnek mondott, bár összeomlott múlt volt. Mondjuk meg 5-szintén: a nyelven, a családon alapuló összetartozandósági érzés. A hitának területi és népességi megasonkeltán könnyen kihasználható tény volt a nemzeti érzés ápolására, minduntalan felújítására. É felújítás szolgálatában állt a vallási érzés

Mészáros Tibor visszaemlékezéseinek kézírata szerkesztés előtt, eredeti formájában

Második rész

I. „Nézd azt, ami jó!”

Tene ordinem rerum!
Ügyelj a dolgok egymásutánjára!
(Szent Ambrus: A misztériumokról)

Mielőtt megkérdeznénk, ki a másik, meg kell kérdeznünk ki vagyok én. A félfudális, barokk Magyarországon születtem, amely 1945 után összeomlott. Ezt az országot ismertem, ebben éltem. Minden, amit ott megtapasztaltam, zúgolódásra készítetett.

1927-től, édesapám halálától a második világháború kezdetéig a helyzet csak romlott. Egy ínséges, egy részében nyomorgó népen uralkodott az úri osztály, a földbirtokon és a születésen alapuló arisztokrácia. Ez az osztály és a beléje kapaszkodó hivatalnoksereg életmódja diktálta, miként kell gondolkodni. Mindezt sokan megírták előttem. Fölösleges ismételni. Ez volt, ehhez kellett alkalmazkodni, ha az ember élni akart. Ennek a félfudális rendszernek eszmei alapja lényegében a dicsőségesnek mondott, bár összeomlott múlt volt. Mondjuk meg őszintén: a nyelven, a családon alapuló összetartozandóság érzése, a nemzeti érzés.

A Trianonnal járó területi és népességi megcsonkítás könnyen kihasználható tény volt a nemzeti érzés felszítására, minduntalan emlegetésére. Ennek a szolgálatában állt a vallási érzés is. Persze anélkül, hogy a nép széles rétegeiben ez a vallásosság élő és éltető erő lett volna. A megszokás nagy úr. Mindent elkoptat és túlél, úgyszólván mindent.

Miután jelesen leérettségiztem, püspököm, a veszprémi dr. Rott Nándor külföldi tanulmányokra jelölt ki. Földműves rokonaim valamelyike annyit mondott:

– Tibor, menj csak el papnak! Én még egyet sem láttam az országúton éhenhalni.

A gimnázium négy felső osztályában (1933-1937), a kisszemináriumban papnövendék lévén a késő délelőtti tanítási órákon szédelegtem az éhségtől. Soha eszembe nem jutott ezt az éhségből eredő kóválygásomat összefüggésbe hozni az ország szociális helyzetével. Háborogtam, de csak ott, ahol ennek semmi értelme és hatása sem volt. Különös lény az ember!

Kámpelék a falu végén laktak. Jani fiúk leérettségizett. Utolsó fillérüket is rááldozták. Pesten az orvosi egyetemen tanult. Nyiszlett, kiélt arcú fiatalember volt. Még egyetemi tanulmányainak befejezése előtt meghalt szifiliszben. De erről senki sem beszélt. Édesanyám szerezte meg kéz alatt Kámpel Jani szűkmellű fekete zakóját. Nem tudom, nem a temetésére szánták-e. Nagy dolog volt abban az országos ruhátlanságban ez a nem passzoló zakó. Anyám utolsó filléreit áldozta rá.

Abban ballagtam középosztálybeli társaimmal a veszprémi hősök kapuja alatt. E kapu alól hurcolt el 1948-ban az államvédelmi hatóság, miután jól lekutyafasisztázott.

Nagy kegynek számított, hogy gimnáziumi éveim alatt nem kellett hazautaznom Felsőpatyra, hanem fölmehettem Budára, karácsonyra és húsvétra Szabó György nevű rokonomhoz. Szabó György jóvágású maglócai parasztleány volt. Felesége Dombos Mária, anyám nővére révén rokonom. Fölvitte Isten a dolgát a rendőrségen a politikai csoportvezetőségig.

Tizenöt éves fejjel kerestem a kiutat nyomorúságos társadalmi helyzetemből. Megvettem a francia Figarót. Ugyanis önszorgalomból a görög mellett áttanulmányoztam az egész francia nyelvtant. Persze a Figaróból is csak szavakat értettem, mondatokat nem. Nagyszombaton találkoztam össze Kámpel Janival. Húsvéti körmenet vonult az utcán. Ott az emeleti ablaknál

tálalta föl nekem Jani, hogy a katolikus értelemben vett föltámadás csak a természet újraeledésének az ünneplése. Testi föltámadás nincs.

Az alsópatyi cselédség nyomorát, hisz gyerekeikkel együtt jártam az elemiben, sajátmagam láttam. Becsület és tisztesség dolga volt az úri osztályhoz tartozni, a tekintély előtt meghajolni. Hajlongás vagy legalább is hallgatólagos fejhajtás elemi érdek volt. Ez volt a magyar nép „jobboldala”.

A magyar nép „baloldala” is mindenütt jelen volt. Szokásos módon, úton-útfélen a vagyon, a birtok, az urak ellen ágált.

Szabó Imre, a későbbi szombathelyi kommunista képviselő, egyébként cselédember, a Mészáros korcsmának hitelben a legjobb ivója volt. Mikor az italozásból eredő adósság felgyülemlett, a Szigethy uraság gabonaraktárából éjjel lopott gabonával fizetett. Özvegy édesanyámnak jól jött a lopott gabona, hisz hat éhes gyerekének száját kellett betömnie. Sokszor hallottam kétségbeesett panaszát:

– Gyerekeim, csak egy sütetre való kenyérlisztem van! Mi lesz velünk?

Egyébként ez a Szabó Imre a háború alatt katolikus imakönyveket árult Pesten. Javára legyen mondva, hogy 1945 után fölkereste édesanyámat, és megkérdezte:

– Mészárosné, hol vannak a gyerekei? Most tudnék rajtuk segíteni.

Persze egy sem volt otthon. Mint katonákat kitelepítették őket, vagy elmenekültek. Erre Szabó Imre csak azt felelte:

– A buták!

A harmincas évek elején is, – mint minden évben – ellátogattam a hansági Maglócára a nyári vakációban. János bácsi, édesanyám nőtlen öccse gazdálkodott az ősi birtokon. Ott mindig volt mit enni. Annak idején járta Bethlen István kormánya idejében a „bolettás” világ. A kormány minden mázsa gabonáért nem pénzt adott, hanem pár pengő értékű nyomtatott bolettával fizetett. A bolettát másra nem lehetett használni, csak adófizetésre. Szegény János bácsi levertségében, dühében nekem tett szemrehányást amiatt, hogy ezért a bolettáért még egy pár cipőt sem lehet venni. Pattanásig feszült hangulat volt a csornai gabonapiacon. Morcos, sötét tekintetű parasztok álltak a gabonászsákoktól megkönnyített lovasszekerek mellett. Ezt aztán könnyű volt kihasználni a baloldali suttogó propagandának.

Mindazt, amit olvastam, hallottam az orosz kommunizmus kegyetlen valóságáról – Huszár Károly divatos képviselő beszámolói bejárták az országot – nemhogy igaz volt, hanem messze elmaradt attól a valóságtól, amit a saját bőrömon tapasztaltam. Hozzá kell fűznöm azt is, hogy minden, amit láttam, hallottam, olvastam, az halvány fogalmát, érzékeltetését sem adta annak a szovjet valóságnak, amelyet 1948-1955 között magam megéltem és elszenvedtem.

Itt kell szólanom életem legdrágább kincséről, amit csak kaphattam, a katolikus hitről, Isten ki nem érdemelt ajándékáról.

Persze az élet hamar és alaposan szembesített a katolikus egyház emberi oldalaival is. Gyerekkorom plébánosa heves, vérmes, ellentmondást nem tűrő ember volt. Mint már említettem, a Marcsával élt együtt, aki nőtestvére volt annak a tanítónőnek, aki engem az elemi iskola első osztályában tanított. Ezt mindenki tudta. A felsőpatyi polgárok el is néztek efölött.

Azonban kevésbé néztek el a csaknem negyven holdas paraszti jóléte és a faluban a legkövőbbi tehenei fölött. Még kevésbé fukarsága fölött. Halála után 40.000 pengőt hagyott Marcsára, aki a plébánia közvetlen tövében a falu legszebb házát építtette föl. Marcsa nővére, vagyis a tanító nénim: Erzsébet, akinek a férje a *R. K. ELEMI ISKOLA* – így állt írva az eresz alatti ablakpárkányon – három tanítójának egyike volt. Sülve fölve együtt voltak a plébánossal, mert „nagy katolikusoknak” számítottak. A kommunizmusban be se merték tenni a lábukat a templomba. Igen sokszor ez volt a jobboldal vallásossága és egyházhűsége. Fabatkát sem ért.

Említett plébánosom, bár egész nyáron, vakációm alatt még hétköznapi is ministráltam, soha egy jó szót sem intézett hozzám. Hogylétemről, tanulmányi eredményeimről szó sem esett. Ez

azonban csak a kezdet volt. Innét is, onnét is hallottam, hogy a papok „szögre akasztják reverendájukat”. Kőszegen a bencéseknel többek között a volt hittanárom hagyta el a rendet. Se szeri, se száma nem volt a botrányoknak.

Tizenkét éves lehettem. Édesanyámmal mentem a kőszegi főutcán. Éreztem, hogy félve öröködik felettem. Az elégedetlenkedés, a botránkozás kibuggyant belőlem. Ő meg csak hallgatott, de szinte hallható volt a hallgatása.

– Mit szól mindehhez? – tettem fel a kérdést. Először hallgatott, aztán csak annyit mondott:
– Tibor fiam, ne azt nézd, ami rossz! Nézd azt, ami jó!

Egy szóval sem mondott többet. Szava megmaradt bennem, és él mind a mai napig. Azóta nem is tudok nagyon megbotránkozni emberi gyöngeségeken, hitványságokon, hátborzongató pálfordulásokon.

Mint fiatal, sokszor fölvettem magamban a kérdést, milyen irányba fordítsam az életemet. A szegények és eltiportak lázadása vonzott, de fülemben csengett az egyszerű paraszt emberek megállapítása, mely mindig józan volt.

Még 1924-ben is szállingóztak haza ott rekedt hadifoglyok Oroszországból az első világháború idejéből. Emlékszem az egyikre. Összetódult a nép az utcán. Ott állt lesoványodva a szerencsétlen, és sorolta élményeit. Kezében tartott egy kis fekete valamit, amit kőnek néztem, amit a markában tartva mutogatott és azt mondta:

– Hát ilyent eszik az orosz nép a kommunizmusban.

Akkor vettem észre, hogy az a kis fekete valami egy darabka összeszáradt kenyér volt. Olyan, amilyent később csaknem nyolc évig ettem, 1948-tól 1955 végéig elítélt kényszermunkásként. A nép tudta, hogy mi a kommunizmus. Számtalanszor hallottam kisfiúként egyszerű emberek ajkáról a leírását:

– Mi a kommunizmus? Ami a tied az az enyém is. Ami az enyém, ahhoz neked semmi közöd.

Milyen szűkszavú, tömör és találó meghatározás! Bár sokkal később került a kezembe XI. Pius pápának a *Divini Redemptoris* kezdetű körlevele, az abban foglaltak – hisz közkinccsé váltak – mégis döntő hatással voltak rám. Achilles Ratti, azaz XI. Pius a Szovjetunióról rendelkezett tapasztalatokkal lengyelországi pápai legátussága korából. Szenttanúja volt a sztálini kolhozosítási folyamat következményeinek, a nagy ukrajnai éhínségnek. Ez a körlevél markánsan állapítja meg a kommunizmus lényegét: nemcsak az a rossz, amit a kommunisták akarva-nemakarva tesznek, hanem a kommunizmus eszméje egyszer s mindenkorra javíthatatlanul gonosz – intrinsece mala idea – maga az eszme gonosz. A kommunizmus más eszmékkel ellentétben mint eszme már magvában javíthatatlanul gonosz. A kommunizmus megfélemlítés, csalás, zsarolás, erőszak. Félremagyarázhatatlan hazugság.

Tehát ennek az eszmének az alapján jó nem is történhetett. Ez volt a tapasztalatom gyerekkorom óta, s ezt az idő mindinkább igazolta. Az embernek eszközszerű használata és kihasználása valamilyen, még látszólag jónak a megvalósítására is, szenvedést okoz, kínba és kínzásba torkollik.

A harmincas évek magyar fiataljainak nem is volt választásuk a jobb- és a baloldal között. Persze nem mintha másutt a világon lett volna. Ezért esik olyan súlyosan latba a magyar főpapok és karrierjébe törekvő papok mindennemű együttműködése a kommunista rendszerrel, még ha az a Vatikán ajánlására történt is. *Tudták, vagy legalábbis tudniuk kellett volna, és mégis a javíthatatlanul rossznak az igájába hagyták befogni magukat. Nincs mentség számukra, csak az emberi megfélemlíthetőség, esendőség és gyöngeség.*

A hasznos idiotákat, a kommunizmust kereszténységgel átítani akarókat csak felületességük és butaságuk menti.

Az urak világától viszolyogtam. A bolsevista agitátoroknak igen sokszor arcukon ült a kegyetlenség, durvaság, a minden rosszra való készség. Közéjük beállni nem akartam. Csak a világ és az Isten között választhattam. És én választottam. Ezért lettem pap.

Ilyen előzmények után talán alaposabban meg kellett volna gondolnom, hogy elfogadjam-e a személyi titkári állást a bíboros oldalán. Habár a bíboros is, én is egyszerű, szegény, falusi családból származunk, belső világunk, mentalitásunk bizonyos dolgokban mégis különbözött. Ezt azonban akkor még nem vettem észre. Amikor megtapasztaltam, már elkéstem ahhoz, hogy másként cselekedjem.

II. Viszontlátás – negyedszázad után

1917-ben még nem voltam a világon. Mindszenty József mint Pehm káplán úr már akkor róttá az utat hetente többször a Felsőpaty és Jákfa között. Szorgalmasan misézett a jákfai leányegyházban. Családi házunk, a Mészáros-korcsma előtt kellett elmennie.

Mikor megszülettem, 1919-ben már mögötte volt első fogsága az 1919-es kommün alatt. A falumbeliek jól emlékeztek rá. Plébánosának, a Geisslingernek is jó híre maradt Felsőpatyon. Kikérdeztem a falumbelieket a káplán felől. Csak annyit mondtak a Vas megyei parasztember humorával:

– Pehm káplán úr? Ő a padlásra járt nevetni. – Többet nem mondtak. Vagyis tartózkodó, komoly ember volt.

Második találkozásom Mindszenty Józseffel 1944 áprilisában történt. Akkor mint veszprémi püspök vett föl munkatársának. Harmadik találkozásunkra 1972 tavaszán került sor Bécsben.

1971 őszen hallottam Washingtonban, hogy Mindszenty bíboros elhagyta Magyarországot, és Rómába megy. Tudtam, ha másért nem, illendőségből föl kell majd keresnem. Nem siettem vele, mint igen sokan mások. Húztam-halasztottam.

Fog-e majd emlékezni a Veszprémben együtt töltött időnkre? Milyen Mindszentyvel találkozom majd? Súlyos börtönévek vannak mögötte, meg az amerikai követségen eltöltött tizenöt esztendő. Mögöttem pedig majdnem nyolc év szibériai kényszermunka. Megtaláljuk-e a közös hangot?

Végre 1972 tavaszán rászántam magam, hogy meglátogatom. Jelentkeztem nála. Egy kis ideig csak néztük egymást. Nekem kicsordultak a könnyeim. Ő is meg volt indulva.

Ikvay László munkásmozgalmi pap dolgozott mellette, de bennfentese, akivel bensőséges viszonyban volt, Vecsey József szombathelyi egyházmegyés pap látta el a titkári szolgálatot. Mindenben órá hallgatott. Először Vecsey beszélt rá, hogy maradjak mellette. A bíboros csak utána tette nékem az ajánlatot. Mert sok a munka, mint mondotta, nem maradnék-e mellette irodai és egyéb szolgálatra.

Rövid habozás után elfogadtam. Nem volt semmi ambícióm, csak ennyi: Tibor, apád meghalt, alig voltál nyolcéves. Amit apádnak nem tudtál megtenni, most megteszed szolgálatból az idős, sokat szenvedett hercegprímásnak. Másra nem gondoltam. Az európai nagy nyelveket bírtam, ha nem is tökéletesen. Ez a nyelvtudásom és látható ambíció nélküliségem voltak az okok, hogy a prímás is, Vecsey is marasztaltak. És én maradtam.

III. Titkári, irodai életem

Így lettem Mindszenty bíboros előszobázó, látogatóit fogadó titkára a bécsi magyar egyházi tulajdonban levő Pázmáneumban, az egykori papnevelőben. A második emeletet foglalta el, ahonnan a rektor, Gianone Egon kiköltözött. Zágon József prelátus vatikáni alkalmazásban folytatta VI. Pál pápa megbízásából Budapesten is, Bécsben is a tárgyalásokat arról, hogy a bíboros milyen feltételekkel hagyhatja el az országot.

Gianone Egon rektornak mitsem említve az ország elhagyásáról, Zágon József szó nélkül elkezdte a rektori lakosztály renoválását. Először csak néhány helyiségről volt szó. Ahogy a munkák haladtak, lassan tizennyolc helyiség jött szóba, gyakorlatilag az egész második emelet. A munkákért járó fizetség nagy huzavona után vita tárgya lett. Végül is a bécsi nunciátúra fizetett.

Ez lett hálószobával, tágas irodával és fogadóteremmel, valamint ebédlővel a primás lakosztálya, amelynek előterében nagy négyzetlap alakú előszoba volt, lejárattal a második emeleti folyosóról. Ebből az előszobából nyílt a szobányi nagy magánkápolna a folyosói bejáratától mindjárt balra. Az irodából vezetett egy ajtó egy ablaktalan, raktárszerű helyiségbe, amelyben csak egy ágynak és egy ruhásszekrénynek volt helye. Ez lett az én hálószobám.

A konyhát egy Botlik Etelka nevű délvidéki sváb származású magyar asszony vezette. A konyha egy papnővendéknek szánt szoba volt, amelyet erre a célra alakítottak át. Messze volt a primás lakosztályától.

Az étkezéseken egy asztalnál a primással részt vettek: Gianone Egon rektor, Vecsey József és jómagam meg gyakran az audiencián megjelent és meghívott vendégek. A primás háztartásához tartozott még Pankotai Laura és Ádám Kolumba szociális testvérek. Mindketten Amerikából érkeztek. Ők a bíboros testi egészségéről gondoskodtak.

Ugyancsak a Pázmáneumban élt egy harmadik szociális testvér, Palágyi Andrea, Palágyi Natáliának, az akkori szociális testvérek főnöknőjének leánytestvére, Mindszenty bíboros gépírónöje. A háztartáshoz tartozott még Makra Leila, a Délvidékről származó Maryknoll nővér is. Leila nővér évtizedekig Kínában működött mint missziós nővér. Magas műveltségű, két nyelven (angol, magyar) beszélő szerzetesnő volt, aki vállalkozott Mindszenty emlékiratainak angolra fordítására. Kitűnően tudott angolul, és sokat dolgozott. Mire az emlékiratok megjelentetésére sor került, környezetében mindenki megfedkezett róla. Nagyon sajnáltam. Gyöngyszeme volt a primás háztartásának, de alig vették észre. Visszament Amerikába, anyaházába, Maryknollba. Teljesen megvakult. Sokat szenvedett. Életem egyik legnemesebb emberalakja.

Ebben a légkörben kezdtem el titkári teendőm végzését. Ezek közé tartozott a levelezés megfogalmazása és legépelése. A bíborossal kellett lennem óráról órára, útjain én kísértem. Végül mindenese lettem, ami azt jelentette, hogy a reggeli borotválástól az útimarsallságig, a sajtókonferenciák bevezetésétől szentbeszédeinek lefordításáig minden rám hárult. A kezemben sokszor három bőrönddel. Kettő a primásé volt, egy az enyém. E három bőröndön kívül feladatom volt a számtalan repülőtéren való ráállás és idejében való lelépés róla. Kora miatt – a nyolcvanadik éve határán járt – a bíboros nem tudott nyugodtan a mozgólépcsőre lépni, illetve onnan lelépni, hanem mindkét lábbal egyszerre egy kis ugrással végezte. Sokszor az őrangyal segített, hogy mindig sikerült mentőkocsi igénybevétele nélkül.

Még ma is előttem áll a nagy iroda polcok nélküli parasztszekrénye, amelyet kinyitva majd hanyatt estem. Derék magasságig tele volt megválaszolatlan levelekkel. Több hónapja élt már a primás a Pázmáneumban. Mit csináltak eddig a mellette titkároskodó papok? Míg ezen gondolkodtam a fölhalmozott levelek szépen peregtek a lábam elé, mint az őszi falevelek.

A primás reggel hétkor misézett a már említett magánkápolnában. Nem hagyhattam egyedül, ministráltam neki. Időből azonban nem tellett két misére, arra, hogy én is misézhettem volna.

Hamarosan úgy ministráltam neki, hogy mondtam csendben a szentmise szövegét, és így valójában együtt miséztem vele, azaz koncelebráltam. Efelől azonban vele szóbeli megegyezésre jutni lehetetlen lett volna. Tudta nélkül csináltam. Utána rövid hálaadásomat elhagytam, de csak látszólag, mert a primás miséjének a végén elég időm volt a magam hálaadását elvégezni. Erről sem szólhattam. Egyszer kissé szemrehányólag hibáztatott hálaadásom elmaradása miatt. Nem szóltam. Hagytam magamon a szemrehányás pecsétjét.

Szentmise után kettesben reggeliztünk, szinte szótlánul. Keveset evett. Persze nem mindig tudtam megmondani, kik jönnek majd audienciára. Ez néha kissé bosszantotta.

Aztán elvonult a dolgozószobájába, és sokszor Vecsey jött hozzá. A bíboros neki mondta el visszaemlékezéseit. Ő segített a könyv összeállításában. A bíboros kora miatt fárasztotta a huzamos, kitartó írás és a szellemi munkához elengedhetetlen koncentráció.

Valósággal megszállottja volt a gondolatnak, hogy emlékirataival együtt egy magyar történelmet is ír, amelyben a világ előtt föltárja a magyar nép szenvedéseit és a magyarsággal történt igazságtalanságokat. Csak az évek haladtával látta be ennek a tervnek a kivitelezhetetlenségét.

Logikája alapján véve helyes volt. Elérkezett az alkalmas idő, amikor az ő sorsán keresztül érdekelheti a világot a magyar nép ügye. Most kell kihasználni az alkalmat a nemzetközi vélemény befolyásolására, az emberiség szemének kinyitására. Soha ebben az ügyben nem mondtam ellent a bíborosnak, bár láttam a terv megvalósíthatatlanságát. Szándéka jó volt. Melyik öreg ember nem gondol arra, hogy ki tudja, mennyi ideje van még hátra.

Egy kicsit elszörnyülködtem, amikor láttam a neki küldött, hozzá intézett rengeteg levelet. A világ minden tájára szétszóródott magyarok keseregtek a hősi ellenállás elbukása és a kommunizmus becstelen győzelme miatt. A legtöbb levélre én fogalmaztam meg a választ. Helyben is hagyta. Saját fogalmazású leveleiben egyenes, szókimondó volt. (Ebben eredetileg hasonlítottunk egymásra.) Erződött hevessége. Csak nagy küzdelem árán tudtam rábírní, hogy hangnemet változtasson. Aztán, ha kényszeredetten is, engedett a stílus merevségéből, de nagyon nehezen. (Akárcsak én a magaméból.)

Ebéd után télen, nyáron sétáltam vele a Pázmáneum kertjében körülbelül húsz percet. Ha rossz idő volt, a kuglizó fedele alatt lépkedtünk.

Szívesen beszélt zalaegerszegi plébánosságáról. Ízig-vérig lelkipásztor volt. A zalaegerszegi évek lelkipásztorkodása és iskolaalapításai derűvel és örömmel töltötték el.

Soha semmiféle elbeszélésében sajátmagát, szerepét nem emelte ki. Soha, még véletlenül sem hallottam szájából egy önmagát dicsérő szót. Az általam ismert katolikus papok közül e tekintetben messze kimagasló kivétel volt.

A sétákon sokszor beszélgettem vele kiadás előtt álló emlékiratairól. Igyekeztem meggyőzni, hogy írja le belső küzdelmeit is, amelyek esetleg lejátszódtak kihallgatásai, börtönévei folyamán, és amelyek szenvedéseinek emberi oldalát közelebb hozzák, érzékelhetőbbé teszik a mai ember számára. Azonban alaposan melléfogtam. A Zala megyei parasztgazda szemléletével válaszolt, aki halála órájáig azt hajtogatta, amikor örökösödésről, vagyonelosztásról volt szó:

– Én pedig meztelenre nem vetkőzöm le!

Aránylag sokan jelentkeztek nála audienciára. Mindenkit fogadott. Mindenkiel előzékeny, szerény, kedves volt. Többnyire a kihallgatás utáni vele való közös fényképezkedés volt a látogató számára a legfontosabb. Kevesen akadtak, akiknek nem a saját személyük, hanem csak a bíborosé volt fontos. Ez türelmetlenné tett engem. Őt nem. Erről beszélgetvén ő csak ennyit mondott:

– Szegény magyarok! Ki vannak éhezve az elismerésre. Mostoha sorsúak. – Elszégyelltem magamat. Igaza volt.

Sokszor jöttek ismeretlenek, legtöbbször a nagyvilágból. Hazulról kevesen. Vagy jöttek ugyan, de audienciára bemenni vonakodtak. Bár kíváncsiak voltak, de minden unszolás hiábavaló volt.

Annak idején már bejártam a világot. Ismertem az embereket. Minden új audiencia előtt jelentettem a személyt név szerint.

– Fiam, ki ez? – kérdezte. Leírtam a benyomásomat olyan aprólékosan, ahogy megfigyelésem alapján tudtam. E leírásaimat soha nem kifogásolta, kétségbe nem vonta. Csak néha kérdezte tőlem:

– Tibor, te honnan tudod mindazt, amit nekem erről az emberről mondtál?

Zavarban voltam. Dicsekedni nem akartam. Legtöbbször csak annyit mondtam:

– Az arcára volt írva.

Ilyen apró részletekből erősödött meg bennem az, amit már veszprémi időmből is tudtam, tudniillik hogy a bíborosnak kiváló erkölcsi érzéke volt, de nem volt jó emberismerete. Tudta, mit akar. Annak mindent alárendelt. Ami azon túl van a világon, az számára vagy nincs, vagy nem szabad lennie. Pedig van, akár akarjuk, akár nem. Ha nem is mindenben, de sokszor apró, kis mindennapi dolgokban is. Szívesen hallgatta és hallotta, amit hallani akart. Amint hallottam, így befolyásolhatták – szinte észrevétlenül – bizonyos értelemben a kedvencek már fiatal éveinek plébánossága alatt. E gyöngéit Vecsey József is jól ismerte. Vecsey súlyos asztmás volt. Félt mindentől, de azt hiszem, szeretett volna hős lenni. Sokat dolgozott. Asztmás félelme, úgy vettem észre, idővel rátelepedett a bíborosra is.

A prímás ismerte a négyszázéves osztrák-magyar együttélés minden problémáját, szégyenteljes fejezeteit. Nyíltan beszélt róluk, és mégis legitimista maradt. Sokszor furcsállottam, de valójában ennek a titokzatos hűségnek a nyitjára rájönni nem tudtam. Ennek a hűségnek talán vallási gyökerei is voltak. Benne élt nemzeti kicsinységünk tudata és egyúttal a nagynak a vágyása is. Lángoló nemzetszeretete mellett soha nem hallottam szájából egyetlen kifejezést sem, amely ellentétbe helyezte volna katolikus hitével.

Maga mondta el nekem, hogy püspöke mint kezdő teológust ki akarta küldeni őt Bécsbe az egyetemre:

– Nézd, Tibor, elutasítottam, mert hallottam, hogy a bécsi egyetemen az elvilágiasodott, jozefinista teológia a hangadó.

Ma megértem. Jobban, mint valaha. Elhatározásának hátránya az lett, hogy az idegen népeket, nyelveket csak könyvekből ismerte. És ez nem elég. Nem a betű, nem a hangjegy teszi a nyelvet, muzsikát, hanem a dallam. Az angol szótárat valósággal barna zsírosra gyúrta, de a szó kiejtéséből hiányzott az a hanglejtés, amely varázsszerűen megüti a fület, érinti a kedélyt és megértet, közöl. Mindenki tapasztalhatja, hogy egyetlenegy rosszul kiejtett mondat, sőt csupán egyetlen szó, kikökönt a mondanivaló áramából. A hallgató a második mondatnál már oda se figyel. Más dolog szemmel olvasni, és más dolog hanggal közölni.

Hiába magyaráztam a bíborosnak mindezt. Erős akarata, sőt akaratossága, kora, méltósága, abból származó öntudata megakadályozták a nyelvtanuláshoz szükséges gyermekséget, mondhatnám csecsemőséget, a lány odaadást, amely minden észlelésnek a feltétele.

Mindezen változtatni nem tudtam. Sokszor megadtam magam a sorsomnak, de könyörögnöm kellett:

– Eminenciás Uram, ne tessék idegen nyelven szólani. Szívesen fordítok majd mindent, amit mondanak, és azt is, amit válaszolni akar.

Láttam, fájtn neki, de a beszéd, az adandó válaszok gyors egymásutánja nem adott időt magyarázkodásra. Igen sokan, különösen az irigységre, féltékenységre hajlamos papi és világi személyek csak azt látták meg viselkedésemben, hogy a bíborost befolyásolni akarom.

Az olasz mentalitásban például ha valaki engem rászéd, én vagyok a hibás, mert hagytam magam. Az angolszásznál ha engem először becsapnak, azé a szégyen, aki engem becsapott. Ha

másodszor csap be, nekem kell szégyellnem magamat. Az ilyen lelkület persze a magyar „böcsületesség” koponyájába nem fér bele, ha egyáltalán van ilyen becsületesség.

Elámultam, amikor a sioni teológián Schöenberg jezsuita egyházjogász magyarázta nekünk: A törvény végrehajthatósága a törvény érvényességének a feltétele. Ha fizikai vagy erkölcsi erővel a törvénynek nem tudsz érvényt szerezni, érvénytelen, nem számít. Ilyenekkel nem akartam bosszantani a bíborost. Hallgattam, hagytam. A déli népeknél – az olaszoknál elsősorban – a remekül megfogalmazott és összeállított törvénykönyvet meg kell csodálni, mint Michelangelo festményét.

XXIII. János pápa még velencei pátriárka korában mondta: Soha nem szabad olyant parancsolni, aminek előre láthatólag nem engedelmességek. Hogy betartjuk-e vagy sem, az más kérdés. Ezért is van, hogy a Szentatya csak azt a csirkefogó államfőt nem fogadja, aki nem akar a színe elé járulni. Mindszenty mindezt tudomásul vette, mint az angol szótári szavakat, de – hála Istennek! – meg nem szívlelte. Hogy én a fent mondottakkal egyetérték-e vagy sem, az más lapra tartozik.

Még két epizódot kell említenem, ami rávilágít a később történendőkre is. Naponként jöttek idegenek, ismerősök audienciára. Egymásnak adták a kilincset. Mindenkiel igyekeztem egyformán bánni. Ebben hibát követtem el.

Egy napon férfihang jelentkezik telefonon, név szerinti bemutatkozás nélkül. Kérem a nevét, nem mondja. Még egyszer. Harmadszor. A kérdéseim közbe szűrva szinte fenyegető hangon mondja:

– Hát nem ismer meg?

– Nem.

Végre kényszeredetten kinyögi:

– Gróf (vagy herceg?) Batthyány Iván vagyok.

Egyik reggel, a reggelinél a bíboros arra intett, hogy bánjak vele barátságosabban. Batthyány Iván bevádolt nála tiszteletlenség miatt. Nem szóltam semmit. Éppen hogy csak tudomásul vettem. Egyszer a vele való beszélgetés során szóba került az is, hogy melyik elv tartja össze a társadalmat, az embereket. Rám nézett, és ellentmondást nem tűrő tekintettel, amit többen szúrósan minősítettek, így szólt.

– Fiam, a tekintélyelv.

Később ugyanilyen tekintettel néz majd rám VI. Pál, amikor személyesen kérem a bíboros követségében, hogy ne tegye le az esztergomi érseki székből. Ettől kezdve, valószínű, arcomról is leolvasható lett, hogy nem teszek különbséget a nagy történelmi nevet hordozó személyek és a pór nép között.

A másik epizód talán még jellemzőbb. Szép fekete öltönyben római kolláréval, fehér gallérral jártam körülötte mindennap. 1956 óta, Svájcba érkezésem óta ezt szoktam meg. 1948-ban fekete reverendában fogtak el engem, a csuhást az ávosok. Ők rángatták le rólam a *reverendiát*, ahogy Vas megyében a nép nevezete a fekete talárt. Azután szovjet kényszermunkásként rongyokban jártam. Öt helyen magamnak kellett fölvarnom a fogolyszámomat: a zubbonyom mellén a szívem fölött, a térdig érő vattás kabátomon, a buslaton, a sapkám homlokán meg a nadrágom térdhajlása fölött.

Egy nap a bíboros kedvesen megszólított.

– Jó lenne, ha reverendában járnál.

– 1948 óta nem jártam reverendában – válaszoltam. – Itt nyugaton a papok nem járnak reverendában. Az csak a magyar egyházban volt szokás – próbáltam mentegetőzni. Erre ő azt mondta:

– Tibor, ahol én vagyok, ott van a magyar egyház! – Elhallgattam. Az ő költségére megcsináltattam a reverendát, és abban jártam.

Lassacsckán délutáni sétákon, asztali beszélgetéseken felidézte a börtönben és az amerikai követségen töltött éveinek élményeit. A börtönöket szemléletesen leírta visszaemlékezéseiben. Nekem azokról alig szólt. Annál többet az amerikai követségi éveiről. Nagyon-nagyon keservesek voltak. Egy amerikai tengerészkatona állt a szolgálatára. Ő szolgálta föl az étkezéseket, és látta el testi szükségleteit. Az amerikai püspöki kar fizette ott-tartózkodásának költségeit.

Név szerint Szabó János monsignore, south-bend-i második generációs magyar látta el szentmise intenciókkal. Mivel mindennap misézett, tekintélyes dollárösszeg gyűlt össze. Ezt a budapesti szegényeknek akarta kijuttatni, éspedig egy Tóth János nevű, Budapestről hozzájáró pap által. Persze a követség mindennemű érintkezést tiltott a külvilággal. Olyannyira, hogy a követ (vagy ügyvivő) maga jött tiltakozni a szobájába ez ellen a dollárakció ellen. Tél volt, égett a kályha. A bíboros a dollárköteggel a kezében a kályha előtt azzal fenyegetőzött, hogy a köteget bedobja a tűzbe, ha nem küldheti ki a budapesti rászorulóknak. Erre a követ engedett.

Stepinac, zágrábi érsekkel, akit Titó elítéltetett, követségi emberen keresztül állt kapcsolatban. Stepinacot falujába, családjához internálták már akkor. A bíboros ezúton kérdezte tőle, ha neki ilyen ajánlattal jönnének, mit csináljon. Elfogadja-e az ajánlatot, hogy Csehimindszentre internálják? Stepinac beszélt le erről nagy nyomatékkal. Míg ő szülőfalujában volt, Titó politikai rendőrsége szó szerint szétrombolta a családot. A család egyik tagja megőrült. Mindezt nagy rettegéssel az arckifejezésében mondta el nekem.

Egyébként a követség emberei nem ritkán éreztették vele, hogy gondot jelent számukra. Mikor Nixon elnök és VI. Pál pápa az ő megkérdése nélkül elhatározták, hogy Magyarországról eltávolítják: egyik fontos ok volt jelenlétének a kényelmetlensége, mert a követség személyzete nem járhatott nyugodtan moziba, színházba, szórakozóhelyekre.

Az ország politikai tájékozatlanságát mutatta, és ez, sajnos, a bíborosra is vonatkozott, hogy a népet már a század elejétől és egyre erősebben szédítették azzal, hogy az amerikai kapitalizmus ellensége a kommunizmusnak. Ezzel szemben nemcsak a Hitler ellen viselt háborúban, hanem szellemileg és katonailag is mindig szoros szövetségesek voltak. A hidegháború idején is! A szövetségesek a második világháborút sem Amerika vezetésével nyerték meg, hanem az a háttér hatalom győzött, amely ma hírközlő eszközökkel és pénzzel uralja a világot. A mai Magyarországon még inkább és szembeötlőbben, mint bárhol a világon.

Bűneimen kívül semmit sem szégyellek a múltamból, csak azt, ha valaha is nyomorúságtól űzve földi hatalomba vettem szabadulási reményemet. A Szentírás tanúbizonysága szerint ez súlyos vétség a mindenható és irgalmas Isten ellen.

A bíboros számára minden fizikai és lelki fájdalmánál nagyobb volt az a szenvedés, amelyet a rendszernek behódoló püspökök és papok vagy világiak okoztak neki. Ezt saját szájából nem egyszer hallottam. Hamvainak hazaszállítási költségeit, a szenttéavatási eljárás költségeit is Mindszenty hagyatékából fedezik. Persze ebben a bíboros is hibás, mert csak a nagy történelmi nevek viselőiben látta a megbízhatóság zálogát.

Hosszas győzködéssel tudtuk csak rávenni, hogy legalább egyszer látogassa meg a déli szárnyon fekvő szobából átalakított konyhát, és ezzel tisztelje meg Botlik Etelka szakácsnét. Az audienciákon kívül hölgyekkel szemben nagy félszégesség volt benne. Így történt ez a konyhalátogatás alkalmával is. Alig volt bent, megáldotta a helyiséget és a szakácsnét, már fordult is kifelé. S mi történt aztán Londonban, amikor Heenan bíboros vendégei voltunk? Megérkezésünk estéjén Heenan Mindszenty bíborost elsőnek a konyhájába kíserte, amelyet Dél-Afrikából visszajött domonkos nővérek vezettek.

– Ők tartanak el engem és vendégeimet – mondta volt Heenan, és megáldotta a nővéreket. Mosolyogtam.

Mindszenty testileg-lelkileg nagyon tiszta ember volt, alaposan tisztálkodott, de a testi egészségéből áradó jóérzést egy kicsit bűnösnek tartotta.

Hawaiba érkezvén a repülőtéren ottani hölgyek vártak bennünket a szokásos virágkoszorúval, hogy azt a nyakunkba akasszák. Ezt a fogadtatást könnyed ölelés előzte meg. A püspöki rezidenciába megérkezvén szó esett erről is. A bíboros ekkor huncutul mosolyogva, megértően hozzáfűzte:

– De a hölgy öreg volt!

IV. A primás egy napja a Pázmáneumban

A primás aránylag keveset aludt. Az éberség szinte természetének része volt. Ezt már veszprémi püspök korában is megfigyeltem. Ágyban fekve sohasem találtam. 1972 tavaszától, miután melléje kerültem, a reggeli tisztálkodási teendőket maga végezte. Csak valamikor 1973 derekán láttam, hogy napi borotválkozása ellenére, amit maga végzett, nincs jól megborotválva. Szóvá tettem. Nem minden ellenkezés nélkül egyezett bele végül, hogy villanyborotvát vegyek, és hogy én borotváljam. Különösen becsülte ezt útjain, amikor napirendünket az utazásokhoz kellett igazítani. Egyetlen egyszer sem sikerült nekem őt akárcsak hálókabátban is meglepni. Mindig reverendában várt már rám szobájában.

Láthatólag örült, ha frissen, vidáman érkeztem. A borotválkozással szükségképpen együttjáró kisebb mozdulatokat, amik nem ugyanazok voltak, mint amiket megszokott, hamar elfogadta. Hihetetlen, milyen gyorsan alkalmazkodott borotválásom módjához. Soha, egyetlen egyszer sem mutatkozott rajta semmiféle látható indulatosság. Többnyire nem beszélt. A művelet után én is hallgattam. Kimentem, és minden mást ezután maga csinált.

A napi elmélkedés, tehát teljes csöndben az Isten titkaiba való elmerülés mindennapi szükséglete volt – talán az egyetlen pihenője a nap folyamán. Ez volt az Istent szerető ember jellegzetes hallgatása, a lélek csendje. Mindszenty bíboros – nem úgy, mint gondolhatná valaki, mert természeténél fogva cselekvő, aktív típus volt –, ki tudta kapcsolni életritmusából a világ lármáját. Ebből a mindennapjait uraló, türelmes külső és belső csendjéből érthető, hogy miért és hogyan tudta elviselni a börtön magányosságát és az amerikai követség nyomasztó társtalanságát. Még nekem is, akinek annyiszor ellenkezni kellett vele, valóságos jótétemény volt pusztán léte és hallgatása. A mindennapokban is érezhető volt a ránehezedő súly, ami a napi tennivalók tudatából, különösen emlékiratainak megszerkesztéséből és kiadásának kora miatt sürgető gondjából származott. Csak az látta, aki nagyon ismerte.

Ez a gond, bár emésztette, sohasem vált férfiatlan panaszkodássá, amit annyiszor tapasztaltam egyházi embereknél. Ha panasza volt, az az Isten iránti emberi elégtelenségéből származott. Ez volt a reggeli hangulat jellemzője. Így készült a reggeli, zavartalan csendből a szentmise bemutatására, ami neki minden mutatványos ájtatoskodás nélkül természetes volt. Ennek az aktív embernek eleme volt a világtól való elfordulás és az istenkeresés szinte minden órában. Pontossága sohasem volt kapkodás, idegesség. Így jelent meg minden reggel a hét óra tizenöt perckor kezdődő szentmiséjére. Nagy külső összeszedettség ellenére sem volt magatartásában semmi jámborkodó vallási látványosság, pózolás. Szinte tapintani lehetett nála az Isten igájának föltűnés nélküli, nyugodt, természetes viselését, ami megnyugtatta az embert.

Az első időben, 1972-től, nem akartam zavarni, és ezért előtte miséztem. Aztán külső jelek nélkül, minden föltűnést kerülve koncelebráltam, együtt miséztem vele. Gondolom, ő észre sem vette. Hálaadása után nyugodtan, de nagy erővel lendült neki az új napnak, hogy kicsit elő kellett készülnöm, mert a szentmise utáni reggelinél, amely igen sokszor már munkareggeli volt, felelnem kellett a levelezéssel összefüggő gyakorlati kérdéseire. Mit írtam, mit nem és miért nem egy-egy válaszelevélben. Később vigyáztam az előhozandó témákkal, mert ha valamiről tűnődve, bölcselkedve beszéltem, az mindig a cselekvés szükségességét váltotta ki belőle.

– Tibor, ha ezt mondod, akkor miért nem teszed?

Önkímélésből is inkább kerültem ezt a beszélgetési fordulatot.

Mindszenty nagyon mértéktartóan étkezett mind a mennyiséget, mind a minőséget tekintve. Annak, aki nem ismerte és olyan embereknek, akik derekasan „nekiláttak” a telt tányér tartalmának elpusztításához, majdnem kényeskedőnek látszhatott. Nagyon vigyázott arra, hogy a saját étkezésének rövid tartama, gyorsasága senkit ne sietessen az étkezés befejezésére. Nem emlékszem rá, hogy egyszer is vétett volna ez önmagától megkívánt szabály ellen. Nem uralta a vele együtt étkezőket. Talán egy szokása volt, amit még édesanyámtól – mert ő is ezt tette –

ismertem, tudniillik, hogy már reggelinél felsorolta az aznapi teendőket, olyannyira, hogy a melléje munkára beosztottnak már a reggelinél elment minden kedve a munkától, végeláthatatlan teendők sokasága és nyilvánvaló befejezhetetlensége miatt.

Édesanyám esetében a felsorolás végén mindig jóízű nevetésben törtem ki, mire aztán ő is nevetett, de ezt Mindszentyvel nem tehettem. Nyeltem, és igent mondtam.

Azt is mindig megkérdezte, hogy a tegnap kiosztott feladatokból mi van készen. Mi, a Veszprémben nála dolgozó aulisták (udvari papok) „gurkálásnak” hívtuk ezt az egész nap tartó számonkérést. Mondhatom, nem volt kellemes, de az ügy megkívánta.

Reggeli után visszavonult és dolgozott. Egy, másfél óra múlva jöttek az emberek audienciára. Próbáltam rövid beszélgetés során megállapítani az audienciára jelentkezőknek múltját, jelenét, ki- és milétét. Az illetőt bevezettem, röviden leírtam a bíborosnak a hallottakat, és visszavonultam. Már korábban jeleztem ezzel kapcsolatban emberismeretének hiányosságát, amiről nem tehettem. Az embernek vagy megadatott vagy nem annak a gyors felismerése, hogy ki is az az ember, akivel szemben áll. Ha megvan, jó, ha nincs, nem hiba, csak hiány. Persze mindkettő fontos.

Főrangú emberek iránt mindig kimutatta nagybecsülését, ami társadalmilag kijárt nekik. Az egyszerű emberrel majdnem szinte mindig anyai gyengédséggel járt el. Mind a kettőben a lelki tartalmat nézte. Sokszor megható volt ezt látni. Amit hallottam már veszprémi időm óta, a konyhájának minőségére sokat adott zalaegerszegi plébánosságá alatt is – annál inkább veszprémi püspök korában és most Bécsben.

Akit csak tudott, meghívott ebédre. A meghívás indítéka mindig a következő két szempont volt: a meghívottal való személyes kapcsolat bensősége és ettől függetlenül az illető társadalmi állása. Nagyon vigyázott arra, hogy az ebédre való meghívás se személyleértékelést, se pedig érdemtelenül való felértékelést ne jelentsen.

Asztalbontás után, már veszprémi püspök kora óta, így Bécsben is szokása volt mondani kedves természetességgel:

– Kérem a kedves vendégeket egy kis szentségimádásra a kápolnába.

Ezt annyira magától értetődően tette, hogy senki nem érezte kényszernek, és követte a kápolnába. Ezt tette mindenki, hívővel, hitelennel, buzgóval, lanyhával kivétel nélkül. Szó sem esett a ma divatos szabadságtisztelet megsértéséről vagy vallási közömbösségből eredő finnyáskodásról. A szentséglátogatás után a kápolnaajtó előtt búcsúzott a vendégektől és visszavonult. Legtöbbször szivarozott, amit nyilvánosság előtt ritkán tett meg.

Hosszú ideig erre nem ügyeltem, csak később vettem észre, hogy egy kicsit függött a szivarjától.

Ez akkor tűn fel, amikor valahol a Pázmáneumon kívül „szerepeltünk”, és nem volt módja ebéd után szivarozásra visszavonulni. Türelmetlen, ideges lett. Más evilági dologtól függőséget nála nem észleltem. Egyszer szóvá is tettem neki a dohányzás ártalmasságát.

– Tibor, ezt csak azért mondd, mert nem vagy elég értelmes, hogy fölfogd, mennyire jó és élvezetes dolog a dohányzás! – válaszolt tréfás hangsúllyal és mosollyal.

Ebéd és a szivarozási szünet után azonnal séta következett a Pázmáneum köröskörül házakkal szorosan beépített kertjében. Esős időben a fedeles kuglipályán jártunk föl s alá. A kert magas téglafallal van körülvéve. Soha senki nem zavart bennünket. A beszélgetés nehezen indult. Börtön- és fogságélményeiről alig esett szó. Úgyszólván csak a jelen és a jövő érdekelte. Valószínű, ez is tartotta meg olyan fiatalosnak. Ha mégis a múlt került szóba, ritkán vagy sohasem a közelmúltról, hanem mindig a távoli múlttól beszélt. Abban sem volt semmi merengés, mélázás, csupán a távoli múltnak a tevőleges vonatkozása. Ebben is tartózkodott az önmagára való hivatkozástól, öntetszergéstől, a saját személyének legcsekélyebb kiemelésétől.

Tökéletes ellentéte volt annak, amit 1945-től 1948-ig utódjánál, Bánáss László veszprémi püspöknél asztali beszélgetések alkalmával tapasztaltam, akinek minden históriája, élménye egyértelműen a saját személyével kapcsolódott össze. A modern életben – a tudománytól a

szépirodalomig – annyira divatos pszichologizálás, lélekboncolgatás Mindszentynél nem létezett. Nagy a gyanúm, hogy ez nem a természetes énjéből származott, vagy csak részben. Inkább a hitből fakadó, üdvösségi okokból fakadt. Az ember saját érzéseiben való „turkálás” valami jelentéktelen dolog. Szinte nincs értelme, sőt káros az ember üdvössége a szempontjából. Ezt a *paysage interieur*-t¹² kereste nála Serrou Róbert is, a Paris Match újságírója, aki 1973 nyarán Bécsben interjút készített velem, de nem találta.

A séta vége felé, amelyet mindennap órarendszerű pontossággal, fejezett be, szinte látszott rajta, hogy a teendők sürgetik. A séta tíz-húsz percig tartott. Fölment a dolgozószobájába, és hacsak valami váratlan audiencia vagy levélügy nem adódott, nem láttam vacsoráig. Fölvettem a futónadrágomat, mentem a kocsimhoz... Irány Grinzing, Kahlenberg és környéke! Alig múlt el nap, hogy a napi tíz-húsz kilométeremet le ne szaladtam volna. Így futás közben tudtam magamban megemésztetni, illetve leülepedni hagyni a történeteket. A bíborosnak soha nem mondtam, hogy ezt csinálom, nem is kérdezte. Biztosan tudott róla.

Az irodai munka, mihelyt visszajöttem, tovább folytatódott. Ha a levélben nem volt fontos üggyről szó, szabad kezet adott arra, hogy mit írok és hogyan.

Lassan gépeltem. Ez munkaidőmet meghosszabbította. Munkámmal elmaradni nem akartam. Az egyszer mondottnak vagy leírtat megváltoztatni nem volt hajlandó. Szerinte a kétszer vagy többször mondottnak, ismételt gondolat gyöngíti az állítás vagy tagadás erejét. Az „egyszer és nem többször” összefüggött teljesen lelkialkatával, egyértelműségével, kivitelezési elszántságával, amihez végeredményben joga volt. Elejét akarta venni az emberi habozásoknak, kibúvóknak, kétségeskedéseknek. A zalai föld gyermeke volt, a vasival szomszédos. Ezt a lelkialkatot ismertem otthonról. Szegény édesanyámtól tanultam. Az egyszer kimondott szót, döntést nem ismétljük. Szent volt.

A fontos ügyet tartalmazó levelekre majdnem mindig saját maga, sajátkezűleg válaszolt. Ezeket mindig nekem hozta legépelni. A leírtakat ismételve ugyan nem gyengítettem tartalmilag, de enyhébb kifejezéseket használtam, hogy ne érződjék akarátának az éle. Hegyes betűi mindent elárultak, egész belső lelki világát. Magyarban egy-egy jól választott szóval – beszédben és írásban egyaránt – lerántotta a leplet minden hátsó gondolatról. Persze ez nem kellemes sem az olvasónak, sem a beszélő partnernek. Viszont nem mindenki egyforma. Sokszor hagytam helyet, hogy az üzenet vevője kitérhessen, ha kevésbé is, a leszögezettség elől. Elolvasta. Arcán láttam, nem tetszik neki. Számtalanszor próbáltam meggyőzni, hogy a modern ember nem szereti, ha előre megszabják neki az irányt, a tennivalót, ezért hagyjunk neki mozgásteret. Igen sokszor hiába igyekeztem. Érthetően, hisz legbenső énjéről volt szó. Azon csodálkoztam, hogy egyáltalán meghallgatott. Veszprémi aulista koromban azonnal torkomra forrasztotta volna a szót. Mindkettőnk mögött mégiscsak súlyos börtönévek voltak. Egy elszenvedett múlt mindig, ha észrevétlenül is, könnyíti a jelent. Ennek ellenére a megfogalmazási huzavona időt vett igénybe. Tíz-tizenegy óra előtt ritkán kerültem ágyba.

1972 őszén értesült arról, hogy a Vatikán az ő tudomása és hozzájárulása nélkül abban is megegyezett a magyarországi kommunista kormányzattal, miszerint az országból való távozása után semmi olyat nem tesz és nem mond, mely zavarná a Vatikán és a magyar kommunisták között kialakult jó kapcsolatokat. A megállapodás tényét – némi késéssel – a Vatikán hozta tudomására. A bíboros ekkor tette elém az alábbi válaszána kéziratos vázlatát. Úgy adom közre, ahogy legépeltem:

¹² Paysage interieur, benső, bensőséges táj, tér, hangulat.

1972. november 9.

Őeminenciája válasza:

1. Csak 1972. október 10-én tudtam meg a bécsi apostoli nunciustól, hogy a Szentszék 1971 nyarán megállapodott a bolsevista magyar kormánnyal, hogy én távozásom után semmi olyant nem teszek vagy mondok, ami sértené vagy zavarná a kommunisták és a Vatikán jóviszonyát. A szentszéki megbízott ezt az engem súlyosan érintő tényt 1971-ben a tárgyalások egész folyamata alatt elhallgatta előttem.

2. A tény ismerete után arra gondolok, hogy a szentszéki megbízott a megállapodásról azért hallgatott előttem, mivel tudta – s különben az egész világ tudta – hogy én szenvedő népem körében Budapesten akartam meghalni. Feltételezem, hogy félt attól, hogy én – megriadva a megállapodás tényétől és tartalmától – megalázkodva visszakerem magamat vendéglátóm jóindulatába, vagy más lépésre szánom el magam.

3. A vatikáni diplomácia, amely továbbra is titokban akarta tartani előttem a megállapodás tényét, az 1971. december 14-iki levelet kézbesítette ki nekem, hogy az ebben foglalt előírásoknak engedelmessé szorítson rá a megállapodás megtartására. Mély fájdalommal tölt el még ma is, ha arra gondolok, hogy ennek a levélnek a kibocsátásához az egyház ellenségeitől irányított sajtótámadás szolgált alapul, és ítékeztek körlevelem fölött az én meghallgatásom nélkül.

4. Az említett 1971. dec. 14-iki levelet rideg és megalázó körülmények között juttatták el hozzám. De mégis később üzenetekben és levélben enyhülést véltem felfedezni. Ez abból is látszott, hogy eleinte kérték a szentbeszéd szövegét (pl. a bambergi utam előtt), amit később már nem tettek meg.

5. Ha én személyi küldöttet kapok tárgyalásra, elvárhatom, hogy minden engem, jövőmet érdeklő ügy ismertetésre kerüljön. Tárgyalás közben a kiküldött visszatért Rómába. Budapesten jelen volt vele Mns. Cheli, akinek velem okvetlenül közölnie kellett volna, hogy valami megállapodást kötött felőlem a bolsevikiekkel. Úgy, ahogyan közölni kellett volna velem az amerikaiak lépéseit is a Vatikánnál személyemmel kapcsolatban, hogy ennek a horderejével tisztában lehessenek. Mikor tehát a személyi küldött megkapta Mns. Chelitől a magyar kommunista regime követelését, ezt nekem be kellett volna mutatnia, mielőtt azt Rómába küldte vagy vitte. Ez sem történt meg. Erről még csak említés sem történt, sőt az utólagos megküldés sem történt meg.

Ennek megtörténte nélkül és a megállapodás további eltitkolásával kaptam a panaszokat, hogy ezt meg azt bolsevista részről nehezményezik.

6. A Szentatya szándékait a régi tisztelettel fogadom. Mégis meg kell mondanom, nem tudom alávetni magamat az öt negyed évig nem ismertett, titokban tartott és az olyan ügyben és tárgyban kötött megállapodásnak, mint a keleti egyházpolitika, amelynek kárát tapasztalom. A velünk szemben álló tábor a szerződések hosszú sorát kötötte országokkal, világszervekkel és legújabbban egyházunkkal is, de köztudomású, hogy egyetlen esetben sem teljesítette vállalt kötelezettségét, ha érdekeivel és ideológiai célkitűzéseivel ellenkezett.

Otthon síri hallgatás van. Visszariadok attól, hogy én, aki szabad világban élek, ezt a síri hallgatást nyugodtan folytassam. Ez, gondolom, népem teljes letöréséhez vezetne.

7. Ezekre való tekintettel alázatosan kérem az 1971. dec. 14-i levélben elrendelt előzetes cenzúra eltörlését is.

Amikor a legépelte szöveget visszaadtam, a bíboros a 6. pont második mondatának egy részét, a 7. pontot pedig teljes egészében törölte. Fordítás, valamint a címzés és megszólítás rávezetése után a levél így ment el a Vatikánba.¹³

Mindszenty bíborosnak sajátosan szép embersége volt. Mikor lekerült válláról a nap munkával megváltandó gondja, többé nem akarhatott sokat, mindent elintézni. Ezt a legjobban vacsora alatt érezhettem. Kedélyes, nyugodt volt, mindig kész egy-egy szellemes szójátékra. Néha – bár ritkán – a franciás „belső táj” is előbukkant szavaiban. Ebben az időben mondta el nekem a magyar történelem legmegrendítőbb fejezeteit a magyar urak embertelen basáskodásairól, egymással való kegyetlenkedéseiről, a Habsburg-ház sok gyalázatos tetteiről magyar földön. Ezt őszintén tette, soha nem gyűlöletet szító hangon, mint általában a legádázabb ellenfeleiről is csak sajnálattal, majdnem gonoszságuk miatt megilletődő borzalommal beszélt. Mélységesen élte és átélte az Isten Fiának, Krisztus titokzatos testének, az egyháznak a valóságát. Emberi hangulatnak ott nem volt helye. Alázatosan átélte világa volt.

Nemcsak mérséklettel evett, hanem finoman és szépen, esztétikusan! Soha nem rakta tele a tányérját. Soha nem tömte tele a száját. Soha nem válogatott. Soha nem volt az evéssel elfoglalva annyira, hogy az asztaltársakat figyelmen kívül hagyta volna. Csak a templomi liturgia – a szentmise, a szentségek kiszolgáltatása – illesztette bele olyan jólesően az emberi közösségbe, mint az étkezés. Az asztalbontás tudatos, ünnepélyes cselekedet volt nála. Egyszerű, királyi kézmozdulattal, szinte kísérté az asztaltársaságot az éjszakai nyugodalomba. Este is elmaradhatatlan volt az asztaltársaság invitálása „egy kis szentségimádásra”. Azután soha háttal nem fordított az elmenőknek. Megvárta, míg ők mentek el.

Igen sokszor a vacsora és a szentségimádás utáni elbocsátáskor a nap nehezebbik része még hátra volt. Tudta, hogy az irodában vagyok, és hozta a megbeszélendő ügyeket, hogy minél előbb válasz menjen a levélírónak. Majdnem mindig kifogásolta, ha a levél terjedelme túllépte a legszűkebb és legfontosabb közölnivalók határát. Eleinte huzakodtam vele, de később beláttam, hogy nagyon sokszor igaza volt. A hosszú szöveg kedélyessé és pontatlanná teszi a mondanivalót, időt-életet rabolt. Az idő tisztelete életeleme volt. A szerzetesi életnek ezt a sarkalatos elvét maradéktalanul magáévá tette és megvalósította. Ritkán mentem ágyba úgy, hogy nála ajtajának az alsó részén ne láttam volna fényt. Soha indulatos hangulatban lefekvés előtt tőle el nem váltam, bármennyire heves is volt köztünk olykor a kölcsönös érvelés.

Valószínűleg nagyon keveset aludt. Erről és bárminemű egészségügyi dolgairól soha nem panaszkodott, nem beszélt. Egy alig elképzelhető egyedülletben viselte minden lelki és testi baját.

Azért mindig örültem, ha vége szakadt egy-egy napnak.

¹³ Mivel Csonka Emil *A száműzött bíboros* c. könyvében a dokumentumnak egy másik – rövidebb – változatát közli, könyvünkben közzétesszük a Mészáros titkár úr irataiban megőrzött fogalmazvány fénymásolatát.

1972 november 9.

Üeminenciája válasza:

1. Csak 1972 október 10-én tudtam meg a bécsi apostoli nunciustól, hogy a Szentszék 1971 nyarán megállapodott a bolsevista magyar kormánnyal, hogy én távozásom után semmi olyant nem teszek vagy mondok, ami sértené vagy zavarná a kommunisták és a Vatikán jóviszonyát. A szentszéki megbízott ezt az engem súlyosan érintő tényt 1971-ben a tárgyalások egész folyamata alatt elhallgatta előttem.

2. A tény ismerete után arra gondolok, hogy a szentszéki megbízott a megállapodásról azért hallgatott előttem, mivel tudta - s különben az egész világ tudta - hogy én szenvedő népem körében Budapesten akartam meghalni. Feltételezem, hogy félt attól, hogy én - megriadva a megállapodás tényétől és tartalmától - megalázkodva visszakerem magamat vendéglátóm jóindulatába, vagy más lépésre szánom el magam.

3. A vatikáni diplomácia, amely továbbra is titokban akarta tartani előttem a megállapodás tényét, az 1971 december 14-iki levelet kézbesítette ki ~~nekem~~ nekem, hogy az ebben foglalt előírásoknak engedelmessé szoritson rá a megállapodás megtartására. Mély fájdalom tölt, el még ma is, ha arra gondolok, hogy ennek a levélnek a kibocsátásához ~~az~~ az egyház ellenségeitől irányított sajtótámadás szolgált alapul és ítélték meg az én meghallgatásom nélkül.

4. Az említett levelet rideg és megalázó körülmények között juttatták el hozzám. De mégis később üzenetekben és levélben enyhülést véltem felfedezni. Ez abból is látszott, hogy eleinte kérték a szentbeszéd szövegét /pl. a bambergi utam előtt/, amit később már nem tettek meg.

5. Ha én személyi küldöttet kapok tárgyalásra, elvárhatom, hogy minden engem, jövőmet érdeklő ügy ismertetésre kerüljön. Tárgyalás közben a kiküldött visszatért Rómába. Budapesten jelen volt vele Mns. Cheli, akinek velem okvetlenül közölnie kellett volna, hogy valami megállapodást kötött felőlem a bolsevikiekkel. Ugy, ahogyan ~~közölni~~ közölni kellett volna velem az amerikaiak lépéseit is a Vatikánnál személyemmel kapcsolatban, hogy ennek horderejével tisztában lehessenek. Mikor tehát a személyi küldött megkapta Mns. Chelitől a magyar kommunista regime követelését, ezt nekem be kellett volna mutatnia, mielőtt azt Rómába küldte vagy vitte. Ez sem történt meg. Erről még csak említés sem történt, sőt az utólagos megküldés sem történt meg.

Ennek megtörténte nélkül és a megállapodás további eltitkolásával kaptam a panaszokat, hogy ezt meg azt bolsevista részről nehezményezik.

6. A Szentatya szándékait a régi tisztelettel fogadom. Mégis meg kell mondanom, nem ~~komoly~~ komolyan látvni magamat az öt negyed évig nem ismertetett, titokban tartott és az olyan ügyben és tárgyban kötött megállapodásnak, mint a keleti egyházpolitika, amelynek karát tapasztalom ~~és~~ velünk szemben álló tábor a szerződések hosszú sorát kötötte országokkal, világszervekkel és, legújabban egyházakkal is, de köztudomásu, hogy egyetlen egy esetben teljesítette vállalt kötelezettségét, ha az érdekeivel és ideológiai célkitűzéseivel ellenkezett.

Otthon siri ~~hallgatás~~ hallgatás van. Visszariadok attól, hogy én, aki szabad világban élek, ezt a siri hallgatást nyugodtan folytassam. Ez, gondolom, népem teljes letöréséhez vezetne.

7. Ezekre való tekintettel alázatosan kérem az 1971 dec. 14-i levélben elrendelt előzetes cenzura eltörlését is.

Mindszenty bíboros 1972. november 9-én kelt válaszlevele VI. Pál pápának.
Fogalmazvány Msgr. Mészáros Tibor irataiban.

V. Hogyan lettem monsignore?

Azt is csak jóval később tudtam meg, a fogság után, hogy megkaptam Rómából a monsignore címet. Ugyanis április 27-én tartóztattak le, és május 4-én kellett volna indulni a római útra Bánáss püspök kísérőjeként. Az egésznek az ironiája az, hogy elfogatásom után pár napra megjött a Belügyminisztériumból az útlevelem is.

1948 elején, mielőtt engem lefogtak, úgy hírlott, hogy Bánáss püspök kimegy Rómába, és én kísérem. De elutazik valahova üdülni Montánába is, mert akkor már felismerték a rákbetegségét. Úgy tervezte, hogy én kísérjem el erre az útjára. Ezt így tudtam. De azt már tudtomon kívül intézték Rómában, hogy Bánáss püspököt mégse egy egyszerű fekete pap kísérje, hanem a reverendája vörös gombokkal legyen kidíszítve, felcicomázva. Fölterjesztették Rómába monsignorevá való kinevezésemet.

Dehát közben engem letartóztattak. Én egyáltalán nem is tudtam a fölterjesztésről, mivel a hátam mögött történt. Később sem tudtam meg, mert aztán Szibéria következett 1955-ig. Amikor visszatértem Szibériából, meglátogattam Jásdon Megyesi Schwartz Róbertet, Mindszentynek és Bánássnak a kancellárját, akinek a szolgálati ideje alatt engem a közvetlen elfogásom előtt Bánáss kinevezett püspöki titkárnak. Megérkezem Jásdra, a Bakonyba, Megyesi így fogad:

- Köszöntelek, Monsignore!
- Mi az, hogy monsignore? – kérdeztem.
- Igen. Miután elfogtak, hamarosan megjött a kinevezésed.

De ez csak kezdete a históriának. Én ezt a címet nem használtam. Amikor 1956-ban kikerültem Svájcba, itt néha az egyházközségnél aláírtam: *msgr.* Mészáros Tibor. Erre a svájciak azonnal utánanézték az *Annuario Pontificio*-ban, és abban nem volt benne Msgr. Mészáros. Azt mondták rám, hogy hazudok. Erre írtam Megyesi Schwartznak, hogy küldje el nekem a kinevezésemet. Ott van a hivatalos okmány, hogy XII. Pius pápa kinevezett monsignorénak. Így próbáltam igazolni, hogy nem hazudtam, valóban monsignore vagyok. Írtam Rómába Mester Istvánnak meg Zágonnak. Ők azt válaszolták, hogy az a kinevezés már nem érvényes, mert aki a pápa halála után nem újítja meg – legalábbis akkor úgy volt –, annak a kinevezése nem érvényes. Tehát gyakorlatilag valóban nem vagyok monsignore. Aztán bele is nyugodtam.

Sohasem írtam én *msgr.*-t, és nem is fogok írni, gondoltam magamban. De amikor Mindszenty bíboros mellé kerültem, egyszer elmeséltem neki ezt a históriát. Ő azonnal megírta latinul VI. Pálnak, hogy a Mészáros Tibor nyolc évig raboskodott Szibériában, és ő, Mindszenty kéri Mészáros Tibornak a monsignore cím érvényesítését. Postafordultával meg is jött a kinevezés. Rajta van az első XII. Pius, a második a VI. Pál neve. Megvannak mind az erről tanúskodó eredeti okmányaim. Így neveztetett ki tehát a Mindszenty bíboros, és attól kezdve piros gombos reverendás ruhát is csináltatott nekem. Így kísértem őt az utazásokon mint Msgr. Mészáros.

Az *msgr.* cím semmiféle előnyökkel és kötelezettséggel nem jár, csak arra jogosít, hogy piros gombos reverendát viselhetek, és támadt egy csomó irigyem, akiknek ez nem adatott meg. Tulajdonképpen pápai káplánságot jelent, mert a monsignore általános fogalom. Van a káplánság, van a kamarásság és van a pápai trónállóság. Ez a három fok van. Mind a hármat monsignorenak mondják.

Sanctissimus Dominus Noster
 Pius PP. XII

Ordinarius dignatus est inter ceteros Cappellanos Secretos honoris elev.

Dominum

Tiburtium Mészáros

Dioecesi Veszprimienoi.

Quod quidem eidem elev. Domino Mészáros opportune si-
 gnificatur.

Ex Aed. Vat., die 3 Maii 1948

Jo. Bapt. Montini
 Substitutus Secretariae Status

XII. Pius pápa 1948. május 3-án monsignore címet adományoz Mészáros Tibornak. Amikor a kinevezési okirat Rómából megérkezett Veszprémbe, Mészáros atya már a szovjet KGB foglya, s kitiüntetéséről csak nyolc évi rabsága után értesül.

*Summus Pontifex
Paulus VI*

*inter Suos Cappellanos adlegit Rev. Dominum
Giburtium Mészáros,
Diocesi Veszprimiensi.*

*Quod quidem eidem Rev. Domino Mészáros
opportuno significatur.*

Ex Aedibus Vaticanis, die XI m. Novembris, a. MCM LXXII.

*+ J. Seccur
Subst.*

*Mindszenty bíboros kérésére VI. Pál pápa 1972. november 11-én
megerősíti Mészáros atyát a monsignore cím viselésében.*

VI. Mindszenty legitimizmusa

Ezt a nép nyelvén királypártiságnak hívták. A benne rejtőző latin szó a „lex”, ami törvényt jelent, jelzi a szó értelmét, ami magyarra lefordítva egy államközösség törvény megszegése nélküli állapota, más szóval a törvényes helyzet folytatóságossága. Ha valaki valamit megváltoztat, még hozzá erőszakkal, köteles bebizonyítani, hogy a törvény értelmében joga van hozzá. Az egyszerűség kedvéért hagyjuk most el a mondatokkal kapcsolatos tövises kérdéseket: Mi a jog? Mi a törvény? Honnét van kötelező ereje.

Mindszenty bíboros legitimista volt. Az elveszett első világháborút nem tartotta jogalpnak arra, hogy felelősségre nem vonható, az emberi kiagyálásokból táplálkozó, a népet üres szövegekkel és ígéretésekkel félrevezető népamítók egy négyszázéves, törvényesnek számító államformát fölborítsanak. Tehát az, ami történt 1919-ben, és az, ami történt még erőszakosabban 1945-ben, nem volt törvényes. Csak ezt jelentette Mindszenty legitimizmusa.

Mindkét esetben az erőszak tényei, súlyosabban, mint bármi más meggondolás, estek latba. De hallgatott. Különösen 1945 után nem akarta a bolsevista, harapásra és támadásra kész orosz medvét még jobban ingerelni. Az evangélium és a katolikus hit erejével próbálta megvédeni a magyar népet. Félelem és rettegés nélkül hirdette a magyar nép lelkében dermedten szunnyadó rettenetet. Megjósolta, de nem is jósolta, előre megmondta a negyven évig tartó kommunizmus minden állati törvénytelenységét.

De lássuk a tényeket!

1925-ben írtak be a felsőpatyi római katolikus elemi iskola első osztályába. Micsoda silány épület volt! De akkor majdnem minden iskola ilyen volt. Durva, kopott padok a tantermekben. Egy pár felsőpatyi és számos alsópatyi gyerek koptatta a padot; ezek többnyire az alsópatyi cselédnépségből – bocsánat a kifejezésért! – származtak. A IV. osztályban a középen függött a Keresztrefeszített, mellette jobbról volt gróf Zabolai Mikes János szombathelyi megyéspüspök fiatalkori arcképe. Rokonszenves arca volt. A pileolusa – kerek, piros, fejcsúcsfedő – alól kilógott divatos hajtincse, és szokás szerint vidáman nézett a világba. A keresztől balra függött Habsburg Ottó fényképe. Tíz év körüli lehetett, tengerészjellegű zubbonyban. E képek voltak első találkozásaim a püspökkel és a trónörökösrel. Mindezek háttéréről fogalmam sem volt.

Mikor asztali beszélgetéseken a bíboros mellett ültem, magyarságszeretetéből érezni lehetett, mennyire összeforrott nem is annyira a Habsburgokkal, hanem inkább Szent István országalapító és király eszméjével. Mindszenty bíboros reálisan gondolkodó ember volt. Esze is jól vágott. Tudatában volt népünk számbeli kicsinységének. Annál inkább javára kell írni, hogy a Szent István-i ország eszméjét soha, még az udvariasság ürügyével se rejtette véka alá.

König bécsi bíboroshoz, ha jól emlékszem rá, a három és fél év alatt, míg Bécsben velem voltam, egyetlen egyszer voltunk hivatalosak ebédre. Egy szlovák pap is jelen volt. Szlovákiáról esett szó. A Szlovákia szó után, ami a pap ajkáról hangzott el, hangosan hozzáfűzte: *id est Hungaria*, vagyis *az Magyarország*. Nem törődött azzal, hogy megütközve és értetlenül néztek rá.

A sajtókonferenciáknak se szeri, se száma nem volt. Minden városban, repülőtéren legtöbbször rögtön megérkezés után. A kérdezők többsége ahhoz a fiatal nemzedékhez tartozott, amely a kommunizmust csak sajtóhíradókból ismerte, bőrén egyáltalán nem tapasztalta, és magába szívta már a szovjet propaganda szíréhangjait. Egyenesen szovjetbarátnak és a kommunizmussal rokonszenvezőknek mutatkoztak. Tapintatlanok, igen sokszor kérdéseikben kihívóak, szemtelenek, közönségesek voltak. Számtalanszor hozzá hasonlítva gyerekszámba menő újságírók eléje álltak, és azzal a jellegzetes lágy, „virágnemzedékes” nyegle angolsággal – a gyomrom forgott! – azt kérdezték tőle:

– *And now, Eminence, are you happy of being in America? És most, Eminenciád boldog, hogy Amerikában lehet?*

Szegény bíborosunknak kesernyés mosolyra torzult az arca. Elfordult. Hallgatott.

A sok közül egy jellemző interjúkérdés. Sidney-ben egy elegáns hotelben történt. Legalább három tucat újságíró volt jelen. Amikor már vége felé járt a kérdezgetés, valaki fölvette a súlyosan gonoszkodó kérdést – mert mindig a saját szavaival akarták megfogni, hogy ő reakciós, maradi ember, (szinte a könnyeim is kicsordultak szegény bíborosért.):

– *És ha ma Eminenciád választhatna a Ferenc-József-i osztrák-magyar monarchia és Sztálin kommunizmusa vagy Hitler nemzeti szocializmusa között, melyiket választaná?*

A kérdés halálos csendben hangzott el. A légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. A torkom is elszorult, vajon mit fog főnököm válaszolni: De ez a nyolcvanon túllevő magyar aggastyán bíboros semmi feszültséget sem látszott érezni, sem hangjában, sem mozdulataiban. Meggyőződéses hangon csak azt válaszolta:

– *Hogy én ma melyiket választanám, nem tudom. Csak annyit tudok, hogy Ferenc József császár és király után nem maradtak vissza sem emberégető kemencék, sem haláltáborok, ahol milliónyian pusztultak el.*

Remegő hangon fordítottam angolra válaszát, mintha saját véleményemet mondanám. Mélységes csönd uralkodott a teremben. Senki többet nem kérdezett, de láttam mozdulataikon, hogy mély hallgatásba merülve, szótlánul lépkednek ki a teremből. Ő pedig fölkel, mintha mi sem történt volna. Bármilyen jött utána, ezekért az interjúpillanatokért érdemes volt nekem Bécsben mellette és érte dolgozni.

Mindszenty nem volt általános fogalmakon, elveken lovagló ember, teljes ellentéte az elvont német gondolkodásnak. Mi a teendő itt és most? Az volt a lényeges. Ismerte a négyszázéves osztrák-magyar történelem minden fájalmát és keservét. Sem beszédeiben, sem gondolataiban át nem adta magát testetlen, vértelen eszméknek, elméleteknek. Isten ezt a keserves világot szerette és váltotta meg. Erre a gyakorlatiasságra álljon itt ez a példa. Többször, sokszor emlegette nekem, hogy Habsburg Ottó bár jól tud magyarul, de gyerekei már nem. Ottó legidősebb lánya (nem vagyok benne biztos, Andreának hívják-e) tanult ugyan, de magyarul nem tudott úgy, ahogy kellene. Pénzt küldetett velem Ottó címére, hogy a lány iratkozzék be az egyetemre, és tanuljon meg rendesen magyarul.

A Habsburgokkal való együttélés fájdalmas eseményei elevenen jelen voltak a bíborosban, de ő nem rágódott rajtuk. Különös keveréke volt ő a múlt ismeretének, az azzal való együttérzésnek és a nehézségeket nem ismerő, szinte számba sem vevő, jövő felé fordultságnak. Egy nagy politikai társulás, szövetség nélkül – a Habsburg-monarchia nagyságát tekintve megfelelő volt erre a célra – megesznek bennünket a marakodó kisnemzetek. Nekem ezt így nem mondta, de gondolatainak ez volt a lényege.

E politikai felfogását soha föl nem hígította a vallással, a hittel, és bármennyire szilárdan magyar érzelmű volt, soha nem esett abba a kísértésbe, hogy a nemzeti érzést, nyelvet, kultúrát emelje az egyedül mérvadó elv rangjára. Los Angeles-i látogatásunk alatt megkönyékezett egy Badinyi nevű Dél-Amerikában működő egyetemi tanár, hogy eszközöljem ki a bíborosnál számára az audienciát. Több napon át megjelent, győzködött velem, hogy elérje célját. A nép nyelvén „sumérkodott”. Magyar vallás alapításával bajmóldott. Mindszenty a legkisebb engedékenységet sem mutatta iránta.

Ahogy a bíborost kevesen látták. Pedig tudott mosolyogni is...

A száműzött bíboros és titkára 1973 februárjában

VII. Eltávolítása az érseki méltóságból

Sok mindent, amit ebben a fejezetben írok, különösen a háttérbeli dolgokat, megbízható forrásból hallottam. Ahol fül- vagy szemtanú voltam, az kitűnik az elbeszélésből. Levéltárakhoz jutni, azokat tanulmányozni nem állt módomban.

A Vatikán keleti politikájának szálai visszanyúlnak XII. Pius pápa és államtitkára, Montini – a későbbi VI. Pál – ellenlábasságáig. Pacelli ismerte Európát a maga egészében, Montini gyerekkora óta francia nevelést, életszemléletet kapott. A francia szellemiség volt mindene. Montini még államtitkársága idején állítólag Pacelli háta mögött kereste Moszkvával, Sztálinnal a kapcsolatot. Montini ismeretes volt baloldali, francia rokonszenvéről. „Leója” (Leó: az a barátfele, aki sugallja a másoknak a rossz gondolatokat.) volt neki aztán a kaméleon természetű Casaroli, aki vatikáni „külügyminisztersége” alatt teljhatalommal irányította a vatikáni külpolitikát. Sőt ezt az irányítást Casaroli nyugdíjba vonulásáig, egészen II. János Pál uralkodása elejéig nem adta ki a kezéből.

Casaroli mindenben rajta tartotta a kezét. A magyar kommunista rezsim összes vatikáni tárgyalófelei, Poggi, Cheli stb. Sodano bíboros, le egészen Acerbiig a mai magyar pápai nunciusig mind Casaroli kreatúrái. Ő rángatta őket bábszínháza zsinórjain.

A vatikáni politika gyökerei persze nemcsak személyi jellegűek, hanem a teológiai eszmeiségből is erednek. A csupán észokokra hivatkozó francia teológia – Congar, Lubac, Daniélou, Teilhard de Chardin – volt az új irány. Ennek következményeként a II. vatikáni zsinat ismeretes teológusai félretették a létokokon alapuló Szent Tamás-i teológiát. Megszüntették mint elvet, a természetesek és a természetfölöttinek a szembenállását és különbözőségét. Ebből következik, hogy természetfölötti nincs. Ez a világ felé fordulásnak a II. vatikáni zsinat értelmében sarkalatos pontja. Csupán ez a világ az Isten kegyelme. Ezzel egyszer és mindenkorra kizárjuk – persze csak gondolatban – a rossz, a bűn valóságát. Teilhard de Chardin szerint a rossz, a bűn csak növekedési zavar. Isten kegyelméről, bűnről, jóvátételről, megbocsátásról, bűnbánatról az egyházatyák értelmében szó sincsen.

Casaroli a kommunizmussal való együttműködési politikájának legnagyobb sikere Magyarországon volt. Miután Wisinszky kardinális megtiltotta Casarolinak, hogy lábát betegye Varsóban az érseki palotába, a vatikáni diplomata ettől kezdve Krakkó felé fordult. Ezen a nyomon lett Wojtyła lassan arra a szerepre fölkészítve, amelyet Casaroli szánt neki. Könnyen elképzelhető, hogy Casaroli „csinált” belőle pápát. Mindenesetre tudott dolog, hogy akkor, amikor krakkói éveiben csak kevesen kaptak nyugati útlevelet, Karol Wojtyła mindig kapott. Tudott dolog, hogy a krakkói püspök nemcsak a lublini katolikus egyetemen, hanem a varsói állami egyetemen is tanított vizsgáztatói joggal. Nem akarom Szentatyánk tekintélyét beárnyékolni, de ilyen nem létezett az egész kommunizmus uralta területen. Csak összehasonlításképpen jegyzem meg, s távol álljon tőlem minden alaptalan feltételezés, a legparányibb gyanúsítás az *általam ma is nagyon tisztelt* II. János Pál pápáról: de nem tudok egyetlenegy esetről sem, sem a magam életében, sem máséban, sem fogságban, sem „szabadon”, hogy bárki is a legcsekélyebb előnyt kapott volna valamilyen lelkiismereti ár nélkül. Nem találok egyetlen esettel sem a kommunizmus idején, amikor a legkisebb eltúrt vagy nyújtott előny ne lett volna a lelkiismeretbeli árral, annak elárulásával összekötve, hacsak egy darabka kenyérral is. Mindig kellett valaminő engedményt tenni a kommunisták javára, *ha bármilyen csekélyet is!* Csak éppen Casaroli és kegyeltjei lettek volna kivételek? Csodálnám! Mégis szívből, őszintén kívánom, ha utólag ez egyszer kellemesen kellene csalódnom! Márcsak a Szentatya miatt is! Wojtyła püspök Krakkóból állandóan járt nyugatra. Római útjain Bécs sem kerülhette el. És bizony egyszer sem látogatta meg a bécsi Pázmáneumban a hazájából száműzött magyar bíborost.

Az esztergomi érseki székből való eltávolításának a messze múltbeli előjátéka az 1945-ös érseki kinevezésének körülményei. Grósz kalocsai érsek Sággy Elek szombathelyi kanonok, gazdasági főmegbízott kíséretében az 1945-ös nyár folyamán autón Veszprémbe érkezett. Számomra váratlanul. Mindszenty számára valószínű nem. Autóútjukon elgázoltak valahol a Balaton táján egy nagy kővér kocát. Nem sokat teketóriáztak. Kifizették a tulajdonosnak, és az autó csomagtartójában hozták magukkal. Jól jött ez abban az ínséges időben. Sággy Lexi széles jókedvében nevetve mondta el a kocaügyet.

Jó jel volt? Rossz jel volt? Csak a jószok tudták volna megmondani. Mindenesetre ezt suttozták. Erről velem, a kis veszprémi udvari pappal nem tárgyaltak. Forró nyár volt az orosz megszállás első évében. Alig mentek el a vendégek, ha jól emlékszem, már másnap, vagy aznap Mindszenty püspök kiment a Veszprém melletti Gyulafirátótra Szentiványi préposthoz. Ővele tárgyalt meg válaszában igenlő vagy nemleges voltát.

Ennek volt egy későbbi pikáns oldala is, amit Bánáss László veszprémi apostoli kormányzó (tehát akkor még nem püspök, ami roppant bántotta hiúságát és érzékenységét) szájából hallottam. Az oroszok bejövetele utáni időben, 1945-ben az első kormány Debrecenben Bánáss László lakásán alakult meg. Az egész Rákosi garnitúrát személyesen ismerte. Bánáss nem is felejtette el Gyöngyösi János kisgazdapárti külügyminiszternél saját nevét a Rómába irányítandó esztergomi érsek és primásjelöltek közé elsőnek fölvételni. Ha jól emlékszem rá, Bánáss volt az első helyen a három jelölt közül.

Miután minden lezajlott, tehát Mindszenty kinevezése és beiktatása Esztergomban, Bánáss elmondta Veszprémbe érkezés közben, hogy amikor Gyöngyösivel szóbekeült ez a jelöltlista, Gyöngyösi bevallotta: a Rómába terjesztendő listát az asztalfiókban felejtette. Mindezt Bánáss nem kis keserűséggel mondta el azzal a nem titkolt kritikával: Mennyire másként történik minden, ha ő lett volna az esztergomi primás és nem Mindszenty! Ezt nem ezekkel a szavakkal mondta, de ez volt az értelme.

Hozzá kell tennem, hogy sem Magyarországon, sem külföldön Mindszenty kíséretében nem találkoztam olyan magasrangú személlyel, aki nem szívesen vállalta volna a püspöki vagy más magasrangú beosztást, Mindszentyt kivéve. Semmilyen ilyen irányú becsvágyat nem fedeztem fel benne. S ez nagyon fontos tény! A későbbiek során aztán Mindszenty volt az egyedüli, aki soha egyetlenegy szóval sem sajnáltatta magát a magára vett méltóság terhe alatt – azok közül, akiket alaposan vagy futólag az öt földrészen megismertem. Nem önmagáért, Isten akaratából a népért volt az, ami volt.

Erre célozhatott Debrecenben Bánáss László veszprémi püspökké szentelésekor szentbeszédében – úgy emlékszem a Szent Anna templomban volt – 1946 decemberében, egy kis szünet után, lassan hangsúlyozva a szertartás szavait a katolikusokkal és protestánsokkal zsúfolt templomban:

– *Te pedig, László püspök, ne mondd soha a jót rossznak és a rosszat jónak!* – amit a magyar püspökök – tisztelet a kivételnek! – majdnem a mai napig (– igaz, a Vatikán jóváhagyásával –) tettek és tesznek. Ez nagyobb lélekrombolás volt és alaposabb, mint bármely marxista propaganda.

Ide tartozik az is, hogy Mindszenty Veszprémből való távozása után a Mindszenty által kinevezett püspöki titkár, Lékai László, a későbbi utódja, majd esztergomi érsek, azzal a megokolással hagyja el Bánáss László melletti aulai beosztását, „hogy én ilyen embernek nem szolgálok!”. Persze magánbeszélgetésben elhangzott szavak voltak.

Apró, de jellemző tény, hogy a kommunista kormánnyal folytatott tárgyalások során Casaroli vagy Rómából kiküldött tárgyalófelei a magyar békepüspökökkel és békepapokkal mindig tokaji aszút ittak. Miután erről Mindszenty bíboros is értesült, asztalán tokaji palackbor többé soha nem volt látható. Egészen halála órájáig.

Ennek ellenére elmondta egyszer nekem a kedves anekdotát, amit már gyerekkorában hallott, hogy miért a tokaji a legjobb bor a világon. Azért, mert egy nagyon régi úri pincében, ahol évtizedes borok voltak, eltörtött egy tokaji aszú flaskó, és kifolyt a homokba. Aztán jöttek az egerek, és az egér belekóstolta a megmaradt tokajiba. Utána két lábra állt, és elkiáltotta magát:

– Hol az a macska!

1973 közepén Vecsey József és személyem kíséretében Mindszenty részt vett az augsburgi Szent Ulrik ünnepségeken. Késő délután érkeztünk. Úgy esett, hogy megérkezésünkkor senki sem fogadott bennünket. Nem tudtuk, hová menjünk. A püspökség egyik hosszú folyosóján találmra benyitottunk egy szobába. Mindszenty villámgyorsan látta, hogy egy tárgyalóasztal mellett körben ülnek a meghívottak: Casaroli, Benelli, Suenens bíborosok és még féltucatnyi egyházi méltóság. Mire fölcsoúdtam volna, Mindszenty egy pillanat múlva üdvözlés nélkül kifordult a szobából, mintha darázs csípte volna meg. Az asztal körül ülők kővé meredten néztek ránk, illetve utánunk.

Egy másik alkalommal repülőgéppel utaztunk valahova a bíborossal. Velünk volt Vecsey is. A buszra vártunk éppen, amely elvitt bennünket ki a repülőtérhez. Egyszer csak megbök engem Vecsey:

– Nézd, ki áll ott!

Odanézek, hát látom ám, hogy olyan húsz-harminc méterre egy oszlop mögé húzódva ott áll a pécsi megyéspüspök. Nem szándékozott a közelünkbe jönni. Mint hallottam, később éppen ő volt az egyik első, aki a bíboros szenttéavatását előterjesztette. Akik pedig most Mindszenty bíboros szentté avatását oly nagy hévvel erőltetik, a legtöbbször valamilyen módon a múltjával. Elég, ha csupán Paskai bíboros úr nevét említem. Korábban nyilvánosan, ország-világ előtt megtagadta mártír elődjének egyházvezetését. Lélekben és emberi tartásban a két főpap fényévnyi távolságban van egymástól. A rendszerváltás éppen hogy lezajlott Magyarországon, amikor egy szép napon Paskai László a titkárával meg egy autóval megjelent Mariazellben. Bement a templomba, Hochreiter prior kísérte. Bent a templomban Paskai bíboros így tette föl a kérdést:

– Hol van az a Mindszenty? Mert hazaviszem.

Rögtön akarta vinni. Hoztak egy autót is ehhez. Hochreiter prior aztán elmagyarázta neki, hogy az nem olyan egyszerű, azt meg kell szervezni stb. Paskai hagyta magát meggyőzni, elállt a tervétől. Ezt a prior maga mondta el nekem. Kár, hogy később nem állt ilyen keményen a sarkára...

A napi, délutáni sétán, miután a küszöbön álló letételének híre terjedt, meg egyszer étkezésnél is, mondtam a bíborosnak, Vecsey is az asztalnál ült, hogy „Eminenciás Uram, ha ennek hozzánk is eljut a híre, akkor ezt a Vatikán meg is csinálja.” Tekintetükkel és fejrázással kérdőjelezték az általam mondottakat. Igazában a bíboros nem ismerte a római reálpolitikát. Csonka Emil *A száműzött bíboros*-ban sokszor idézi az annyira hangzatos latin szólást: „Roma locuta, causa finita”. Róma szólt, az ügy be van fejezve, de egyszer sem a még ennél is sokkal régebbi latin mondást: „Romae omnia venalia sunt,” (Rómában minden alku tárgya) *Lehetetlen!* – mondta a bíboros, amikor azt mondtam: „Akkor meg is csinálja!”

Mindszenty nem az az ember volt, aki valamilyen ügyben ne cselekedett volna, és állásfoglalás, kezdeményezés nélkül várta volna a fejleményeket.

Harangozó Ferenc fölkínálta, hogy unokaöcsém, Geosits István burgenlandi plébános közvetítésével levelet tud eljuttatni Lékai László veszprémi püspöknek. Mindszenty gyakorlati ember volt. Azonnal kapott rajta. Levelében kérte Lékait, ne fogadja el az esztergomi érsekséget. A kérés megindoklása pedig az volt, hogy a bíboros letételével szabad út nyílik a kommunista hatalomnak afelé, hogy kénye-kedve szerint járjon el a neki tetsző püspökök, plébánosok

beiktatásával olyan helyre, amelyre csak akarja. Így lesz aztán megsemmisítve az egyház szabadsága.

A levél Lékai asztalára került. De föl sem bontotta. Hanyagul otthagya, és az egyenesen az ÁVH kezébe került. Erről nekem maga Lékai beszélt. Mindszenty nem tudta, amit én már akkor tudtam: *Casaroli tanácsára Lékai lélekben és meggyőződésében is átpártolt*, s a lelkiismeretben is vállalt vatikáni egyezkedés mellé állt.

Kinevezésének történetét maga Lékai mesélte el nekem személyesen, fürdőnadrágban ülve a tengerparton. Mert hát megkérdeztem tőle:

– Laci, hogyan lettél te püspök ebben az érában?

Lékai elmondta, hogy Casaroli fölkereste őt balatonlellei plébániáján, és kijelentette:

– Ha nem tetszik eljárni a papi békegyűlésekre, nem tudunk magából püspököt csinálni.

Tehát maga Casaroli bízta fel, hogy ebbe a békepapi gárdába belépjen. Aztán Lékai így folytatta nekem:

– Tibor, te ismersz engem, te tudod, hogy én nem akartam püspök lenni.

Ezen megnyugodtam. Abban reménykedtem, ha ez a Laci esztergomi érsek lesz, majd a Pázmány-féle politikát folytatja. Még 500 frankot is vittem neki Rómába, amikor kinevezték veszprémi apostoli kormányzónak. Igen ám, de amikor legközelebb Bécsben járt, felhívott telefonon, és nevét ki sem ejtve találkoztót kért velem a Pázmáneumon kívül. Egy külvárosi kolostorban találkoztunk, és késő éjszakáig beszélgettünk. Rögtön észrevettem, hogy hopplá, ebben az emberben „megfordult a borjú”. Nem győzte dicsérni a kommunista káderek békepapi gyűlésekre kiküldött előadóit, hogy mennyire műveltek, informáltak. „Nem politikából csinálom azt, amit teszek, hanem meggyőződésből” – mondta egész nyíltan. Fenntartásaimmal, kritikáimmal szemben hangoztatta:

– Te, ezek megváltoztak ám! Ezeknél a kommunistáknál van az új erő! És a békepapi gyűlések nívósak.

Csalódottan láttam, hogy ez a Laci „megtért” a kommunista oldalra. Nagyon szomorú voltam, mert bíztam benne. Lékai nagyon tehetséges volt, de az a típus, aki igazi kártyáit sohasem fedte fel, különösen olyannak nem, mint én. Tehetetlenül, szomorúan hallgattam, és elbúcsúztam tőle.

Csonka Emil *A száműzött bíboros*-ban a letétel tényeit nagyon hüen és aprólékosan írja le, de a pápa és Mindszenty iránti tiszteletből nem mer és nem is akar ítélni. A pápával való személyes találkozásomkor döbbenek majd rá, hogy Mindszenty letételi ügyében a kocka már régen el volt vetve, és pedig nem Budapesten, nem is Washingtonban, ezek csak közrejátszottak, hanem a vatikáni államtitkárságon, a pápánál személyesen.

Amit VI. Pál pápa 1971. október 23-án, a hajnali búcsúmise után (a bíboros aznap utazott Bécsbe!) a pápa magánkápolnájában Mindszentynek mond latinul: *Te vagy és maradsz az esztergomi érsek és Magyarország prímása* – és amit ugyanazon szavakkal Zágónnak olaszul megerősített – ezek a kijelentések minden alapot nélkülöző üres ígéretések (ígéret) voltak. A pápa tudta ugyanis, mit fog tenni. Mindszentyt majd megfosztja esztergomi érseki székétől. Hogy a pápa ezt a budapesti kommunista kormánynak megígérte-e Zágonon keresztül, vagy sem, annak semmi jelentősége nincs.

Az egész Magdolna-kápolnai jelenetnek olaszos, színházias körítése a pápai, bíborosi köpeny átadásával és jókívánatokkal, hogy a köpeny (mantelló) a hűvös országban védje meg a hidegtől, a minden széltől védett, olasz anyás úrifüúnak vergődése a saját határozatlanságában és zavarában. Ez a valóság, a többi megokolt-megokolatlan mellébeszélés. Attól függ, melyik oldalra fordítom. Így tette oda a pápa a pontot a Vatikán keleti politikájának végére, amely még hosszú időre megterheli a magyar egyházat.

Szegény Mindszenty! A Szent János-torony kápolnájában elhangzott latin és ráduplázva olasz kijelentést nekem aztán magános sétákon a Pázmáneum kuglizójában sokszor, ha nem is

gyakran, ismételte. A mondat : *Te vagy az esztergomi érsek és maradsz* – és annak semmissé nyilvánítása a letételekor: ez volt az utolsó koporsószóg.

Birtokomban van egy nyers fogalmazvány, melyet a bíboros gépettettem velem, válaszul VI. Pál pápának minden bizonnyal 1973. december 8-án kelt levelére:

Szentséges Atya!

Nem tudom leírni, mennyire megrendített Szentséged levele. Harmadik elfogatásom 25. évfordulóján kaptam meg.

Azok után, amik kijövetelem körül történtek és azon írásbeli és szóbeli biztosítékok után – Tu es archiepiscopus Strigoniensis, Primas Hungariae –, amelyekkel egyedül voltam képes népem egyházhú fia és lelkiismeretem előtt a számkivetést vállalni, semmiképpen sem várhattam ilyen értesítést.

A mai magyar regime a hűséges papokat félreállítja, élükön a primással, és az őt kiszolgáló lelkészeket használja fel az egyházi fegyelem és a hitélet szétzüllesztésére.

Szentséged azt reméli, hogy az utód kinevezésével segíthet ezen a szomorú helyzeten. Meggyőződésem, hogy a jelen magyar helyzetben az én letételemmel Szentséged ezt a kitűzött célt nem érheti el. Mert hivalkodás nélkül állíthatom, inkább ismerem a magyar egyház helyzetét, tátongó halálos sebeit és igényeit, mint azok, akiknek információi Szentségedet erre a lépésre indították. Azok a sebek nem 1971-ben, hanem 1948. december 26-án lettek tátongók. Otthon és idekűnn is csak nagyobb lesz a zavar, a bizalom pedig a Szentszékhez hű papokban és hívekben még jobban meg fog inogni.

Szentséged dekrétumánál a lelkipásztori motíváció mellett a politikai vonatkozásoktól nem lehet eltekinteni. Nem kétséges, hogy az én letételemmel az istentelen és egyházüldöző regime régi vágya teljesül. Már 25 évvel ezelőtt szerették volna ezt elérni, s nem az egyház javára.

A regimenek azért is szüksége van sürgősen az én letételemre, hogy abban a hátrányos helyzetében, amely Emlékirataim megjelenésével a Mindszenty-ügyben jut, hivatkozhassek arra, a szerzőt időközben a Vatikán is dezavualta.

Elmozdításom politikai vonatkozásai közé tartozik még többek közt az is, hogy a rendszer nemzetgyilkos. (Saját hivatalos statisztikájuk szerint a 10 milliós magyar élettéstől 15 év alatt 3.150.000 magzatot irtottak ki. Ez népem egy harmada.) – Az a másik áldozat, amelyet Szentséged most kíván tőlem, ezt a regimet támogassa? Én juttassam ezt a regimet belpolitikai és külpolitikai előnyösebb helyzetbe? Politikai vonatkozása az is az én elmozdításomnak, hogy a rendszer zsarolja a Szentszékét annak a kötelezvénynek alapján, amelynek létezéséről csak 1972. október 10-én értesített a bécsi nuncius úr. A rendszer ezzel akart engem elnémíttatni, és most ezzel zsarolja ki az én elmozdításomat. (Több forrásból is jutottak el hozzám információk arról, hogyan folyik ez a zsarolás főpapok befogásával is.)

A döntés keserű emberi vonatkozása pedig az, hogy 85. évemben ér... Stepinác, Berán bíborosok érseki állásukban haltak meg. Én vagyok egyedül azzal büntetve, hogy állásomtól, hazámtól megfosztva, ország-világ előtt megbélyegezve fejezzem be életemet.

Ilyen súlyos lépéshez nem elég az informata conscientia, sem a levélváltás. Ide szabályszerű eljárás kell a vád közlésével, a vádlott és tanúi szabályszerű kihallgatásával, a bizonyítékok átvételével és átvizsgálásával, ítélethirdetéssel.

Miután Szentségednek nemcsak az utolsó leveleit, hanem az elmúlt két évben keletkezett aktákat is gondosan átolvastam, átelmélkedtem, gyóntatóm tanácsát kikértem, és hat jelentős papomat meghallgattam, akik velem együtt biztosra veszik, hogy a Szentséged szándékát megváltoztatja. Más esetben meggondolás tárgyává kellene tennem, hogy azt a bíbort, amelyet Szentséged második elődje, boldogult emlékü XII. Pius azzal nyújtott át nekem, hogy én leszek az első, aki annak szimbólumát élettemmel pecsétel meg, viselhetem-e tovább.

Mikor már minden kötél szakadt, és belátta, bár túl későn, hogy nincs befolyása a pápa tervbevett eljárására, akkor lettem csupán eszköz, utolsó szál cérna, amellyel persze hiába akarta megkötni a pápa kezét. Azok után, amik hamarosan bekövetkeztek, világos, hogy utolsó szál cérna voltam, ami hát elég, elég. Így mondta 1974 első napjaiban, magányos sétánkon a Pázmáneum kertjében, hogy *menj hát fiam, Rómába, és próbáld lebeszélni a pápát a letételem helytelenségéről.*

Napokról volt szó. Elő kellett készítenem a pápánál való megjelenésemet. Kőnig, bécsi bíboroshoz mentem. Előadtam, mit akarok. Felindulás nélkül hallgatott meg. Egész magatartásán látszott, hogy nem tette magáévá az ügyet. (Valahányszor, ekkor és korábban, ha Mindszenty ügyéről vagy személyéről volt szó, valóságos jégoszloppá vált tekintetében, szavaiban.) Szinte megszegyenítő volt számomra egyúttlátni ezt a hideg, alsó-ausztriai osztrákot a mi prímásunkkal, a jó ügyért mindig lelkesedő, szinte alázatos magyarral. Mintegy fényképe volt a közel 400 éves osztrák-magyar együttélésnek ez a kettős. Az osztrák rideg, megfontolt számoló és számító, a magyar ütőkártya nélkül a kezében megalázkodó és heveskedően szolgálatkész együtt. Kőnig bíboros meghallgatott.

Szó nélkül vette a telefont. Alig egy pár pillanat múltán „Kérem, tessék” – szóval intett a készülékhez.

– A Vatikánnal akarok beszélni – mondom. Erre ő: – Casaroli bíboros van a vonal végén.

Fölvettem, köszöntöttem, és bemutatkoztam:

– Kérem, holnap repülök Rómába. Szeretnék a Szentatyánál kihallgatást kérni.

– Ne tessék jönni, mert a Szentatya nem fogadja ebben az ügyben – mondta erélyes hangon.

Erre fölemeltem a hangomat, és bosszúsán, méltatlankodva azt feleltem, egyáltalán nem meghunyászkodva:

– Ön dönti el, hogy egy másik bíboros titkárát a Szentatya nem fogadja? Vállalja ezért a felelősséget?

Mély hallgatás volt a válasz. Én sem szóltam. Kisvártatva:

– Tessék holnap jönni!

Letettük a kagylót. Ezt a kihallgatást is úgyszólván ököllel kellett kiharcolnom. Másnap Rómába érkezve, az általános audiencia után bevezettek VI. Pál pápához. Szigorú arckifejezéssel fogadott. Előadtam a mondanivalómat. Szava mézes-mázos volt. Mindig fiamnak szólított. „Tibor, el ne gyengülj, ne lágyulj el a sok fiam szóra”! – biztattam magamat. Átadtam neki a Mindszenty által írt levelet, és szóban is előadtam, hogy ne mozdítsa el az esztergomi érseki székből. A kinevezendő új esztergomi érsek még inkább a kommunista párt kezében lesz, és a magyar egyházzal a kommunista párt azt csinálja, amit akar. Sem az egyháznak, sem a magyar nemzetnek nem válik javára. Mindszenty bíboros kéri a Szentatyát, hogy ilyent, tudniillik a letételét a saját érdekében ne hajtsa végre, mert rossz fényt vetne rá.

Láttam az egyáltalán nem biztató szempillantásában, hogy kösziklának beszélek. Ebben az emberben csak a saját eszméi körül forgó kétségek vannak, ezek foglalják el, de a másikat önmagától elvonatkoztatva meghallgatni nem képes. Ebben talán egy kicsit rokona volt Mindszentynek. Annamarie Aebischer jutott eszembe, akivel egy iskolapadot koptattam a genfi egyetemen akkor, amikor VI. Pált megválasztották, és aki, amikor közösen néztük VI. Pál egész oldalas fényképét a Paris Match fedőlapján, csak annyit mondott: „Il a un regard ténébreux” – azaz „sötét tekintete van!” Nagyon megütköztem ennek az olasz apának és svájci anyának a lányán és bántó megnyilatkozásán.

VI. Pál egy szóval sem célzott az általam előadott Mindszenty-érvekre. Elég gyorsan rátért, miután többször hallotta tőlem a „No, santo padre” azaz „nem úgy van az, Szentatya” kifejezést, fiacskázása ellenére, úgy látszik, kedvenc témájára példálózva az Úr Jézussal. Hogy az Úr idejében Zsidóország is idegen megszállás alatt sínylődött, a népet elnyomták, de Krisztus ajkáról egy szó sem hangzott el a politikai, katonai fölszabadításról. Ami igaz ugyan, de eszmei érvényességében nem általánosítható minden népre és időre. Ez volt ugyanis a pápának, Casarolinak, meg a magyar békepapoknak és püspököknek a vesszőparipája, hogy meg kell menteni a hívőket az üldözéstől meg a szenvedéstől, börtöntől. Érvelésében benne volt a minden szélről védett olasz, érzékeny úrigyerekek szenvedésiszonya a való élet sokszor annyira kegyetlen oldalaitól. *Ővele meg a II. vatikáni zsinat teológusaival kezdődik a hitből származó áldozatkészség, a vértanúság leértékelése, vagy legalábbis elhallgatása. Ilyennek nyoma sincs a Szentírásban.*

Mindenki elpárolgott a teremből. Casaroli a legsietősebben, mindjárt az elején. Egyedül álltam a trónja előtt védekezvén, nemet mondva érveire. Vajon nem mindig így volt a történelem folyamán?

Szegény Mindszenty! Szegény magyar nép! Szegény Vas megyei magyar! Mindjobban elszomorodtam, mert láttam, hogy budapesti kommunista tárgyalófeleiben és Kádárban jobban bízik, mint Mindszentyben. Persze mindez leöntve a magyar bíboros nagyrabecsülésének szószával és a végnélküli fiacskázással. A végén elnémultam. Hallgattam. Talán ez is segített véget vetni ennek a hasztalan harcnak pápai áldással.

Nem is emlékszem rá, mikor nyomták kezembe a szokásos és elengedhetetlen fényképeket. Soha azóta kezembe nem vettem azokat, csak most, Hetényi Varga Károly unszolására. Mester István szájából tudtam meg másnap, hogy az a hír keringett Vatikánban, miszerint „Járt itt egy magyar pap, aki a pápának csak nemet mondott.” Nem dicséretes dolog sem a pápának, sem a nemet mondónak.

Földúltan repültem Rómából másnap Bécsbe. Gyönyörű idő volt. Egy pillantással országrészeket lehetett szemügyre venni: az olasz csizmaszárat, Velencét, az Alpok égre függesztett láncát, és amit először és valószínű utoljára láthattam, a valamikori magyar Őrségen keresztül nyújtózkodó elő-alpi szelíd völgyeket, tele fátyolozott köddel és azontúl a terpeszkedő kis Magyarország nagy síkságát. A pápai látogatás 1974. január első napjaiban, a Bécsbe való visszarepülés vízkereszt napján volt.

Bécsben előadtam az előre látható kudarcot, ami talán még kudarc sem volt, csak egy parasztfigurának eltolási szándékkal való megérintése a sakkasztalon. Hisz eleget mondtam a bíborosnak, hogy ha Rómából hírlík, akkor végre is hajtják a letételét.

Mindszenty meglepődés nélkül hallgatta úti beszámolómat.

Nem volt idő gondolkodni. Előttünk állt az amerikai körút, számos látogatás Németországban, az ausztráliai és Új-Zéland-i út, Hawaii-on keresztül. San-Francisco meglátogatása és a londoni út.

Velem is megtárgyalta, hogy mit is tegyen, ha nyilvános lesz az esztergomi érseki székből való elmozdítása. A mondat kicsit nagyzás, mert a délutáni sétákon a Pázmáneum kertjében inkább magánmegfontolásainak voltam meghallgatója, sem mint tárgyalófele. Erős indulat volt benne, hogyha megfosztják esztergomi érseki székétől, „visszaadja a bíbort” a pápának. Ha megteszi, a világot behálózó katolikus pápahűség száalai, amelyek elszakíthatatlannak látszanak, az ő személyét hitelt vesztetté, sőt további missziós munkáját lehetetlenné tennék, vagy legalábbis leértékelnék. Hisz a meglátogatandó bíborosok, püspökök bizalmatlanok lennének egy ilyen bíborját visszazármaztató főpappal szemben.

Ezeket a megfontolásait megértettem, de nem tettem magamévá, mert módjában lett volna a bíbort visszaadni anélkül, hogy a pápának mint ilyennek méltóságát megkérdőjelezte volna. Ez azonban csak hosszú idő múltán hozta volna meg a gyümölcsét a katolikus és a magyar ügynek.

Mindszenty azonban inkább a „jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok” embere volt. Aztán a magam módján igyekeztem megbékéltetni jövő sorsával is, ami nála süket fülekre talált. Tudniillik az egyházban ma is élő és érvényben lévő „hűbéri” hűség gondolata persze megtámasztva a pusztán emberi és teológiai hűség gondolatával órá is állott.

– Eminenciád a pápa kezéből fogadta el a bíborosi méltóságot, miért ne lenne joga a pápának elvenni is, amit adott?

Láttam, nem nagyon tetszett neki, de nem szólt. A közvetlen érdek és meglátás fölülkerekedett benne, és a hűnek tartott papi tanácsával az ügyet megtárgyalván (Vecsey, Cser-Palkovics, Fábián Károly, Harangozó Feri, Ádám Gyurka elfogadja a megfosztást.) Engedelmeskedik.

*Mindszenty bíboros 1972. június 15-én meglátogatta a Burg Kastl-i magyar gimnáziumot.
Balján Mészáros Tibor, kezében rózsafüzérrel*

Mészáros Tibor hasztalan érvel VI. Pál pápánál Mindszenty bíboros fölmentése ellen. A kommunistáknak – a magyar püspöki kar közreműködésével – sikerült meggyőzniük a pápát: a prímásnak távoznia kell Esztergom érseki székéből

A napok múlnak. Tesszük a teendőket, mintha mi sem történt volna. 1974. február 5-én tudja meg a világ, hogy a pápa Mindszentyt megfosztotta esztergomi érseki székétől. Az örökké habozó Montini pápa még egyszer hű maradt tépelődő, senkit megbántani nem akaró és a végén mindenkit megbántó önmagához. Sajtóban ugyanis közkézen forgott a megfosztás álcázása azzal, hogy a bíboros lemondott. Csak Mindszenty erélyes cáfolata után kényszerült a pápa színt vallani a keleti politika értelmében: az egyház érdeke azt kívánja, hogy szakadjon vége a huzavonának a Mindszenty-ügyben. Mindszenty csendben távozzék nagy elismerések és nagyrabecsülések közepette. De az sem történt anélkül, hogy a Montini pápa Mindszenty harcát és személyes tanúságtételét ne rántotta volna le, kizárólag a Mindszenty ellen irányuló „személyes támadások” vonalára, amely oka volt az áldatlan helyzetnek. Ezzel diplomáciai nyelven föloldozta a kommunista pártot a véres és kegyetlen egyházüldözés vádjá alól.

Hogyan is írja egy helyen *Reinhold Schneider*, a kiváló német költő és drámaíró *Verhüllter Tag* című könyvében:

Die politische Macht wird die Kirche Jesu Christi niemals schützen, ohne sie zu missbrauchen. Die Kirche wird den Staat nie anerkennen, ohne die Botschaft abzuschwächen. (Insel Taschenbuch, 170. old.)Vagyis: *A világi hatalom Jézus Krisztus egyházát soha nem fogja*

megvédeni anélkül, hogy azzal vissza ne élne. Az egyház az államot soha el nem ismeri anélkül, hogy tanítását ne gyengítse.

Az egyházüldözés pedig folytatódott! Sajnos, durván. Kádár, a nemzet sok ezer gyilkosának egyike, a valósághoz hívebben fejezte ki a történeteket, amikor diadalmasan kijelentette:

– A pápa kipenderítette Mindszentyt az esztergomi székből.

Minden magyar egyházi és világi hatalmasság azon fáradozott, hogy Kádár ezt a gyalázatos mondatot kimondhassa.

Ezzel szemben Mindszenty bíboros a megfosztás bejelentésének reggelén, velünk együtt szerényen reggelizve, csak ennyit mondott a magyar emberre annyira jellemző szófukarsággal:

– *Szegény pápa, mennyi baja van velem!*

Fültanú vagyok, és hálát adok az Istennek, hogy hallottam.

VIII. A bíborossal a nagyvilágban

*De hogy a dolognak tovább ne terjedjen a híre
a nép közt, fenyegezzük meg őket, hogy többé
senki emberfiának ne említsék ezt a nevet.
(ApCsel 4,17)*

Ha valaki egy nyilvánvaló ténynek ellentmond, két mód van rá azt megakadályozni: vagy észérvekkel cáfolni a tényt, vagy megakadályozni bármily eszközzel, hogy arról beszéljenek. Harmadik út nincsen. Ezért van, hogy Krisztus első és utolsó meghagyása így szólt: „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek” (Mk 16,15). Ezt tudja mindenki.

Amíg Mindszenty bíboros fogoly volt, nem jelentett problémát sem a világnak, sem az egyháznak. Erőszakkal akadályozták meg, hogy nyilvánosan beszéljen. Mihelyt nyilvánosan felléphetett, probléma lett, hogyan lehetne megakadályozni, hogy hirdesse az evangéliumot. A kommunista párt számára, miután kinyitotta a börtönajtót, erőszak alkalmazása többé nem jöhetett szóba. Elhallgattatását csak a Vatikánon keresztül tudta elérni azzal az üres, alaptalan politikai követeléssel, hogy a bíboros nyilvános fellépése, nyilatkozatai zavarják a kommunista állam és a Vatikán közötti jó viszonyt.

„Márpedig mi, kommunisták, a Vatikánnal jóban akarunk lenni” – hazudták az elvtársak. A Vatikán lépre ment. Kénytelen-kelletlen, neki kellett átvenni a kommunista állam erőszakos vagy az amerikai követség politikai és lelkiismeretbeli nyomásának a szerepét, hogy tudniillik a bíboros maradjon néma.

A Vatikán vállalta a szerepet. Erre szolgáltak a bíboros Rómába jövetelének a körülményei, miszerint elhelyezik a bíborost a „Szent János-torony” aranykalitkájába, ahol szép szóval és tárgyalásokkal, mint remélték, megakadályozhatják, hogy nyilvánosság elé lépjen. Itt nem szólok az ügy erkölcsi oldaláról, hogy ez az „emberséges”, finom eljárás is mennyire ellentmond az ember mint szabad személy alapjogainak és Krisztus evangéliumának, amelynek főkövetelménye „menjetek, hirdessétek az evangéliumot!” Mindenesetre a Vatikán kijátszotta keleti politikájának ezt a kártyáját, amely minden vonatkozásban csődöt mondott, kivéve az üldözésmenetséget és a püspökvárak meg parókiák nyugodt, zavartalan légkörét. Az emberek előtt megpróbálta „becsülettel” az „illendő” szájkosarat a bíboros szájára kötni.

Ebben a szájkosár felkötésének a manőverben szerepet játszottak a Vatikánban élő és ott alkalmazott magyar származású papok is. Olyannyira, hogy msgr. Zágon halálának a hírére (halála Ausztriában következett be, miután hónapokig beszélni nem tudott), Casaroli bíboros vatikáni, biztonsági segédlettel Zágon Santa Maria Maggiore-i lakását végigkutatatta. Az összes magánfölgjegyzéseit elkobozta, és zár alá helyezte. Az megint más kérdés, volt-e Zágonnak annyi civil kurázsija, hogy legalább a papírra rá merte bízni a tények leírását. Én kétlem. De milyen „nagy” diplomáciai érzékkel kell annak rendelkeznie, aki rendőri segédlettel elsüllyeszti a tényekről szóló írásokat!¹⁴

¹⁴ Halála előtt Zágon közölte a szalvatoriánus nővérekkel, hogy ő mindent lejegyzett Mindszenty bíboros ügyével kapcsolatban, és ki fog majd derülni a teljes igazság. Úgy tűnik, Zágonnak ezekről a bizalmas feljegyzéseiről más is tudott. Amikor a prelátus meghalt, halála után néhány órával megjelent lakásán több vatikáni altiszt kíséretében Casaroli bíboros, és minden papiroost, amire kézzel vagy géppel írt szöveget találtak, magukkal vittek. Később kiderült, hogy az iratok magyar vonatkozású részeit Mester ellenőrizte. Hogy ezek az iratok bekerültek-e a titkos levéltárba, vagy elégették őket, máig is rejtély. (Mihályi Géza – Róma – közlése a könyv szerkesztőjének. Bazel, 1995. nov. 3.)

E kérdésre csak Casaroli őeminenciája tud válaszolni. Mindszenty bíboros is ismerte már régóta ennek „a vasat hidegen kétfelé verők” vatikáni, keleti politikáját, átlátta a helyzetet, és odébb állt a saját házába, a bécsi Pázmáneumba. Ettől kezdve volt eltökélve minden vatikáni kérés, fenyegetés ellenére elmenni, és minden teremtménynek az egész világon hirdetni az evangéliumot.

Mindszenty bíborosnak semmi más, sem politikai, sem még kevésbé szenzációt keltő szándéka a világjárásával nem volt. Lelkipásztori múltja és gazdag tapasztalata alapján tudta, hogy Krisztus történeti életének a tényeiről akkor is beszélni kell, ha alkalmatlan, és senki el nem fogadja, sőt tagadja azokat. Minden más csak magyarázkodás, mellébeszélés vagy egyenesen rosszindulat vele szemben. Életének utolsó három évében minden szavát figyeltem. Még véletlenül sem mondott mást, hanem mindig csak ugyanazt a megokolást, hogy miért is vállalja magára 80 éves fejjel ezeket a fáradságos, kimerítő utakat. A magyaroknak és más nyelvűeknek tartott szentbeszédeiben soha megkínzásának, fogságának élményeiről nem esett szó. Megvolt benne az a tartózkodó szemérmesség, ami a dunántúli meg a magyar embernek, különösen az egyszerűnek annyira jellemzője. Bár lenne ebből több a világon! A szenzációéhség azonnal lecsökkenne.

Tudta azt, hogy egy nyugodt, rendezett, nem idegesen kapkodó életnek semmire sincs annyira szüksége, mint a hit alapigazságainak megvallására és megélésére. Amellett látta, mert bizonyos mértékben maga is átélte, mennyire veszendőbe megy az egyén nyugodtsága, higgadsága, ha kizökkentik megszokott környezetéből. Ha igyekeztem, az ő kímélése végett, hogy késő éjszakai órákban véget vessek a nyilvános fogadásoknak – hisz annyian jöttek, csupán azért, hogy vele fényképezkedhesenek vagy más hiúsági, szereplési okokból –, nyilvánosan soha le nem intett. Türelemmel várt, hogy a jelentkezők hosszú sora véget érjen. Aztán négy szemközt mondta nekem:

– Látod, Tibor, szegény magyarok hányódnak ebben az idegen világban. Senki el nem ismeri őket, pedig arra is szüksége van az embernek. Hát kitől kapjanak jó szót, elismerést, ha nem tőlünk?

Sokszor el is szégyelltem magamat, hogy ennek a majdnem húsz évvel idősebb, annyit szenvedett bíborosnak kell engemet kioktatni ilyen elemi dolgokról. Igyekeztem aztán összeszedni magamat és türelmesebb lenni.

Ezt a félelemnélküliséget lekipásztori magatartásában már veszprémi püspök korában megfigyeltem. Találkozáskor vagy beszéd közben, alkalmas pillanatban, minden teketóriázás nélkül, sokszor váratlanul megkérdezte beszélő partnerét:

– Aztán a gróf úrnak a házassága rendben van?

Vagy ha egyszerű emberről volt szó, attól is kedvesen megtudakolta, hogyan áll a házassága, a gyerekek meg vannak-e keresztelve, járnak-e templomba. Zalaegerszegi apátplébános korában járta a cigánytelepet. A cigány vajda nem volt megesküdvé a templomban élettársával, Szelencével.

– Hát annak is itt lenne az ideje! – mondotta volt.

Erre a cigányvajda az urakat csépelte, akik még komiszabbul élnek, mint a cigányok. Erre az apátplébános:

– Persze csúnya dolog, mikor a cigányok uraskodnak, az urak meg „cigánykodnak”! (A cigánykodás szónak nem faji, hanem erkölcsi értelmet adott.)

Alsó ajkát a felsőhöz szorította, és huncutul nevetett. Nem hagyta magát fontos kérdésekben lerázni, de beszélőtársát sem szorította sarokba. Módot adott neki a védekezésre. Egészen másképp volt olyan valakivel, akivel munkakapcsolatban állott. Akkor nem tűrte a kimagyarázkodást.

Az egyházi étellel velejáró sakkhúzásokat figyelembe vette, mint szükséges rosszat, mert lehetetlen volt elkerülni. Nem tekintette lényegesnek. Ha lett volna emberi módja, érseki rangjáról letételére szíve szerint másképp reagált volna a nyilvánosság előtt, mint tette, tudniillik

csendes, szinte szótlán elfogadással. Ebben az esetben is úgy cselekedett, mint életében mindig tette, a missziós munka ügyét, annak kivitelezhetőségét tartotta szem előtt a magyarok között világszerte és nem saját presztízst.

Ízig-vérig a lelkek pásztora volt, misszionárius. Tudta és látta a vatikáni belső munkának a meddőségét, kúriai bíborosként vagy akár magasrangú személyiségként végezhetett volna a Vatikánban, bár ezt soha nem mondta. Hogy ezt a nyilvánosan is kimondhassa, ahhoz szükséges lett volna a világ dolgainak Isten ügye elé való helyezése.

Amilyen töretlen becsülettel állta a börtönt, a sokszor vatikáni segédlettel is végrehajtott szárnyaszegettségét, saját személyével fizetve az ügyért az Isten országáért, ugyanolyan magától értetődően vette magára a világon szétszórt magyarok lelki gondozását. Ez pedig munka volt, kemény önmegtartóztatás. Ki mint él, úgy ítélt másokról. Külön fejezetet kívánna levélváltása a Vatikánal a külföldi menekült magyarok lelki gondozását illetően. Külföldi joghatóságú magyar segédpüspököket akart, akik függetlenül a területhez kötött és ezzel a kommunista párt markában lévő hazai püspököktől, hirdessék az evangéliumot.

Mindez persze ellene mondott Casaroli bíboros „egyházmentő”, kétséges elveinek, amelyek szerint a kommunista párt jóindulatából kinevezett püspökök is megmentik az egyházat, pusztán fizikai jelenlétükkel. A hit megalkuvás nélküli megvallása, amely elsősorban fémjelzője a hit igazságának, csak másodlagos, és alku tárgya volt. Mindszenty bíborosnak szemére hányták, hogy külföldön, függetlenül a hazai területtől joghatóságot akar birtokolni és gyakorolni. A szent és sérthetetlen területi elv, a PRINCIPIUM TERRITORIALITATIS, amelyre a római birodalom jelenleg ásataggá és idejétmúlttá vált rendszere épült, az egyházon is kolonc lett, és ezt nem akarták a Vatikánban észrevenni. Ezzel a váddal és konfliktussal a táskájában utazott a bíboros a nagyvilágban szétszórt népéhez.

Igy készítette elő szorgalmas és előrelátó munkával, fölösleges és időt rabló csatározások nélkül külföldi útjait. Az egyházmegyék püspökei karöltve a helyi magyar lelkészekkel hívták és állták az utazás költségeit. Fatimát kivéve, majdnem mindenhová csak egy személy kísérte. Nem világlátás volt útjainak a célja, hanem a szétszórtak és elesettek bátorítása a hit tanúságtételének erejével. A fent mondottakat nem tette vita tárgyává, nem politizált, tette, amit tennie kellett!

Csendben, imádságban készült útjaira, szinte szó nélkül. Úgy, mint otthon Zalában készült az ember a mezőre szántani, vetni, aratni.

Lassan minden az én nyakamba szakadt, amint az idő múlt, és vele az ő ideje is. Láttam, nincs jól megborotválva. Magam vállalkoztam rá. Készen lett a csomagolás. Rám hárult az utak előkészítése, jegyváltás, az úton feszült figyelemmel mindennek a szemmeltartása, beszállás, kiszállás, a repülőtéri és egyéb sajtókonferenciák, szentbeszédeinek, beszélgetéseinek tolmácsolása. A meglátogatott püspökök informátora voltam, akik aszerint mutatták őt be híveiknek, ahogyan én bíborosunkat nekik leírtam. Egyszóval: kora reggeltől késő éjszakáig talpon kellett lennem. Szó szerint mindenem lettem. Észre se vettem, mennyire kimerített mindez.

Benne volt a börtön és a börtöni évek egész fölgyülemlett tettvágya. Maradék hátra lévő életében tenni akart. Érezte, hogy várja a világ. Egyetlen kérdése volt különböző útjai előtt:

– Vannak-e ott magyarok és hányan?

Idetartozik semmi korlátot nem ismerő magyarságszeretete. Olyannyira, hogy rossz néven vette tőlem, ha bárhová mentem nem magyar célkitűzéssel. A világon mindenütt vártak a katolikus hit hirdetésére. Üzenete azonban mindig a kizárólagosan magyar vonatkozásokra szorítkozott. Ha sízni mentem, ha svájci ismerőseimet látogattam, vagy valahol plébánián kisegítettem, mindig el kellett titkolnom, hogy nem magyar ügyben járok. Ez a titkolózásom sokszor majdnem a hazugságig ment. Csak majdnem, sohase kimondottan.

Napi teendőimet megszabta a halaszthatatlan, a szükséges. Legtöbbször már korán reggel ülve várt türelmesen, hogy megjelenjek a villanyborotvával. A napi programot jobban tudta, mint én. Föltett néhány célirányos kérdést, de a reggeli hallgatás szent volt. Ha még úton

voltunk, nagy problémát jelentett, hogy csak egyedül voltam. Két, három bőröndöt is markolhattam egyszerre a kezemben, két válltáska, nem számítva a kisebb-nagyobb ajándékokat. Mindez nem lett volna nagy nehézség, de a lépcsők, különösen a mozgólépcsők, életveszélyt jelentettek a bíborosnak, meg nekem is. Minden cókókot a kezemben tartva, ügyelnem kellett a lépéseire. Nem tudott nyugodtan ráállni a mozgólépcsőre. Mindig páros lábbal, kis ugrással került egy lépcsőfokra. Csak egyszer fordult elő, hogy megbillent hátrafelé. Szerencsére el tudtam kapni. Közben tartanom, helyeznem kellett a bőröndöket is. Valóságos egyensúlyozó mutatvány volt.

Nagy nehezen elértem a bíborosnál, bár igazán meggyőzni soha nem sikerült, hogy egy nyelven se mondjon hosszabb szöveget, kivéve a latint, amit legtöbbször az európai püspökökön kívül úgyszemint igazából értett senki.

Minden nyelvet könyvből tanult. Talán gyerekkora óta soha a nyelvet anyanyelveként beszélőnek a hangsúlyát utánozva egyetlen szót ki nem ejtett. Tehát a nyelvet sem szerkezetileg, sem intonációját tekintve nem tudhatta. Sokat gyözködtem vele emiatt. Láttam az arcán, hogy fáj neki, ha erről szóltam. Az átkos magyar középiskolai nyelvtanítás volt az oka, amely csak szemmel és emlékezéssel történt. Az angol és a német kézisztárainak lapjai barna-feketék voltak a sok fogdosástól. Mindig megrendülve néztem. Nem szóltam volna, de láttam az arcokon, hogy alig értik, amit mond. Nekem is egyszerűbb lett volna, ha tolmácsolhatok. Ő szenvedett. Én pedig megadtam magamat sorsomnak.

Még szerencsém volt, hogy a hatvanas évek elején a genfi egyetemen a konzekutív kurzust, azaz a szövegtolmácsolást elvégeztem, és mielőtt a bíboros mellé kerültem, előtte egy évig Amerikában voltam. Soha nem jöttem zavarba a mondanivalómmal. Szinte állandóan beszédtohmácsi munkát végeztem a sajtókonferenciákon és a bíboros beszédeinek, prédikációinak angolra fordításával. A mondatról mondatra való fordítás nem jöhetett szóba. Így a beszéd alatt – bár írási lehetőség nem volt – igyekeztem emlékezetembe vésni a bíboros prédikációját mellette állva, aztán már lerövidítve elmondani a hallgatóságnak.

Mondanom sem kell, hogy az idegfeszültség nagy volt bennem és utána a fáradtság, ami nagyon kedvezőtlenül befolyásolta a késő éjszakába nyúló tömegaudienciák irányításában. Bocsásd meg nekem, kedves József bíboros, ha türelmetlenségemmel rossz példát adtam Eminenciádnak és a környezetnek. Annál inkább, mert Eminenciád a nyilvánosság előtt engem soha korholó szóval nem szégyenített meg. A nyolcvan évével Eminenciádban összehasonlíthatatlanul több lelki erő volt, mint bennem. De késő bánat, eb gondolat, – mondták nálunk Vas megyében.

A sajtókonferenciák kérdései kilencven százalékban olyan riporterektől származtak, akiket az utolsó évek enyhülési, tehát többnyire a szovjet barátokozási politika befolyásolt. Szegény bíborosnak arra kellett felelnie, szinte kérdőre vonva, hogy *megérte-e szenvedni egyház- és hithűségéért*. Azt akarták kicsikarni belőle, hogy Vatikán- és Róma ellenes kijelentést tegyen, ami szenzációt jelentett, és így jól eladható lett volna. Hiába kérte az ember őket, hogy ne ilyen értelemben fogalmazzák meg az adott válaszokat. Többségükben a másnapi sajtóban megjelent bíborosi nyilatkozatok a szenzációkeltés szándékával voltak megfogalmazva. Tisztelet a kivételnek, mert véglegesen mégsem lehet kimosni az ember agyát józanságából.

Ott sétáltunk a nagy, New York-i felülről irányított hírszűrő központok előtt, ahova a világból pillanatok alatt befut a hír, és pontos, érdekirányította szempontok szerint válogatva újra a rotációs nyomdagépekbe srófolják, és onnan minden nyelvű és rangú nép lelki világába annak elsötétítésére, félretájékoztatására. A világot a tőkebirtokos, nyomda- és tévéarisztokrácia uralja, mint régen a királyok. Csak a vak nem látja, vagy inkább nem akarja látni!

A fárasztó prédikációk, szertartások, fogadások után, mihelyt lehetett, a bíboros nyugovóra tért. Persze számomra ez lehetetlen volt. A késő esti órákig „élveznem” kellett a vendéglátó püspök, érsek vendégszeretétét, bár igen kellemes környezetben, el kell ismernem. J. W. Gleeson, adelaid-i érsektől aztán megkérdeztem a fogadás másnapján, honnét vette azt a sok

életrajzi adatot, amelyet az előző este a bíborost üdvözlő beszédébe beleszólt, csak annyit mondott: „Öntől, titkár úr!” Valóban egy kedélyes, éjszakai együttlét folyamán ügyesen elmondatta velem mindazt, amit az üdvözlésnél elmondani szándékozott. Erre mondja az angol: „Ask a silly question and you will have a silly answer” „Tégy föl egy okatlan kérdést, kapsz egy okatlan választ!”

Mindszenty bíboros nemcsak előzékeny vendéglátó, hanem figyelmes vendég is volt. Kanadában, ha jól emlékszem, Québec-ben, a volt, de az eszméletlenségig lebénult bíboros társát, M. Roy-t is meglátogatta. A bíboros ott feküdt kiterítve, magáról mit sem tudva a bíborosi pileolussal a fején. Mihelyt azonban pileolusa a feje búbjáról lecsúszott, azonnal követelte, hogy újra a fejére tegyék. Enyhe tisztelettudó humorral mondta ezt el az akkori utódja.

Ide kívánczik a másik megfigyelésem is. Az öt földrészen sok püspöknél voltunk vendégek. Sokszor több napra is. Összehasonlítva a világi nagyokat ezekkel az egyházi méltóságokkal emberség, finomság, műveltség dolgában, meg kell, hogy mondjam: az egyháziak sokszor messze kimagaslottak a világiak közül.

Világot járó körútainkon, bármilyen hosszú és fárasztó volt is a nap, ahol csak tehettem, lefekvés előtt – sokszor éjfél után – fáradtan, álmosan, néha kapkodva, olykor összefüggéstelenül, minduntalan elszundítva és felébredve újra, csaknem minden este magnetofonszalagra mondtam a nap eseményeit. Lesz-e valaki, aki a vaskos dossziéknak gondját viseli, és az utókor számára földolgozza? Csak a jó Isten a megmondhatója. A sok nap közül találok most álljon itt annak a napnak eseménye, melyről Perth Amboy-ban készítettem a feljegyzést 1974. május 16-án.

A mai reggelt, bár nehezen, azzal kezdtem, hogy valamivel 6 óra után, – ma 1/2 6-kor akartam kelni – , az egyik biztonsági embert, egyet azok közül, akik ketten minden éjjel őrködnek az előszobában, megkértem, hogy vigyen ki innen Perth Amboy-ból a Sandy Hookra. Ez New Jersey államnak a legészakibb csúcsa, egy parti kiágazás körül, homokos félsziget. A nap már felkelt. Egy kárpátjai második generációs fiatalember vitt ki. Egy gyereke van. Ahogy kiértünk, otthagytam, és csaknem két órán át kocogtam, futottam a tengerparton. Majdnem egészen addig a Sandy Hookig, addig a végső pontig, ahol a part megint visszafordul. Sajnos nem maradt elég idő, és kénytelen voltam feladni. De így is lefutottam hét amerikai mérföldet.

Hamar hazaértünk. Irtó rohanással tudtam csak pakolni. Először a magam csomagjait, aztán a bíborosét. Bácskay Béla megérkezett, és már tegnap este megjött Montreálból Barót István, aki szintén követ bennünket egész nap. Így indultunk el. Amíg pakoltam, megérkezett Jáni György is. Nagyvásonyi szülők gyermeke, akik mint svábok vándoroltak ki Amerikába. Másodgenerációs, de jól beszél magyarul, és nagyon lelkes ember. Nagyon szépen elő is készítette diplomájában a magyar misét. Mindent szép füzetben kinyomatott. [...]

Így léptük át a folyót, és érkeztünk Eastonon át Allentownba. A püspök, Meshea József egy elűzött 69 éves, nagyon jószágos és nagyon autokratikus bácsi. Vaskézököllel tartja kezében az egyházmegyét. Titkára Jean Salzinger, magyar származású, de teljesen amerikai fiú. Éppen olyan akaratos, mint maga a püspök. Pártfogásba vettek bennünket. Az elején semmit sem értettem, hogy miért van ez, csak lassan, a délután folyamán derült aztán ki, miről van szó. Megérkeztünk a püspöki rezidenciára. Nem régi püspökség, talán 15 éves.

Kimentünk a verandára. A veranda ponyvaszerű vászonnal van bevonva, és árnyékot adott. Nagy hőség volt alatta. Ott szolgálták fel a különböző italokat.

A bíborossal latinul beszélgettek. Ott volt az egyházmegye összes magyar vagy magyar származású papja: Gili Feri, Frank Leons, a Vidóci, a May, aki sváb létére nem tud magyarul, de egy nagyrészt magyar egyházközségnek a plébánosa ide s tova húsz év óta. Valószínű az irish prelátusok igáját húzta egy életen át, abból ered a szívóssága. Aztán ott voltak egy páran első generációs magyarok, akik már nem tudtak magyarul beszélni. Ott volt Molnár István, aki rettenetesen elhízott. Magyarországról jött ki. Letenyén volt plébános, de teljesen lemondó és rezignált ember. Rány György lelkes sváb, allentowni, Szent István egyházközségbeli plébános.

Utána ebéd. Nagyon kedvesen, fesztelenül folyt a társalgás. Meg kell hagyni, hogy a jó Meshea püspök igen kedélyes. A legnehezebb harc árán tudtam elérni, hogy legalább Harangozó Ferivel koncelebrálhattunk együtt. Ebéd után egy kicsit lepihentünk. Én, hála Istennek, a közel kétórás reggeli futás után jól aludtam. 4 órakor elindultunk New Hampton felé. Tizenöt mérföldre van innét.

Elég hűvös volt a fogadtatás. Látszott a százötven magyarul beszélő családon, hogy ha nincs is gyónási lehetősége, minden hónapban egyszer van egy magyar prédikációja, de nincsen igazi keresztény, magyar lelkű papja.

Az a pár szentpéterfai család, akik harmincan vannak, azok énekeltek, azok feleltek. A többi, a közönség nagy része sült hal volt, bár azt mondták nekem, hogy mindannyian értenek „kérem szépen” (mindig kéremszépeneztek a régen bevándorolt magyarok) magyarul, és ezért nem is kell lefordítani. Én azért megnyugodtam, és nem készültem a magyar beszéd angolra lefordítására, csak aztán mise után, amikor a primás az egyházközségi teremben fogadta egyenként az embereket, és ott volt a News Clericnek az újságírója, akkor jön hozzám a titkár nagy rohanva, hogy szóba sem állok vele az abortusz ügyben stb. [...]

Hát itt van a kutya elásva. Félnek a modern világtól, sokszor megégetik az ujjukat, nem tudnak alkalmazkodni, nem tudnak elbánni vele, inkább bezárkóznak, bekapszlizzák magukat, csak hogy ne kelljen a médiumokkal és lehetetlen modorú emberekkel megbirkózni. Volt még egy másik incidens is. Deréd János hozza a vándorzászlaját, ahová csak el tudják vinni. Mikor a primás ott van, kitézi a templomra. A püspök viszont leszedette. Aztán amikor már indultunk a szertartásra, megkértem a püspököt, engedje meg ennek az embernek, hogy a magyar zászlót legalább kitegye. Erre, habár kedvetlenül, de megengedte.

Eljött a misének a vége. Az ének elég jól ment, a primás magyarul misézett. Nem is volt túlságosan meleg sem. Mindenkit megáldoztatott. A mise végén pásztorbottal a kezében várta, hogy énekeljék a magyar himnuszt. Hát kérem, nincs Himnusz, mindenki aludt. Ekkor rázendített a kórus a Himnusz helyett arra az énekre, hogy „Nagyasszonyunk, hazánk reménye...” Utána tudtam meg, hogy a püspök leintette a magyar himnuszt.

Nagyon elszomorodtam ezen, és most kezdtem megérteni az itteni fogadásunknak a mikéntjét. Itt elegánsan mindenben dirigálnak bennünket. Az történik, amit akarnak, és így, ebben az aranykalitkában gondoskodnak arról, hogy minden csak az ő kényük-kedvük szerint történjék. Amikor aztán jöttünk vissza a miséről, akkor a kocsimnál kikottyantották egymás között, a püspök és a titkára, hogy New Hamptonban három katolikus plébánia van. Tízezer lakosú község, s mind a három nem területiális, tehát nemzeti plébánia. De hozzátették maguk között angolul gyorsan, hogy minden csak angolul megy. Hát itt van a kutya elásva, így megy az egyház keretén belül, az egységesítés nevében itt is, így megy a kisebbségek, a nemzeti nyelvnek elnyomása, tönkretétele és kiirtása.

Az egész mentalitás szörnyű, pedig még sok mindent meg lehetne menteni, ha jönne valaki. Bár a gyerekek közül úgyszólván senki sem tudott magyarul. Cserkészlet nincs, a gyerekeik magyarul köszönteni sem tudták eminenciáját. Csak két kislány tanult meg könyv nélkül egy pár sort, de már válaszolni a magyar kérdésekre nem tudtak. A bíboros szentbeszédében a Magyarok Nagyasszonyáról beszélt, az élet szeretetéről, és arról, hogy mondjunk igent az életre. Ez ellen van az abortusz, az öngyilkosság. Elég szép lekerekített prédikáció volt.

Hazajöttünk, illetve vacsora volt a plébánián, a primás a szélen ült. A jobbán May, az a sváb monsignore és balján a püspök. A püspöknek irtó jó étvágya van, sokat beszél, de elég szabadon, hisz azt mondják: Cicognaninak volt majd tizenöt éven keresztül a titkára. Jó hangulatban folyt le a vacsora, de nem a primás számára, mert ő kelletlen és feszült volt.

Harangozó Feri jött hozzám a vacsora előtt, és azt mondta, a bíboros kissé keményen bánt a szentpéterfaiakkal, és ez rosszul esett nekik. Nem vette tekintetbe azt, hogy amíg a szerencsétlenek a század elején, a két világháború között és azután kijöttek, és itt dolgoztak abban a cementgyáros faluban, nem törődött velük se az otthon, se a pap, se az egyház, se a kormány „kérem szépen”. Kénytelenek voltak, mivel ők maguk nem tudtak angolul, gyerekeiknek biztosítani az angol nyelvtudást. Mivel nem gondoskodtak róluk, azért átérték ezt a sok, rengeteg mostohaságot, hazátlanságot, nehéz munkát végezve, és a bíboros megpirongatta őket, hogy miért nem beszélnek a gyerekek magyarul.

Ezt mondta nekem Feri a vacsora előtt. Aztán elment a földijehez vacsorázni, mert Harangozó Feri szentpéterfai származású volt. Vacsora után hazajöttünk, és bementünk a primáshoz. Később ő jött hozzám, és beszélgetés közben megemlítettem neki, hogy talán nem kellett volna olyan keményen bánni az emberekkel. Elfogadta, bár nemigen tetszett neki. [...] Mondtam, hogyha fáradt, akkor inkább hagyjuk

abba, de a hívek előtt nem lehet ingerülten, őket leteremtve beszélni. Ő csak jóságos lehet. Tágranyílt szemekkel nézett. Fáradt volt, mert hosszú ideig tartott minden.

Szentmise után következett a hosszú vacsora. Nem volt kéznél a szivarja sem, és láttam, ez nagyon hiányzott neki. Amikor feszültség van benne, még jobban kívánja a szivart, és nehezebben tartja magát.

Most megint éjjel 12 óra. Egy pár postát elintéztem. Ezt hozta hát a mai nap. Itt zúg a fülemben ez a légkondicionáló készülék, és lefekszem. Örülök, hogy vége van a napnak.

A több órás repülőutakon a bíboros szerény volt. Nagyon keveset aludt. Ha az időjárás a föl- és leszállásnál engedte, nem győztem csodálni ezt a titokzatos földet. Az is érdekelt, hol is vagyunk. Néhányszor próbáltam megláttatni a bíborossal egy számomra érdekes terepet, várost, erre ő csak azt mondta:

– Tibor, te ezt érted, én már nem! – Sokszor adósa maradtam a válasszal, mert állandóan azt tudakolta, hogy abban a helységben, ahova most megyünk, hányan is vannak magyarok. Nagyon finom érzéke volt az Isten kiválasztásának ténye iránt: *Nem véletlenül vagy önkényes elhatározásból vagyunk magyarok. A tényekhez ragaszkodnunk kell* – szokta volt mondani. Mérheterlenül fáj neki népünk számbeli apadása. Mindig Széchenyivel példálózott, akinek Bécsben Hofbauer Szent Kelemen volt a gyóntatója. Neki panaszkodott a magyarság és hazája elesettségéről. Szent Kelemen azt felelte neki:

– A hazán nem siránkozni kell, hanem cselekedni kell érte.

Világjáró útjain egyszer megkérdezték a bíborost, mi ad neki erőt a gyalázkodások elviselésére, és minek alapján biztos abban, hogy a kommunizmus meg fog bukni. Egy nemzetközi sajtókonferencián hangzott el ez a kérdés. Ha jól emlékszem, még Amerikában. A maga természetes, nyugodt módján, mosolyogva csak ennyit mondott:

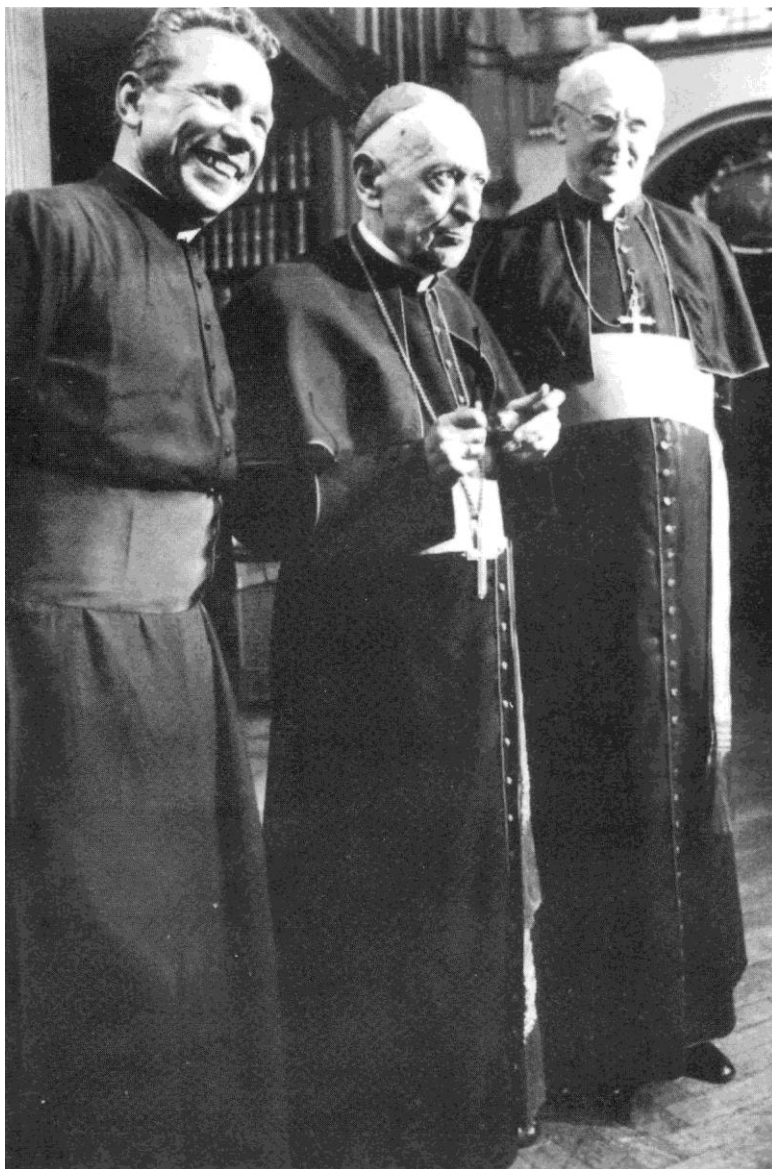
– *Erőt és bizonyosságot csak abból merítek, hogy a kommunista rendszer embertelen, és ennek következtében természetellenes. Előbb-utóbb meg kell tehát buknia.*

Az önmegváltás lidércfénye csalogatja az embert, hízeleg neki, és abban a tévhitben ringatja, hogy önerejéből ki tudja magát vonszolni a saját maga által ásott veremből. Ezt a rosszra hajló emberi természet az Isten elleni lázadás bűnével ásatta meg velünk. Minden katolikus kátében olvasható.

Amit tehát sok katolikus pap és számos püspök is szóban és írásban hirdetett, szajkózva a nem tudom hányadik pártbrossúra írományát, miszerint a kommunizmus eszméje jó, csak emberi tökéletlenség teszi lehetetlenné annak megvalósítását, *ennek éppen az ellenkezője igaz*. A kommunizmus eszméje a legvelejtében gonosz és rossz: e földön a megváltás hiányában nem korrigálható, ki nem javítható.

Ami jó mégis történik a kommunizmusban, csak abból ered, hogy az ember a teljes gonoszságra képtelen. Akaratát az a kevéske, sokszor csalékony jó is mozgatja, amely a farkasbundában rejtőzik. Létünknek ezt az édességes ízét Isten nem vette el tőlünk. Jóságában meghagyta. Ezért mondta a teremtés minden napja után: „Isten látta, hogy ez jó.”

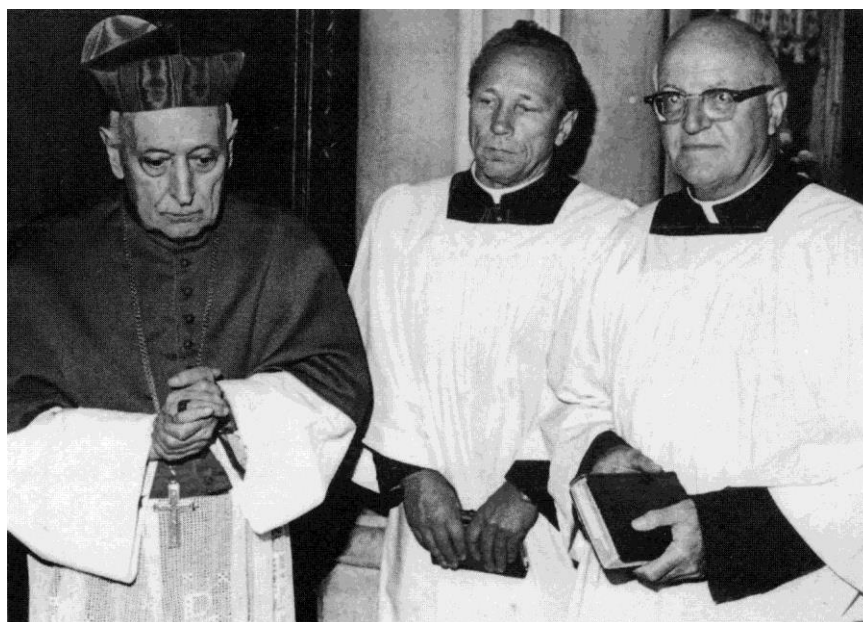
Aki Istenben nem hisz, hitét nem gyakorolja, az a lelkiismeretére rossz cselekedetei miatt hallgatni nem tud, és lassan a gonoszság taposómalmába szegődik. Minden magyar, akár tudatosan, akár tudattalanul a kommunista párt munkatársa volt, amikor azt vallotta, hogy „inkább kocsit, mint kicsit”, vagy ha jóhiszeműleg akár egyszer is fejet hajtott a párt „vívmányai” előtt. A bíboros így látta ezt.

*Világ körüli úton a bíborossal. London, 1973 júliusa:
Heenan westminsteri kardinális társaságában*

Montreal, 1973. szeptember 19. Balról jobbra: Ispánki Béla, Mészáros Tibor, Mindszenty József és két montreáli magyar vezető

Egy holland misszionárius kíséretében. New York, 1973. szeptember 29.

*Hontalanná vált bíborosunk a világban szétszóródott magyar hívek között.
Cleveland, 1974. május 26.*

Sajtókonferencia 1974-ben Los Angelesben

Szentmise Melbourne-ben, 1974 őszén

IX. Az elbocsátás

*Tudjátok, hogy a népek fejedelmei
uralkodnak rajtuk, és a nagyok
hatalmaskodnak felettük.
De köztetek ne így legyen.
(Mt 20,25-26)*

Csaknem tíz év óta utazom minden évben, rendszerint március második felében Zürsbe, Ausztria egyik legnevezetesebb téli sportközpontjába. Ilyenkor napsütéses az idő. Az előző délután fölengedett, és másnap reggelre újra fagyott hófelületeken, a csonthavon könnyű a siklás. A test könnyebbé válik. Sízés a csonthavon a sízők álma. A lechi plébános, mert a hely az ő plébániájához tartozik, hív meg télen a túl népes Zürsbe helyettesíteni. Az egyházi funkciók fejében mindent ingyen kapok: lakást, kosztot, a sífelvonók és kötélpályák használatát, sőt a síiskolának abba az osztályába mehetek, ahová akarok, illetve ahol bírom az íramot.

E vakációzó népség között csak itt, a mindennapi sportüzemben érem el az embereket. A régiek ismernek, az újak megismernek, mert kézzel integetnek, vagy fejfelé bólintanak felém, vagy köszöntenek, hogy mindenki hallja: „Adjon Isten, plébános úr!” – „Grüss Gott, Herr Pfarrer!”

Így kötöm össze a pihenést a munkával, hisz nem tudnám fizetni ennek az elegáns helynek a költségeit. Az idén ebbe a két hétbe esett a nagyhét is. A helybelieknek és a vendégeknek végeztem a nagyheti szertartásokat. A munkától, a sporttól fáradt voltam, de még a jólesés határáig. Érzem az ötven egynéhány évem súlyát.

Nagypénteken este telefonáltam Bécsbe. A bíboros bizalmasa és mindenese vette fel a kagylót. Közöltem vele, hogy nem tudok húsvéthétfőn visszatérni Bécsbe. A zürsi oktatók kértek, hogy mondjak misét elhunytjaikért. Vállaltam. Ezért kértem a bizalmi embert, adja át a bíborosnak holnapi születésnapjára és holnaputánra, húsvétra jókívánságaimat, tiszteletem nyilvánítását. Mivel a bíboros bizalmasait egy kissé megbízhatatlannak ismertem, ezért Makra nővért is kértem a telefonhoz. Neki hagytam meg ugyanezt, de kiegészítve azzal, hogy egyedül menjen be a bíboroshoz, és adja át neki a fenti üzenetet. Csak így voltam biztos, hogy el is ér hozzá.

Húsvétvasárnap este hazajövet cédulát találok a zürsi szobám asztalán. Az állt rajta, hogy holnap reggel sürgős táviratot kapok Bécsből. Egy kicsit meglepett a közlés. Kevés fontos és még kevesebb örömteli távirat adódik egy magányos ember életében. Ha rossz hír lenne, még mindig ráérek tudomásul venni.

Húsvéthétfőn nem jött semmi, mert Ausztriában ünnepnap nem működik a posta. Este a negyedhatos mise előtt az iskolaigazgató jött be a sekrestyébe. Jelezte, hogy hat és negyedhat között telefonon sürgős táviratot mondanak be nekem az ő lakásán. Ez a keresés egy kicsit fölzaklatott, de uralkodtam magamon. A távirat így szólt: *Msgr. Tibor Mészáros, Zürs. Der Kardinal wird Ihre Hilfsbereitschaft vorläufig nicht in Anspruch nehmen. Sekretariat.* – A bíboros egyelőre nem veszi igénybe segítőkézségét. Titkárság.

Rögtön tudtam, hogy ez a bíboros egyik bizalmasának a műve. Mintha valaki váratlanul tarkón ütött volna, amelytől egész testemben, agyamtól a lábam ujjáig lázszerű forróság futott végig. Szabadulni akartam tőle, de nem tudtam. Valahol a legbensőmet, a láthatatlan és megfoghatatlan éneket találta az ütés. A sebemet kezelhetetlennek éreztem.

Kezdtem magamat vizsgálni. Mit csinálhattam, amely ezt a távirati elbocsátást indokolhatná? Munkámat alaposan, talán túl alaposan végeztem, a bíborost híven szolgáltam. A sokat szenvedett embert láttam benne. Amit apámnak, aki nyolc éves koromban hirtelen

meghalt, nem adhattam meg, most neki megadom. Ezzel a beállítottsággal álltam a szolgálatába, más nem érdekelt.

Gyilkosságnak éreztem, ami történt. Hatására visszaidéződnek az emberben saját életének állomásai, s mint menedékházak tünedeznek föl a kínzó tudat határán. Szülőfalum volt a bíboros első papi állomása. Akkor még nem is voltam a világon. 1944-ben elsőnek vesz maga mellé mint udvari papját. Osztozom 1944-45-ös börtönében. Veszprémi püspök-utódjának titkára lettem. Innen vittek el a magyar kommunisták 1948-ban. Eltűnök, mintha meghaltam volna. Huszonkilenc éves voltam. Saját fajtám éjnek idején kiad a szovjet biztonsági szerveknek. Hét hónapig hallgatnak ki, és 25 évi kényszermunkára ítélnék. Szolzsenyicin Gulágjának hét évig lakója voltam. Végig részt vettem az 1956-os magyar fölkelésben Pesten. Azután Svájcba menekültem. 1970-ben lettem genfi állampolgár.

Miután a bíboros Bécsben letelepedett, jelentkeztem nála tisztelettelre. Ez is csak 1972 márciusában történt. Magyarországra haza nem járok. Semmiféle kommunizmust „megértő” hajlamaim nincsenek. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy pár héttel látogatásom után sajátkezü aláírásával meghívott az irodájába, hogy segítsek a levelezésében. Elfogadtam, bár föltételeimet, amik voltak, csak szórakozottan hallgatta meg. Kikötöttem, hogy inkább vásár- és ünnepnap is dolgozom, még késő éjszaka is, de minden második hónapban egyszer egy hétre vissza kell mennem Svájcba ismerőseimhez, barátaimhoz, hogy el ne felejtsem, el ne idegenedjem tőlük. A bíboros és bizalmasa szórakozottan hallgatták végig mindezt.

Hogy ezt írásba is foglalhattam volna, arról szó sem lehetett. Felsőszékhelyre ment volna, ha ilyennel hozakodom elő. Nem tartozom egyetlen nyugati egyházmegyéhez sem, hanem a magyarországi veszprémihez. Nincs nyugdíjam. Ha egypár év múlva a bíboros lehunyja a szemét, az utcára kerülök. Ezt előhoztam az elején, később mind gyakrabban. Csak bólogattak, teljes érdektelenséggel.

A szokásos módon megígértem, hogy a hivatali titkot megtartom, amíg szolgálatban vagyok. Esküt nem kért. Persze jelentkezésem, meghívásomat, és azt, hogy mire kellemek majd, a bíboros bizalmasa, eddigi titkára intézte. Ő is földije a bíborosnak. Azelőtt Lipicsnek hívták, de magyarosította a nevét. A bíborosnak plébános korában káplánja volt, később Szombathelyen lett a szemináriumban prefektus.

Mit mondhatnék el róla? Csak azt és annyit, amennyit rajtam kívül mindenki tud, hiszen halála után már nem védekezhet szegény. Állandóan a légzőszerveivel bajlódott, de hypochondriás természetű volt. Hosszú ideig meghasonlott, papi hivatásával is meghasonlott embernek tartották. Mielőtt még láttam volna, mondták volt nekem, hogy a papság otthagásával fenyegetőzik. XXIII. János pápa koráig ez nagy szó volt. A bíborosnak és eszmerendszerének volt a rajongója kezdettől fogva. Imádkozta benne azt, amire ő maga sohasem volt képes: a bátorságát, és hogy saját szenvedésével fizetett, ha kellett, azért, amiért kiállt. Az ötvenes évek elején, miután több szolgálatot tett a bíboros még élő és a börtönben fiát látogató édesanyjának, kiszökött nyugatra.

Gyanakvó természetét ettől kezdve mindinkább hatalmába kerítette a kommunistáktól való félelem. Munkába állásom után alig tudtam enyhíteni a helyzetet. Szerinte minden idegen, ismeretlen, aki a bíboroshoz akart bejutni, kommunista ügynök volt. Még ha így lett volna vagy lenne is, akinek ez az első gondolata, aki ebben a gyanúban, félelemben él, az üldözési mániában szenved, amelytől nehezen tud szabadulni. Később a bíboros e tekintetben hatásomra egy kissé megenyhült.

Emberünk először a Szabad Európánál helyezkedett el, azután Brüsszelben és Rómában tartózkodott hosszabb-rövidebb ideig. Sehol igazában munkába nem állt. Csak azt tette, amihez kedvet érzett. Egy helyen sem tanulta meg igazán a nyelvet. Majd párizsi lelkész lett. Úgyszólván senkivel sem tudott kijönni, csak azzal, aki szó nélkül alávetette magát neki. Kétszer dicsekedett el a bíboros asztalánál hosszan és terjengősen, hogy milyen sikeres volt párizsi lelkészkedése, hogy ezer frankot áldozott a misszióra saját zsebéből, és hogyan tornászta föl a

vasárnapi misehallgatók számát családlátogatással a kétszeresére. Öndicséretét ügyesen szőtte bele beszédébe, és kijátszotta a bíborosnak annyira kedves témáit – mint az áldozatoság, a nehézségek elől való meg nem hátrálás, lelkipásztori buzgóság, családlátogatás – önmagára vonatkoztatva.

A bíboros itta a szavait. A párizsiak beszéltek el nekem később, köztük pap is, hogy ez így nem volt igaz. A végén mindenki örült, amikor elment. Rejtély előttem, hogy a bíboros, aki annyira kényes volt a szerénység látszatának megőrzésére, nem érezte ennek a gyatra öndicsőítésnek a bűzét.

Időközben Svájcban, ahol féltestvére élt, nyomdát szerzett. E nyomda üzemeltetésének biztosítása életének a csúcspontját jelentette. Állítólag mindezt azért tette, hogy az ott dolgozó másik testvérenek, akinek valami lelki baja volt, biztosítsa jövőjét. Saját bevallása szerint képtelen együttműködni bárkivel. Aki közelébe kerül, azonnal magának dolgoztatja. A másíknak a munkáját nem képes érdem, fáradság, tehetség szerint becsülni. A másik embert csak a maga haszna szemszögéből tudja nézni.

Persze a szokásos magyarázatok, amelyek mindezt leplezik, mindig kéznél vannak. Mindent, amit tesz, a jó, a katolikus, a magyar ügyért teszi, a katolikus igazságért, az egyház érdekében. Az a (csetnik) partizán típus, aki inkább a fára kötözteti magát, és onnan „lő, gyilkol”: csak a porondra ne kelljen kiállnia. Szemrebbenés nélkül tagadja le azt, amit egy fél órával előbb mondott, ha sarokba szorítják, ha érdeke úgy kívánja.

Sokszor az volt az érzésem, nem is tudatosan teszi. Vele született jellemvonás, de ebben nem vagyok biztos. Ősellensége msrg. dr. Zágon József prelátnak Rómában. Mérheterlenül bosszantotta, hogy noha ő nyomtatta a svájci nyomdájában a háromkötetes Mindszenty Okmánytárat, Zágon állt a Vatikán megbízásából a bíboros kijövetele körüli tárgyalások középpontjában.

Mikor a bíboros először fogadta a Rómában élő magyar papokat, apácákat, világiakat a Magyar Házban lent a könyvtárban, végigment a sorfal előtt, hogy mindenki üdvözölhesse. Mikor barátunkhoz ért – volt káplánját, földijét, a leghűségesebb íródeákját – egyszerűen nem ismerte meg. Meg kellett neki magyarázni, hogy kiről van szó. Kollégám le volt forrázva. Msrg. Mesternek jelezte kétségbeesve, rémülten, hogy őt bizonyosan valaki eláztatta a bíborosnál.

Aztán mindenkit eltávolított a bíboros mellől. Először a Rómában élő magyar papokban rendítette meg a bíboros bizalmát – kivéve azokat, akik mint riválisai a bíboros körül úgysem jöhettek szóba, aztán 1971. október 23-a után Bécsben. Mindez világos lett előttem, amikor már jóideje Bécsben dolgoztam. A világ, benne a magyar papok világa is két részre lett osztva: a hűségesekekre és a hűtlenekekre. A szétválasztás elve mindig ugyanaz volt. Emberünk úgy állította be az illetőt, mint aki hűtlenné vált a bíboroshoz, vagy mint olyant, aki nem végezte el a feladatát az emigrációban, vagy mint hazajárót, vagy mint aki a II. Vatikáni Zsinat szellemében tevékenykedik. Sokszor megkísértem áthangolni a bíborost. Óvatosan kellett beszélnem, mert ahelyett, hogy őt ezzel vagy azzal a pappal szemben megnyhíttam volna, hallgatott, és én lettem a gyanús. Kevés esetet kivéve, majdnem mindig sikertelenül próbálkoztam.

Egy dologban a bíborosnak és bizalmasának különösen könnyű volt meggyőzniük. Mindkettőjüknek mérheterlenül fáj, hogy a bíboros, bár Nyugaton van, akkor még érintetlenül herceg- és érsekprímási mivoltában, de nem volt és ma sincs lelkipásztori, gyakorlati joghatósága, hatalma. A hatalomnélküliség a bíboros környezetének központi, nyomasztó sérelme volt. Minduntalan figyelmeztetnem kellett őt, hogy ezt vagy azt nem lehet elvárni, követelni, legföljebb kérni; nem lehet megparancsolni, csak ajánlani. A bíboros dicséretére legyen mondva, ezt bár kellettlenül, de legtöbbször tudomásul vette. Mikor a joghatóság hiányával érveltem, amely az egyházi törvény értelmében különösen az esztergomi széktől való megfosztása után állt fenn, akkor azt mondta, hogy neki a természetjog alapján van joghatósága a világon szétszórt magyarok fölött. Nem kérdeztem, nem firtattam, mit értett ezen.

Sohasem felejtem el ennek a bizalmat élvezőnek az arckifejezését egy mondatnál, amely e hatalomnélküliséggel kapcsolatban hangzott el. Amúgy is duzzadt arca még jobban kidagadt, szeme zavarosan csillogott, és benne volt egy ambiciózus élet egész sikertelensége, amint szenvedéllyel megjegyezte:

– Mégiscsak borzasztó, hogy nincs hatalom!

Fölfigyeltem erre, és nagy szomorúság fogott el. Mi köze egy papi életnek a hatalom utáni epekedéshez? Vagy talán sok egyházinál ez a hatalomvágy a lelki és anyagi bírvágy folyománya? Sok jel mutat ebbe az irányba.

Egyébként barátunk nemcsak a birtoklásvágy, de a fölfelé hajbókolás megszállottja is volt. Ha grófról vagy hasonló nagyságokról esett szó, még a hangja is megváltozott. Fontoskodóbb, komolyabb lett, ha gróf urat mondott a telefonban, hangja még orrhangúbbá, raccsolóbbá, remegőbbé és tiszteletteljesebbé vált. Ezt számtalanszor tapasztaltam. Csak azzal vádoló magamat, hogy egy kicsit sem csipkelődtem vele emiatt. Ebben a tekintetben némi hasonlóság volt a bíboros és bizalmasa között, de a bíboros természetesen tette azt, amit emez mesterkélten. 1972 nyarán szokása volt bejönni az irodába, ugyanis onnan telefonált. Beszélgetés közben egyszer csak parancsolólag azt mondta nekem:

– Add ide a ceruzát! Adj egy darab papírt!

Sokszor még ezt sem, hanem:

– Írd a telefonszámot! Diktálom!

Közben minden ott feküdt előtte, csak érte kellett volna nyúlnia. Hamarosan leszoktattam erről a tempóról. Mikor ezt tettem, egész természetesnek látszott venni, mintha csak leintésemre várt volna. Másoknál tovább folytatta.

1975. január folyamán neki írásban, a bíborosnak háromszor szóban előadtam, hogy a húsvét előtti két héten, március 15-től március 31-ig nem leszek Bécsben. Emberünknek nem tetszett, de nyíltan nem berzenkedett. Az *Életünk* című kis havilapjának a nyomtatásával akarta magát kimenteni, hogy nem tud Bécsben lenni. A hónap végén nyomja. Ezek a napok azonban a nagyhét napjai voltak. Nem volt mentsége. Kényszeredetten, de megjelent március 17-én Bécsben. Így is kihagyta a március 16-i vasárnapot, amelyen egy bécsi magyar teológus látta el a szolgálatot. A müncheni magyar papokkal ment Tirolba földvásárlás ürügyén. A bíboros pénzét akarta menteni – úgymond – az infláció elől.

Ezek voltak az említett távirat előzményei, a közelebbieket és a távolabbiakat. Itt vagyok Zürsben. Egy párszavas elbocsátó távirattal ilyen a távolról nem lehet vitába szállni. Holnap, húsvéthétfőn, lejár a helyettesítésem. Enni sem tudtam. Élő halottnak éreztem magamat. Egy szemhunyasnyit sem tudtam aludni. Elolvastam a napokban megjelent J. V. Kopp könyvét: *Diese meinen letzten Tage*. Egy jó nővér küldte ide Zürsbe mindjárt az első napon. A könyv nem vigasztalt meg, nem nyugtatott meg, de egy kissé elviselhetőbbé tette a létet. Nem szűnt a forróság, hánykolódás. Egyetlen nyílt és mégis gyógyíthatatlan, minden érintésre fájdalmasan sajgó sebnek éreztem magamat.

Mi történt? Nem kérdezik, hogy mit csináltam? Nem érdekli őket, hogy van-e válaszom az esetleges vádakra? Igaz-e a vád? Kínosan forgatott egy láthatatlan kéz. Mintha minden megfulladt volna körülöttem és bennem. Kezem, lábam, szívem, gyomrom, az egész testem ki volt szolgáltatva láthatatlan, szüntelen és fájdalmas verésnek. A takaró, a vánkos, az ágy, a kis községközi szoba tüzelt és fagyasztott egyben. Alig tudtam gondolkodni. Csak foszlányokban... őskor, barlangi ember, lebunkózás... a könyörtelenség érzése marcangolt.

Egyik óráról a másikra kiteszik az embert a sivatagba, a semmibe, oda, ahol még gondolkodni sem tud. Nincs meghallgatás, nincs felmondási határidő, nincs felszámolás, hurcolkodás. Többet nem kellesz! Punktum!

Sorra vettem lassú ocsúdással a szóba jöhető vádakat. Nem találtam olyant, amellyel hivatali munkám terén vádolhatnának. Bűnei, mulasztásai, hanyagságai minden embernek vannak. Ezek nem lehetnek meghallgatás nélkül a vád és az ítélet indokai.

Ilyen állapotban, kábultan, leverten tettem meg húsvétkedden a mintegy 600 kilométeres utat Bécsig. Mielőtt behajtottam a Pázmáneumba este félnyolc után, leállítottam a kocsimat a Zimmerman téren. Elimádkoztam egy rózsafüzért, hogy megnyugodjam, és minden indulattól megszabaduljak. Elhatároztam, hogy bizalmas tanácsadójának nevét nem említem semmiféle formában, bár tudtam, hogy ő dolgozta meg a bíborost, és hogy a távirat az ő műve. A bíboros környezetében senki sem szereti, csak a szemébe teszik neki a szépet, de tudja, hogy ki nem állhatják. Úgy is nehéz lehet élni: folytonosan összehasonlítva és mindig alul maradva. Félték, irtóztak tőle. Föllélegeztek, ha végre elment Svájcba. Hosszú ideig ezt nehéz elviselni. Valahol ki kell neki törnie, bosszút kell állnia, be kell bizonyítania a világnak és önmagának, hogy a másik a gonosz. Harangozó Feri barátom mondta, hogy ahányszor csak itt hagyja Bécset, Münchenben mások előtt szüntelenül engem szid és vádol.

Este nyolc órakor kopogtattam be a bíborshoz. Csak amikor föl nézett az íróasztalától, amely előtt magába roskadva ült, vette észre, hogy én vagyok. Arca gyűrött volt, szürkésen, halálosan fehér. Ebben a pillanatban semmi jószót nem fedeztem fel benne. Szemei eltűntek gyűrött arcában.

Sohasem szívesen tettem, de kedvéért meg szoktam csókolni a gyűrűjét. Alig észrevehető mozdulatán láttam, hogy nem szívesen hagyja. Amikor lehajoltam, már megbántam, de nem volt visszaút. Csak amikor egészen közel hajoltam, engedte meg az utolsó pillanatban. Szó nélkül, egy fejmozdulattal hellyel kínált.

– Megkaptam a táviratot és jöttem, hogy megtudjam, mi a távirat indítéka – mondtam nyugodt hangon.

– Hol voltál? – kérdezte olyan hangon, amely sírós is, inkvizítori is és halálosan fenyegető is volt.

– Az elmúlt tizenhat nap alatt három napot Svájcban, a többi Züriben helyettesítettem, amint Eminenciádnak jelentettem, mielőtt elmentem – válaszoltam.

– Mit csináltál? – kérdésének a hangsúlya olyan volt, mintha gyilkoltam volna.

– Helyettesítettem Züriben, beleértve a nagyheti szertartásokat is. Csak a három napon Svájcban nem helyettesítettem – volt a válaszom.

– Miért nem voltál a svájci plébánián? – kérdezte ugyanolyan fenyegető hangon.

– Mert csak három napig voltam Svájcban az oda- és visszautat beleértve, és sok volt az elintéznivalóm. Nekem tartanom kell Svájccal a kapcsolatokat. Ha Eminenciád nincs, az utcán találok magam itt Bécsben. Nincs otthonom, lakásom, egyházmegyém. Sehol sem vagyok, ha nincs jóakaróm. Eminenciád bizalmasának nem adom meg a pontos címet, amikor elmegyek, mert nyugtalan, folyton zaklat minden lehetetlen ügyel. Nem érzem kötelességemnek, hogy mindent az orrára kössek. Én sem tudom, hogy ő hol van, ha elmegy több hétre. Minden helyet azonban, ahova mentem vagy megyek, címmel, telefonszámmal együtt megadtam Makra nővérnek, azzal a kéréssel, hogy ha Eminenciádnak bármi kívánsága van, telefonáljon. Mielőtt elmentem, Eminenciádnak többször elmondtam, hogy meddig és miért megyek el. Nem volt ellenvetése.

Egy szót sem tudott minderre felelni, pedig lassan, szinte szótagolva mondtam, hogy legyen ideje gondolkodni. Csak amikor azt említettem, hogy elutazásom előtt mindezt jeleztem, suhant át az arcán az emlékezés, és annak halvány beismerése, hogy elfelejtette. Az utóbbi időben vérszesen feledékeny lett.

– A magyar lekipásztorkodásban kellene dolgoznod, hisz annyi a munka – mondta, és fejét gondterhelten az utca, azaz Bécs felé fordította, ahol körülbelül harmincezer magyar él, de felszínes az egyházi élet. Nem válaszoltam. Rövid hallgatás következett.

- Kivel találkoztál más világrészből? – kérdezte ismét szörnyű vádló hangon.
- Senkivel – válaszoltam, ami igaz is volt. Szó nélkül ült tovább.
- A progresszív papokkal tartasz – folytatta a bíboros.
- Mit teszik ezen érteni? – kérdeztem. – Nem emlékszem olyan tényekre, amelyek ezt bizonyítanák. Progresszív papokkal nem járok, és nem barátkozom – tettem hozzá.
- Igen, de András Imrénél vacsoráztál – erősítette. (András Imre progresszívnek számító, akkor Bécsben működő jezsuita, szociológus.)
- Vele együtt, de nem nála. Erzsébet, Mária és Júlia nővéreknél vacsoráztam, ahova András atya is hivatalos volt – adtam meg a választ. (Erzsébet nővér vezeti a bécsi magyar cserkészteket.) Ismét nem tudott mit válaszolni.
- Aztán nem végzed mise után a hálaadó imádságot – folytatta a vádakat.
- Sokszor vannak Eminenciád miséjén áldást kérők, ha nem is mindig. Eminenciád saját hálaadása után elvárja, hogy azonnal tájékoztassam pár szóval kilétükről. Ezt az informálódást kénytelen vagyok Eminenciád hálaadása alatt elvégezni. Ha nincsenek, akkor van más módom elvégezni a hálaadást. Különben is Eminenciád mindezt még soha nem vetette a szememre – válaszoltam. Rühelltem, hogy én itt védekezésből a magam imaéletéről adjak számot: hol, mikor, mennyit imádkozom. Mindig megbotránkoztam azon, ha egyházi személyek szemmel tartották egymást. De valamikor, nem is olyan régen, még ez volt az egyházi fegyelem egyik fontos kelléke.
- Elvégzem, ami a kötelességem – válaszoltam röviden.
- Miért nem maradtál ott, ahol voltál? – kérdezte síri hangon. (Csak másnap tudtam meg, hogy lett volna egy ilyen üzenete is Zürsbe, miszerint ne is jöjjenek Bécsbe, hanem maradjanak ott, ahol vagyok.)
- Nekem ezt senki nem mondta, de különben sem maradhattam volna. A helyettesítem lejárt. Lakásom nincs másutt, csak itt. Hol maradhattam volna? Az utcán? A hotelben? Csak itt vagyok otthon.
- A bíboros úgy nézett rám, mint aki se lát, se hall, értetlenül, mintegy álomban, és nem képes felfogni, amit mondok. Szinte rosszul lettem ettől a képtől. Teljesen kiszolgáltatva éreztem magamat.
- Menj vissza oda, ahonnan jöttél! – ismételte taszító ridegséggel.
- Egy kicsit elvesztettem a türelmemet, és valamivel hangosabban mondtam:
- Vége van ott a munkámnak. Nem mehetek. Mindenem itt van. Ha el akarok innen menni, hurcolkodnom kell. Helyet kell keresnem. Nem lehet innen csak úgy elmenni nyolcszáz kilométerre, vagy más országba – mondtam kissé hevesen.
- Döntésem nem végleges. Majd később értesítelek. Fontos, hogy most menj el – folytatta.
- Nem lehetek sokáig bizonytalanságban. Milyen határidőn belül akarja Eminenciád döntéséről a végleges választ megadni? – kérdeztem.
- Nem tudom – válaszolta közönnnyel.
- Szinte jéggé dermedtem. Két jelenet villant át az agyamon. 1972 nyarán, mindjárt szolgálatom elején, séta közben beszélgettünk a nagy emberek jelentőségéről és arról, hogy mi is a döntő az emberi történelemben. Amikor fölértünk, megállt nyitott dolgozószobája küszöbén, ujjával a kabátom gombját megérintve lassan, teljes meggyőződéssel ezt mondta:
- *Csak a nagyok csinálják a történelmet, mozgatják az emberiség életét. A tömegnek, a kis embernek nincs jelentősége.*
- Ugyancsak 1972 nyarán történt, alig egy hétre rá, hogy Bécsbe érkeztem. Mióta a kommunisták elfogtak 1948-ban, azóta nem viseltem reverendát, legföljebb templomi funkcióknál. Nem is volt reverendám. Papi civilben jártam. Hamarosan követelte tőlem, hogy reverendában járjak. Mondtam neki, hogy nincs, és 1948 óta nem hordom. Nyugaton sem hordják, mint régen Magyarországon, vagy ma is otthon. Erre azt felelte szemrebbenés nélkül: – Ahol én vagyok, ott van a magyar egyház!

– Eminenciás uram, tessék visszavonni a táviratot, mert semmiben sem tartom magam bűnösnek, vagy hűtlennek. Ha valami kívánsága van, teljesítem. Amit eddig nem kifogásolt, azért nem vagyok felelős – folytattam.

– Azt nem tehetem. Most menj aludni, pihenni, és holnap menj el! – ismételte.

– Nincs hová – válaszoltam. Erre nem szólt semmit. Kisvártatva még hozzátette:

– Minderről ne essék szó a házam népe körében. A nővérek erről ne tudjanak.

Hogy ezt miként képzelte, nem tudom. Két hét óta várnak rám. Ismerik az életemet. Most rólam, felőlem, a sorsomról hirtelen ne tudjanak?

Április elsején este 10 órakor így mentem ágyba. Valami keveset enyhült a feszültségem. Másnap reggel már félhétkor a bíboros bejött a szobámba, egészen az ágyamhoz. Kezében tartotta a bécsi Kathpress egy barna lapjának szélteben levágott egyötödét, és annak a hátuljáról olvasta le döntését. Ott állt a mondanivalója ákombákomb betűivel szélre és sarokba szorítva írva. Elnéztem görnyedt alakját. Mindig tiszteltem, de most tragikomikusnak találtam. Don Quijote jutott önkéntelenül eszembe. Odahajolt éjjeli lámpám fényéhez, mert ágyban könyökölve néztem mindezt. Olvasott, mint ahogy első elemi iskolás gyerek szokott türelmes, kioktató hangon. Eszerint a bizalmasa negyed nyolckor misézik az ő kápolnájában, aztán nyolc óra tizenötökor én misézek, de ne a negyedik emeleti kápolnában, mert az mozgást jelentene a házban, hanem itt lent az ő kápolnájában.

– Aztán a nővérnek már szóltam, hogy hozza be ide az irodába a reggelit, és itt reggelizzél meg – olvasta tovább az írását. Ezzel ki akarta zárni, hogy az ő asztalánál vagy a nővérek ebédlőjében étkezzek.

– Kilenc órakor aztán utazzál el! – tette hozzá.

– Nem tudok – válaszoltam kíméletlenül.

– Miért nem? – kérdezte.

– Mert nem tudom, hova menjek, és a holmijaim nélkül nem mehetek – válaszoltam.

– Mennyi időbe telne a hurcolkodásod? – kérdezte.

– Legalább egy hétbe – válaszoltam. – Különben is engem az életben még sehonnan sem küldtek el. Ez kivégzés, letaglózás. Ne méltóztassék egy-két tanácsadóra hallgatni. Eminenciád ellen nem tettem semmit. Az ügyeiben, személyében hűen szolgáltam. Mivel érdemlem ezt? – mondtam hangsúllyal.

Furcsának találtam, hogy pár méterre az ebédlői asztaltól egy irodai ajtó mögött étkezzem, mintha bélpoklos volnék. A manicheizmus szívósabb, mint a többezer éves kövek.

Kezdte újra sorolni a tegnapi vádakat, amelyeket mind megcáfoltam, és válaszolni vagy nem tudott, vagy nem akart. Ismét kitért arra, hogy mise után nem végeztem hálaadást. Nem állhattam meg szó nélkül, és így válaszoltam:

– Bocsásson meg, Eminenciád, de viszolygok attól, hogy legbelsőbb lelki ügyeimben így számon kérjenek. Eminenciád alaptalan vádjaival kényszerít, megmondom, hogy a rózsafüzért, a zsoltárokat szeretem, imádkozom, de nem járok éjjel-nappal a papi zsolozsmás könyvemmel a kezemben.

Kiment. Nemsokára ismét visszajött. Odaadott egy borítékot. Benne volt a márciusi fizetésem. Ugyanazokat a dolgokat ismételte, amiket először mondott. Kijelentettem, hogy ez kemény eljárás. Ott tétovázott a szobám közepén. Nem tudta, mit mondjon, mit csináljon, mit válaszoljon. Szó nélkül kiment a szobámból.

Alig keltem fel, Kolumba nővér megsúgta, hogy a bíboros már iderendelte Harangozó Ferenc barátomat Münchenből. Nyolc évig fogolytársam volt Szibériában. Jobb nem jutott nekik eszükbe. Tíz óra felé félénken jött be az irodába, szinte bocsánatkérően. Megöleltem, bátorítottam, mert nem tudta, hogy arról van szó, nélkülem kell elkísérnie a bíborost a küszöbön álló venezuelai útra.

A nővérek elmondták, hogy a bíboros, valamint bizalmasa és Cser-Palkovits István egész húsvétvasárnap délután hangosan szóló rádió mellett tanácskoztak. Húsvétvasárnap tartottak nagypénteket fölöttem. Cs-P.-ről csak annyit, hogy a bíboros gyóntatója, mióta Bécsben van. Intranszigenz, mindenkit letorkoló, kiegyensúlyozatlan ember hírében állt. Spirituális volt egy bécsi női zárdában. Korábban a Pázmáneumban ugyanezt a feladatot látta el, amikor az utolsó évfolyamok kerültek ki a papnevelés megszűnése előtt. Akkor innen elbocsátották, mert lehetetlenné vált. Ezt csak hallottam.

A Pázmáneum rektorának véleménye szerint Cs-P. a fanatizmus szélén járó ember. A nővérek mondták, hogy a húsvétvasárnapi megbeszélés után valósággal táncolt örömeiben. A fatimai úton, ahová ő is elkísérte a bíborost, akaszkodott először belém, mert bizonyos katolikus búcsújárásai praktikákat megkérdőjeleztem. Hacsak lehetett, kitértem az útjából, de nem mindig sikerült.

Harangozó Ferenc barátom próbálta még egyszer meggyőzni a bíborost, de hiába. Szinte csak egyetlen érve volt, amely abban csúcsosodott, hogy ha á-t mondott bé-t is kell mondania. Nem vesztheti el a hitelét. Ferencnek is megismételte, hogy a döntés nem végleges. Az ilyen manővereit ismertem annyira, hogy szó szerint vegyem, amit mond. A taktikája a következő: most menjek el azonnal, a bíboros április 9-én indul közel három hétre Dél-Amerikába, ez alatt az idő alatt az ő távollétében én elhurcolkodhatom, ha „okos” vagyok.

H. Ferenc nálam volt ebédig. Értetlenül, aztán mindinkább elutasító arckifejezéssel nézte, hogy miként rakja elém a tálcán Kolumba nővér az ebédet pár lépésre az ebédlői asztaltól, amely körül a bíboros bizalmasa, továbbá a rektor mint napi vendégek már gyülekeztek. A bíborost várták.

– Mire való ez a komédia? – jegyezte meg H. Ferenc keserűen a tálcán lévő ebédemre mutatva.

A rektor, aki a bíboros asztalánál állandó vendég volt, azt hiszem, látta a félig nyitott ajtón keresztül a hozzám betett tálcát, engem is megpillantott, akit nem látott két hét óta. Át sem szólt, be sem jött üdvözölni, mintha nem léteztem volna, mert a bíboros már vonult be az asztalhoz. Micsoda finom szimatú lény az ember!

H. Ferenc délután még egyszer tárgyalt Mindszentyvel. Azt hiszem a pihenője alatt vagy utána. Fölsorolta neki az érveket: én készítettem elő a három küszöbön álló külföldi utat Dél-Amerikába, Skandináviába és Franciaországba. A hirtelen elbocsátásból feltűnés és megütközés támadhatna. Az okokat, amelyekre a bíboros hivatkozott, megcáfoltam, és hajlandó vagyok a jogos kritikát elfogadni, a kifogásoltakon változtatni. Ferenc megnyúlt arccal mondta:

– Semmit se lehet tenni. Most azt hiszi, hogy nem engedhet. Habozónak tűnne fel önmaga és azok előtt, akik tudnak a táviratról.

– Most bizonyos vagyok benne, hogy a folytonos ismételtetése annak, miszerint a döntés nem végleges, csak pusztá halogatás. Nem hiszem, hogy itt van visszaút – mondtam H. Ferencnek.

– Valóban így lehet, ahogy mondd – válaszolta Ferenc megértő és beleegyező tekintettel. Azonban mindenki, aki tudott az ügyről – most előttem Ferenc, majd egy hét múlva, amikor a bíboros bizalmasával már a venezuelai út tartama alatt a Pázmáneumban beszéltem – folyton azt ismételték, hogy várjak, ne hurcolkodjunk.

– Csak azért nem hurcolkodom el, mert nem akarom a bíborosnak mint házigazdának a kívánságát megsérteni – válaszoltam két különböző alkalommal mindkettőjüknek.

Nem tudtam, hová menjek. Ismerősökhöz, barátokhoz nem akartam menni, mert kérdeznek, beszélnem kellene, de köt a diszkréció. Valahol azonban lennem kell. Így jött el 1975 április 2-ának az estéje. A bíboros esti misét mondott Boroska István Bécsben elhunyt magyar papért annak plébániáján. Megvártam, míg este 8 óra felé visszajött bizalmasának és a rektornak a kíséretében. Bementem hozzá.

– Holnap reggel korán indulok – mondtam a bíborosnak. Lehajoltam, hogy megcsókoljam a gyűrűjét. Nem szívesen engedte. Láttam mozdulatán, de alávetettségemet elfogadta. A mindennapi kenyeret nehéz visszautasítani.

– Majd segítünk anyagiakban. Hírt adunk – mondta anélkül, hogy rám nézett volna. Nem kérdezte, melyik égtáj felé megyek, hová, mi lesz a címem. Se köszönet, se Isten veled, se áldás, semmi.

Április 3-án reggel, napkeltekor indultam a Bécestől északra fekvő Waldviertelbe. Messernbe tartottam, ahol Kovács Jenő iskolatársam a plébános ezen a kis plébánián. Egy hétre szívesen lát, amint mondta.

Elindulásom előtt korán reggel mindhárom nővér eljött a misémre a negyedik emeleti kápolnába. Most itt gördül a kocsim Horn felé. Valami fájdalmas és jóleső érzés szüremkedik az emberbe, amikor megtapasztalja a mások és saját életének szűkre szabott határait, korlátait, az ember semmisségét. Nyugodt, szabad vagyok. Kár befelé nézni és mérlegre akarván tenni az emberi hiábavalóságot és ürességet. Tekintetem az autó suhanásával együtt suhan, simogatja ezt a szép tájat: a szelíd vonulatokat, a barnássárga, megmunkált mezőket, a szegélyül ott álló erdősorokat, a zöldbe boruló életet. A természet világa is tud csitítani, vigasztalni. Keletről, hátam mögül a kocsimba süttött a felkelő nap szelíd fénye, amely sugárzik jókra, gonoszokra egyaránt.

Sokkal később tudtam meg, de csak hallomásból, hogy a Grázban és környékén élő mágnások – nem tudom, kik voltak – feketítettek be a bíboros előtt. Még azzal is megvádoltak, hogy szovjet KBG embere voltam. Közéjük tartozott-e Batthyány Iván és köre, nem tudom. A kérdés azonban felöltött bennem, emlékezve arra a bizonyos telefonbeszélgetésre, amikor hangjáról nem ismertem meg őt.

Lassan, nagyon lassan beláttam, hogy a leírt körülmények között bekövetkezett elbocsátásom szükséges volt ahhoz, hogy a történelem, a nevelésem, a saját múltam által rám cserepesedett pikkelyréteg leváljon rólam, a hályog lehulljon a szememről.

X. A halott bíboros

A venezuelai utat én készítettem ugyan elő a legapróbb részletekig, Venezuelába mégis Harangozó Ferenc barátom kísérte el a bíborost. Kezdetben biztos voltam benne, hogy én leszek a kísérője. A történetek után kijelentette, hogy Venezuelába valaki más megy velem. Mondtam, hogy „Jól van, kérem szépen!”

Mindenesetre nem mentem többet sem reggelizni, sem ebédelni, sem az irodába addig, amíg el nem indultak. Ismerőseim azt tanácsolták, hogy hagyjam az ügyet elcsendesedni, és amikor megjön Venezuelából, legyek ott. Így is tettem. Amíg mellette voltam, két és fél évig kísértem mindenhova, nem volt semmi baj, de Venezuelából borzasztóan összetörve érkezett haza. Kiújult a prosztatája, nem tudott vizelni, katétert kellett betenni. Láttam, hogy ez borzasztó megalázó volt számára. Ha szóba került, soha sem mondta ki a nevét. Csak így emlegette, hogy „ez a valami”.

Amikor látták, hogy a katéterrel is súlyosbodott a helyzet, kórházba vitték. Már ismét velem voltam, amikor az Irgalmasok kórházában megtörtént a végső nagy konzílium. Az orvosok nem bántak velem kíméletesen. Ott ült az ágyon, láttam az arcán, hogy ez neki nagyon megalázó. Arról volt szó, hogy operáljanak, vagy ne operáljanak. Ezt nagyon alázatosan, mélyen meghajolva közölték velem. Elmagyarázták, hogy a sikeres operáció után lehetséges a javulás. Végül is ő döntött, mint ahogy dönteni szokott fontos ügyekben: „Hát akkor legyen operáció.” Ő döntötte el, minden befolyásolás nélkül.

Én közben végeztem a munkámat az irodában, amíg ő bent volt a kórházban, de éreztem, hogy Vecsey, meg Cser-Palkovics, a gyóntatója, és még egypáran elég tartózkodóvá váltak velem szemben. Nem törődtem ezzel, hanem tettem tovább a dolgomat. Mindennap én mentem hozzá, vittem az Oltáriszentséget, megáldoztattam. Mindig minden rendben volt vele. Éreztem, hogy szívesen fogadott. Az operáció előtt felkészült a nagy útra, a gyóntatójával volt együtt. Abban az időben nagy szerepet játszottak körülötte a Batthyányiak. Különösen az Iván. Ő járt hozzá. Ők voltak elsősorban a közelében.

Azon a napon, 1975. május 6-án, amikor megoperálták, bent voltam mellette egészen negyed 2-ig. Nagyon hánykolódott. Rossz sejtelmeim voltak. Mivel már megéheztem, negyed 2-kor hazamentem ebédelni. Kisvártatva jött Vecsey, s mondta, hogy fél 2 körül meghalt a bíboros.

Visszasiettem a betegszobába, amelyben meghalt. Egész délután Vecsey, Cser-Palkovics, Ádám Gyurka, Harangozó Feri, Fábián Karcsi, akik mind olyan tanácsadófélek voltak mellette, siettek a bíboros lakására, és keresték a testamentumát. Egész délután, majd este 9-ig egyedül őriztem tetemet a kórházi szobában. Már senki sem törődött vele. Ők, a többiek futottak a Pázmáneumba.

Mindszenty bíboros földi maradványait elvitték a patológiai intézetbe. Mentem utána egyedül a kocsimmal. A többieknek se híre se hamva.

1975. május 9-én, pénteken reggel fél 7-kor misézek. Laurával és Kolumbával indulok a bonctani intézetbe. Nagyon szép, száraz idő van. Két tagbaszakadt boncmester – alig lehetnek huszonöt évesek – fehér köpenyben bevezet bennünket egy nagyon magas, bútortalan, hűtőterembe. Egyik oldalon homályos üvegű ablakok, délre nézők, keletre egy falnyi szélességű függöny. Északra fal, és délre óriási tolóajtó, amely odanyílik, ahol kedden éjjel a bíboros földi maradványait leadtuk. Később tudtam meg, hogy ebben a patológiai intézetben sok az idegösszeroppanás, és Todd né mondja, hogy havi fizetésük mellett az itteni bonctani kiszolgáló személyzet egy-egy adag pálinkát kap, hogy lelkileg kibírja. A két fiatalemberen is meglátszik foglalkozásuk hatása.

A terem közepén van egy sima hullatoló kocsi. Azon fekszik Mindszenty bíboros holtteste. Le van teljesen takarva egy kékes-barna lepedővel vagy pokróccal, nem tudom minek nevezzem. Durva munkásruha-anyag. Nem is nagyon tiszta. Tapintásra nedvesnek, piszoktól vastagnak érződik. Egy pillanatra megriadnék, de nincs időm, mert ki kell futnom. A terem levegőjét annyira átjárja a formalinszag, hogy nem tudok lélegezni. Ki kell gyorsan mennem kétszer is. Laura és Kolumba jól bírják. Egyszer sem jönnek ki. Mikor a két fiatal hullakezelő óriás látja a küszködésemet, valamilyen szellőztető készüléket megindítanak. Pár perc múlva megkönnyebbül a légzésem.

Az első pillanatban mindenki, – még a két munkás is – zavartan nézzük a leterítettet. A két nővér az ablaknál áll. Nagyon kevesen látták a bíborost anyaszült meztelenül. Talán gyerekkora óta senki. Szemérmességéről már írtam. A két munkás először a fejét takarta ki a melléig.

Intek a nővéreknek, hogy a hozott kegytárgyakat érintsék hozzá. Feje, nyaka, ott ahol a mellkasával összeér, csúful meg van duzzadva. Úgy néz ki, mintha valami miatt borzasztóan erőlködne. A rózsafüzérek, képek, érmék érintése után odaadjuk a ruhákat. Az érintéseket a testvérek tisztelettel, szeretettel végzik. Ők az egyedüli jóság, emberség ebben a teremben.

Leveszik róla azt a pokrócszerű terítőt. Itt fekszik előttem: feje jobbra hátraesve (a vér helyébe Bendl professzor 7-8 liter formalint fecskendezett be, de belső részeit nem vették ki), két keze a teste mellett fekszik, mintha csak odadobálták volna, két lába egymástól elállván, kisebb terpeszállásban. Most veszem csak észre, hogy ez a rettenetes formalinbűz a testéből árad. Csúnya szürkéssárgának, néha feketésbarnának látszik az egész teste.

Szörnyülködve fedeztem föl, ahogy szemügyre vettem a testet, milyen barbár módon bántak vele a konzerválási művelet során. Mindkét hónaljában és a karok hajlatában a formalin benyomására fölvtágták. Ezeket a vágásokat oly gyatrán varrták össze, mint a varrni nem tudó szegény koldus, aki maga foltozza gönceit. A bőr össze van húzva durva öltésekkel és a varrás végén mély völgy tátong az összehúzott két bőrpárt között. Minden formátlan lett rajta, kivéve a két lábfejét. Öltöztetésnél veszem észre, hogy valóságos formalintócsában fekszik: a takaróból, a toloasztalról, mindenből csöpög a formalin, és amikor öltöztetésnél a lábszárát felemelik, ott, ahol feküdt, végig egy hosszú tócsa van, amelybe a fölemelt lábszárról csöpög a formalin. Micsoda slendrián munka!

Visszagondolok arra, hogy Felsőpatyon anyám mindig ott volt, ha segíteni kellett a halott mosdatásánál és felöltöztetésénél, és milyen gonddal, tisztán szárazon végezte ezt a végtisztességet jelentő munkát! Vigyázva csinálták, még ha nem közeli jóbarát volt is, úgy, mintha újszülött gyerekekkel tennék! Persze itt Bécsben ő is csak egy a sok közül. Verseny nélküli temetkezési vállalat működik: és ez vörös szocialista. A test iránti kegyeletről vallásos érzésről szó sem lehet.

Kolumba testvér mondja „Hogy elcsúfították azokat a szép kezeket!” Mennyire szemérmes volt, mennyire nem látta a testét senki: mivel érdemelte ki ezt a bánásmódot? Vagy ez is a halálnak a következménye, hogy így el kell csúfulnia? Hisz végeredményben amit most mint csúfságot észlelek rajta, semmi ahhoz képest, ami a sírban később történik: az ember képének szétmállása és eltorzulása. Memento homo, quia pulvis es ... Emlékezzél ember, hogy por vagy és porrá leszel!

A két tagbaszakadt hullaszállítóról meg kell hagynom, rendesen, tisztelettel bántak a holttesttel, ahhoz képest, hogy egész nap ezt csinálják, mert ez a mesterségük. A holttest elég lágy volt. Aránylag könnyen öltöztették. Mivel úgyszólván sohasem hordott hosszú alsónadrágot, hanem mindig rövidet viselt a reverenda alatt, most sem adattam rá hosszút, hanem úgy, ahogy szokott: rövid, fehér alsónadrág (különben feketét hordott), fehér ing, mandzsettával alsóing nélkül, fekete cipő, vállkendő nélkül hosszú, fehér alba, a cingulumot elfelejtették. Nem akartam őket bosszantani, hát hagytam, hogy a New Brunswick-i katolikus magyar asszonyoktól kapott fehér-piros magyar mintás miseruhát adjuk rá, és szövetségünön a Dél-Amerikában kapott ezüstkeresztet, ami sajnos a miseruha alatt így nem látszott. A minta

nélküli mitra, a fehér kerül a fejére és a durbani érseknek, Hurley-vel elcserélt a II. vatikáni zsinati, a pápától ajándékozott rézgyűrűt (– tehát amit hordott, az a gyűrű a Hurley durbani érseknél maradt –) húzzuk az ujjára. Nehezen megy, mert az ujjai is dagadtak, és meg kell szappanozni. Aztán nehezen bár, de föl lehetett húzni.

Közben kimegyek a szomszédos fölvételi helyiségbe, amellyel tegnap este ismerkedtem meg, amikor betekintettem. A nagy tolóajtókon át áramlik be a a reggeli napsugár, priccyszerű vagy kriptaszerű állványokon tucatnyi koporsó sorakozik balfelől, benne a halottak. Kicsit beljebb a tolóajtóknál áll a fehér batiszttal kibélelt kettős érckoporsó. Az alsó része csak feltehetően kettős, mert egyben van, ha kettősnek látszik is. A két segédkező kihozza a holttestet, amelyre időközben föltették a fehér mitrát, és behelyezik a koporsóba, amely mély, szinte túl mély. A holttest eltűnik benne, mint valami üregben: még el sem porladt, és micsoda kevés az ember! Mélynek mély, de nem elég hosszú. A koporsó széle a mitra felét levágja, illetve lesúrolja a fejről, rá a homlokára, szemére, orrára. Kínos látvány. Mindenki megzavarodik. Rám

néznek, mit csináljanak? Erre nem gondoltak, hogy a mitra 10-20-25 cm-rel meghosszabbítja az embert. A csúcsot a mitra feléig visszahajtottam, és az alsó fele alá csapattam. Így szűken belefért. Furcsán nézett ki, de nem volt más megoldás. Szegény, aki mindig annyira vigyázott, hogy szépen, rendesen, tisztességesen, méltóságteljesen nézzen ki, és nehogy külseje nevetséges, komikus legyen, most itt feküdt „lefejezett” mitrával, aminél lehetetlenebb pozitúrát alig lehet elképzelni. Vecsey rendelte, és futkározott a koporsó után: egyetlen gondja volt, hogy a koporsó beleférjen a kripta üregébe – egy sor telefonálás, tárgyalás volt Mariazellel – csak arra nem gondolt, hogy a bíboros ornátusával belefér-e a koporsójába. (Mennyivel szebben hangzik tájszólásban, amikor nálunk a nép így mondja: a „koporsójába”.)

Fehér szalaggal (háromszor keresztbefonva a testén) kötik át, hogy szállítás közben, szerencsétlenség esetén a test el ne mozduljon. Először fekete szalaggal akarták, de én tiltakoztam. Erre fehéret hoznak. Pár pillanatig ott állnak a művük előtt: a mitra csúcsa visszahajtván, lefejezve, a miseruha a sok átkötözéstől összegyűrve – az egész egy nem gazdag ember szorosan összemadzagolt poggyászának benyomását teszi rám. De mit lehet tenni? Már a tervezésnek vége van. Még egy pillanatra elnézem ezt a begyömöszölt testet ennek a mély ládának az alján: gyűrött ruha, a benne elvesző test kiálló vagy sejtett részei merevek, a mitra hátrahajtott csúcsa, az igazában össze nem kulcsolt kezek, amelyek csak egymásra vannak rakva rendetlen összevisszaságban, a sietség, amivel mindezt csinálják, hogy minél előbb eltüntessék a halottat, ezt az egyet a számtalan közül. Azok, akik körülötte sűrögtek, bókolnak, félték, hízelegtek, sütkéreztek, sehol nincsenek – a Batthányiak, Vecseyek, a saját gyóntatója Cser-Palkovits jezsuita – csak a sok halottas fogdmeg szürke egyenruhában meg a két testvér, Laura és Kolumba, akik névtelenül körülötte minden az emberrel összefüggő elkerülhetetlen alantas munkát végezték és jómagam, akit hűtlenséggel vádolt a most távollévők rágalalmazása alapján – vagyunk itt: a halál, a gyalázat, a rendetlenség, a fizikai és lelki összevisszaság nyomasztó hatása alatt. Ez a valóság, a többi csak szólam. Megpróbálok még ezekben a pillanatokban is imádkozni: Istennek, az emésztő természetnek ajánlani ezt a nehezen összeeszkábált életmaradványt, és csendben, a többiek számára láthatatlanul keresztet vetek reá, mielőtt a koporsó fedelét vigyázva ráteszik. Egy pillanatra minden megáll az agyamban: Gárdonyi szerint csak a teste, amit könnyű mondani, elgondolni jó emésztéssel, és ép aggyal. Itt ebben a pillanatban képtelen vagyok szétválasztani Mindszentyt attól, amit lassan sötétségbe borít az óvatosan ráeresztett ércfedél. Három szál rózsát akarok Merklnek, a bonctani intézet alkalmazottjának átadni, hogy tegye a koporsóba, de lebeszél. Ha szerves dolog kerül bele – mondja ő –, párolog, és a körülbelül 20x20 centiméteres üvegablakot elhomályosítja. A három szál piros rózsát Frau Catharina Todd nyomta ma reggel elindulás előtt a kezembe. Három különböző személytől származik. Kettő ismeretlen, a harmadik egy bécsi zsidó nőszövetségnek az elnöknője.

A födelet leforrasztják. Végignézem, ellenőrzöm – szemmel és utána még az ujjammal is végigtapogatom, nehogy rés, nyílás maradjon. Batthyány Iván repülővel lezuhant fia koporsóját nem forrasztották jól le, és Németújvárott a ferences kolostorban éveken át szenvedtek a barátok a lakószoba alatti kriptából kiáramló bűz miatt. Ez jár az agyamban, amikor még egyszer körülfutok az ujjammal a hegesztés ezüstcsíkján.

A tervezettnél körülbelül 15 perccel korábban készültünk el. Kiosztom a borraalót, mindenkinek 100 shillinget adok – a két tagbaszakadt fehérkabátos hullakezelőnek és öltöztetőnek is. Aztán kivonulunk. Félreállok Merkllel és a hullaszállítókkal. Mindenkinek reménytelenség ül az arcán. A halálról beszélgetünk, a test és a lélek szétválásáról: úgy néznek rám, mintha soha nem gondoltak volna arra, hogy valami más is van, marad az emberből, mint ami a koporsóba kerül. Szerintem nagyon kevés ember bizonyos a halál utáni személyes létezésben, még a vallásosan hívők között is. „Une mauvaise passe”-nek tartják, kellemetlen ügynek, amin túl kell esni.

Míg a hegesztés, ellenőrzés, a tolokocsin az autóba helyezés megtörténik, a koporsókban tárolt hullák el- vagy valami félreértés miatt visszaszállítása szakadatlanul folyik. A hullaszállítók teljes közönnyel és a dokkmunkások ridegségével hozzák-viszik a koporsókat. Az egyik mit sem törődve velünk, az érckoporsóval (a legtöbbje nem is tudja kiről van szó!) hangosan bekiabálja a „halotti” csöndbe: Sarg 32 retou! Aztán az egyik munkás hirtelen fölemeli a visszatolandó koporsó tetejét és a holttest fejénél kotorászva meglepődött arccal állapítja meg, hogy a „Sarg” és benne a megboldogult valóban a 32-es.

Közben végigmegegyek az „üzemen”. Az egyes, vakító fénnel megvilágított asztalon picassóian kificomodva, szétvagdalva fekszenek, meredeznek a holtak. Milyen kár, hogy a közönséget itt nem vezetik keresztül! Sok problémát, nyugtalanságot megoldana egy ilyen „életet” szemléltető látvány!

Végre elindulunk. Dél előtt 9 óra körül jár az idő. Napos, szeles idő van. Tavasz. A napra sietnek az emberek. Gyerekek, lányok színes ruhái tünedeznek a sarkokon. Elfog a szomorúság: Mindszenty szinte sohase élte az utca emberének életét. Az élet színessége, napsugarassága hiányzott belőle: mintha nem is akarta volna! Csak a hitelveket hirdette, vallotta, vagy még inkább a magyar történelmi álmokat hajszolta. Bécs neki csak a magyar politika velejárója, függvénye, ellenfele volt, néha támasza, de csak kényszeredettségből. De azt, hogy Bécsnek önmagában is valami saját élete van, németül beszélők, emberek lakják, arról nem vett tudomást. Számára mindez nem létezett.

Holtteste a Joachimstaler-Platzon, Werkhardtstrassén, Gablenzgassén keresztül, átvágva a Gürtelen, a Neubaugürtelen továbbhaladva, a Nyugati pályaudvar előtt gördül le a Mariahilfstrasséba, aztán jobbra a Wien Zeilék végén a Schwarzenberg téren (– a Karlsplatzon át –) balra, Seilerstätte, Weihburggasse, Lilienstrasse és a Szent István tornya alatti bejárathoz. Koporsója tovább gördül az emberek részvéte nélkül, vissza sem néznek: idegen holttest idegen városban! Milyen tragikus vége ez az osztrák-magyar kapcsolatnak! Mintegy utolsó pont a trianoni kifakult békeszerződés végén. Az utcán sorakozva várt a bécsi káptalan, König bíboros, de nem a segédpüspökök. Zengnek-bongnak a harangok, de nem a Pummern. Az első és a hátsó padok közötti négyszögben négyszögletes szönyegen mellig érő katafalkon helyezik el a koporsót, amely nincs leterítve. Tetejére teszem a három szál piros rózsát, amit a koporsó lezárásánál visszautasítottak. Ott maradnak egészen másnapig. Taubinger László rendelte a nagy, majdnem mellig érő nemzetiszínű koszorút rózsákból, szegfűkből a *Hűséges magyar néped* felírással. Egy kis nézeteltérés támad, mert a katafalk elején akarják odatámasztva elhelyezni a koszorút. A temetkezési vállalat nem egyezik bele. Fektetve oldalt – lábtól balra – teszik, és mellette ég a Burg Kastl-i magyar gimnázium címeres gyertyája. A katafalk mellett hat szál gyertya ég. A koszorúkat a bejárattól jobbra fémállványokra aggatják, hogy a szalagföldrásokat jól el lehessen olvasni.

Körülbelül ötször adnak képeket, rózsafüzért, hogy érintsem a koporsóhoz. Mihelyt mindez elrendeződött, azonnal fölzúdulás támad: hol a bíborosi kalap, a címer, a zászló, a név és még ki tudja micsoda! Alig győzöm csitítani a lázongó magyarokat. A válaszom: a II. vatikáni zsinat értelmében nincsen temetési pompa! Morogva belenyugszanak.

Állandóan jönnek a tiszteletüket leróni akaró hívek, de tolongásról, tömegről szó sincs. Vannak fiatalok is, de nem feltűnően sokan. Az egyszerű magyar rétegből, különösen az ötvenhatos fiatalokból keveset látni. Majdnem egész nap ott térdelek, adok felvilágosítást a koporsó mellett: szemtanú vagyok. A jámbor főlnagyításoknak nem tudok hitelt adni.

XI. Temetés Mariazellben

Magyarországról hivatalosan senki sem jelent meg a temetésen. Rómából sem. Döpfner müncheni bíboros sok más, magasrangú egyházi méltósággal Németországból részt vett a temetésen és a temetés utáni fogadáson egy mariazei vendéglőben. Ott volt Habsburg Ottó a feleségével, Reginával. Tartózkodó módon tettem a kötelességemet, mint házigazda. Kétszer-háromszor módomban volt még a bíboros életében szóvá tenni bizonytalan helyzetemet. Veszprémi egyházmegyei áldozópap vagyok, svájci állampolgár, teljes anyagi bizonytalanságban. Gazdám úgy tett, mintha mindezt nem hallotta volna. De mit is tehetett volna?

Az egyetlen, Ottó felesége, Regina volt, aki azon a temetés utáni összejövetelen megállt, rám nézett, és igazi asszonyi, anyai gyöngédséggel megkérdezte:

– Hát magával most mi lesz? Mihez kezd?

Annyira váratlanul ért a kérdés, válaszolni sem tudtam. Mérheterlenül jólesett.

Vecsey titkár írásban emlékeztetett az elmaradt havi járandóságaimra. Néhányszor még a Pázmáneumban aludtam, aztán szedtem a sátorfámat, és visszajöttem Svájcba. A Spirig-családnál találtam menedéket.

Aztán 1975 végén három hónapra lementem Spanyolországba a navarrai Pamplonába. Ott bifláztam a spanyolt reggeltől estig. Szeretettel gondolok Nicolas Muruzabalra, a pamplonai Krisztus Király templom plébánosára, aki vendégül látott Isten nevében.

Bármennyire is hallgattam róla, mindig rájöttek, hogy ki vagyok, illetve voltam. Az emberek a saját fontosságuk növelésére, jelesül az, hogy kik az ismerőseik, számon tartják őket. Én viszont nem kívántam ezzel a minősítéssel élni, hogy „Mindszenty bíboros volt titkára.” És ez nagyjából sikerült is. Lassan, nagyon lassan lekopik az emberről az a címke, amit az élet ráragasztott. Nyugodtam mondhatom, megnyugvásomra.

A bíboros temetése után, de még bécsi tartózkodásom utolsó napjaiban kaptam Both Pál dániai magyar lelkésztől az alábbi sorokat:

Mons. Mészáros Tibor titkár úrnak
A-1090 Wien IX. / Boltzmanngasse 14.

Kedves Jó Titkár Uram!

Ma kaptam meg a szentképes csomagocskát. Hálásan köszönöm ezt, hogy annyi munkád közepett reám, ill. híveimre gondoltál. A jó Isten áldjon meg, és ezerszeresen fizesse neked vissza mindazt a jót, amit nekem a Pázmáneumban tettél. Felejthetetlen marad Mindszenty bíboros képe, amit a hitzangi temetőben láttam! A te munkád nem volt könnyű, de a jó Isten megjutalmazott azzal, hogy legalább három éven keresztül Magyarország utolsó hercegprímását szolgálhattad. S mint ilyen, belekerültél egy szent magyar püspök életébe. (Talán néha nehéz is volt ez, de megértte!) A jó Isten áldását kívánom további munkádra. Ha Dombos Tibor címét megkapom (eddig még nem sikerült ez), akkor azonnal értesítelek!

Meleg, őszinte papi szeretettel köszönt
in corde Iesu: Both Pál.

Koppenhága, 1975. VI. 13.

*Mindszenty bíboros temetése Mariazellben. A menet élén piros színű stólával a vállán Mészáros Tibor.
A mártír sorsú főpap búcsúztatására nem érkezett püspök Magyarországról*

A Mészáros fivérek 1984-ben. Balról jobbra: Tibor, László, Attila, István

XII. Felsőpatyi harangok

A háború vége felé Veszprémből egyszer hazalátogattam, s otthon hallottam, hogy elvitték a harangokat szülőfalumból, Felsőpatyról. Ez már akkor történt, amikor a verebek is csiripelték, hogy a háborút elvesztettük. Népünknek persze nem volt beleszólása ebbe, miután évszázadok óta csorbították a falvak és városok önkormányzatát, lábbal tiporták jogait. Ami a kommunizmus alatt beteljesedett, csak átkos következménye volt a korlátlan szabadelvűségnek.

A derék Császár Gyula, a mai felsőpatyi plébános említette levélben a harangok háború végi elkobzását. Levelének olvasásakor emlékezetembe idéződött minden, ami szülőfalum harangszavával összefüggött. Minden szentmisére háromszor „csöndítettek”. Volt első, második csöndítés, a harmadik pedig a „beharangozás”. Mivel messze laktunk, a falu utolsó házatól még 150 méterre, attól függően, hogy melyik irányból fúj a szél, nem mindig hallottuk az első vagy a második csöndítést. Ilyenkor lélekszakadva futottam, loholtam, minden felém jövőt megkérdeztem, hányszor csöndítettek.

– Már csak a beharangozás van hátra – hangzott legtöbbször a válasz. Uzsgyi neki! Még jobban futottam. Óra ugyanis nem volt otthon, csak egy légy piszkos, barnára fakult cifferblattú. Sose járt pontosan. Este is megszólaltatták a harangot. Ezt „kondításnak” mondtuk. Az Úrangyalára szólt, mely az Angelusból és a könyörgésből állott. Aztán egészen rövid szünet következett, és megszólalt a kisharang, vagyis a „lélekharang”. Erre imádkoztunk el egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhunytakért.

Volt aztán „lélekkondulás”. A Pereszteg patakocskán innen is jól lehetett hallani. Ez minden órában megszólalhatott, mert azt jelezte, hogy valaki meghalt a faluban. Ilyenkor a „népek” felhagyták a munkát, a férfiak levették izzadt kalapjukat, letették a szerszámot, vagy rátámaszkodtak, és rövid imát mondtak. Aztán folyt a találgatás, vajon ki halt meg. Mindez a falu lakóinak szoros összetartozását jelezte.

Ha idejében érkeztünk a templomba, láthattuk, hogy a gyermeksereg ott tolakodott a cintóriumban, amelyben a harangkötelek lelógtak apró nyílásokon. Persze a markos parasztyerekek mindenkit félretoltak, és maguknak követelték a harangkötél ritmikus rángatásának jogát. A Nagy Lajos király korabeli torony alatti templombejárat tele volt zsidó lurkóval. Mindig irigyeltem azokat, akik jól kiszámított rángatással a harangkötélbe kapaszkodva a cintórium boltíves tetejéig hagyták magukat fellódítani. Soknak, akik kisebb súlyúak voltak, a boltívbe koppant a fejük. A Németh suszter, aki sekrestyés is volt, vetett véget parancsszóval a harangozási hancúrozásnak.

Mennyi jót, nemeset keltett szívemben a harangszó, míg el nem kerültem hazulról érettségi után az innsbrucki egyetemre! Így támadt bennem hálából a harangok ajándékozásának gondolata.

Az örömben azonban öröm is vegyült, ami később, 1992-ben, a veszprémi templom szentelése után csöppent a szívembe, amikor esteli sötétedésben hazamentem a sírokat meglátogatni. A templom belterületén, amit élősövény vesz körül, a déli oldalon van egy alacsony, szerény kőtábla, amin a II. világháborús halottak nevei vannak bevésvé. Hét-nyolc név. Aztán kis közzel ott áll még két név: Weber Pubi (már sajnos csak a becenevére emlékszem) s Weber Zoli nevére. A zsidó szatócsnak voltak a fiai. Édesanyám mindig tisztelettel beszélt róluk. Olyannyira, hogy oda is szoktak a mi kocsmánkhoz. Édesanyánk nem tűrte meg még beszédben sem az olcsó megjegyzéseket a másvallásúakról. A zsidóaszt se szívelte. A Mészáros nénit szerették is. Nem egyszer kaptam rajta különösen a Pubit, amint a konyhából nyíló sötét éléskamrában az édesanyámtól kapott valamilyen ízletes, füstölt disznócsülkőn vagy kolbászon lakmározott. Az ő vallásuk ezt tiltja. Édesanyám hallgatott az ügyről, mint a sír. Bizony mindketten, ő is, én is cinkosai lettünk a hallgatásban. Zoli púpos volt, de a kuglizóban jobban dobott bárkinél. Pubi jól megtermett, egy kicsit hízásra hajlamos.

Mindketten húsz-harminc év között jártak. Barátkozni nem barátkoztunk, de sok mindent együtt tettünk meg. Szerettem Pubinak a Budapestről szóló leírásait hallgatni. A főváros kényelmes életét jól tudta ecsetelni. Hogy a kávéval például együtt jár az újságolvasás ingyenes privilégiuma. Falun, az egyszerű nép körében kevés olvasnivaló akadt. Kisszeminarista voltam Veszprémben, és tudott dolog volt, hogy papnak készülök. Pubi folyton mondogatta:

– Tibor, mire te pap leszel, a papok kimennek a divatból.

Talán egy „kicsit” igazolta is őt az élet. Aztán megfordult a fejemben az is, amit a faluban suttogtak. Eszerint az első kommün bukása után a Wéber szatócsot nagyon megverték, szeme is megsérült, és elvették a Ritóban, a Rétaljban lévő negyven holdját. Mély csönd volt abban az emberben, amikor 5 deka élesztőt kértem tőle. Szenvedése, bántódásai titokban maradtak előttem. Szép kőházban laktak, nem döngöltben. Az úrnapi körmenet alatt minden ablakban, csakúgy, mint az evangélikusoknál, náluk is szép fehér gyertyák lobogtak az ünnephez illően. Mit gondoltak magukban, nem tudhatom, de amennyire tudtak, beleilleszkedtek a falu szokásvilágába. 1944-ben az egész Wéber-családot elhurcolták. Mindegyikük odaveszett Auschwitzban. Két lányuk kivételével. Ők a háború után visszatértek Felsőpatyba.

Ott álltam alkonyatban, kőbe vésett neveik előtt. Talán a harangzúgás is egybeforrasztott bennünket. Hiszen a kőszegi gimnázium diákseregének elmondott halottak napi prédikációja szép bencés latinsággal nekik is szólt: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango” – hívom az élőket, siratom a holtakat, megtöröm a villámokat. Azóta is kihallom minden harangszóából a hármas üzenetet.

Lélekben visszaemlékeztem, hallottam a régvolt harangok zúgását. Imádkoztam Wéber Pubiért meg Wéber Zoliért is. A jóságos Isten tudja, miért és mennyire, de egybetartoztunk!

1988 áprilisában két harangot ajándékoztam a mai Rábatatynak. A harangokat Órbottyánban öntötték.¹⁵ A nagyobbik 420, a kisebbik 250 kg-os lett. A nagy harangra a következő felírás került: *Szent Tibor és Szent Valéria vértanúk tiszteletére, a II. világháború üldözötteinek és áldozatainak emlékére*. Úgy értesültem, hogy az akkori hatalom urainak nem nagyon tetszett a szöveg. De mégis engedélyezték, mivel tudták, hogy fent a toronyban senki sem fogja majd olvasni. A kicsi harang felirata ez: *Szent István király tiszteletére halálának 950. évfordulóján*.

Az új harangokat 1988. július 14-én ünnepélyes felvonulással vitték a falu határától a templomhoz. Felszentelésükre augusztus 13-án került sor. Az ünnepi szentmisét dr. Konkoly István megyéspüspök mutatta be. A mise kezdetén történt a harangok megáldása. A környék papjai és a falu előljárósága is jelen volt. Mint Császár Gyula plébános erről beszámolt, a megyéspüspök a harangok megáldásakor így szólt az egybegyűltekhez:

– Főtisztelendő esperes úr, kedves paptestvérek és kedves hívek! Köszönöm a kedves fogadtatást és az üdvözlő szavakat. Nagy örömmel jöttem el hozzátok. Patyról eddig csak szépet és jót hallottam, hogy milyen buzgók a hívek a templomba járásban, komolyan gondoskodnak gyermekeik vallásos neveléséről, hittanra járatják őket. A többi között ennek az áldozatkészségnek a bizonyítéka ez a harangszentelés. Ritka alkalom, hogy két harangot szentelhet a püspök. Igaz, hogy ennek az ünnepnek a szálai Svájcba vezetnek az ott élő paptestvérhez, hisz az ő ajándéka. De az ajándékozás is jó fényt vet a falura, plébániára, egyházközségre. Hiszen ha Mészáros Tibornak nem lettek volna szép emlékei, és nem értékelné az itthoni hitéletet, bizonyára nem határozta volna el magát erre a nemes ajándékozásra. Mindenesetre megkérem plébános urat, hogyha levelet ír Svájcba, és beszámol erről a harangszentelésről, és még egyszer megköszöni a patyi hívek nevében az ajándékozónak ezt a nagylelkű, szép gesztusát, a hívek köszönetéhez, hálájához csatolja az egyházmegyének és püspökének háláját is. Kérem az Istent, hogy százszorosan fizessen meg mindenkinek áldozatos adományáért...

¹⁵ Császár Gyula rábatatyai plébános közlése szerint a két harang 19.000 svájci frankba került.

A szentelés után a harangokat azonnal felhúzták a toronyba. A hívek ezalatt a rózsafüzért imádkozták és énekeltek. Ezután kezdődött a szabadtéri szentmise. A mise végén már szóltak is az új harangok.

Ha nem is lehettem jelen a harangszentelésen, rokonaim közül többen ott voltak, közöttük az azóta már elhunyt Attila testvérem és leánya, Titkos Domokosné. Értesülésem szerint a hazai sajtó nem emlékezett meg az eseményről.

*A Pázmáneum épülete Bécs IX. kerületében, a Boltzmannngassében.
Pázmány Péter alapította 1623-ban az esztergomi papnövéndékek részére.
1971 októberétől 1975. május 6-án bekövetkezett haláláig Mindszenty bíboros lakóhelye volt.*

A két harang egyike, melyet Mészáros Tibor ajándékozott a rábapatyi templomnak 1988-ban

XIII. Egy meghiúsult kísérlet

A mariazelli búcsújáráshelyen a világ minden tájáról naponta odaérkező százak és ezrek találkozhattak Mindszenty bíborosunk nevével és sírhelyével. A Mindszenty név mindenki számára élő jel és figyelmeztetés volt, mit jelent az emberiség, az egyház és a vallás számára a kommunizmus. Mindig volt a sírjánál friss virág, mindennap látni lehetett a kápolna előtt térdeplő imádkozókat. Nem biztos, hogy azok mind magyarok voltak. A bíboros szimbólumává, erőforrásává vált mindazoknak, akiket a diktatúra valamikor is üldözött, létében fenyegetett, akinek családját, életpályáját, egészségét, jövőjét tönkretette, vagyonából kiforgatta.

Akik odahaza mertek nemet mondani az embertelenségre, akik megalkuvás helyett a nyílt vagy titkos ellenállást választották, akik a hazug, elnyomó rendszert nem voltak hajlandók kiszolgálni, és mindezekért börtönt, üldöztetést, megalázást szenvedtek, s nemritkán saját hittestvéreik között is szemlesütve kellett járniuk, itt az egész világ színe előtt tisztelve és nagy becsben tartva találhattak egy rangos halottat, aki életében épp oly „meggondolatlan”, „hözöngő”, „fantasztá” volt, akárcsak ők maguk.

Mariazellben olyan főpap sírjánál állhattak, aki például soha életében nem tette volna meg – mint odahaza egy főpásztor tette –, hogy „patkánypásztorációnak” nevezze azt, ha egy papja az állami tiltás ellenére titokban foglalkozik a rábizottak hitoktatásával, lelki vezetésével.

Ki tudná megszámolni, hány megtört szív, megalázott lélek talált vigaszt a magyar hercegprímás sírjánál? A bíboros Mariazellben a világ szeme előtt volt, holtában némán is figyelmeztette a világot: a történelem folyamán nincs még egy olyan isten- egyház- és emberellenes politikai rendszer, mind a kommunizmus.

Most ott nyugszik mindenki elől elrejtve az esztergomi bazilika altemplomában, mely állandóan le van zárva, csak külön kérésre nyitják ki. A megkínzott, száműzött, száműzetésében is megalázott bíboros lassanként nemcsak elrejtve, de elfeledve is lesz. Jobb ez így annak az egyházvezetésnek, amely soha megemlékezni nem mert Mindszenty Józsefről sem életében, sem halála után. Amikor egy pécsi egyházmegyes áldozópap (az 1956 miatt ártatlanul börtönviselt Horényi Kálmán) a bíboros halálakor nyilvános imát merészelt mondani vasárnap a templomban, püspöke már hétfőn magához hívatta, szigorú megrovásban részesítette, és Mindszenty bíboros személyéről, tevékenységéről a lehető legelmarasztalóbban nyilatkozott.

Mindezeket barátaim és jómagam előre sejtettük. Éppen azért szerettük volna, ha egykori főnököm földi maradványai minél később kerülnek Magyarországra. Olyan időszakban, amikor egy hozzá méltóbb egyházvezetés fogadja hamvait. S oda, ahol szeretett hazájában az egész ország minden nehézség nélkül leróhatja tiszteletét mártírsorsú főpásztorának sírja előtt. Nem így sikerült.

Mindszenty bíboros többször is mondta nekem az asztalnál, nem akarja, hogy hamvait addig hazavigyék, amíg akár csak egyetlen orosz katona van az országban. Nagyon jól emlékeztem főnökömnek ezekre a szavaira, mert többször és határozott formában megismételte.

Amikor újságokból értesültem róla, hogy haza akarják vinni, elmentem Németországban a közjegyzőhöz, elmondtam, mi volt a bíboros végakarata, és kértem annak hitelesítését. Egy példánya ma is megvan Schlosser Béla barátomnál. Ennek birtokában 1991 tavaszán írtam Antall miniszterelnök úrnak, s kértem a terv elhalasztását.

Hogy mennyire igazam lett, igazolja a legutóbbi választás eredménye. Hiszen lélekben visszajöttek az orosz eszmák. Mint hallom, a választások előestéjén Paskai László még meg is látogatta lakásán a kommunista rendszert negyven évig hűségesen kiszolgáló Horn Gyulát. Ilyet Mindszenty bíboros soha életében nem tett volna. Róla ilyesmi elképzelhetetlen.

Antall miniszterelnök és Pálos képviselő kezdetben mindent megígért, levélben meg is írták, hogy nem vesznek részt a temetésen. Később azonban külső nyomásra megegyeztek a pártok egymással, és együtt dolgoztak a hazavitel ügyében. Ekkor Schlosser Béla barátommal

elhatároztuk, hogy felhívjuk a világ figyelmét, és megkíséreljük megakadályozni a hercegprímás hamvainak hazaszállítását.

Vittem magammal Mariazellbe hangszórót is, hogy szükség esetén tudjak beszélni a tömegnek. Emlékszem, a nagymiséen tele volt a templom. A kommunista gazdaságpolitika összeomlása után sokan és rendszeresen jöttek buszokkal a Muraközéből, Csallóközből, Felvidékről és Erdélyből. Én nem mondtam ki nyíltan, hogy meg akarjuk akadályozni a bíboros hazavitelét, de burkoltan beszéltem róla, mekkora megtiszteltetés az, hogy az egész monarchia itt imádkozhat a mártírsorsú magyar főpap sírjánál. Most Esztergomba akarják vinni, s ott az altemplomban eldugják a világ szeme elől. Kértem a hívőket, ne engedjék ki Mindszenty holttestét, akihez valóságos búcsújárás indult a föld minden részéről.

Rá kellett döbennem, hogy a korábban Mindszentyvel szembenálló magyar egyházvezetés éppen ezt a búcsújárást akarta megszakítani.

Hochreiter priorral közöltem, mi a bíboros utolsó akarata. Ekkor számolt be nekem a prior Paskai László korábbi látogatásáról. Arról, hogy az érsek egyszer már megpróbálta Mindszenty koporsóját hazavinni.

Megérkeztek a Mindszenty Alapítvány tagjai: Harangozó Feri, Szőke János meg a Habsburgok. Előadtuk kérésünket, hogy itt van Mindszenty végakarata közjegyzőileg hitelesítve, melynek értelmében addig ne vigyék őt haza Magyarországra, amíg orosz csizma tapossa a magyar földet. Az írásra megjegyezte Habsburg Rudolf:

– Ezt mindenki mondhatja. – Meg sem nézte a papírt, de még hozzáfűzte:

– Ja, kérem, az oroszok már nem azok, akik voltak.

– Herr Habsburg! Haben Sie Paszkievics vergessen? Habsburg úr, elfelejtette, ki volt Paszkievics?¹⁶

Nagy csend következett. Mindenki megértette, csak Rudolf nem. Félhangosan megkérdezte mellette álló unokaöccsétől, Mihálytól:

– Ki volt az a Paszkievics?

Minden megjegyzés nélkül távoztak. Ekkor döntöttünk úgy, hogy odaláncoljuk magunkat. Schlosser Béla megvette a láncot. Elhatároztuk, hogy ott maradunk egész éjszaka, nem megyünk ki a templomból. A bíboros hamvait őrző kápolna elé tettük székünket, és a székkal együtt odaláncoltuk magunkat a rácshoz. Rengetegen jöttek hozzánk, kérdezték, kik vagyunk, mit akarunk. Nagyon sokan gyóntak nálam, köztük magyarok. Másnap ott miséztem leláncolva. Jött Hochreiter prior, könyörgött, ne csináljuk ezt, nem ez a bíboros szándéka, ő is nagyon jó embere volt a bíborosnak, jól tudhatom én is, hiszen találkoztunk Bécsben. Aztán odajött valami titkár-féle, hogy Hochreiter prior szívbeteg, és bele fog ebbe halni. Mindenáron rá akartak beszélni, ostromoltak, hogy hagyjuk abba. Megmondtam, abbahagyom, ha elállnak a hazavitelől. Két éjszaka kitarottunk.

Aztán mindenkit eltávolítottak a templomból, csak egy osztag rendőr maradt ott fegyveresen. Egy láncvágóval álltak körben. Habsburg Rudolf többször felszólított bennünket. Aztán megjelent Miklósházy, a magyar jezsuita püspök, Casaroli embere, és ő is kért, ne csináljam ezt, fogadjak neki szót, hiszen én, mint külföldön élő magyar pap, neki engedelmességgel tartozom. Ott voltak az újságírók és a filmesek. A *Pesti Hírlap* tudósítója is, aki minderről részletesen beszámolt lapjában.

Két-három óra hosszat fenyegettek. Amikor látták, hogy semmire se mennek velünk, nagy csendesség támadt legalább negyedórái. Ekkor hirtelen megrohantak a rendőrök, lefogtak bennünket, lefogták a kezünket. Mi dulakodtunk velük, védekeztünk. Ők elvágták láncainkat, az oldalajtón kikísértek a templomból, és elvittek szálláshelyünkre, egy hotelbe. Ott őriztek másnap

¹⁶ Paszkievics a cár tábornoka volt. A Szentszövetség értelmében Habsburg hívásra túlnyomó erővel behatolt Erdélybe 1849-ben. Ez a hátbatámadás halálos dőfést jelentett a magyar honvédség ellen.

reggelig. Ekkor jött a rendőrség, és felszólított bennünket, hogy el kell hagynunk Mariazell területét. Beszálltunk az autóba, és elmentünk. Negyven kilométer hosszan jöttek utánunk.

Tisztában vagyok azzal, hogy tiltakozó akciónk sokak előtt valószínűleg nem felel meg a kifinomult úri ízlésnek. Ma is vannak, akik kísérletünket naiv, gyerekes meggondolatlanságnak ítélik. Tőlük szívesen megkérdezném, mi jut eszükbe akkor, ha felidézik főpásztoraink régebbi megnyilatkozásait, azét is, aki egy alkalommal olyképpen nyilatkozott, miszerint a magyarországi egyház leromlott állapotáért nem Rákosi vagy Kádár János a felelős, hanem a „kompromisszumképtelen” Mindszenty József. Dehát mondtak már a bíborosra („házon belül”) ennél sokkal igaztalanabb, súlyosabb vádakat is. Miért ne vállalhatnám azok mellett az én fejemre szórt jelzőket?

ÁLLÁSPONT

MAGYARORSZÁG 9

Ábel atya állítja: a Vatikán sem tartotta az ígérteit

Elsietett volt a hercegprímás hamvainak hazahozatala

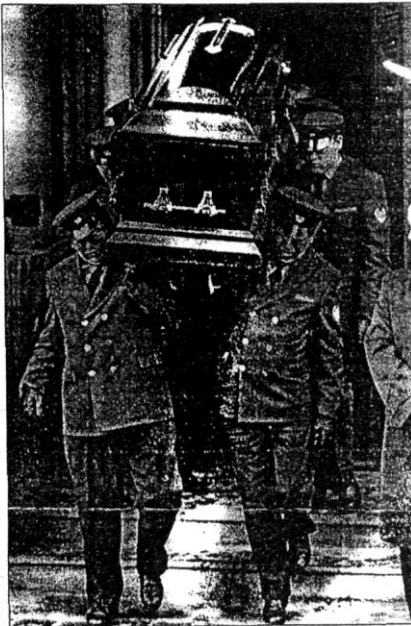
A Mindszenty József hercegprímás újratemetése körüli bonyodalmakról június 21-én közzétett cikkünk-re több olvasónk is reagált. Hétfőn Stoffán György véleményét közöltük, utóbb a Koppány Béla nyugalmazott egri egyházmegyes plébános által szerkesztőségünkbe juttatott számos dokumentum közül ismeretünk néhányát.

A dokumentumok egyike az a levél, amelyet egy ugyancsak nyugalmazott egri egyházmegyes plébános, Kovács János Irt II. János Pál pápának. Ebben kifejezetten azt kérte Róma püspökétől, ne tartsa el, hogy Mindszenty Józsefet – az ő kifejezett akaratával ellentétben – elsietve újratermesse. A levélről szerint először a Szentseleknékné volna joga elhantolni a hercegprímás földi maradványait, ily módon megőrizhető volna Mindszenty József emléke azoknak a mesterkedéstől, akik halála után jó hírt nem őrizték meg, sőt rágalmazzák őt.

Ugyancsak eljuttatta Koppány Béla Mindszenty József grazi tiszteletjének, Erich Hornignek Franz König bécsi bíboroshoz írt levelét. Ebben Erich Hornig felhívja a bíboros figyelmét „Mindszenty ... becsületének helyreállítására és boldogítási perének megindítására”. Néhány idézet a levélből:

„A vértanú bíboros hamvainak szeretett hazájába szállítása alkalmából a múlt évben, május 2-án és 3-án ismét kritizálták a kompromisszumra, a kommunizmussal együttélésre mindig kész vatikáni Kélet-politikát, amelynek legnevezetesebb áldozata maga Mindszenty bíboros, Magyarország hercegprímása volt. Emlékeztünk rá, hogyan azonosította XII. Pius – számtalan tiltakozása egyikeiben – a zsilifoltság megrettent Szent Péter téren magát Mindszentyvel és az ő maradéktalan ellenállását az istentelen bolsevizmussal szemben.

... 1973. december 13-án a Szent-

Végző nyughelyére viszik a bíborost

FOTÓ: ARCHIV

szék kettős szövegét követett el azáltal, hogy Esztergom érseki székrét üresnek nyilvánította. A döntés világszerte felháborodást keltett. A Le Figaro 1994. február 2-i számában az eseményt így minősíti: „Ez az eset példa nélküli az Egyház újkori történelmében”. Huszenkét évvel ezelőtt, 1971. október 23-

án a kardinálisnak Bécsbe utazásakor ezeket mondta: „Te vagy és te maradsz Esztergom érseke, Magyarország prímása, dolgozz tovább! Nehézségeiddel fordulj hozzánk bizalommal.”

... Mindszenty a pápa kifejezett kívánságára hagyta el az országot. Az Osservatore Romano értékelése

szerint ezzel sikerült elhárítani az Egyház és az állam között a jó viszony kialakulásának akadályát.

... A Róma és Moszkva közötti titkos Garancia-ígéretet 13 hónap után ismertették vele azzal, hogy arról élete végéig hallgatni fog. Ezt az ígéretet Mindszenty nem tartotta meg. Mindenesetre a legvéresebb seb, amelyet a kardinális saját egyházától kapott, rosszabb, mint amire az ellenség volt képes. A pápai levél éppen Mindszenty letartatásának és kirakatperének 25. évfordulóján nyilvánította betöltetlennek az esztergomi érseki széket.

... Már 1975 júniusában – két nappal a bíboros halála után – Rómában illetékes részről kinyilvánították a kérelmezést a boldogításvátsási per megindításáról.”

A levélre Anton Berger, Franz König bíboros titkára válaszolt. Ebben kifejti, hogy a bíboros az ügyrel nem foglalkozhat, mert abban Esztergom érseke az illetékes.

Erich Hornig a levelet számos más egyházi méltóságnak is eljuttatta. Figyelemre méltó Gyulay Endre szeged-csanádi püspök válasza, aki tudatja Erich Horniggal, hogy a levél érkezésekor már kiadta az egyházmegyéjében a következő körlevelet:

„Ebben az évben ünnepeljük Mindszenty Józsefnek, Esztergom volt főpápjának, a magyar püspökökben a vezetője születésének százéves évfordulóját. A hitét és magyarságért sokat szenvedett főpapról március 29-én emlékezünk meg és imádkozunk szentírávátsáért.”

Figyelemre méltó Koppány Béla-nak Puskai Lászlóhoz intézett, 1991. február 17-i levele is, amelyben felhívja a bíboros prímás figyelmét arra, hogy még nem érkezett el a hamvak hazahozatalának ideje, hiszen még nem hagyta el az utolsó szöveget katonai házak földjén. Ezért a terv elhamarkodott és felelőtlen.

H. P.

Az Új Magyarország 1996. július 8-i száma elsietettnek tartja Mindszenty hercegprímás hamvainak hazahozatalát.

XIV. Templom a bíboros emlékére

Mindszenty József még veszprémi püspök volt, amikor papok között szokta emlegetni az asztalnál, és később többször nekem is mondta:

– Tudod, Tibor, azt a téglát, amit te magad nem tettél a templomnak vagy az iskolának a falába, azt utána soha senki oda nem teszi.

Szavai éltek bennem szüntelenül. Tudtam, mennyit kínlódott szegény bíboros amiatt, hogy a magyar egyháznak nem tud olyan nagy pénzüsszegeket, alapítványokat hagyni, mint nagy elődei. Mint például Széchenyi primás meg a többi, magas nemességből származó püspök.

A bíboros halála után többször fölkeresett itt Bázelen Wolf Lajos balatonalmádi lakos. Kögl Lénárd kanonok küldte hozzám. Wolf Lajos elmondta, hogy Veszprémben, a Cholnoky lakótelepen a gyógyszertár melletti lakást alakították át kápolnává. 1989-ben az iskolaév kezdetekor a kis kápolna zsúfolásig megtelt, és a Veni Sancte alatt a szellőzetlen forró melegben több gyerek elájult. A városnak ez a része igen népes, és oda bizony templomot kellene építeni.

Mindszenty szándékát és a Cholnoky-telepiek igényét összekötöttem, és elhatároztam, hogy a bíboros emlékére saját költségemen templomot építtetek a Cholnoky-telepi katolikus hívek részére.

Hogy honnan volt erre pénzem? Egyszerű lelkész voltam. Amikor 1958-ban itt Bázelen lemondtam a menekülteket pasztoráló lelkészi állásomról, lementem Genfbe a protestáns egyetemre. Csudák csudájára az első levelemre a protestáns egyetemnek a magyar diákokat segítő szervezete, amelyet a nagyon rendes, minden lében kanál Moppert úr vezetett, azonnal azt válaszolta, hogy a Katolikus Egyetemi Otthonban (CUC) szerez nekem egy szobát, és amíg nyelvi tanulmányaimat végzem, minden hónapban ad 110 frankot. Ajánlatát öröme elfogadtam. Ebben a szobában laktam, és 110 frankot kaptam. Reggelizni alig reggeliztem, ebédre, vacsorára vajjas kenyeret ettem. Gyakorlatilag éveken át vajjas kenyéren éltem. Néha mást, kicsit jobbat is ettem. Ezenkívül minden pénzt megspóroltam.

Legalább negyven-ötven előadást tartottam szibériai rabságomról svájci plébániákon. Ismert lett a nevem. Meghívtak, beszélném el, hogyan éltem a szovjet munkatáborokban. Egy-egy ilyen előadás után mindig kaptam 100-200 frankot. Előfordult, hogy a hallgatóság között külön is gyűjtöttek részéremre. Mindezt félretettem. Nem tudhattam ugyanis, mit hoz a jövő. Gondoltam, idővel jó lesz majd valamire.

Éveken át, amíg Genfben laktam, pendliztem Olten (német Svájc) és Genf között. Egy barátomnak gyógyszertára, majd később gyógyszergyára volt Oltenben. Ennél a barátomnál vállaltam, hogy a gyógyszeres fiolákra szükséges címkéket kinyomtatom. Kézzel megírtam, és volt egy szerkezet, amivel kinyomtattam. Havonta egyszer vagy többször is pár napot töltöttem ott, és ő adott nekem ezért 250 frankot. Ezt is félretettem. Amit csak valahol kaptam, azt mind megtakarítottam, végül tekintélyes összeg gyűlt össze.

Ez a gyűjtögetés 1958-tól a hetvenes évekig tartott, amíg Mindszenty bíboroshoz kerültem titkárnak. A pénzt betettem a bankba, egy kicsit mindig növekedett, végül tekintélyes összeg gyűlt össze. Gondoltam, amíg élek, Mindszenty bíboros szándékára hivatkozva meleg kézzel odaadom: építsenek rajta templomot maguknak a Cholnoky-telepiek!

A kommunizmus már a vége felé járt, de Mindszenty Józsefről hallgattak, mintha semmi jelentősége se lett volna az ellenállásban. Az ő szándékát követve határoztam el magam, hogy a templomot megépíttetem emlékére. Ez meg is történt. A koplalással spórolt pénzemen. Amikor már álltak a falak, egy alkalommal látogatóban járt Kada érsek a veszprémi püspökségen. Szendi püspök kivitte őt a Cholnoky-telepre, és úgy mutatta be neki a templomot, mint saját alkotását.

De térjünk vissza a kezdetekhez. Kögl Lénárdnak itt Bázelen a kezébe nyomtam minden nyugta nélkül a nagy összeget. Ő zsebre tette, és elment. Úgy tudom, a pénznek egy része el is

veszett. Annak idején zajlott a rendszerváltozás, Kőgl a pénzt egy olcsó cégbe befektette, a cég pedig időközben tönkrement. A Svájcban élő magyar barátom, Schlosser Béla elutazott Veszprémbe, megnézte az építkezést, és így nyilatkozott:

– Atyám! Az ottani építészeti vállalat munkásai, mesteremberei mind régi káderek, és nagyon pocsek munkát végeznek.

Hát – mint később magam is láthattam – valóban nem a legszebben falaztak. Arról, hogy a cég tönkrement, Kőgl Lénárd nekem soha nem beszélt. De észrevettem, hogy valami nincs rendjén. Amikor a templom falazata elkészült, bár a belső berendezés még hiányzott, Lénárd sürgette, hogy föl kellene szentelni. Kérdeztem, hogy ki szentelné fel. Azt felelte, hogy a püspök őt bízta meg ezzel. Gondoltam, tegye, de hozzá kell fűznöm, részemről nem volt egyenes eljárás, hogy el akartam kerülni a püspöki jóváhagyást. Tudniillik a templomot mindig az egyházmegyében építik. Ezért is bíztam meg Kőgl Lénárdot, Mindszenty püspök egykori számvevőjét, hogy elkerüljem a személyes ügyek intézését. Így ő mint veszprémi egyházmegyes pap intézte a püspöki jóváhagyásokat meg az engedélyezéseket, a szerződéseket az építkezésekhez. Igen hálás vagyok neki, hogy ő erre vállalkozott. Nála megfelelőbb embert erre a feladatra keresve sem találhattam volna.

Amidőn szentelésre került a sor, telefonáltam neki Bázalból, hogy én nem tudok hazamenni, de magnószalagra mondok egy beszédet, azt elküldöm, és ez a beszéd hangozzék el a szenteléskor. A szalagot elküldtem. Lénárd csak hímtelt-hámolt, hogy hát „ez nagyon kemény beszéd” meg hogy „majd én összefoglalom a magam módján”. Én azonban nekiszégeztem telefonon a kérdést:

– Lejátszod a beszédemet vagy nem?

Ezt válaszolta:

– Nem.

– Na, jól van, Lénárd, akkor holnap ott vagyok!

1956 óta először utaztam Magyarországra. Azóta sem jártam otthon. Veszprémbe sem voltam 1948 óta. A városba be se tettem a lábamat, csak a Cholnoky-telepen voltam, ahol a templom épült. Felöltöttem a monsignore reverendámat és elindultam. Schlosser Béla az egész eseményt – 1992. október 8-án – videószalagra rögzítette. Összejöttek a környékbeli papok. Mondtam Lénárdnak:

– Te csak nyugodtan celebrálj, és amikor a prédikációra kerül a sor, lépj félre, mert én fogok beszélni.

Így, parancsolólag mondtam neki. Nem mert semmit válaszolni, mert látta, hogy határozott vagyok. De azért ellenkeztek. Én is koncelebráltam.

Lénárd körüljárt, fölszentelte a templomot, meghintette szentelt vízzel. Jelen volt a veszprémi békepapi gárdának jó része és Tóth László segédpüspök is.

Szendi József megyéspüspök ezen a napon elment Fatimába zarándoklatra.

Lénárd nagynehezen engedett. Az oltárnál nem hagytam magamat dirigálni. Egyszerűen odamentem, felolvastam az evangéliumot. Az evangélium előtt Lénárd egy kicsit akadékoskodott. Mondott egy kis bevezetőt, és abban közölte, hogy itt van Mészáros Tibor, aki őt bízta meg a szenteléssel, de Mészáros Tibornak a prédikációt itt a templomban a püspök megtiltotta.

Amikor az evangéliumnak vége volt, elkezdtem prédikálni. A prédikációt szabadon mondtam, nem olvastam, de a szöveg ott volt a szemem előtt, bele-belenéztem. Halálos csönd volt.

– Főtisztelendő egyházi méltóságok, kedves oltártestvéreim, akik vették a fáradságot, hogy eljöttetek erre a templomszentelésre! Mindnyájotokat és a kedves híveket is köszöntöm!

Nagyon nehéz volt nekem elhatározni magamat, amint Kőgl Lénárd kanonok bejelentette, hogy ezt az erőszakos tettet végbevigyem. De vállalva ennek minden ódiumát, úgy éreztem, hogy a szentmisén belül jogom van arra, hogy az Isten igéjét először én hirdessem.

Kedves katolikus magyar testvéreim! Ma Magyarországon nehéz szólni, de nehéz hallgatni is! Nehéz szólni, mert a sebzett ember nehezen viseli el – és a magyar nemzet ma sebzett! –, ha sebeiről nem igazat mondanak. Nehéz hallgatni is, mert a gonoszság árja annyira elöntötte a világot, az országot, hogyha az emberek nem, a kövek fognak beszélni. Mint az evangéliumban. Ehhez pedig sok kő van itt a Bakony és Veszprém táján is! Talán még kérnünk is kellene a jó Istent, hogy meg ne szólaljanak! Mi lenne velünk, ha világgá kiáltanák a gonoszságot?

A templom fölszentelése napján két kérdésre kell válaszolnunk, bár mindkettő kérdés nélkül is feleletet követel.

Az első: Honnan van ez a templom? A második: Minek ez a templom?

Honnan van ez a templom? Hogy erre válaszolhassak, szabadjon először bemutatkoznom, már a fiatalabb nemzedék kedvéért is. Mindszenty József bíboros, egykor veszprémi püspök és esztergomi érsek utolsó, még élő titkára vagyok ezen a világon. Nevem Mészáros Tibor, Vas megyei születésű, közelebről felsőpatyi, vagy ahogy mifelénk mondják, *főspatyi*, veszprémi egyházmegyes pap.

Mint Bánáss László korábbi veszprémi püspök titkárát fogtak el 1948. április 27-én, egy keddi napon a Hősök tornya alatt itt, Veszprémben. Az elmúlt rendszer pribékjei, embervadászai tették. Akik magyarok és nem magyarok voltak. Németh Zoltán akkori rendőrtiszt hajkurászott utánam egész délután, míg nyomomra nem vezette őket este negyed nyolckor.

A szokásos kínzásos hónapok után – ami a pribékek szertartása, „szentmiséje” volt éveken át – ezek a magyarok szolgáltatott ki egy éjjel a szovjeteknek, akik 25 évi kényszermunkára ítélték. Ebből közel nyolc évet töltöttem Szibériában. Aránylag egészségesen itt vagyok Isten segítségével. 1956 októberében Budapesten voltam, s a forradalom leverése után Svájcba kerültem. Elhurcoltatásom óta mind a mai napig Veszprémben nem voltam. Magyarországon 56-ban jártam utoljára, a kor és egyéb körülmények akadályoztak abban, hogy hazatelepedhessek.

1972 elejétől haláláig, 1975 májusáig Mindszenty József bíboros maga mellé vett. Így lettem halála órájáig úgyszólván mindenese: titkára, tolmácsa, útimarsallja és reggelenként még borbélyja is. Missziós útjain bejártam vele a világot. Így a mindennapi élet közelségében is tanúja lehettem vértelen vértanúságának. 1948-tól 1971-ig, az ország elhagyásáig a rabság tétlenségére volt ítélve ő, aki égett a tettvágytól. Téglák helyett, a lelkekben szeretne volna felépíteni az országot, adni szeretett volna hitének, szeretetének gazdagságából, és tétlenül kellett néznie saját népe lelki lerombolását, lezüllesztését, azt, aminek ma Magyarországon szemtanúi vagyunk, és el kell szenvednünk. Reggelinél, ebédnél, esténként minduntalan kitért több mint harmincéves lelkipásztori munkájára. Ilyen eszmecserék közben mondta nekem többször, hangja szinte remegett a megindultságtól: „Tibor, azt a téglát, amelyet életedben nem raktál a templom vagy az iskola falába, haláloed után senki soha oda be nem teszi!”

Ez a mondata ég a szívemben, amióta meghalt, és ez indított arra, hogy külföldi éveim alatt a szó szerint összekuporgatott garasaimból Kőgl Lénárd kanonok hathatós közreműködésével ezt a templomot létrehozzuk. Anyám azt mondta mindig – mi hatan voltunk testvérek, apa nélkül, mert korán elvesztettük, s ő két kezével gondozott, etetett minket –, hogy az embernek a hasával sok mindent meg lehet spórolni. S ez így igaz.

Hálás vagyok mindenkinek itt, a tervezőknek, az építőknek. Bár elég meztelen még a templom, föl kell öltöztetni, s rátok vár a feladat, hogy szép legyen. Mert az egyház Krisztus menyasszonya. Hálás vagyok Kőgl Lénárd kanonoknak hogy a mai építési körülmények között ezt vállalta. Azért mégis kérlek benneteket, szívetekben kapcsoljátok ki a személyemet és Kőgl Lénárt kanonok személyét is, s úgy tekintsetek, hogy ezt a Cholnoky-lakótelepi templomot Veszprémben Mindszenty József bíboros, volt veszprémi püspök építtette Isten dicsőségére és a lelkek javára. A Szűzanya majd nem veszi rossz néven tőletek, ha gyermekeiteknek csak *Mindszenty-templomról* beszéltek. Hadd emlékeztessen ez a templom minden veszprémit és minden erre járó, hogy a meg nem alkuvás, az áldozatkészség, a saját magunk érdekének háttérbe szorítása a keresztény élet, de minden emberi élet ereje és veleje is!

A második kérdésre – minek ez a templom? – a válasz súlyos, de nem lehet kitérni előle, mint a halál elől sem. Nem csupán külső események – Trianon, kétszeri vesztes háború és fölszabad-dúlás¹⁷ – juttattak bennünket ebek harmincadjára, hogy szinte visszasüllyedtünk honfoglaláskori állapotokba, de saját kényelmünk, áldozatot nem vállalásunk és főleg megalkuvásunk. Sokan lettek megnyomorítóink cinkosai. Ha kényszerből, ha fogcsikorgatva, ha meghunyászkodva vagy hallgatólagosan is, de a magyarok nagy része támogatta a Kommunista Pártnak nevezett nemzetközi bünszövetkezetet. Mert az volt és az maradt. Hagytuk magunkat félrevezetni, becsapni, rászedni. Ez az ősi magyar fátum, melynek áldozatai lettünk, s nemcsak mások, hanem a magunk fajtái miatt. Saját magukat dobták nem kevesen oda cédának, gyilkosnak, a szétdarabolt tízmillióس nemzettestből közel hatmillió magyar gyermeket mészároltunk le.

Mindez némán, csendesen kezdődött. Jól emlékszem a háború utáni évekre, amikor a párttitkárok mézesmázasan csak egy belépési nyilatkozatért, aláírásért könyörögtek, mert minden elnyomásnak, pusztításnak szabad cégjelzővel kellett futnia. Így kívánták a behemót vörös basák. Így vittük magunkat a sírgödör szélére. Olcsó nemi élvezetből, a teli hasért, a múló kérdéses kényelméért! A posztért, a tisztért!

Persze mindennek mögöttje és bezzegje is van. Békepapjaink, békepüspökeink féltek a börtöntől, a kínzástól, a szenvedéstől. Ahelyett, hogy ők vonultak volna ki barokk palotáikból, a sok ezer szerzetesnővért és szerzetest vetköztették ki egyházi mivoltukból. A párt terrorja előtt meghunyászkodtak, kezes bárányokká lettek, szenvedésmentes hitet hirdettek, szavahihetőségüket kiárusították. Mindebből és mindezekből tanulta és leste el igen sok fiatal a közönyt, a nemtörődömséget, a léhaságot és az árulást. A kalandozó magyarság nem gyilkolt olyan könnyen ezer évvel ezelőtt se idehaza, se idegenben, mint ahogy ma Magyarországon ezt teszik. Elég elolvasni egy hazai lapot.

Amit most mondok, nem mentségül szolgál, inkább súlyosbítja a helyzetet. De ezt minden magyar katolikusnak tudnia kell, ha tetszik, ha nem tetszik. A vatikáni keleti politika, élén Agostino Casaroli bíborossal – aki gyakran megfordult Magyarországon, de egyszer sem tette be lábát sem Budapesten, sem Bécsben a magyar bíboroshoz – nem kis szerepet játszott a mai magyar egyház helyzetének kialakításában. Ez a vatikáni politika okozta, hogy a magyar katolikus papok egy kisebb – és a legjobban dotált – része a párttal való szégyenteljes és nyílt együttműködésig csúszott le. Ennek a politikának sikerült juttatásokkal, párthű püspökök kinevezésével, elismerő kitüntetésekkel a magyar katolikus egyház felelőseit beterelni a párt hizlaldájába.

Ezért együttesen a Vatikán és az itthoni vezetők felelősek, és ezt az együttes felelősséget nem lehet, testvéreim, a pápa ünnepélyes fogadásával meg nem történné tenni. Nem lehet! Ha valahol testületileg megjelennek, mint Mindszenty bíboros temetésén Esztergomban – ezt a képernyőn láttam – valóságos erdőt láthat az ember püspöksüvegekből. Ilyenkor joggal kérdezhetem: Van-e ebben a püspöksüveges rengetegben még ember is?¹⁸

Mindezen változtatni kell! Ez beismerés, vezeklés nélkül nem megy! Mindannyiunk részéről, kivétel nélkül! Mindszenty bíboros mindezt előre látta, előre megmondta. És mindezért a maga személyét vetette latba. A szeme és a szemünk előtt végbement rombolás miatt többet szenvedett, sokkal többet szenvedett, mint minden magaláztatásért és mindenért az Andrassy úton. Proféciaja beteljesedett, s most ne akarják kivonni magukat a felelősség alól azok, akik palástja mögé bújnak, és hangosan magasztalják őt.

Szóljának meg ennek a templomnak a téglái, a kövei, de méginkább ébredjünk mi magunk mindannak tudatára, hogy mi történt velünk, és mit tettünk!

Ne hagyjuk magunkat a farizeusok által elnémítani: *Mester, intsd le tanítványaidat! Magyarok Nagyasszonya! Könyörülj szegény, bűnös magyar népeden! Te vagy egyedüli reménységünk! Amen.*¹⁹

¹⁷ A szerző, Mészáros Tibor, ebben a formában (fölszabad-dúlás) fogalmazott – írásban és szóval egyaránt. A hazai sajtó azonban a régi megszokott kommu-nista terminológiát (fölszabadulás) használta.

¹⁸ Amikor msgr. Mészáros Tibor *ember*-t keresett a testületben, minden biztonnal olyan főpásztorra gondolt, akinek, ha az egyház helyzete megkövetelte, volt bátorsága szembehelyezkedni a diktatúrával. Ezt megtette például a csanádi püspök akkor, amikor egyrészt nyíltan szembeszállt az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjével, másrészt nyilvánosan (az *Új Ember* katolikus hetilap címlapján) bocsánatot kért a maga és elődei nevében azoktól a bebörtönzött papjaitól, akiket meghurcoltatásuk után nem a nekik kijáró bánásmódban és megbecsülésben részesített. Gyulay Endre püspök úr magatartása elszigetelt jelenség maradt.

¹⁹ Az elhangzott szentbeszéd kissé rövidített változatát közli a *Pesti Hírlap* 1992. október 9-i száma. Az *Új Ember* nem tudósított a veszprémi templom felszenteléséről.

A szentelés után még beszéltem néhány ismerős emberrel, de a Schall Tamás plébános által összehívott egyházközségi ebéden nem vettem részt. A monsignore ruhából átöltöztem papi civilbe, és Kubinyi Ferencce, valamint néhány ismerőssel, akik elkísértek, megebédeltünk. Ebéd után, a délutáni órákban elindultam Felsőpatyra, hogy meglátogassam családunk sírjait.

Ez volt a templomom története. Azóta rendszeresen miséznek benne. Úgy hírlík, szépen be is rendezték. Ennek szívből örülök. A Mindszenty bíboros nevét és az adományozás tényét megörökítő emléktábla azonban – mely az adományozás egyetlen feltétele volt részemről, s melyet 1990. október 17-én jegyzőkönyvben is rögzítettünk, – ma (1996 nyarát írjuk) – még sehol sem látható.

A Mészáros Tibor adományából – évtizedekig megtakarított pénzéből – épült Mindszenty-émléktemplom Veszprémben, a Cholnoky-telepen

A Mindszenty-émléktemplom szentélye

Jegyzőkönyv

a következő irányelvek és utasítások mérvadóak a veszprémi, Cholnoky lakótelepen építendő templom javára szóló adománnyal kapcsolatban.

- 1 Az adományozás feltétele, hogy a templom neve Mindszenty-
emléktemplom lesz ennek a ténynek valamint az adomá-
nyozó és építő személy nevének köztáblán való föltün-
tetésével a templom falán.
- 2 Az adományozott összeg dr.Kögl Lénárd kanonok nevére
történik. Övé a kizárólagos rendelkezési jog az ösz-
szeg felett.
- 3 Az összegnek az építkezés céljára utalása dr.Kögl
Lénárd kanonok által történik az építkezés folya-
mán a folyamatos anyagbeszerzés és munkavégzés el-
számolása alapján. Ebbe senki másnak semmiféle jo-
gon beleszólása nincsen. Bármiféle beleavatkozás
vagy jogelvitatás az összeg rendeltetését megszün-
teti.
- 4 Az építkezés ellenőrzése szakember segítségével dr.
Kögl Lénárd kanonok joga.
- 5 Az összeg a felhasználásig az OTP veszprémi körze-
ti fiókjánál lesz elhelyezve dr.Kögl Lénárd nevéen.
- 6 Az egyházközség képviselőtestületi gyűlésén a fenti
feltételeket jóváhagyja és az építési engedély irán-
ti kérelmét felterjeszti az egyházmegyei hatósághoz.

Kelt Bazel városában
1990 október 17-én
szt.Ignác vértanú napján

Msgy. Mészáros Tibor

monsignore Mészáros Tibor

Kögl Lénárd

dr.Kögl Lénárd veszprémi kanonok

*Könyvünk megjelenéséig a Mindszenty-emléktemplom falán – sem kívül, sem belül – nem
helyeztek el emléktáblát, melyről megtudhatnánk az adományozó Mészáros Tibor és az építtető
Kögl Lénárd nevét*

XV. Bázeli hétköznapiak

Még genfi lakos voltam, amikor előzetes írásbeli kérésemre a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1970. december 17-i dátummal, Losonczi Pál államelnök aláírásával a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsátott. Ezt megelőzően már hivatalosan is svájci állampolgár voltam, de meg akartam szüntetni kettős állampolgárságomat. Annak idején különös hírek keringtek mifelénk, bizonyára az NKVD terjesztette, miszerint nem lehetetlen Európa nyugati felének szovjet lerohanása.

Jól emlékeztem azokra a fogolytársaimra, akiket a szovjet titkosszolgálat szedett össze az ország megszállása után nagyon rövid idő alatt. A harci alakulatokat követve hamarosan megjelent az NKVD, és szinte pontos lakcím szerint kész névsorok alapján fogdosta össze azokat, akik az 1917-es szovjet hatalomátvétel után, vagy a II. világháború éveiben menekültek Magyarországra.

Nem kívántam a sorsukra jutni, ismét Szibériába kerülni. Bár ha a szovjethatalom nagyon akarta volna, magából Svájcból is kicsempészhetett volna, akár van állampolgárságom, akár nincs. Ők nem ismertek lehetetlent.

Nem én voltam az egyetlen, aki annak idején hasonló kérelmet nyújtott be az Elnöki Tanácshoz. A követségen kész formanyomtatványt kaptam huszönöt kérdéssel. A 19.-re, amely így hangzott: Mikor és milyen célból hagytam el Magyarországot területét? – ezt válaszoltam: *1956 végén politikai és világnézeti ellenállásból.*

A 25. kérdésnél indokolnom kellett kérelmemet. Íme a szó szerinti szöveg, amit erre válaszoltam: *Az 1947. december 15-én megkötött orosz-magyar békeszerződés határozata ellenére (a határozat kimondta, hogy a megszálló hatalmaknak nincs joguk még a megszálló hadseregek ellen elkövetett bűntények miatt sem állampolgárokat idegen országba deportálni) a magyar katonapolitikai rendőrség elfogatásom után 2 hónappal (1948. július 30-án) jogtalanul és becstelenül kiszolgáltattott az orosz biztonsági szerveknek, „hogy többé ne lássam az országot.” Ezekkel a szavakkal löktek be az orosz börtönpincébe. Csak a mai politikai rendszer akaratának teszek eleget, amikor ki akarom bontani magam nem a hovatartozandóság, hanem az állampolgárság jogi kötelékéből.*

Véglegesen csak 1978 óta élek Bazelben, miután visszajöttem csaknem egy éves amerikai utamról. Amerikában István öcsémnek segítettem otthont építeni. Hazatérésem után Bazelben megkértem a Szent Klára kórházi lelkészség vezetésére. Ettől kezdve hétköznapijaim a betegek látogatásával teltek. Ennek a kórháznak 1986-ig voltam lelkésze. Ekkor átkerültem a Hildegard-Hospizba. Reggelenként itt miséztem. Néhány ápoló szerzetes nővér a Szent Klára kórházból átjárt miséimre, prédikációimra.

Kórházlelkészként mindent elkövettem, hogy a szenvedőknek elvigyem Jézusunk vigasztaló szavát. Ahhoz viszont nem érttem, hogyan kell a gyógyíthatatlan, a halál előtt álló betegeknek olyasmiket hazudni, hogy „fogunk mi még a nyáron lovagolni a tengerparton” meg hasonlókat. A földi élettől búcsúzóknak igyekeztem megkönnyíteni az elválást, de legalábbis felvillantani a gondolatot, hogy az örök élet küszöbén jó lenne visszapillantani és rendezni a földi élet dolgait.

De vagy a megközelítési módot tévesztettem el, vagy az emberek változtak meg gyökeresen körülöttem, mert legtöbb betegem hallani sem akart semmiféle visszatekintésről, számvetésről. Egyikük-másikuk panaszt is tett ellenem a nővéreknél, hogy én őket ne emlékeztessen a túlvilági életre. Naiv voltam. Nem gondoltam arra, hogy egy kényelemben, gazdagságban és Isten nélkül eltelt élet végén szinte képtelenség valakivel elfogadtatni a közelgő számadást gondolatát. Hitünk vigaszát valójában csak a hívő lelkeknek tudtam maradék nélkül közvetíteni.

A Thannerstrasse 5. szám alatti lakásomon ma is sok látogató fordul meg, akik a világ négy égtája felől érkeznek. Magyarországról is jönnek vendégeim. Rendszeresen kapok híreket, újságokat hazámból. Minden érdekel, ami otthon történik. Hiába lettem véglegesen svájci állampolgár, s most már a megbukott szovjethatalom titkosszolgálatától sem kellene félnem, a lelkem mélyén kiirthatatlanul magyarnak érzem magam. Örülök mindannak, ami otthoni honfitársaimnak javára válik, s elcsüggeszt, ha látom, hogy ma is visszaélnék tájékozatlanságával vagy béketűrésével.

Ezért ragadtam tollat, amikor 1991 nyarán II. János Pál pápa Magyarországra látogatott. Meg kellett írnom az egyházfőnek, hogy ami ott vele történik, az óriási szemfényvesztés. Jól tudom én ma is, hogy a százezres hívő tömegek őszinte lelkesedéssel fogadják Szent Péter földi utódját, de valahogy nem tudtam figyelmen kívül hagyni a visszásságokat, amelyeket a hazai egyházvezetés gondosan elhallgat – mind a mai napig. Ha már ország-világ előtt ünnepélyesen vendéget fogadunk, nem lehetnek ugyanakkor rendezetlen számláink, takargatni való tartozásaink a gyengékkel, a kiszolgáltatottakkal, az általunk korábban megaláztatottakkal szemben. Ezért elhatároztam, hogy magyarországi látogatása előtt nyílt levélben fordulok Krisztus földi helytartójához.

Mélyen tisztelt Szentatya!²⁰

Sajnálom, hogy a sajtó útján kell Őszentségéhez fordulnom. Más módot nem találtam, hogy figyelmét fölkeltssem az alábbi súlyos tényekre. Mindszenty bíboros évtizedekig tartó szenvedésteleli tanúbizonysága és halála óta különböző írásbeli beadványok a magyar való helyzetet illetően valahol mindig elsikkadtak. Remélem, hogy nem a vatikáni államtitkárságon.

Őszentsége a közeljövőben hazánkat látogatja. Szeretném emlékeztetni a magyar katolikus egyház közelmúltbeli és jelenlegi súlyos helyzetére. Erről az illetékesek mélyen hallgatnak.

A vatikáni keleti politika A. Casaroli bíboros eszmei szerzősége és végrehajtása alatt óriási károkat okozott a magyar katolikusok lelkében és hitbeli készségében. E politikának sarkalatos elve volt, hogy mindenáron püspököket kell kreálni. Ez lenne aztán az egyház megmentése a kommunista állam halálos csapásai elől. A kutya ebben a kis szóban és megvalósításában van elásva, hogy *mindenáron*.

A kommunista párttal való szoros együttműködés és az ez által kompromittált békepapok püspöki kinevezése a hívekben az egyház szavahihetőségét nagy mértékben aláásta.

A hivatalos egyház Casaroli bíboros utasítására a szenvedést, valójában Krisztus keresztségét mindenáron kerülő hitéletet hirdetett és gyakorolt. Ez Krisztus keresztségének kiüresítése és valójában Istennel való gúnyolódás. Ez volt Mindszenty bíboros legsúlyosabb keresztese és szenvedése.

A vatikáni keleti politika nemcsak mellőzte, de a kibontakozás akadályának tartotta.

Míg Őszentsége a súlyosan kompromittált békepapokat és békepüspököket fontos helyeikről illetve székeikből el nem távolítja, Magyarországon javulás nem lesz. Itt az ideje, hogy a vatikáni keleti politika gennygócát magyar viszonylatban a Szentatya maga eltávolítsa.

Erdélyben, Romániában a római katolikusok nagyobb részt magyarok. Számuk politika diktálta becslés miatt bizonytalan, 1.8 millióra tehető. A Vatikán románt nevezett ki érseknek bukaresti székhellyel, mintha az ezeréves Gyulafehérvár, Alba Iulia püspöki székhely nem is létezne. Az újonnan kinevezett bukaresti érsek édeskeveset törődik a csángó magyar kisebbség anyanyelven történő lelki gondozásával.

²⁰ Mészáros atya nyílt levelét a magyarországi „Érted vagyok” c. katolikus folyóirat is közli az 1991. novemberi számának 19. oldalán.

Azonos a helyzet a Jugoszláviához tartozó Bácskában és Vajdaságban is. Nincs igazán magyar nyelvű püspökük.²¹ Számuk többszázezerre rúg. Ugyanez a helyzet Felvidéken, Szlovákiában is. Az ott lakó 900 000 magyarnak, jórészt katolikusnak mind a mai napig nincs magyar származású és nyelvű főpásztor.

Őszentséged mindenütt, ahol kisebbségek vannak – lásd Litvániát, Fehéroroszországot, Ukrajnát – , dicséretesen gondoskodik az amúgy is mostoha sorsban élőkről.

Mi, magyarok 1000 év óta szlávoktól körülvéve küzdünk. Csak nem annak a ténynek tudható be elhanyagolt, mostoha kezelésünk, hogy nem vagyunk szlávok? Őszentséged mint lengyel bárkinél a világon jobban tudja, hogy ezeket a sorozatos, hosszú időn át tartó sérelmeket nem lehet véletlenül tulajdonítani. Vértésünket az egyházhoz és népünkhöz való hűség okozza.

A 40 évig tartó áldatlan kommunista, szovjet-orosz uralom és megszállás, a békepüspökök behódoló magatartása Magyarországot missziós területté tette. Ezért a felelősség a vatikáni keleti politikájára is hárul. Itt az ideje beismerni és jóvátenni.

Váltsa le a megbukott rendszerben kompromittált egyházi személyeket.

Őszentségednek Budapesten olyan rendőri, katonai díszőrség áll majd tisztelgő falat, amelynek tagjai közül nem kevés a kommunista rendőrség botozója és verőlegénye volt. Nem szabad a főnek e világ cézárjaival a tribünön parolázni, míg az arénában ütök-verik, nyúvasztják, bántalmazzák a hűségeseket.

Ez folyt 40 évig A. Casaroli bíboros keleti politikája alatt. Sehol egy szót, hírt nem olvastunk, hogy Őszentséged ezt legalább nem helyeselte volna. Ellenkezőleg, nem mulasztott el egy alkalmat sem, hogy „kiváló” diplomáciáját meg ne dicsérte volna.

A tízmillió mai magyar nemzettesten a végrehajtott gyermekgyilkosságok száma túlhaladja a 4 milliót. Ez holokauszt!

Ne ünnepelessen magát Őszentséged egy ilyen véres kulissza előtt. A saját bűnei miatt elbátortalanodott magyar nép kéri Őszentségedet, hogy tegyen meg mindent, ami hatalmában van, a főntebb sérelmek orvoslására.

Legalább Őszentséged ne hagyjon bennünket cserben. Belső és külső bajok fojtogatnak bennünket. Szó szerint életért, igazságos bánásmóddért esdünk Őszentségednél.

Bázel, 1991. augusztus 4.

Schlosser Béla
Mindszenty bíboros
tisztelettel nevében

Msgr. Mészáros Tibor
Mindszenty bíboros
utolsó személyi titkára

Tisztában vagyok azzal, hogy őszinte szókimondásommal, kíméletlen kritikámmal gyakran megsértem magasrangú egyházi vezetők érzékenységét, és ezáltal odahaza szalonképtelenné válok. Nem találok más mentséget a magam számára, talán csak az igazságtalanságot nem tűrő, megalkuvásra, köpönyegforgatásra képtelen, heves természetemet. Ezért bocsánatot kérek mindazoktól, akiket bírálatommal megbántottam.

Heves, szókimondó természetem mellé legyen szabad odaállítanom azt a típust, aki minden korban s minden hatalommal alkut köt, s ha a szükség (pontosabban: a saját kényelme és biztonsága) úgy kívánja, fehérnek nyilvánítja a feketét, feketének a fehéret. Ez a típus ma diadalt ül odahaza, ők a népszerűek, az elfogadható, tárgyalópartnerek, a mindig szalonképesek. Velük szemben, úgy vélem, nyers őszinteséggel talán használok annyit egyháznak, mint a hibák takargatásával, vagy ne adj Isten, a hibák erényé váló felmagasztalásával. Vagy az elüresedett

²¹ Szabadkának és Nagybecskereknek már van magyar anyanyelvű főpásztor.

plébániaépületekért és az elnéptelenedett templomkért csupán az ateista-marxista propagandát kell okolnunk?

Meg vagyok győződve, hogy eljön az idő – én talán már nem érem meg – amikor a történelem engem igazol. Mindszenty bíboros esetében ez az időszak már bekövetkezett. De az sem bántana, ha személyemet örökre elhallgatnák, sohasem rehabilitálnák, s mindvégig szalonképtelen maradnék. A történelmi valóság ettől még megmarad letagadhatatlan valóságnak. Lelkük rajta!

Addig azonban, amíg Magyarországon Mindszenty bíboros sírja felett ünnepélyes szentmisét mondhat és egekig dicsérheti a mártír főpapot az, aki azelőtt nemcsak hogy agyonhallgatta, de ha mégis szólni kellett róla, súlyosan elmarasztalta és leértékelte, – addig nekem ott nincs keresnivalóm se testben se lélekben. Isten legyen nekik és a hozzájuk hasonlóknak irgalmas!

Amióta az egyházba is betört a világhoz való hasonulás, a feminizmus és az ökumenizmus szelleme, lehet-e csodálkozni azon, hogy itt, Nyugaton is majdnem kinézik ebből a világból az embert, ha római gallérral jelenik meg az utcán. A szerzetes nővérek legnagyobb része nem gyónik, mert „hogyan jön egy férfi ahhoz, hogy én mint nő elmondjam neki bűneimet.” A plébániai heti értesítők tele vannak marxista-kommunista propagandával. Visszatérő témájuk a katolikus szentmise szükségtelensége. Szerintük elég a szóbeli istentisztelet. A protestantizmus diadala teljes. Legalábbis itt, Bázelen.

A Szent Klára kórházban működtem még, amikor csaknem teljesen lebénultam. Capon Andrea doktor kisasszony érdeme, aki annak idején államvizsgázott, hogy nem vagyok tolösékben. Neki köszönhetem, hogy újra tudok járni, gondolkodni. Államvizsgái közepette három hónapon át mindennap jött a Klára-kórházba, és szinte kényszerített a mozgásra.

1996 júniusában – miután ismét átestem egy könnyebb szívinfarktuson és agyvérzésen –, fájó szívvel meg kellett válnom a Hildegard-kórháztól is. Azóta a bázeli olasz templomban misézgetek, inkább koncelebrálok.

Emlékeim nem fakulnak. Ha kinézek az ablakon, a bázeli városkép mögött olykor felfelsejlik a hazai táj, a felsőpatyi utca, a kőszegi bencések gimnáziuma, majd Innsbruck és a veszprémi aula. Megelevenedik szemem előtt a szibériai munkatábor minden reménytelen szenvedésével. Megjelenik a Pázmáneum, a hajlíthatatlan bíboros, akit gyengéinek ismeretében is mindig nagyon tudtam tisztelni, becsülni és szeretni. Ami közöttünk történt, annak nem ő volt az oka.

A Mindenható megengedte, hogy miután közvetlen tanúja és szenvedő alanya voltam nyugtalan, vérzivataros történelmünk eseményeinek, visszaemlékezéseimmel most a krónikása is lehettem. Hogy ez utóbbi jól vagy rosszul sikeredett, már nem az én tisztem eldönteni.

Szentmisét mond utolsó hivatalos állomáshelyén, a bázeli Hildegard kórház kápolnájában

*Mészáros atya bázeli lakásában.
A képen látható lámpa valamikor Mindszenty bíboros asztalán állt.*

Msgr. Tibor Mészáros: Von den Seinen nicht aufgenommen

Tibor Mészáros wurde am 12. August 1919 in Felsőpaty/Ungarn geboren, einem Dörfchen in West-Transdanubien, als sechstes Kind seiner Familie. Obwohl sein Vater im Besitz einer kleinen Gaststätte war, hatte die Familie mit ständigen finanziellen Sorgen zu kämpfen.

Nach den vier Klassen der Elementarschule wird der junge Tibor 1929 ins Benediktinergymnasium der Kleinstadt Kőszeg an der österreichischen Grenze, immatrikuliert. Seit 1933 – er ist erst in der fünften Klasse des Gymnasiums – befindet er sich schon im sog. Kleinseminarium der Diözese in Veszprém. Hier legt er sein Abitur 1937 mit ausgezeichnetem Ergebnis ab. Der Vorstand des Seminars schickt den begabten Seminaristen noch im gleichen Jahr nach Innsbruck, damit er dort seine theologischen Studien beginnt. Auf Grund des Beschlusses der Behörden des Dritten Reiches darf das Institut nach dem Anschluß im Jahre 1938 nicht mehr seine Tätigkeit fortsetzen, deshalb siedelten die Jesuiten die Universität nach Sion in der Schweiz über. Tibor Mészáros setzt hier seine Studien bis 1943 ohne Unterbrechung fort. Er wird am 27. Juni 1943 von Bischof Victor Bieler in der Kathedrale von Sion zum Priester geweiht.

Ein weiteres Studium zum Erlangen des Doktorgrades wird ihm nicht mehr gewährt, er wird von seinem Diözesanbischof Gyula Czaplak in seine Heimatdiözese ordiniert. Er bekommt im Gewerbegebiet Füzfő am Balaton eine Kaplanstelle. Kurz darauf, nach der deutschen Besetzung Ungarns im Frühjahr 1944, ordiniert ihn Bischof József Mindszenty in die Aula und ernannt ihn zu seinem Sekretär.

Als im November 1944 die mit den Nazis kollaborierenden sog. Pfeilkreuzler Bischof Mindszenty verhafteten, wurden mit ihm die gegen die Verhaftung protestierenden Seminaristen und auch Tibor Mészáros verschleppt. Als die russischen Truppen immer näher rückten, wurden die Gefangenen nach Sopron an der Westgrenze des Landes gebracht. Pater Mészáros wurde mit seinen Mitgefangenen am Ostern 1945 befreit.

József Mindszenty wurde im Herbst 1945 vom Papst Pius XII. zum Erzbischof von Esztergom ernannt, Tibor Mészáros bleibt aber in Veszprém und wird Sekretär des neuen Oberhirten Dr. László Bánáss. Zu dieser Zeit beginnt aber schon die geistige, wirtschaftliche und geistliche Unterjochung Ungarns: die bolschevistische Diktatur tritt alles mit Füßen, was christlich, katholisch und ungarisch ist. Tibor Mészáros schweigt nicht, in seinen Predigten verurteilt er den angehenden Terror, die nächtlichen Verschleppungen und hilft mit allen seinen Kräften denen, die vor dem Joch der sowjetischen Besatzung in den Westen fliehen wollen. Einer seiner Schützlinge ist der Domkapitular Dr. Gyula Madarász, aus der Stadt Ungvár im Subkarpatenland. Der russische Geheimdienst entdeckt aber diese Hilfsaktion vorzeitig.

Am 27. April 1948, abends, unterwegs vom städtischen Krankenhaus zum Bischofspalast wird er vom kommunistischen Geheimdienst verhaftet und nach Budapest in die berüchtigte militärpolitische Abteilung überführt. Die seelen- und leibzermürenden Verhöre verliefen meistens in der Nacht. Da er aber mit keinem konkreten Verbrechen beschuldigt werden kann, bleibt nur eine einzige Anklage: nämlich daß er Priester ist, ein „Spion des Vatikans und als solcher ein Feind des Kommunismus und der Sowjetunion. Jeder katholischer Priester ist Spion und Feind der Arbeiterklasse.“

Im Juni 1948 wurde er den sowjetischen Behörden übergeben. Die KGB verschleppt ihn nach Baden bei Wien. Mit verschiedenen Folterungen und Verhungerung zwingt man ihn, ein unwahres, ihn belastendes Protokoll zu unterschreiben. Auf Grund dieses erpressten Geständnisses wird er im Dezember 1948 mit mehreren anderen Priestern zu 25 Jahre Zwangsarbeit verurteilt.

Im Juni 1949 wird er im geschlossenen Viehwaggon über Lemberg nach Siberien deportiert. Unter erbärmlichen Umständen arbeitet er im Arbeitslager von Oserlag. Er besitzt keinen Namen mehr, nur noch eine Nummer: Zs-971. Der Lageroberst Tauschunajew trieb mit entschärfter Pistole die Häftlinge die jahrhunderte alten Lärchen in wenigen Minuten zu fällen, dabei schrie er:

„– Wir brauchen nicht eure Arbeit. Nur daß ihr leidet.“

Im Lager waren alle seelsorgliche Tätigkeiten strengstens verboten. Trotz dessen gelang es ihm, wenn auch heimlich und im engen Kreise, die Messe zu lesen.

Im Jahre 1954 wird er im Arbeitslager Nr.1. bei Omsk gefangengehalten. Von hier wird er nach Tschurbajmur bei Karaganda überführt. Am 27. September 1955, als sie von der Arbeit zurückkommen, liest der Lagerleiter die Namen der Heimkehrenden vor, unter ihnen auch seinen Namen. Am 27. November 1955 spätabend kommt er in Felsöpaty und klopft an die Tür seiner verwitweten Mutter – die als *klassenfremder Kulak* besiegelt aus ihrem Haus verbannt wurde und in einer Hütte auf die Rückkehr ihres Sohnes wartete und täglich um seine Befreiung betete. Die einheimischen Kommunisten krönten die Leiden der alleinstehenden Mutter mit einer falschen Nachricht, daß nämlich ihr Sohn bei den Verhören geblendet wurde.

Nach seiner Heimkehr aus der achtjährigen Gefangenschaft fand Pater Mészáros anstelle der für das Kirchenvolk leidenden und ihm dienenden Hierarchie eine für ihre Existenz kämpfende opportunistische Kirchenführung. Dabei möchte er aber auch nach acht Jahre Gefangenschaft in Asien nicht mitmachen. Er will nicht sein Häftlingskleid ablegen und meldet sich auch bei den staatlichen Behörden für kirchliche Angelegenheiten nicht. Dadurch fällt er sowohl bei den kirchlichen als auch bei den staatlichen Behörden in Ungnade.

Während den Ereignissen der ungarischen Revolution 1956 hält er sich gerade bei Verwandten in Budapest auf. Er schaut zu, wie das Rundfunkgebäude gestürmt und das Stalin-Denkmal gestürzt, und wie dann die Revolution niedergedrückt wird. Er rechnete damit, daß er erneut verhaftet wird, deshalb nimmt er von seiner Heimat Abschied. Er flieht nach Österreich, dann läßt er sich in der Schweiz nieder. Eine Zeitlang ist er Seelsorger der ungarischen Flüchtlinge. Zwischen 1958 und 1964 studiert er an der Universität in Genf. In den Jahren 1967/68 ist er Direktor des ungarischen Pilgerhauses in Rom.

Nachdem es den Kommunisten 1972 mit Hilfe des Vatikans gelungen ist Kardinal Mindszenty aus dem Gebäude der amerikanischen Botschaft in den Westen zu verbannen, sucht ihn Tibor Mészáros im Wiener Pazmaneum auf. Nach langen Jahrzehnten bittet ihn der Kardinal wieder darum, daß er als Sekretär bei ihm arbeiten soll. Von dieser Zeit an wird er – bis auf einigen Wochen – bis zum Tod des Kardinals im Mai 1975 sein engster Mitarbeiter und Personalsekretär.

In den Jahren 1976/77 leitet er eine Pfarrei in Basel. 1977/78 hält er sich in den Vereinigten Staaten bei seinem Bruder auf. 1978 kehrt er wieder in die Schweiz zurück und wird Krankenhausseelsorger des Claraspitals in Basel.

Seit 1986 wurde er krankgeschrieben. Aus seinen Ersparnissen finanziert er einen Kirchenbau in Veszprém zum Gedenken des Kardinals Mindszenty, und stiftet seinem Heimatsort zwei Glocken – sein Beitrag beträgt mehr als 300 Tausend Schweizerische Franken. Er trägt auch zu den Verlagskosten von mehreren ungarischen Büchern bei.

Im Sommer 1996 erlitt er erneut einen Herzinfarkt und einen leichten Schlaganfall. Seitdem liest er die Messen in der italienischen Kirche, meistens als Konzelebrant.

(Varga Péter Pius)